

MIGRANTKY MEDZI NAMI

RODINNÉ A RODOVÉ
ASPEKTY INTEGRÁCIE

INŠTITÚT PRE
VEREJNÉ OTÁZKY

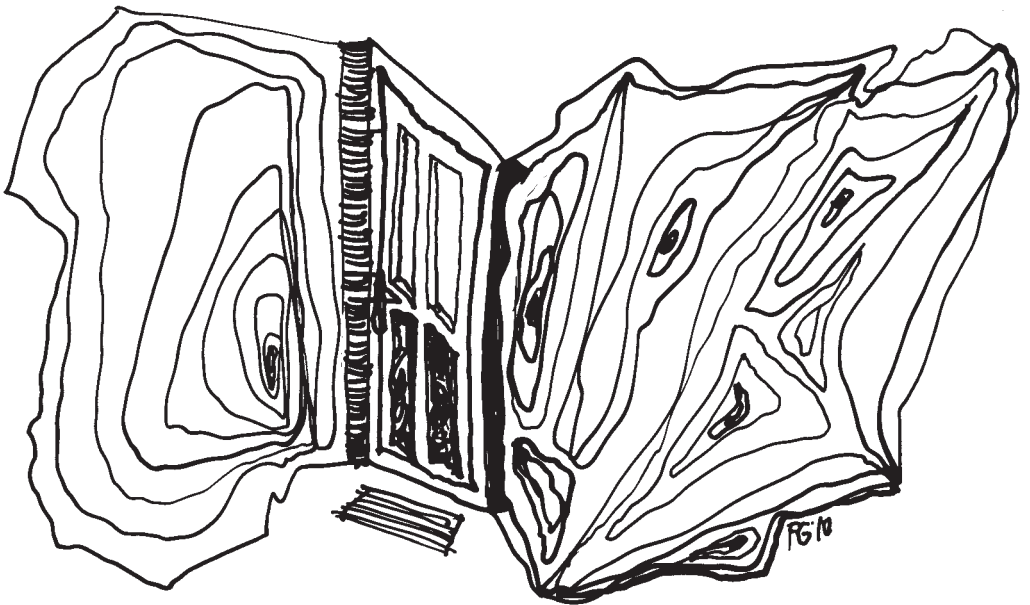
Túto publikáciu vydal Inštitút pre verejné otázky v rámci projektu *Rodinné a rodové aspekty integrácie migrantov z tretích krajín*, ktorý je podporený z Európskeho fondu pre integráciu štátnych príslušníkov tretích krajín v rámci programu Solidarita a riadenie migračných tokov.

JARMILA FILADELFIOVÁ
MARTINA SEKULOVÁ

MIGRANTKY MEDZI NAMI

RODINNÉ A RODOVÉ
ASPEKTY INTEGRÁCIE

INŠTITÚT PRE VEREJNÉ OTÁZKY
2009

Obsah

Predslov	7
1 Úvod	11
2 Migrácia v perspektíve rodu: východiská, koncepty, kontexty	13
2.1. Starý jav v nových súvislostiach.....	13
2.2. Prečo rodové a rodinné aspekty	15
3 Ciele výskumu a využívané výskumné postupy	21
4 Slovensko ako migračný priestor: štatistický obraz migrácie žien a mužov	25
4.1. Celkový počet cudziničiek a cudzincov.....	26
4.2. K rastúcemu počtu migrantiek na Slovensku	27
4.3. Migrantky podľa regiónu a krajiny pôvodu.....	31
4.4. Migrantky a zamestnanie.....	34
5 Skúsenosti migrantiek z tretích krajín na Slovensko	39
5.1. Konceptualizácia rodových a rodinných aspektov	39
5.2. Odkiaľ prichádzajú: rodový a rodinný kontext krajiny pôvodu	41
5.3. Príchod na Slovensko	47
5.4. Integrácia do trhu práce a životné príležitosti	56
5.5. Migrantky a domáca sféra.....	64
5.6. Pohľad na jazykové bariéry	71
5.7. Integrácia a sociálne siete	76
5.8. Skúsenosti s inštitúciami.....	86
5.9. Skúsenosti s prístupom ľudí a diskrimináciou	94
5.10. Názory na vybrané aspekty migrácie	101
5.11. Integračné požiadavky a potreby migrantiek	105
5.12. Zhrnutie	108
6 Rodové súvislosti politiky migrácie a integrácie	111
6.1. Rodová optika v týchto politikách: Európa a Slovensko	111
6.2. Rodové súvislosti integračnej politiky na Slovensku expertným pohľadom	113
7 Výzvy pre verejné politiky	123
Literatúra	127

Predslov

Migrácia je jeden z tých fenoménov dneška, v ktorom sa zrkadlia mnohé iné spoločenské problémy, čo prierezovo ovplyvňuje ekonomické, sociálne, ale aj kultúrne javy – mení identity, znásobuje diverzitu, je zdrojom prínosov, ale aj mnohokrakých napätí. Migrácia označuje spektrum mnohých procesov, ktoré zasahujú jednotlivých jej aktérov odlišne. U tých migrantov a migrantiek, ktorí majú záujem ostať žiť v hostiteľskej spoločnosti dlhšie, sa zvyrazňuje otázka integrácie. Oba tieto procesy – migrácia aj integrácia – sú determinované mnohými okolnosťami i faktormi, v neposlednom rade aj rodom či konkrétnou rodinnou situáciou migrujúcich žien a mužov.

Prečo rodové a rodinné aspekty? Kniha *Migrantky medzi nami. Rodinné a rodové aspekty integrácie* autoriek Jarmily Filadelfiovej a Martiny Sekulovej vychádza ako súčasť projektu *Rodinné a rodové aspekty integrácie migrantov z tretích krajín*. Pri jeho koncipovaní sme vychádzali z premisy, že kým otázky migrácie sa postupne dostávajú do zorného poľa výskumu (i politiky), otázka participácie žien na migračných a integračných procesoch ostáva stále „popoluškou“. Ženy pritom predstavujú približne tretinu všetkých migrujúcich na Slovensko, a vo svete sa ich podiel zvýšil na polovicu. Čoraz častejšie sa hovorí o feminizácii migrácie. Súčasný trendy teda znamenajú posun. Kým v druhej polovici 20. storočia bola pracovná migrácia doménou mužov, a ženy migrovali ako manželky a závislé osoby, prípadne za mužmi cestovali po ich usadení sa v rámci spájania rodín, v súčasnosti vzrastá pracovná migrácia kvalifikovaných žien.

K zaostreňiu pohľadu na rodové a rodinné faktory migrácie a integrácie nás však viedol nielen kvantitatívny nárast počtu migrantiek, ale aj ich špecifická pozícia a podmienky integrácie, za ktorými sa skrýva obrovský humánný i sociálny kapitál. Zásadný je aj vplyv rodiny, rodových rol a generačných záväzkov na integráciu, predovšetkým ak sa domovská kultúra migrantiek výrazne odlišuje od hostiteľskej, resp. existuje medzi týmito kultúrami veľká sociálna vzdialenosť. Žena sa do situácie dvoj(viac)násobného znevýhodnenia môže dostať pozíciou migrantky i pozíciou v rodine. Výsledkom je ďalšia závislosť ženy od rodiny a úzkej komunity, znevýhodnenie v porovnaní s tými, čo sú integrovaní prostredníctvom trhu práce alebo iných aktivít, napríklad vzdelávania.

Publikácia *Migrantky medzi nami* sa v prvých kapitolách zameriava na teoretické spracovanie rodových a rodinných aspektov migrácie a integrácie. Ďalej sumarizuje štatistický obraz o migrácii na Slovensko. V druhej časti štúdie autorky analyzujú bohatý empirický materiál získaný na základe hĺbkových rozhovorov s migrantkami z tretích krajín žijúcimi na Slovensku. Záverečná časť ponúka expertný pohľad na migráciu žien na Slovensko a knihu uzatvárajú odporúčania a výzvy pre verejnú politiku.

Chceli by sme touto cestou vysloviť poďakovanie predovšetkým respondentkám, ktoré sa zúčastnili na našich výskumných aktivitách a boli ochotné podeliť sa s nami o svoje životné skúsenosti a názory. Prispeli tak veľkým dielom k lepšiemu poznaniu fenoménu migrácie a integrácie žien, a azda aj k posilneniu apelu na politickú sféru, aby migráciu vnímala aj cez túto optiku. Naša vďaka patrí aj kolegyni Zore Bútorovej za nenahraditeľné konzultácie a starostlivú prácu s textom publikácie; Miroslave Hlinčíkovej, internej doktorandke na Ústave etnológie SAV, za odborne precíznu a empatickú realizáciu veľkej časti rozhovorov; IOM – Medzinárodnej organizácii pre migráciu za spoluprácu a pomoc pri získavaní kontaktov; pracovníčkam Migračných informačných centier v Bratislave a Košiciach za expertný vklad, špeciálne Zuzane Bargerovej; zástupcom a zástupkyňiam vybraných národných komunít na Slovensku; Borisovi Divinskému a ďalším expertom v oblasti migrácie a integrácie za cenné rady a pohľady; a v neposlednom rade tlmočníkom, bez ktorých by pre nás názory migrantiek ostali nedostupné. Zároveň nemožno nespomenúť Xéniu Michalusovú, ktorej vďačíme za jazykovú korektúru textu.

A ešte niečo: autorom ilustrácií našej knižky je Fero Guldan, výtvarník, publicista, aktivista, ale najmä človek, ktorý intuitívne pochopil všetky zákutia problematiky migrácie a vyjadril ju výtvarnými prostriedkami.

Želáme vám zaujímavé a užitočné čítanie.

Oľga Gyárfášová, zodpovedná riešiteľka projektu
Jarmila Filadelfiová a Martina Sekulová, členky tímu a autorky knihy

1 Úvod

Existuje množstvo spôsobov, ako pristupovať ku skúmaniu migrácie. Niektoré výskumné štúdie sa zameriavajú na jednotlivé národnostné skupiny migrujúcich osôb, iné uprednostňujú prístup na základe špecifických druhov migrácie, ďalšie sledujú príčiny a dopady migrácie – na celospoločenskej alebo individuálnej úrovni, nájdu sa štúdie, ktoré sa venujú migračným vlnám z krajiny pôvodu alebo naopak do prijímajúcej krajiny, a dali by sa uviesť ešte mnohé iné hľadiská.

Projekt „Rodinné a rodové aspekty integrácie migrantiek z tretích krajín“ kombinuje dva pohľady: venuje sa zahraničnej migrácii na Slovensko, na ktorú nazerá rodovou optikou.¹ Viedlo nás k tomu viacero dôvodov. Prvým je „výskumná mladosť“ témy migrácie žien – patrí k novším problematikám spoločenskovedného výskumu, hoci v skutočnosti ide o jav dlhodobý. Napriek tomu, že ženy vždy tvorili významnú časť migrujúcej populácie, ich neviditeľnosť v migračných štúdiách či absencia rodu ako analytického nástroja skúmania migrácie pretrvala až do sedemdesiatych rokov minulého storočia,² a na Slovensku ešte dlhšie. Druhým dôvodom zamerania na rod je kvantitatívny rozsah migrácie žien. Podľa viacerých zdrojov tvoria ženy približne polovicu všetkých migrujúcich na svete – v závislosti od regiónu, pričom časové rady signalizujú rastovú tendenciu účasti žien na migračných procesoch (Zlotnik, 2003; Martin, 2007; UNDP, 2009). A napokon, s migračnými vzorcami žien sa stále spája množstvo stereotypných predstáv,³ výskumné údaje však potvrdzujú ich reálnu diverzitu. Ukázalo sa, že ženy migrujú na kratšie i dlhšie obdobie; na kratšie i dlhšie vzdialenosti; dôvodom dnes nie je len nasledovanie partnera – stále väčší podiel má pracovná migrácia žien; o diverzite vypovedá tiež veková štruktúra migrantiek; migrujú ženy slobodne aj vydaté, s deťmi i bez detí.

Mnoho empirických výskumov a analytických štúdií, ktoré vznikli v období posledných troch až štyroch dekád, apeluje na dôležitosť rodovo citlivého prístupu k migrácii. Upozorňujú na to, že je potrebné sledovať aj kontext, v ktorom sa migrácia žien odohráva (v krajine pôvodu i prijímajúcej krajine), všimnúť si celý proces migrácie od rozhodnutia migrovať po prípadnú integráciu do novej spoločnosti, analyzovať problémy, s ktorými sa v prijímajúcej krajine tieto ženy stretávajú, ako aj dosah

¹ Pri koncipovaní projektu sme vychádzali z predpokladu, že takáto perspektíva môže do skúmania migrácie priniesť nové a zaujímavé otázky a výzvy pre tradičné uvažovanie o migrácii. Sekundárna analýza existujúcich výskumov migrácie na Slovensku ukázala, že rodové hľadisko zostávalo zatiaľ takmer úplne mimo ich záujmu.

² Ako výstižne poznamenáva Monica Boyd a Elizabeth Grieco, migrujúce ženy sa spolu s deťmi „rozpúšťali v rodine“, keď štúdie hovorili o migrantoch (mužoch) a ich rodinách (Boyd – Grieco, 2003; Boyd, 2006).

³ Napríklad typu: „ženy migrujú za účelom uzatvorenia manželstva alebo spojenia rodiny“, „ide skôr o ženy mladšie, bez rodiny“ a podobne.

na ich životy. Len takýto „hlbkový“ a podrobný pohľad môže totiž posunúť migračnú politiku štátu od rodovo slepého prístupu k politike s explicitnou rodovou perspektívou.⁴

Ako je to na Slovensku – rastie počet imigrantiek a mení sa ich štruktúra a dôvody migrácie aj v krajine, ktorá sama dlhodobo sýtala migračné toky do európskych i zámorských štátov? Výskumy na Slovensku potvrdili, že náš trh práce je celkovo výrazne rodovo štruktúrovaný a špecifický.⁵ Platia tieto „domáce“ rozdiely aj pre pracovnú migráciu smerovanú k nám?

⁴ Dokumenty vymedzujúce migračnú politiku SR dokladajú, že sa nachádza ešte v prvej fáze – k rodovej dimenzii sa nehlásia vôbec alebo iba sporadicky (*Koncepcia...*, 2005, 2009; podrobnejšie pozri kapitolu 6).

⁵ Viac žien ako mužov zamestnaných v službách a verejnom sektore, silná rodová segregácia odvetví ekonomickej činnosti a profesií, odlišné vzory zamestnávania žien a mužov, odlišný priebeh pracovnej kariéry týchto dvoch základných skupín a podobne (Filadelfiová, 2007; Bútorová a kolektív, 2008).

2 Migrácia v perspektíve rodu: východiská, koncepty, kontexty

2.1. STARÝ JAV V NOVÝCH SÚVISLOSTIACH

2.1.1. Aktuálne trendy v migrácii a zmena prístupu

V celosvetovej perspektíve zaznamenáva migrácia v porovnaní s vývojom v druhej polovici 20. storočia výrazné zmeny.⁶ Nové trendy sú výsledkom spoločenského vývoja, pre ktorý sú charakteristické globalizačné procesy, nová časová a priestorová flexibilita a transnacionálny charakter migrácií (King, 2002, s. 94). Zväčšuje sa rôznorodosť aktérov a aktérok migrácie, ako aj jej dôsledkov. V reakcii na rastúcu diverzitu výskumníci a výskumníčky z oblasti migrácie zdôrazňujú rastúcu potrebu novej konceptualizácie migrácie, potrebu prekonať hegemonistickú rolu modelu migrácie a integrácie založeného na koncepte národného štátu, ako aj potrebu kritického prístupu k diskurzu o migrácii a etnicite – teda asimilacionistického modelu, multikulturalizmu a integrácie ako takej (King, 2002, s. 91). Súčasný vývoj v oblasti spoločenských vied ukazuje, že chápanie migrácie založené na povojnovom vývoji migrácie v Európe a diskusia o migrácii, integrácii a občianstve založená na postkoloniálnom modeli sú už neaktuálne a nedostatočné (Favell, 2008, s. 702).

Medzi nové výzvy patrí predovšetkým dekonštrukcia tradičných migračných dichotómií, ako aj potreba posunúť paradigmu sociálnych vied v uvažovaní nad touto „starou“ témou do nových súvislostí. Migračnou dichotómiou rozumieme uvažovanie o migrácii v určitých polaritách. Takou je napríklad nazeranie na migráciu v póloch proces – produkt, teda štúdium mobilit v zmysle priestoru a štúdium etnických komunít a diaspór, ktoré sú produktom migrácií. Inou migračnou dichotómiou je polarizovanie vnútornej a medzinárodnej migrácie (v realite sú často prepojené a prelínajú sa), dobrovoľnej a nútenej migrácie, trvalej a dočasnej migrácie či legálnej a neevidovanej migrácie (King 2002, s. 91 – 93). Sociálna realita je dnes omnoho zložitejšia, interpretácia migrácie a jej kontextov na základe takýchto konceptov je už dosť nepresná. K nepresnému a nedostatočnému nazeraniu na migráciu sa radí aj rodová „slepota“ pri jej analyzovaní, ktorá bola typická pre zahraničný výskum až do konca 70. rokov 20. storočia (pre nás vo veľkej miere i v súčasnosti).

Z hľadiska politicko-spoločenského vývoja je v priestore strednej a východnej Európy (vrátane Slovenska) kvalitatívna aj kvantitatívna zmena v migračných stratégiách a procesoch ešte viditeľnejšia (Favell, 2008). Rozšírenie Európskej únie o tieto krajiny v máji 2004 a nové možnosti z hľadis-

⁶ Napríklad Stephen Castles a Mark J. Miller už v roku 1998 v tejto súvislosti hovorili o „globalizácii, zrýchľovaní, diverzifikácii a feminizácii“ zahraničnej migrácie (Castles – Miller, 2003).

ka slobody pohybu zásadne poznačili nielen migračné trajektórie obyvateľstva týchto regiónov smerom do západnej Európy, ale zároveň sa tieto krajiny postupne menia z tranzitných na krajiny cieľové.

V prípade Slovenska znamenal vstup do Európskej únie rozšírenie legálnych možností ekonomickej migrácie obyvateľstva do členských krajín, ktoré otvorili svoje trhy práce pre nových členov (v počiatkoch najmä Veľká Británia a Írsko). Migrácia zo Slovenska má však aj rovinnu neevidovanej pracovnej migrácie, ktorá je rodovo špecifická. Na druhej strane sa v dôsledku zahraničných investícií po máji 2004 vytvorilo na Slovensku veľké množstvo nových pracovných miest, na ktoré lokálny trh práce nepostačoval. A ako ukazujú ďalej uvádzané štatistické údaje (kapitola 4), viedlo to k nárastu ekonomickej migrácie zo zahraničia (i z tretích krajín) k nám.

2.1.2. Feminizácia migrácie a zmeny v migračných trajektóriách žien

Feminizácia migrácie znamená taký posun v účasti žien na migrácii, keď sa stávajú jej hlavnými aktérkami. V odbornej literatúre prevláda názor, že feminizácia migrácie predstavuje jeden z najsilnejších trendov medzinárodnej migrácie posledných rokov. Avšak pozícia a podiel žien na migrácii je stále predmetom diskusií. Niektorí autori a autorky obhajujú názor, že komparatívne údaje z posledných štyridsiatich rokov nepotvrdzujú nejaký rapidný či zásadný nárast migrujúcich žien, ale iba mierne zvýšenie ich podielu na legálnej migrácii, ktorý navyše variuje podľa regiónu a krajiny (Zlotnik, 1995; King et al., 2004). Pri takomto pohľade pozícia žien v rámci migračných procesov zostáva relatívne stabilná, čiže podiel migrujúcich žien bol významný aj predtým. Protiargumenty poukazujú na problematickosť výpočtu podielu žien na migrácii, keďže ženy majú relatívne vysokú účasť na neformálnej ekonomickej migrácii a neevidovanej migrácii (A. Phizacklea v: King et al., 2004, s. 35). Je však nepopierateľné, že pozícia migrujúcich žien a ich stratégie sa mení. Ženy sa stávajú dôležitými aktérkami migrácie a aj ekonomickými migrantkami. Teda zásadným prvkom v koncepte feminizácie migrácie nie je samotná kvantifikácia podielu žien, ale kvalitatívny posun v spôsobe ich participácie na migrácii – rast aktivity žien a ich nezávislosti v kontexte migrácie: „Ženy sa v migračných procesoch posunuli z pozície 'marginálnych subjektov' k 'sociálnym aktérkam'“ (G. Campani v: King et al., 2004, s. 36).

V rámci Slovenska môže byť príkladom rastúci počet žien migrujúcich do zahraničia (Rakúsko, Nemecko či Veľká Británia) za účelom prác a starostlivosti v domácnosti (pozri napríklad Andruchová – Bútorová, 2007, s. 77 – 102). „Fenomén“ ošetrovateliek starších ľudí má vzhľadom na rozsah participácie slovenských žien na tomto type migrácie veľký význam, hlbšia výskumná pozornosť sa mu však zatiaľ nevenovala. V širších súvislostiach poukazuje na vzrastajúci podiel ženskej neformálnej pracovnej migrácie v oblasti domácej starostlivosti (ošetrovanie starších členov domácnosti a detí, výpomoc v domácnosti) napríklad nemecká sociologička Helma Lutz: upozorňuje na nerovné postavenie migrantiek zo strednej a východnej Európy pracujúcich v domácej sfére, nedostatočnú sociálnu ochranu v prijímajúcej spoločnosti a na diskrimináciu z hľadiska ich prístupu k sociálnym právam (Lutz, 2008).

Iný príklad meniacich sa migračných trajektórií žien (ale aj potreby redefinície súčasného chápania migrácie a integrácie) prináša štúdia sociologičky Mirjany Morokvasic, ktorá sa venuje ženám zo strednej a východnej Európy. Poukazuje na nepresnosť dichotómie „trvalá“ a „dočasná“ migrácia a predstavuje koncept „usadenia sa v mobilite“, teda migrovanie za prácou ako dlhodobá životná stratégia⁷ (Morokvasic, 2009, s. 160).

⁷ M. Morokvasic sa venuje špecifikám feminizácie migrácie žien z krajín bývalého sovietskeho bloku, ktoré boli po páde komunizmu pripravené pohodovo zareagovať na dopyt po pracovnej sile v západných krajinách. Ako hovorí, komunizmus inštitucionalizoval niektoré formy nerovnosti medzi ženami a mužmi v platenom zamestnaní a ženy vo svojich domovských krajinách nemali dostatočný prístup k riadnemu zamestnaniu. Zrútením komunistckej ekonomiky sa stali „nadbytočnými“ a začali si hľadať prácu v cudzine ako domáce ošetrovatelky starších ľudí, au pair či pomocnice v domácnostiach (Morokvasic, 2009, s. 160).

2.2. PREČO RODOVÉ A RODINNÉ ASPEKTY

Pod pojmom migrácia sa ukrýva široké spektrum rôznorodých procesov a interakcií, ktoré zasahujú jednotlivé skupiny aktérov a aktérok odlišným spôsobom. Ako od sedemdesiatych rokov minulého storočia potvrdilo a zdokumentovalo množstvo zahraničných výskumov, migrácia a integrácia majú špecifický priebeh a dôsledky pre každý z rodov, kontexty sú odlišné za skupinu mužov a za skupinu žien. Pre celkové porozumenie je potrebné venovať pozornosť obom hľadiskám – mužskej aj ženskej perspektíve. V súčasných migračných štúdiách sa zapracovanie rodového hľadiska považuje za základný predpoklad plného porozumenia migrácie, ako aj efektívneho nastavenia integračnej politiky (King et al., 2004, s. 33).

V našom výskume sa venuje pozornosť obidvom perspektívam, ale dôraz sa kladie na ženy a ženskú skúsenosť. Ako sa uvádza v úvode, rodovú perspektívu vo výskume migrácie sme zvolili preto, lebo v súčasnosti sa na Slovensku tejto kategórii nevenuje v migračných štúdiách dostatočná pozornosť. Zatiaľ existujú iba útržkovité informácie o rodových kontextoch migrácie a možno sledovať postupné začleňovanie pohlavia medzi triediace znaky štatistických dát o rôznych skupinách migrujúcich osôb. Spomeňme napríklad kvantitatívny vhľad do vybraných súvislostí pracovnej migrácie (Jurčová, 2008), všeobecné analýzy migračných trendov (Divinský, 2005, 2007, 2009) alebo publikácie Štatistického úradu SR (*Zahraničné...*, 2008, 2009), prípadne ojedinelé kvalitatívne štúdie (Andruchová – Bútorová, 2007). Naša analýza sa zamerala na rôzne súvislosti migrácie a integrácie žien, pretože tieto procesy sa doteraz zo ženskej perspektívy neskúmali (a sledovať obe perspektívy komplexne bolo nad rámec možností tohto výskumného projektu).

Uvedomujeme si zároveň zložitosť sociálnych javov a dôležitosť zohľadňovania ďalších sociálnych kategórií, ktoré formujú a ovplyvňujú pozíciu jednotlivca v spoločnosti, ako je etnicita, vek, rasa, sexuálna orientácia, zdravotné postihnutie, atď. Tieto identity pôsobia súčinne a spoluvytvárajú sociálne nerovnosti. Platí to aj pre migrantky – v realite to znamená, že ich pozícia je vytváraná nielen rodom, ale aj etnickou príslušnosťou, sociálnym postavením, zdravotným postihnutím či sexuálnou orientáciou, atď. Teda nie všetky migrantky sa budú nachádzať v rovnakej pozícii a čeliť rovnakým bariéram, aj táto skupina je vnútorne veľmi variabilná. V analýze materiálu z výskumu preto venujeme priebežne pozornosť aj ďalším kategóriám (napríklad kapitola 5.2., 5.4. či 5.5.).

Prvá časť publikácie približuje rodové a rodinné aspekty migrácie a integrácie – predstavuje základné teoretické a metodologické východiská ich skúmania v existujúcich štúdiách o migrácii. Poukazuje na špecifickú feminizáciu migrácie a smerovanie súčasného výskumu v tejto oblasti, zároveň sa zameriava na identifikáciu znevýhodnenej pozície žien v prijímajúcich spoločnostiach. V ďalších častiach práce sa hlbšie rozoberajú rodové aspekty migrácie na Slovensku, pričom sa dôraz kladie na pozíciu aktuálnych migrantiek a žien s migračným pozadím.

2.2.1. Rod a rodina v procesoch migrácie

Ako uvádzajú mnohé zahraničné štúdie, migrácia a jej priebeh, ako aj následný proces integrácie majú odlišné implikácie pre ženy a pre mužov. Odlišná skúsenosť je podmienená ich pozíciou v spoločnosti (pôvodnej i prijímajúcej) a rozdielnymi rolami. „Tieto roly, ktoré sú spojené s očakávaným spôsobom správania a ktoré pripisujú ženám a mužom rôzne práce, povinnosti, nároky, zodpovednosť, pozíciu a moc v hierarchických vzťahoch, sú sociálne a kultúrne determinované a ako také sa líšia v rôznych obdobiach, spoločnostiach a kultúrach“ (Krchová – Víznerová – Kutáľková, 2008, s. 6). Sociálna konštrukcia roly mužov a žien významným spôsobom predurčuje, ako sa bude vyvíjať ich migračná či integračná skúsenosť.

Rodové aspekty migrácie sa odrážajú vo všetkých sférach života migrujúcich žien a mužov – v oblasti práce, voľného času, v rodinnom živote a starostlivosti o domácnosť, v manželstve, v prístupe k jednotlivým oblastiam každodennosti, ako bývanie, zdravotníctvo, vzdelávanie, trh práce a podob-

ne. Navyše, rozdielna „štartovacia“ pozícia mužov a žien vedie k tomu, že aj následný proces integrácie sa nemusí vyvíjať totožne. Celkovo je rod natoľko zásadnou premennou, že rodové dimenzie migrácie sú viditeľné prakticky vo všetkých oblastiach života migrujúcich osôb.

Spolu s rastúcim výskumným záujmom o situáciu migrantiek v prijímajúcej spoločnosti sa potvrdilo, že z hľadiska ekonomickej participácie – teda účasti na platenej práci – existuje značný rozdiel medzi ženami a mužmi. Domácnosť a starostlivosť o rodinu sťažuje týmto ženám zapojenie sa do trhu práce a následne ovplyvňuje aj ich integračné procesy. Migrantky sa veľmi často a vo väčšom rozsahu ako ich partneri musia prispôbovať potrebám rodiny, volia také typy zamestnania, aby si mohli plniť aj úlohy v domácnosti. Iným príkladom je, keď migrantky v prijímajúcich krajinách nepracujú vôbec, pretože sa starajú o rodinu a domácnosť (čo následne negatívne ovplyvňuje ich integráciu). Mnohé empirické údaje potvrdzujú, že migranti a migrantky sa na starostlivosti o domácnosť podieľajú značne rozdielnym spôsobom. Napríklad v Českej republike sa v rodinách migrantov z tretích krajín podieľa na starostlivosti o domácnosť iba približne štvrtina mužov, avšak na zabezpečení finančných prostriedkov pre rodinu sa podieľa viac ako polovica žien (*Analýza...*, 2007, s. 50).

Z pohľadu rodinnej starostlivosti sú za jednotlivých členov rodiny častejšie zodpovedné ženy. Špecifická je v tomto zmysle najmä situácia, keď žena prichádza do prijímajúcej spoločnosti ako sprevádzajúca osoba alebo prichádza za účelom zlúčenia rodiny. Celkovo však, ako už preukázali mnohí autori a autorky (Campani, 1995; Zlotnik, 2000, 2003; Curran – Rivero-Fuentes, 2003; King et al., 2004; Boyd, 2006; Livingston, 2006; Apitzsch, 2007; Martin, 2007), zohrávajú migrantky v súvislosti s ekonomickou participáciou omnoho zásadnejšiu úlohu, než sa pôvodne predpokladalo. Migrantky dnes nie sú len pasívne sprevádzajúce osoby, naopak – sú oveľa aktívnejšie a dynamicky sa zapájajú do trhu práce. Ako však zdôrazňuje A. Phizacklea, migrantky v značnej miere participujú na neformálnej ekonomike, teda sú súčasťou neevidovanej migrácie (A. Phizacklea v: King et al., 2004, s. 35).

Na rodové aspekty migrácie je však potrebné nazerať v širších celospoločenských súvislostiach. Ukazuje sa napríklad, že rozmach migrácie za účelom práce v domácnosti a starostlivosti o rodinných príslušníkov (pomocnice v domácnosti, au-pair či ošetrovatelky) je výsledkom širších spoločenských procesov, ktoré súvisia s rozdelením moci a s celkovou pozíciou žien v prijímajúcej spoločnosti. Tereza Hendlová na skúsenosti z Talianska ukazuje koreláciu medzi migráciou žien do Talianska a rastúcim vstupovaním talianskych žien na pracovný trh a ich celkovou zvýšenou sebarealizáciou (Hendlová, 2007, s. 6 – 11). Inými slovami, migrácia je ovplyvňovaná a vytváraná aj širšími rodovými vzťahmi v prijímajúcich spoločnostiach, nielen rodovými dimenziami vzťahov medzi migrantmi a migrantkami.

Ďalším faktorom migrácie, ktorý je veľmi úzko prepojený s rodovými aspektmi, je rodina v zmysle organizácie domácnosti a jej zloženia, vzťahov medzi členmi rodiny a širších rodinných väzieb (bližšie pozri kapitolu 5.5.). Aj súčasný výskum v oblasti migrácie potvrdzuje, že rodina je dôležitou súčasťou migračných procesov, a to v mnohých súvislostiach. Objavuje sa už pri samotnom rozhodnutí migrovať – jedným z najčastejších dôvodov migrácie je ekonomické zabezpečenie členov rodiny a zlepšenie ekonomickej situácie domácnosti; rámcuje procesy migrácie a integrácie do prijímajúcej spoločnosti – povinnosti a potreby členov rodiny priamo ovplyvňujú spôsob a rozsah účasti (hlavne žien) na platenom zamestnaní; vplýva aj na usporiadanie domácej sféry – zloženie rodiny a jej širšie väzby súvisia s rozdelením povinností v domácnosti vo vzťahu k jednotlivým členom. Pri rodinných súvislostiach platia silné rodové diferencie odvíjajúce sa od rol, ktoré sa od mužov a žien očakávajú. Ako s mnohými inými autorkami a autormi (Martikainen – Gola, 2007; Phizacklea, 1998; Ryan, 2009) zdôrazňuje napríklad Hania Zlotnik, integrácia žien je v omnoho väčšej miere ovplyvňovaná rodinnými súvislosťami než u mužov. Ženy sa v prijímajúcej spoločnosti prispôbujú potrebám členov rodiny častejšie ako muži, zaplňajú chýbajúci článok, ktorý je výsledkom absencie muža v rodine z dôvodu jej ekonomického zabezpečenia (Zlotnik, 1995, s. 253). Aj keď sú ženy dôležitými aktérkami z ekonomického hľadiska, ich účasť na platenom zamestnaní je veľmi úzko previazaná na po-

treby členov rodín. Z uvedených dôvodov prakticky nie je možné porozumieť ekonomickej participácii migrantiek bez analýzy zloženia rodiny a organizácie domácnosti, ako aj úlohy ženy v domácej sfére. Navyše, ženy sa v súčasnosti vo zvýšenej miere zapájajú do migrácie aj z dôvodu zlepšenia ekonomickej situácie svojej domácnosti.

Migrácia však nie je len procesom, ktorý je rodom a odlišnými rolami žien a mužov ovplyvňovaný – je zároveň aj procesom, ktorý aktívne vplyva na formovanie rodových rol, prispieva k ich redefinovaniu v pôvodnom alebo novom prostredí. Na túto druhú stránku vzájomnej väzby medzi migráciou a rodom upozornilo viacero autoriek a autorov, napríklad aj sociologička Alice Szczepanik, ktorá pre budúci výskum v tejto oblasti navrhuje konceptuálne rozlíšenie migrácie ako procesu rodom determinovaného a rod formujúceho⁸ (Szczepanik, 2006, s. 3). Migrácia ako rodovo špecifický či rodom determinovaný proces teda znamená, že má odlišné súvislosti pre ženy a pre mužov v závislosti od rol, aké im spoločnosť prisudzuje. Na druhej strane však migrácia priamo rodové vzťahy utvára, spoluvytvára a premieňa, teda „formuje“ – na individuálnej i celospoločenskej (makro-) úrovni. V rodinách migrantov môže napríklad ekonomickejšia participácia žien pôsobiť na zmenu rodových rolí v rámci rodiny, môže viesť k znovuzadefinovaniu mocenských vzťahov a celkovej pozície ženy a muža v rodine. Pokiaľ žena pracuje na lepšie platenom mieste a stane sa živiteľkou rodiny, môže dôjsť k zmene jej celkového postavenia v rodine a k získaniu dominantnejšej pozície. Za určitých okolností (nezamestnanosť, nedostatok sociálnych kontaktov) môže nastať opačný proces – posilnenie inferiornej pozície ženy v rámci rodiny a manželstva.

2.2.2. Spoločenskovedný výskum migrácie a rod

Rodové súvislosti migrácie sa vo výskumných prácach dlhý čas vôbec nereflektovali. Táto absencia rodového pohľadu sa netýkala len Slovenska, ale migračných štúdií celkovo. Potreba analýzy migračných a integračných procesov v kontexte rodu sa vyvíjala postupne, zohľadňovanie rozdielnych možností i spôsobov mužov a žien v účasti na migrácii má relatívne krátku históriu. Do konca sedemdesiatych rokov minulého storočia sa v migračných štúdiách migrujúce osoby chápali ako nerodové bytosti (Willis – Yeoh, 2000, s. 11). Odborná literatúra zároveň zdôrazňuje, že v tomto období boli ženy vo výskumoch migrácie „neviditeľné“ (King et al., 2004, s. 33). Mnohé štúdie považovali migráciu mužov a žien za rovnakú – v tejto súvislosti Russel King zdôrazňuje fakt, že spomínaný chybný predpoklad pri interpretácii a analýze migračných procesov viedol k nesprávnym záverom – napríklad že ženy sú v rámci migračných procesov podriadené mužom (v zmysle rozhodovania, ale aj v absolútnych počtoch); že migrácia žien sa odohráva iba v kontexte rodiny; že migrujúce ženy nie sú ekonomickejšie aktívne mimo domácnosti (King et al., 2004, s. 34).

⁸ V zahraničnej literatúre sa na odlišenie týchto dvoch perspektív pri skúmaní sociálnych javov a procesov používajú pojmy „gendered“ a „gendering“. Prvý hovorí o rode ako determinujúcom faktore určitého javu či procesu a druhý o aktívnom vplyve, ktorý má daný proces na formovanie rodových vzťahov. A. Szczepanik (Szczepanik, 2006) medzi príkladmi skúmania migrácie ako rodovo špecifického či rodom determinovaného procesu uvádza napríklad výskumy ekonomickejších faktorov vyvolávajúcich migráciu s rozdielnymi dopadmi na pracujúce ženy a mužov, rodovo špecifický dopyt po pracovnej sile zo zahraničia, rôzne motivácie a očakávania migrujúcich žien a mužov či rôzne skúsenosti migrantov a migrantiek v cieľovej krajine, ktoré podmieňujú migráciu a odrážajú sa v jej povahe (Sassen, 1984; Kofman a kol., 2000; Pessar, 1999; Franz, 2003). Ako príklad aktívneho pôsobenia migrácie na rodové pomery na spoločenskej alebo individuálnej úrovni uvádza vplyv povojnovej migrácie z tretích krajín do západnej Európy na zachovanie „hegemónie bieleho muža – živiteľa“ (ženy tu mohli zostať v domácej sfére a nemuseli zaplniť nedostatok pracovnej sily); lacné zamestnávanie migrujúcich žien ako pomocníčok v domácnosti, čo pomohlo udržiavať v Amerike a v západnej Európe tradičný rodový kontrakt (ženy nemuseli vyjednávať s mužmi o rovnovej delbe práce v domácej sfére); ale aj výskumy zaoberajúce sa dôsledkami migrácie na rodové vzťahy v rodinách migrujúcich a v ich sociálnych sieťach (Kay, 1988; Kofman a kol., 2000; van Rooij, 2000).

⁹ Podľa interpretácie autorského tímu publikácie *Gender, Age and Generations* bola „neviditeľnosť“ žien spôsobená tým, že migráciu sa zaoberali takmer výlučne muži (King et al., 2004, s. 33). Posilňoval ju fakt, že v druhej polovici 20. storočia bola migrácia mužov rozšírenejšia ako migrácia žien. Vznikol implicitný predpoklad, že väčšinu migrujúcich tvoria muži, ktorí migrujú z dôvodu potreby zabezpečiť rodinu, kým ženy migrujú iba ako sprevádzajúce osoby. Preto boli okolnosti a skúsenosti migrácie mužov považované za relevantné pre migračné a integračné procesy ako také.

Dôležitosť rodových aspektov migrácie začala intenzívnejšie vystupovať do popredia od osemdesiatych rokov minulého storočia spolu s rastom povedomia o dôležitosti ženských práv a s rozvojom feministického hnutia. Postupne pribúdali štúdie venované ženám a migrácii. No hoci sa už uznávala potreba rodovej optiky, ženy sa do výskumu o migrácii akoby len „pridávali“ (Willis – Yeoh, 2000, s. 11). Nešlo teda o celostný rodový prístup, ale skôr o čiastkové „doplnenie medzery“. Ako píše autorky Katie Willis a Brenda Yeoh, následkom bolo, že vzniklo veľké množstvo štúdií analyzujúcich a skúmajúcich špecifiká postavenia žien, ktoré však nebrali do úvahy rod ako organizačný princíp migračného procesu.

Aplikácia rodového prístupu prispela k prekonaniu mnohých mylných predpokladov a umožnila poodkryť špecifické vplyvy migračných a integračných procesov na ženy. R. King zároveň zdôrazňuje, že prvá vlna rodovo citlivých analýz pomohla preukázať, že ženy vždy migrovali a aj migrujú vo väčšom rozsahu, než predpokladali predchádzajúce štúdie (obmedzené na migráciu mužov). Ženy neboli – a ani nie sú – iba sprevádzajúce osoby, sú aj primárnymi nositeľkami ekonomickej migrácie. Navyše aj ženy, ktoré sú sprevádzajúcimi osobami, vstupujú a participujú na trhu práce, hoci sa ich pracovné možnosti značne líšia od možností mužov. Ďalším špecifickým výsledkom rodovo citlivých analýz migrácie bolo zistenie, že na migračné vzorce a integračné skúsenosti žien vplyva aj národnostné a etnické pozadie, diferencujú sa aj podľa vzdelania a usporiadania rodiny (King et al., 2004, s. 34).

2.2.3. Riziká a znevýhodnenia migrantiek v prijímajúcej spoločnosti

Empirické výskumy i praktické skúsenosti organizácií, ktoré sa migrujúcim venujú, zviditeľnili omnoho širšie súvislosti rodu v kontexte migrácie. K tým najzávažnejším patrí zistenie, že migrantky majú v porovnaní s mužmi komplikovanejšiu pozíciu v prijímajúcej spoločnosti. Rod ale, samozrejme, nie je jedinou sociálnou kategóriou ovplyvňujúcou postavenie jednotlivca v spoločnosti. Znevýhodnená pozícia migrantiek v spoločnosti vyplýva z prelínania sa rôznych identít migrantiek, založených okrem rodu na etnicite, sociálnom postavení, triede a podobne. Aby sme mohli porozumieť postaveniu znevýhodnených skupín v spoločnosti, treba sledovať, ako spolu tieto sociálne a kultúrne konštruované kategórie (rod, etnicita, národnosť, trieda, sexuálna orientácia a podobne) interagujú a ako spolu pôsobia. Práve teória „prelínania“¹⁰ sa zameriava na to, ako súčinné pôsobenie rôznych premenných vytvára a produkuje nerovnosti v spoločnosti (Knudsen, 2006). Z aplikácie tohto prístupu na zahraničné migrantky vyplýva, že nie všetky ženy s týmto statusom nutne zažívajú rovnaké znevýhodnenia. Keďže na etnicitu, rasu, sexuálnu orientáciu či zdravotné postihnutie sa v realite viažu ďalšie sociálne konštruované predstavy – predsudky či stereotypy, pozícia migrantiek je utváraná vzájomným spolupôsobením rodu s týmito kategóriami. Práve teória prelínania (niekedy považovaná za paradigma diskurzu a vedeckého uvažovania) poukázala na to, ako procesy medzi sociálnymi kategóriami produkujú moc a ovplyvňujú sociálne a kultúrne hierarchie v rámci sociálnych štruktúr, diskurzov či inštitúcií (Knudsen, 2006, s. 2).

Ďalší aspekt, na ktorý štúdie upozorňujú, je rozšírenosť stereotypizácie a esencionalizácie postavenia migrujúcich v spoločnosti ako skupiny znevýhodnenej z dôvodu kultúrnej a etnickej odlišnosti, ktorá môže byť ovplyvnená predsudkami a negatívnymi stereotypmi. Tento prístup sa často objavuje vo vzťahu k príslušníkom a príslušníčkam skupín s (predpokladaným) patriarchálnym vzorcom – napríklad k migrantkám z Blízkeho východu či z arabských krajín. Koncept znevýhodnenia na základe prelínania sa rôznych identít a sociálnych kategórií je principiálne odlišný od esencionalizovaného pripisovania znevýhodnenej pozície migrantiek na základe ich kultúry a etnicity. Ako ukazuje Anna Frank, esencionalizácia a stereotypizácia migrantiek z tretích krajín ako utlačanejších, znevýhodnenej-

¹⁰ Teóriu prelínania (tzv. *intersectionality theory*) prvýkrát predstavila Kimberly Crenshaw v roku 1989, avšak zásadnejšie sa dostala do povedomia sociálnych vedcov prostredníctvom sociologičky Patricie H. Collins v deväťdesiatych rokoch v kontexte diskusií o tzv. čiernom feminizme (*black feminism*) (Knudsen, 2006). V súčasnosti sa tento prístup aplikuje aj pri skúmaní mnohých iných spoločenských skupín a jednotlivcov.

ších a zraniteľnejších v porovnaní s privilegovanými európskymi ženami je tiež kultúrny konštrukt založený na predsudkoch, postkoloniálnych a orientalistických vplyvoch, ktoré sú prítomné nielen vo verejnom diskurze a politických dokumentoch, ale aj vo feministickej tvorbe (Frank, 2005).

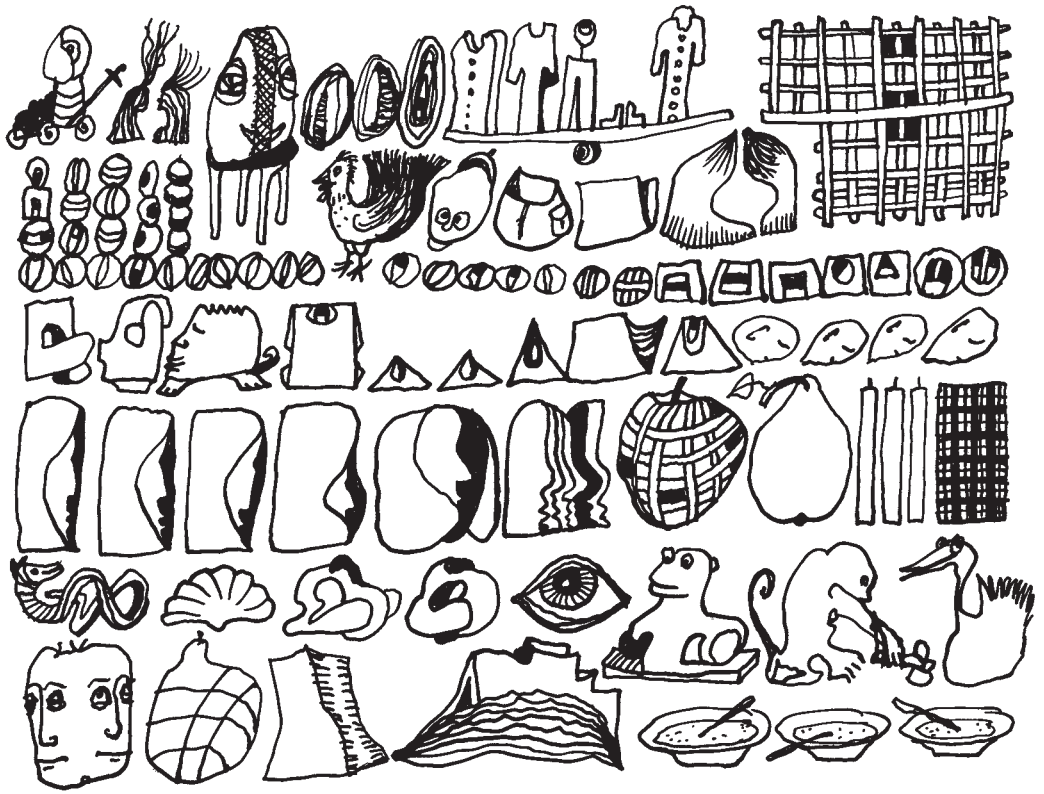
Postavenie migrantiek a ich integrácia do spoločnosti je špecifická a veľmi úzko previazaná na ich ľudský a sociálny kapitál (vzdelanie a sociálne siete atď.). Riziká a bariéry však súvisia nielen s týmto typom „osobného“ kapitálu, ale aj s pozíciou migrantky na základe typu pobytu v prijímajúcej krajine a legislatívy vymedzujúcej základné rámce pre životné podmienky migrantky. Bariéry a riziká previazané s typom pobytu sú zrejmé vo všetkých dimenziách života – prejavujú sa v súvislosti s participáciou na trhu práce, bývaním, rodinou, vzdelávaním, zdravím či sociálnym zabezpečením.

Migrantky v prijímajúcich spoločnostiach čelia aj ďalším rizikám a ohrozeniam. Z rôznych subjektívnych i objektívnych príčin sa zapájajú do trhu práce na pracovných miestach pre nízkokvalifikovanú pracovnú silu, a tu môže dochádzať k strate zručností a pracovných návykov žien alebo zvýšeniu rizika diskriminácie. Zložité okolnosti príchodu do krajiny, rozdielna životná úroveň prijímajúcej krajiny v porovnaní s krajinou pôvodu a ďalšie faktory môžu zase spôsobovať problémy pri zabezpečení dôstojného a bezpečného bývania pre ženy.

Špecifický typ problémov predstavuje v prípade migrantiek rozsah ich závislosti od rodiny a manžela vytváraný širšími kultúrno-sociálnymi väzbami, ale aj legislatívou. Značná časť krajín EÚ sa chráni pred účelovými manželstvami prísnejšou legislatívou, ktorá vedie k závislosti z hľadiska stability pobytu u tých migrantiek, ktoré sa vydajú za občana danej krajiny.¹¹ Špecificky znevýhodňujúcim pre ženy môže byť aj vylúčenie z väzieb s okolím v dôsledku neplatennej práce v domácnosti. Takáto žena je v pozícii dvojnásobného znevýhodnenia – rodinou i pozíciou migrantky, výsledkom je ďalšia závislosť ženy od rodiny a úzkej komunity. Ako ukázali empirické údaje z iných krajín, migrantky závislé od rodiny trpia častejšie viacnásobným znevýhodnením v porovnaní s tými, ktoré sú aspoň sčasti integrované prostredníctvom práce alebo iných, napríklad vzdelávacích aktivít.

Migrantky sú ohrozenou skupinou predovšetkým vtedy, keď participujú na neformálnej či neevdovanej migrácii. Do tejto skupiny patria predovšetkým pracovné migrantky pôsobiace v domácnostiach – opatrovatelky starších ľudí alebo detí a pomocnice v domácnosti, rovnako aj migrantky pracujúce v oblasti poskytovania sexuálnych služieb. Legislatívne pravidlá a prísne migračné a integračné politiky štátov EÚ často zabraňujú migrantkám legálne sa zamestnať. V konečnom dôsledku to vedie k tomu, že nemajú možnosť participovať na všetkých zložkách občianstva – nemajú dostatočnú sociálnu ochranu, zdravotné zabezpečenie a podobne. Súčasný európsky diskurz o migrácii a práci v domácnostiach formuluje nevyhnutnosť zmeny legislatívy a celkového prístupu členských krajín EÚ k takýmto migrantkám. Na jednej strane je práca migrantiek (aj migrantov) v oblasti starostlivosti žiadaná, vynucujú si ju súčasné demografické trendy a zmeny v rodových rolách (zvýšená participácia žien v platenom zamestnaní) v krajinách EÚ. Na strane druhej je aktuálne rozšírený spôsob zneužívania opatrovateľskej práce migrantiek a migrantov v rozpore s demokratickými princípmi a princípmi rovnosti (Lutz, 2008; Apitsch, 2007, 2009).

¹¹ Napríklad na Slovensku stráca podľa *Zákona č. 48/2002 Z. z. o pobyte cudzincov* migrantka vydatá za občana SR alebo migrant ženatý s občianku SR trvalý pobyt, ak sa do piatich rokov rozvedie.

3 Ciele výskumu a využívané výskumné postupy

K všeobecným cieľom projektu „Rodové a rodinné aspekty integrácie migrantov z tretích krajín“ patrila primárne úloha rozšíriť poznatkovú bázu o bariérach a potrebách ekonomickej a sociálnej integrácie a emancipácie migrantiek z tretích krajín na Slovensko v perspektíve ich životnej dráhy a identifikovať požiadavky na integratívnu interakciu medzi migrantkami a populáciou Slovenska. Cieľom bolo tiež zabudovať tieto poznatky do platformy pre politickú diskusiu medzi kľúčovými politickými aktérmi a formulovať odporúčania zohľadňujúce potreby migrantiek, ako aj odporúčania na podporné politiky a služby pre ich lepšiu integráciu do slovenskej spoločnosti. Širší kontext týchto všeobecných cieľov predstavovala úloha nájsť a zaplniť biele miesta v poznatkoch o migrácii a odporučiť na základe nových poznatkov špecificky o ženách zmeny pre národné programy a opatrenia verejných politík v oblasti migrácie.

Na napĺňanie vytýčených cieľov sa využívali viaceré prístupy: 1. kvalitatívny výskum založený na štruktúrovaných rozhovoroch s migrantkami (ojedinele s migrantmi) a na skupinových diskusiách s kultúrnymi mediátormi a mediátorkami pôsobiacimi pre Medzinárodnú organizáciu pre migráciu (IOM) o ich expertnom pohľade na špecifickú migráciu žien; 2. analýza dostupných štatistických údajov; 3. sekundárna analýza štandardných výskumov situácie na Slovensku z hľadiska rodovej rovnosti a o postojoch obyvateľov k imigrácii a integrácii migrantov a migrantiek.

Projekt bol zameraný priamo na migrantky z tretích krajín na Slovensku. Výskum sledoval ich profil, potreby a doterajšie skúsenosti, ale aj postoje a očakávania v súvislosti s imigračnou, integračnou a emancipačnou politikou a praxou na Slovensku. V záujme zachytenia integratívnej interakcie medzi imigrantkami a domácou populáciou sa tiež analyzovali názory, očakávania a preferencie vo vzťahu k rôznym aspektom migrácie. Analýza využívala aj výskumné dáta, ktoré v posledných rokoch zozbieral Inštitút pre verejné otázky v rámci projektov zameraných na zisťovanie verejnej mienky o postavení žien a mužov na Slovensku vo verejnej a domácej sfére.

Najdôležitejšou súčasťou empirických aktivít projektu bol kvalitatívny výskum migrantiek (a migrantov) prichádzajúcich na Slovensko z tzv. tretích krajín (krajiny mimo Európskeho hospodárskeho priestoru – EHP). Cieľom tejto výskumnej aktivity bolo predstaviť skúsenosti migrantiek s integráciou do slovenskej spoločnosti; zamerali sme sa na celý migračný príbeh rôznych skupín žien podľa krajiny pôvodu, veku a dôvodu migrácie. Rozhovory s migrantkami sa zakladali na podrobnom scenári, ktorý pozostával zo štyroch základných súčastí. Prvá časť sa zameriavala na prerozprávanie individuálnej migračnej histórie; druhá časť mapovala proces migrácie od príchodu na Slovensko až

po súčasnosť so špeciálnym dôrazom na problém účasti na trhu práce; tretia časť rozhovoru bola venovaná rodinnému životu a rodovej delbe domácich prác a povinností; posledná časť mapovala potreby žien vo vzťahu k rôznym subsystémom spoločnosti, ako aj skúsenosti s interakciou s domácim obyvateľstvom a inštitúciami.

Rozhovory s migrantkami sa zamerali na nasledujúce okruhy otázok: situácia migrantiek na Slovensku; právny status a získavanie pobytu či občianstva na Slovensku; práca a pracovná kariéra – zamestnanecká história; vnímanie trhu práce, skúsenosti so zamestnávateľmi, oblasť ochrany pracovných vzťahov; rodina, partnerstvo, rodičovstvo, rodičia, priatelia – emancipačný proces (z hľadiska rodovej rovnosti) a sociálne siete; rodové perspektívy zamestnanosti – zladovanie rodiny a práce, finančná nezávislosť, starostlivosť o členov rodiny – deti a starších rodičov; vzťahy s domovskou krajinou; skúsenosti a interakcie s rôznymi subsystémami spoločnosti a s rôznymi skupinami ľudí žijúcimi na Slovensku.

Rozhovory nám umožnili získať údaje o životných dráhach rôznych skupín migrantiek z tretích krajín, o ich rodinnom a partnerskom zázemí, pracovných predpokladoch a skúsenostiach, sociálnom statuse a sociálnej integrácii, rovnosti a nerovnostiach na základe pohlavia, prípadne o náboženstve, očakávaníach do budúcnosti, vzťahoch ku krajine pôvodu i k obyvateľom Slovenska, čiastočne aj o ich sociálnych a politických postojoch. Rozhovory ďalej umožnili predstaviť respondentky ako ženy, ako migrantky, ale aj ako osoby, ktoré získali – alebo sa usilujú získať – občianstvo na Slovensku. Na dosiahnutie cieľov projektu bolo totiž dôležité nielen pochopiť ich špecifické sociálne a kultúrne postavenie a stratégie, ale aj získať predstavu o tom, čo doteraz zažili a aké problémy očakávajú v budúcnosti.

Celkovo sme uskutočnili 20 rozhovorov s migrantkami (v dvoch prípadoch aj s partnermi). Podľa krajiny pôvodu bolo ich zloženie nasledujúce: Ukrajina, Rusko, Srbsko, Macedónsko, India, Afrika, Vietnam. V skúmanom súbore boli zastúpené všetky vekové kategórie, najviac ženy mladšieho a stredného veku. Podľa doby imigrácie na Slovensko boli medzi nimi ženy, ktoré prišli ešte pred rokom 1989, krátko po ňom, i „čerstvé“ migrantky, ktoré sú na Slovensku jeden – dva roky. Súbor bol rôznorodý aj podľa rodinného zázemia (slobodné a bez detí, ženy s rodinou, rodiny prázdneho hniezda) a pracovnej aktivity (pracujúce i nepracujúce migrantky). Aktuálny ekonomický status rozdelil respondentky na ženy na rodičovskej dovolenke, ženy v domácnosti a pracujúce.

Kvalitatívny výskum migrantiek (prípadne migrantov) z tretích krajín dopĺňali rozhovory s kultúrnymi mediátormi a mediátorkami a analýza štatistík. Zároveň tieto základné postupy sprevádzala sekundárna analýza všeobecne zameraných výskumov postavenia žien a mužov na Slovensku. Vytvorená kombinácia metód umožnila systematický prístup ku skúmanému problému, maximalizovala rozsah získaných informácií i možnosti ich vzájomného dopĺňania a prepájania.

Pojem migrantka¹² je v slovenskom kontexte (ale nielen v slovenskom) veľmi široký a ťažko uchopiteľný. Procesy migrácie bývajú nezriedka veľmi zložité: v priebehu takéhoto procesu sa viackrát môže meniť status týchto žien určovaný vo vzťahu k prijímajúcej krajine (i ku krajine pôvodu). Môže ísť o ženy so slovenským štátnym občianstvom, ktoré mali pôvodne iné občianstvo alebo sú držiteľkami dvoch. Radia sa k nim cudzinky (držiteľky iného ako slovenského občianstva alebo bez občianstva), ktoré môžu mať na Slovensku rôzny status – môžu mať udelený trvalý pobyt či prechodný pobyt, prípadne pobyt tolerovaný. Prichádzajú sem natrvalo, alebo na kratšie či dlhšie obdobie, a odchádzajú do krajiny pôvodu alebo do inej hostovskej krajiny. Dôvody, pre ktoré prichádzajú, sú veľmi rôzne a v priebehu času sa môžu meniť; v súvislosti s tým sa často mení aj druh ich legálneho pobytu na Slovensku. Môže však ísť aj o nelegálne migrantky, ktoré nemajú pobyt na Slovensku nijako

¹² Označenie migrant alebo migrantka slovenská štatistika nepoužíva. Vychádza z definície cudzinca, pričom cudzinec je v právnom systéme SR vymedzený ako „každý, kto nie je štátnym občanom SR“ (*Zákon č. 48/2002 Z. z. o pobyte cudzincov*). Migrant teda presahuje koncept cudzinca, zahŕňa aj populáciu s migrantským pozadím po udelení štátneho občianstva.

registrovaný. Na účely tohto výskumu sme sa rozhodli pre čo najširšie vymedzenie: pod pojem migrantka zahrňame nielen aktuálne cudzinky rôzneho statusu a rôzneho dôvodu príchodu (štúdium, práca, spájanie rodiny, azyl a iné), ale aj občianky SR s inou krajinou pôvodu. Dôvodom bola snaha zachytiť výskumom čo najširšiu skúsenosť migrujúcich žien.

4 Slovensko ako migračný priestor: štatistický obraz migrácie žien a mužov

V nasledujúcej kapitole upriamujeme pozornosť na migrácie žien na Slovensko, pričom využívame kvantitatívne štatistické údaje a administratívne dáta z rôznych zdrojov. Predstavujeme situáciu rôznych skupín migrujúcich žien a mužov všeobecne, zároveň všade, kde to štatistické údaje umožňovali, dávame dôraz na migráciu z tretích krajín, teda z krajín mimo Európskeho hospodárskeho priestoru.

Spomínané ťažkosti s vymedzením migrantov prichádzajúcich na Slovensko vystupujú obzvlášť do popredia práve pri pokusoch o zachytenie ich kvantitatívneho rozsahu. Jednotlivé statusy migrujúcich žien a mužov presne vymedzuje zákon, a zákonnej úprave zodpovedajú aj štatistické zisťovania. Problémom je, že jedna osoba môže byť každý rok v inej kategórii z hľadiska pobytu, resp. sa administratívne môže nachádzať v tom istom období v rôznych registroch zároveň (dlhodobé pobyty a zamestnanosť a pod.). Takzvaná nelegálna migrácia je evidenčne zachytená iba čiastočne (odhalené prípady). Konečný počet preto nie je možné určiť, dajú sa sledovať trendy iba za jednotlivé migračné statusy.

Najvšeobecnejším pojmom, ktorý štatistika používa pre migráciu smerom na Slovensko, je pojem cudzinec či cudzinka. Označuje sa ním každá osoba, ktorá nemá slovenské štátne občianstvo alebo je bez štátnej príslušnosti. Podľa legislatívy môže cudzí štátny príslušník a príslušníčka prísť na územie Slovenska legálne alebo ilegálne. Legálne znamená, že sa prihlásia na pobyt (občania EHP), alebo je im udelené povolenie na pobyt (občania tretích krajín). Povolenie na pobyt je trojakého druhu: 1. povolenie na prechodný pobyt – to sa vydáva na účel podnikania, zamestnania, štúdia, činnosti podľa osobitných programov, zlúčenia rodiny a plnenia služobných povinností civilnými zložkami ozbrojených síl; 2. povolenie na trvalý pobyt¹³ (prvý raz sa vydáva na päť rokov a potom bez obmedzenia); 3. povolenie na tolerovaný pobyt – dáva sa cudzincom a cudzinkám, ak je prekážka ich administratívneho vyhostenia, ak im bolo poskytnuté dočasné útočisko, ak ich vycestovanie nie je možné a nie je dôvod na ich zaistenie, alebo ak ide o maloleté dieťa nájdené na území Slovenskej republiky. Okrem uvedených obvyklých druhov pobytov (prechodný, trvalý, tolerovaný) sa môže cudzinec alebo cudzinka zdržiavať na území SR v rámci tzv. krátkodobého pobytu, ktorý nepresahuje dobu 90 dní v jed-

¹³ Povolenie na trvalý pobyt sa dáva cudzincom a cudzinkám, ak sú manželkou či manželom občana SR s trvalým pobytom na území SR alebo závislým príbuzným v priamom rade občana SR s trvalým pobytom na území SR; ak sú slobodným dieťaťom mladším ako 18 rokov zvereným do osobnej starostlivosti cudzinca, ktorý je manželom občana SR s trvalým pobytom na území SR; prípadne slobodným dieťaťom mladším ako 18 rokov cudzinca s povolením na trvalý pobyt alebo dieťaťom mladším ako 18 rokov zvereným do osobnej starostlivosti cudzinca s povolením na trvalý pobyt; ďalej ak ide o nezaopatrené dieťa staršie ako 18 rokov cudzinca s povolením na trvalý pobyt; a napokon, ak je to v záujme Slovenskej republiky.

nom polroku. Za nelegálnu migráciu sa považuje „prekročenie štátnej hranice Slovenskej republiky osobou alebo pobyt osoby na území Slovenskej republiky, ktorý je v rozpore s právnymi predpismi SR, právnymi predpismi EÚ a medzinárodnými zmluvami“ (*Zabráničné...*, 2008).

Štatistika na Slovensku sleduje prisťahovanie (a vystahovanie) na trvalý pobyt, dlhodobé pobyty, žiadosti o občianstvo a udelené občianstva, obvyklé pobyty spolu, zamestnávanie cudzincov a cudziniiek, resp. ich podnikanie, ako aj zachytené prípady nelegálnej migrácie do krajiny.

4.1. CELKOVÝ POČET CUDZINIEK A CUDZINCOV

Slovensko v súčasnosti zaznamenáva každoročný nárast počtu legálnych migrantov a migrantiek, ktorí majú záujem o trvalé usadenie sa na Slovensku alebo o prechodné zotrvanie v krajine. Vstup Slovenska do Európskej únie v máji 2004 zásadne ovplyvnil jeho medzinárodnú migráciu. Podľa A. Favella vstup krajín strednej a východnej Európy do EÚ vo všeobecnosti znamenal vznik nových foriem migrácií v smere z východu na západ (Favell, 2008, s. 701). Zároveň však tieto migrácie spôsobili nedostatok pracovných síl v určitých odvetviach hospodárstva v domovských krajinách migrujúcich osôb. Niektoré z týchto migračných trendov boli v roku 2008 viditeľné aj na Slovensku.

Hoci sa celkový počet cudzincov a cudziniiek na Slovensku za posledných päť rokov viac ako zdvojnásobil (z 22,1-tis. na 52,7-tis.), na populácii Slovenska stále tvoria iba malý podiel (ku koncu roka 2008 to bolo menej ako 1 %, v roku 2004 menej ako 0,5 %). Taká je situácia za všetkých cudzích štátnych príslušníkov, bez ohľadu na krajinu pôvodu (t.j. z EHP i mimo neho). Pokiaľ ide o tých, čo pochádzajú z tzv. tretích krajín, početne predstavujú ešte menšiu skupinu (11-tis. v roku 2004 a necelých 20-tis. v roku 2008). Vo vzťahu k celku cudzincov a cudziniiek sa ich podiel za sledované obdobie znižoval – z 50,5 % v roku 2004 na 36,9 % v roku 2008. To znamená, že väčšiu časť legálnych migrantov v SR tvoria od vstupu Slovenska (a ďalších krajín stredovýchodnej a južnej Európy) do EÚ štátni príslušníci a príslušníčky krajín EÚ.¹⁴

TABUĽKA 1

Celkový počet cudziniiek a cudzincov v SR (2004 – 2008, k 31. 12., absolútne počty a %)

Rok	Populácia SR	Počet cudzincov a cudziniiek	Podiel z celku populácie	Cudzinci a cudzinky z tretích krajín	
				Počet	Podiel z celku cudzincov a cudziniiek
2004	5 384 822	22 108	0,41	11 169	50,5
2005	5 389 180	25 635	0,47	11 316	44,1
2006	5 393 637	32 153	0,59	13 896	43,2
2007	5 400 998	41 214	0,76	14 912	36,2
2008	5 412 254	52 706	0,97	19 472	36,9

ZDROJ: ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, ÚRAD HRANIČNEJ A CUDZINECKEJ POLÍCIE POLICAJNÉHO ZBORU.

Uvedené počty nezachytávajú naturalizované migrantky a migrantov, t. j. osoby s udeleným slovenským štátnym občianstvom, čo je tiež pomerne početná skupina. Podľa analýzy Borisa Divinského bolo od začiatku samostatného Slovenska do konca roka 2006 udelených celkovo približne 116 tisíc občianstiev SR cudzincom (Divinský, 2007, s. 39). V tejto súvislosti autor zároveň zdôrazňuje (Divinský, 2007, s. 40), že muži a ženy majú pomerne vyrovnané zastúpenie, prejavuje sa iba mierna prevaha mužov (52 % ku 48 % v roku 2006). Počty udelených občianstiev SR za posledných päť rokov približuje tabuľka 2.

¹⁴ Napríklad štátni príslušníci a príslušníčky Rumunska sú od roku 2004 migrujúcimi v rámci EÚ, nie z tretích krajín. To znamená, že podiely sa menili aj v dôsledku preskupenia európskych krajín.

TABUĽKA 2

Vývoj počtu osôb s udeleným občianstvom SR (2004 – 2008, abs. počty)

	2004	2005	2006	2007	2008
Spolu	4 016	1 393	1 125	478	680
Ázia	1 012	101	86	86	64
Amerika	179	86	129	124	116
Afrika	49	17	12	25	31
Ukrajina	549	450	377	704	203
Česká republika	775	167	121	158	93
Srbsko	506	183	73	112	53
Vietnam	619	40	40	62	37
Rusko	96	37	35	42	31
Rumunsko	442	220	147	100	31

ZDROJ: ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, ÚRAD HRANIČNEJ A CUDZINECKEJ POLÍCIE POLICAJNÉHO ZBORU.

Údaje poukazujú na klesajúcu tendenciu v dynamike tohto „cudzineckého“ statusu: v roku 2004 sa udelilo 4 016 slovenských štátnych občianstiev, no v roku 2008 len 680. Jednotlivé regióny sveta sú medzi cudzincami a cudzinkami, ktorým bolo udelené naše občianstvo, zastúpené v rozličnej miere. Veľký rozdiel vidno pri porovnaní Ázie na jednej strane a Ameriky či Afriky na strane druhej, kde napríklad v roku 2004 bola obrovská disproporcía (1 012 za Áziu oproti 179 za Ameriku či 49 za krajiny Afriky). Za posledné obdobie však počet občianstiev udelených cudzincom a cudzinkám z Ázie značne poklesol – iba na 64 v roku 2008. Čo sa týka jednotlivých krajín, v poslednom období sú v popredí medzi osobami s udeleným občianstvom SR krajiny ako Ukrajina, Česká republika, Amerika, Srbsko, Vietnam či Rusko. Z krajín EÚ boli v rámci tejto migrantskej skupiny najsilnejšie zastúpení obyvatelia a obyvateľky Rumunska (442 v roku 2004 a 31 v roku 2008).

4.2. K RASTÚCEMU POČTU MIGRANTIEK NA SLOVENSKU

Podľa viacerých zdrojov sa vo všeobecnom meradle k hlavným dôvodom migrácie žien v Európe zaradila ekonomická participácia, ktorá je odpoveďou na potreby európskych a globálnych ekonomík v oblasti služieb (Favell, 2008, s. 707). Špecificky pre ženskú migráciu platí, že takéto aktivity v oblasti služieb sa odohrávajú vo formálnej, ale aj v neformálnej sfére. Podľa sociologičky H. Lutz sa v súčasnosti za feminizáciou migrácie skrýva rastúca požiadavka ekonomickej nezávislosti žien v európskych krajinách (predovšetkým v bývalých západných) a rovnosti v oblasti domácich prác: ženy vo zvýšenej miere participujú na formálnom platenom zamestnaní a namiesto seba platia pomocnice v domácnostiach či opatrovatelky členov rodiny – spravidla sýtené ženskou pracovnou silou zo zahraničia. K všeobecným charakteristikám súčasných ženských migrácií v Európe patrí vzorec reprezentujúci smer z východu na západ a z juhu na sever. Zároveň platí, že dnešné migrantky sú vzdelanejšie, pochádzajú zo strednej triedy a niektoré dosiahli aj vyššie vzdelanie, čo prispieva k úniku mozgov (brain drain) v krajine pôvodu a k stratám z ich kultúrneho kapitálu (Lutz, 2008, s. 3). Ako je to s migráciou žien na Slovensko? Charakterizujú aj ju uvedené globálne európske trendy?

V slovenských súradniciach tieto všeobecné trendy platia skôr pre ženské migrácie zo Slovenska. Spomínaný vzorec „z východu na západ“ stále pre ženskú migráciu Slovenska znamená prevažne migráciu von z krajiny než ku nám: do značnej miery je rozšírená migrácia Sloveniek všetkých vekových kategórií do oblasti služieb v domácnostiach západnej Európy (na druhej strane slovenské domácnosti využívajú pomocnice alebo opatrovatelky zo zahraničia iba ojedinele). Slovenské ženy pracu-

jú v službách tohto typu v krajinách smerom na západ legálne alebo nelegálne – podľa vlastnej preferencie, resp. spôsob ich participácie je podmienený politikami migrácie a legálnymi možnosťami v jednotlivých krajinách.¹⁵

Ktoré migrantky prichádzajú na Slovensko, z akých dôvodov a v ktorých oblastiach ekonomickej aktivity pôsobia? Odpovede na tieto otázky prezentujú nasledujúce kapitoly. V tejto časti sústredme pozornosť na to, koľko žien k nám zo zahraničia prichádza.

TABULKA 3

Počty a podiely cudziniiek v SR podľa typu imigrácie (2004 – 2008, abs. počty a %)

Typ imigrácie a rok	Spolu	Muži	Ženy	Ženy v %
Pristahovanie na trvalý pobyt				
2004	1 989	1 262	727	36,6
2005	3 531	2 373	1 158	32,8
2006	4 287	2 870	1 417	33,0
2007	7 207	5 227	1 980	27,5
2008	7 415	5 336	2 079	28,0
Pristahovanie na dlhodobý pobyt				
2004	7 919	4 999	2 920	36,9
2005	7 665	5 127	2 538	33,1
2006	11 309	7 372	3 937	34,8
2007	14 848	10 184	4 664	31,4
2008	16 470	11 386	5 084	30,9
Obvyklý pobyt spolu				
2004	22 251	12 409	9 842	44,2
2005	25 560	14 864	10 699	41,9
2006	32 130	19 285	12 845	40,0
2007	40 904	25 740	15 164	37,1
2008	52 545	34 056	18 489	35,2
Obvyklý pobyt – z tretích krajín spolu				
2005	4 331	2 721	1 610	37,2
2006	5 690	3 584	2 106	37,0
2007	6 638	4 072	2 566	38,7
2008	9 789	6 378	3 411	34,9
Štujúci na VŠ v I. a II. stupni (denná forma)				
2004	1 586	862	724	45,6
2005	1 642	873	769	46,8
2006	1 904	970	934	49,0
2007	2 699	1 611	1 088	40,3
2008	2 915	1 694	1 221	41,9
Štujúci na VŠ v PhD. stupni (denná forma)				
2004	1 586	862	724	45,6

¹⁵ Dôsledkom migrácie tohto typu sa bližšie venovali napríklad Jana Andrušová a Zora Bútorová v štúdiu *Situácia žien v okrese Humenné v kontexte migrácie za prácou do zahraničia* (Andrušová – Bútorová, 2007).

Typ imigrácie a rok	Spolu	Muži	Ženy	Ženy v %
2005	1 642	873	769	46,8
2006	1 904	970	934	49,0
2007	2 699	1 611	1 088	40,3
2008	2 915	1 694	1 221	41,9
Zamestnaní v SR				
2004	2 761	2 137	642	22,6
2005	5 678	4 580	1 098	19,3
2006	6 509	5 205	1 304	20,0
2007	10 060	8 036	2 024	20,1
2008	14 560	11 753	2 807	19,3
Zamestnaní v SR s občianstvom mimo EÚ				
2004	1 064	791	273	25,7
2005	1 743	1 295	448	25,7
2006	1 686	1 329	357	21,2
2007	1 276	1 019	257	20,1
2008	4 460	3 519	941	20,1
Podnikajúci v SR				
2004	2 960	2 144	816	27,6
2005	3 242	2 367	875	27,0
Podnikajúci v SR s občianstvom mimo EÚ				
2004	1 847	1 323	524	28,4
2005	1 957	1 406	551	28,2

POZNÁMKA: CUDZINEC, CUDZINKA – MÁ INÉ AKO SLOVENSKE ŠTÁTNE OBČIANSTVO ALEBO JE BEZ OBČIANSTVA.

ZDROJ: ZAHRANIČNÉ ŠTAHOVANIE A CUDZINCI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE V ROKOCH 2007 A 2008. BRATISLAVA, ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR 2008 A 2009.

V roku 2008 sa na Slovensko prisťahovalo na trvalý pobyt 2 079 cudziniiek, čo predstavovalo 28 % zo všetkých prisťahovaných na trvalý pobyt (tabuľka 3). V posledných 5 rokoch od vstupu Slovenska do EÚ bol podiel žien nižší ako podiel mužov, pričom zastúpenie žien v tejto skupine cudzích štátnych príslušníkov postupne klesalo (v roku 2004 boli ešte ženy reprezentované 36,6 %), a to aj napriek rastu počtu cudziniiek prihlásených na trvalý pobyt. Muži s iným ako slovenským občianstvom sa teda na trvalý pobyt prisťahovali viac a početná disproporcía vo vzťahu k ženám každoročne narastala.

Podobný trend – nárast počtu a súčasne zníženie podielu – platí aj pre cudzinky na dlhodobom pobyte.¹⁶ Kým v roku 2004 získalo oficiálny dlhodobý pobyt na Slovensku 2 920 cudziniiek, v roku 2008 ich bolo 5 084; podiel žien v porovnaní s mužmi sa postupne znižoval z 36,9 % na 30,9 %.

Celkovo administratívne registre ku koncu roka 2008 zachytili na obvyklom pobyte¹⁷ 18 489 cudziniiek zdržujúcich sa v SR. V porovnaní s rokom 2004 sa ich počet zvýšil takmer na dvojnásobok.

¹⁶ Zaregistrovaných v prípade občianok niektorej z krajín EHP alebo s udeleným povolením na dlhodobý pobyt v prípade občianok z tretích krajín.

¹⁷ Obvyklý pobyt „je miesto, kde osoba bežne trávi denný čas odpočinku, bez ohľadu na dočasnú neprítomnosť z dôvodu rekreácie, prázdnin, návštev priateľov a príbuzných, obchodných ciest, zdravotného ošetrovania alebo náboženských pútí (Katerinková, 2007). Ide vlastne o súčet rôznych druhov registrovaných pobytov či udelených platných pobytov pre osoby s iným ako slovenským štátnym občianstvom.“

bok, opäť to však neznamenalo rast podielu v porovnaní s mužmi – ten sa zmenšil o 9 % (zo 44,2 % na 35,2 %). Na celkovom počte migrantiek na obvyklom pobyte sa ženy z tretích krajín podieľali približne jednou šestinou, konkrétne v roku 2008 ich bolo 3 411. Pomer žien a mužov bol aj v tejto skupine vychýlený v neprospech žien: migrantky z tretích krajín s udeleným povolením na dlhodobý pobyt v SR tvorili 34,9 % a migranti 65,1 %.

Keď údaje porovnáваме v čase, je zrejme, že sa počet migrantiek na Slovensku v absolútnych číslach každoročne zvyšoval; počas posledných piatich rokov sa približne zdvojnásobil. Takýto nárast je v súlade s vývojom, ktorý zaznamenali aj iné členské krajiny EÚ. K feminizácii migrácie na Slovensko však nedochádza. Naopak – proporcionálne zastúpenie žien sa v jednotlivých kategóriách migrujúcich oproti mužom znižovalo a ku koncu roka 2008 sa približovalo k pomeru: tretina migrantiek ku dvom tretinám migrantov.

Klesajúci trend podielu migrantiek na celkovom počte migrujúcich na Slovensko je v rozpore s vývojom v iných európskych krajinách a vo svete. Nielen v Európe, ale aj v globálnej perspektíve charakterizuje súčasné migrácie práve nárast účasti žien. V mnohých krajinách či oblastiach sveta ženská migrácia dokonca prevažuje, podľa viacerých zdrojov dnes tvoria ženy polovicu migrujúcej populácie sveta (*Feminisation...*, 2007, s. 1; King et al., 2004, s. 33). Údaje Organizácie spojených národov z roku 2005 hovoria v rámci Európy o viac ako 52 % podiele žien na celkovej medzinárodnej migrácii a v celosvetovom meradle o 49 % (tabuľka 4).

TABUĽKA 4

Podiel migrantiek zo všetkých medzinárodných migrantov v Európe a vo svete v rokoch 1990-2010 (abs. počty)

Rok	Európa	Svet
1990	52,7	49,1
1995	52,4	49,3
2000	52,8	49,4
2005	52,5	49,2
2010	52,3	49,0

ZDROJ: UNITED NATIONS, DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS, POPULATION DIVISION (2009). *TRENDS IN INTERNATIONAL MIGRANT STOCK: THE 2008 REVISION* (UNITED NATIONS DATABASE, POP/DB/MIG/STOCK/REV.2008).

Čiže podiel migrantiek na celkovom počte migrantov na Slovensku je zatiaľ nižší, ako je európsky či svetový priemer. Pravdepodobných dôvodov je viac. Môže byť potvrdením toho, že Slovensko je ešte stále menej prítiažlivou destináciou migrácie než ostatné krajiny EÚ – v dôsledku nižších miezd, menších príležitostí uplatniť sa, jazykových bariér alebo silnejších sociálnych sietí¹⁸ v krajinách EÚ s dlhšou migračnou tradíciou. Alebo tu môže mať svoj vplyv prevaha migrácií ekonomického charakteru do SR: ekonomický rozvoj Slovenska bol totiž v poslednom desaťročí úzko previazaný s priemyselnou výrobou, predovšetkým v oblasti automobilizmu, čo vytváralo pracovné možnosti viac na uplatnenie sa mužov. Prípadne na takýto stav vplývajú ešte iné faktory.

Ako ukazuje tabuľka 3, rovnaké pravidlo spočívajúce v náraste počtu a znižovaní podielu žien platí aj pri pohľade na ďalšie kategórie migrantiek vymedzené účelom pobytu – zamestnaných i podnikajúcich. Počet zamestnaných cudzinek na Slovensku vzrástol za sledované obdobie takmer pätnásobne (zo 642 na 2 807), ale ich podiel sa znížil o viac ako 3 %; počet žien s občianstvom mimo EÚ,

¹⁸ Podľa výskumu *Analýza prístupu žien imigrantek a mužů imigrantů ke vzdelávání a na trh práce v ČR* takmer 45 % migrantov a migrantiek potvrdilo, že sa rozhodli pre Českú republiku na základe skúseností známych, príbuzných alebo priateľov, ktorí krajinu odporúčali. Je teda možné predpokladať, že referencie v rámci sociálnych sietí majú veľkú váhu pri výbere destináčnej krajiny migrácie (*Analýza...*, 2008).

zamestnaných v SR, sa strojnásobil (273 ku 941 žien), zastúpenie oproti mužom kleslo o 5,6%; podiel žien medzi podnikajúcimi v SR bol tiež menší ako 30% (27% spomedzi všetkých podnikajúcich cudzincov a 28% spomedzi podnikajúcich z tretích krajín). Jedinou výnimkou sú študujúci na nižších aj vyšších stupňoch vysokých škôl.

Pri porovnávaní všetkých cudziniiek s obvyklým pobytom a zamestnaných cudziniiek vychádzajú dosť výrazné rozdiely – nielen v počtoch, ale aj v podieloch žien na celku skupiny. Cudziniiek s obvyklým pobytom bolo koncom roka 2008 na Slovensku 18 489, čo z celkového počtu tejto kategórie migrujúcich predstavovalo 35,2%. Pri pohľade na kategóriu zamestnaných cudzincov a cudziniiek boli v rovnakom období zastúpené ženy len 19,3% (z celku zamestnaných v SR bez slovenského štátneho občianstva v počte 14 560 bolo žien len 2 807). Obrovský rozdiel v počte cudziniiek s obvyklým pobytom a zamestnaných cudziniiek (18 489 žien, resp. 17 219 po odrátaní denných študentiek a 2 807 zamestnaných žien) napovedá, že veľa cudziniiek zostáva na Slovensku mimo trhu práce alebo pracuje v pozícii živnostníčky či podnikateľky, prípadne vo sfére tzv. neformálneho trhu práce.

4.3. MIGRANTKY PODĽA REGIÓNU A KRAJINY PÔVODU

Tabuľka 5 ukazuje, z ktorých regiónov a krajín migranti a migrantky prichádzajú na Slovensko pochádzajú. Najviac migrantiek prichádza z krajín Európy – predovšetkým z krajín EÚ (10 424), s veľkým odstupom nasledujú migrantky pôvodom z Ázie (2 551), z ostatných častí sveta sú ich viac-menej zanedbateľné počty. Spomedzi krajín EÚ prišlo na Slovensko najviac migrantiek z Českej republiky, potom z Poľska, Rumunska a Maďarska; medzi tretími krajinami sa na prvom mieste ocitla Ukrajina s 2 291 migrantkami a Srbsko s 1 081 ženami s pobytom na Slovensku. Rusko a Vietnam zaujali tretiu a štvrtú pozíciu s počtom migrantiek presahujúcim 800. Na ďalších dvoch miestach sa umiestnila Čína a Kórejská republika s približne 600 migrantkami, a potom Macedónsko, Bielorusko a Chorvátsko – migrantiek s takýmto pozadím bolo iba 121, prípadne ešte menej. Aspoň jednu ženu so svojím občianstvom malo v roku 2008 na Slovensku až 89 tretích krajín.

TABUĽKA 5

Cudzinky a cudzinci s obvyklým pobytom podľa štátneho občianstva (k 31. 12. 2008, poradie krajín podľa počtu žien)

	Spolu	Muži	Ženy	Ženy v %
Spolu s cudzím občianstvom	52 545	34 056	18 489	35,2
Európa	43 566	28 291	15 275	35,1
EÚ-27	32 709	22 285	10 424	31,9
Afrika	563	457	106	18,8
Amerika	1 232	723	509	41,3
Ázia	7 050	4 499	2 551	36,2
Austrália a Oceánia	73	49	24	32,9
1. Česká republika	6 927	4 029	2 898	41,8
2. Ukrajina	4 717	2 426	2 291	48,6
3. Poľsko	4 395	2 283	2 112	48,0
4. Rumunsko	4 966	3 682	1 284	25,9
5. Maďarsko	3 623	2 508	1 115	30,8
6. Srbsko	2 853	1 772	1 081	37,9

	Spolu	Muži	Ženy	Ženy v %
7. Rusko	1 483	622	861	58,1
8. Vietnam	2 517	1 708	809	32,1
9. Nemecko	3 808	3 040	768	20,2
10. Čína	1 477	821	656	44,4
11. Kórejská republika	1 492	914	578	38,7
12. Francúzsko	1 332	924	408	30,6
13. Rakúsko	1 709	1 338	371	21,7
14. Spojené štáty	826	475	351	42,5
15. Bulharsko	1 355	1 013	342	25,2
16. Spojené kráľovstvo	1 171	859	312	26,6
17. Nórsko	295	145	150	50,8
18. Španielsko	342	203	139	40,6
19. Macedónsko	349	228	121	34,7
20. Taliansko	1 143	1 034	109	9,5
21. Bielorusko	153	64	89	58,2
22. Thajsko	92	6	86	93,5
23. Holandsko	393	308	85	21,6
24. Chorvátsko	338	256	82	24,3
25. Japonsko	205	124	81	39,5
Občianstvo ostatných žien z „tretích krajín“ s obvyklým pobytom na Slovensku (v počte 1 – 64 žien za jednotlivé krajiny; spolu krajín 79)	Turecko, Albánsko, Bosna a Hercegovina, Moldavsko, Čierna Hora, Alžírsko, Angola, Kamerun, Čad, Konžská republika, Egypt, Etiópia, Ghana, Keňa, Líbya, Malawi, Maurícius, Maroko, Namíbia, Nigéria, Senegal, Seychely, Somálsko, Južná Afrika, Sudán, Tanzánia, Tunisko, Zambia, Argentína, Bolívia, Brazília, Čile, Kolumbia, Kostarika, Kuba, Dominikánska republika, Ekvádor, Jamajka, Mexiko, Nikaragua, Panama, Paraguaj, Peru, Uruguaj, Venezuela, Afganistan, Arménsko, Azerbajdžan, Bahrajn, Bangladéš, Gruzínsko, India, Indonézia, Irán, Irak, Izrael, Jordánsko, Kazachstan, Kuvajt, Kirgizsko, Laos, Libanon, Malajzia, Maledivy, Mongolsko, Nepál, Pakistan, Filipíny, Saudská Arábia, Singapur, Srí Lanka, Sýria, Tadžikistan, Turkménsko, Taiwan, Uzbekistan, Západný Breh a pásma Gazy, Kiribati			

POZNÁMKA: CUDZINEC, CUDZINKA – MÁ INÉ AKO SLOVENSKÉ ŠTÁTNE OBČIANSTVO ALEBO JE BEZ OBČIANSTVA. KURZÍVOU SÚ UVÁDZANÉ KRAJINY EÚ/EHS.

ZDROJ: ZAHRANIČNÉ SŤAHOVANIE A CUDZINCI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE V ROKU 2008. BRATISLAVA, ŠÚ SR 2009.

Zastúpenie žien v komparácii s mužmi podľa krajín pôvodu bolo dosť variabilné. Najvýraznejší podiel tvorili ženy spomedzi migrujúcich na Slovensko s thajským občianstvom – 93,5%; nadpolovičné zastúpenie mali ešte medzi nositeľmi občianstva bieloruského, ruského a nórskeho; medzi občanmi ostatných štátov bolo žien menej ako 50%. Vôbec najmenší podiel žien malo Taliansko – menej ako 10%, a potom Nemecko, Rakúsko a Holandsko. Zo svetadielov mali najnižšiu účasť ženy z afrických krajín (18,8 %).

TABUĽKA 6

Zamestnané cudzinky a zamestnaní cudzinci podľa štátneho občianstva (k 31. 12. 2008 a zmena v počte a podiele žien k 31. 12. 2009, poradie krajín podľa počtu žien)

	Spolu	Muži	Ženy 2008		Ženy 2009 (zmena)	
			Abs.	v %	Abs.	v %
Spolu s cudzím občianstvom	14 560	11 753	2 807	19,3	3 010	19,7
Európa	11 950	9 580	2 369	19,8	-	-
EÚ-27	10 100	8 212	1 888	18,7	-	-
Afrika	124	112	12	9,7	-	-
Amerika	326	221	105	32,2	-	-
Ázia	2 158	1 821	337	15,6	-	-
Austrália a Oceánia	24	18	6	25,0	-	-
1. Česká republika	1 859	1 341	518	27,9	586	25,6
2. Rumunsko	2 434	2 005	431	17,7	448	18,7
3. Ukrajina	1 110	812	298	26,8	277	29,3
4. Poľsko	1 108	862	246	22,2	306	23,2
5. Maďarsko	1 175	989	186	15,8	195	13,7
6. Vietnam	953	828	125	13,1	52	13,5
7. Nemecko	612	525	87	14,2	95	12,9
8. Spojené kráľovstvo	337	252	85	25,2	0	-
9. Spojené štáty	232	147	85	36,6	106	38,8
10. Francúzsko	787	703	84	10,7	79	11,4
11. Rusko	165	81	84	50,9	97	50,8
12. Thajsko	78	5	73	93,6	84	93,3
13. Bulharsko	485	425	60	12,4	61	13,1
14. Srbsko	253	199	54	21,3	67	23,8
15. Rakúsko	405	362	43	10,6	48	9,7
16. Kórejská republika	575	539	36	6,2	38	6,8
17. Čína	91	62	29	31,9	42	34,4
18. Slovinsko	27	0	27	100,0	7	23,3
19. Španielsko	149	123	26	17,4	29	18,2
20. Taliansko	304	278	26	8,6	30	7,6
Ostatné „tretie krajiny“ zastúpené medzi zamestnanými ženami v SR (v počte 1 – 13 žien za jednotlivé krajiny, spolu krajín 36)	Chorvátsko, Macedónsko, Turecko, Bielorusko, Moldavsko, Čierna Hora, Kamerun, Malawi, Maurícius, Namíbia, Seychely, Somálsko, Južná Afrika, Tanzánia, Argentína, Brazília, Kolumbia, Kuba, Mexiko, Uruguaj, Afganistan, Arménsko, India, Indonézia, Irán, Irak, Izrael, Kazachstan, Kirgizsko, Libanon, Malajzia, Mongolsko, Pakistan, Filipíny, Uzbekistan, Západný Breh a pásmo Gazy (V roku 2009 pribudli 4 ďalšie krajiny: Gruzínsko, Čile, Peru a Laos.)					

POZNÁMKA: CUDZINEC, CUDZINKA – MÁ INÉ AKO SLOVENSKÉ ŠTÁTNE OBČIANSTVO ALEBO JE BEZ OBČIANSTVA. KURZÍVOU SÚ UVÁDZANÉ KRAJINY EÚ/EHS.

ZDROJ: ZAHRANIČNÉ SŤAHOVANIE A CUDZINCI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE V ROKU 2008. BRATISLAVA, ŠÚ SR 2009; ÚSTREDIE PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY ([HTTP://WWW.UPSVAR.SK/BUXUS/DOCS/STATISTIC/WEBCUDZINCI200912.XLS](http://www.upsvar.sk/buxus/docs/statistic/webcudzinci200912.xls)).

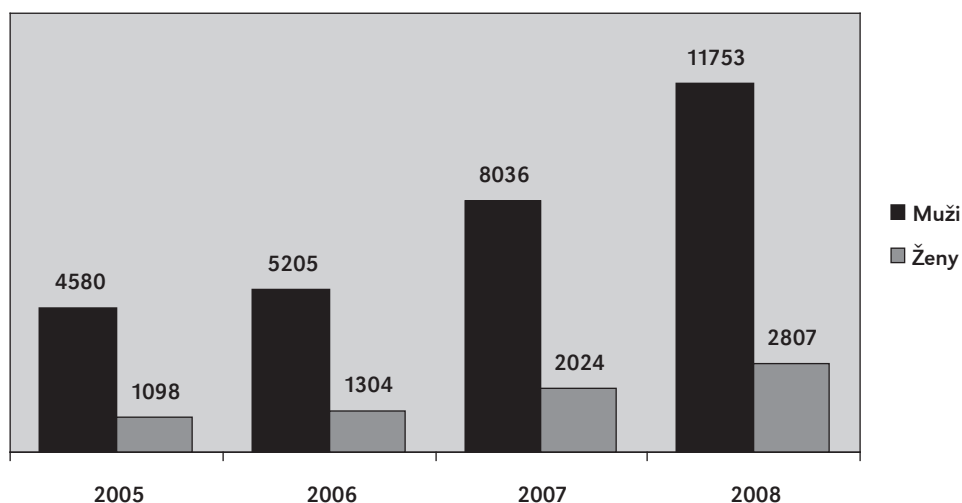
Vo vzťahu cudziniiek s obvyklým pobytom v SR a zamestnaných cudziniiek sa nemení iba ich celkový počet a podiel, ale aj poradie krajín. Najviac cudziniiek zamestnaných u nás pochádzalo z Českej republiky, nasledovalo Rumunsko a Ukrajina. Do prvej desiatky krajín čo do počtu zamestnaných žien v SR sa dostali iba dve tzv. tretie krajiny: spomínaná Ukrajina a Vietnam, v druhej desiatke bolo ďalších 5 štátov: Rusko, Thajsko, Srbsko, Kórejská republika a Čína. To sú teda krajiny, z ktorých bolo v roku 2008 najviac žien zamestnaných na Slovensku. Celkovo malo medzi zamestnanými cudzinkami nejaké zastúpenie – aspoň jednou ženou – až 43 štátov patriacich do skupiny „tretích krajín“.¹⁹

4.4. MIGRANTKY A ZAMESTNANIE

Hoci počet migrantiek na Slovensku nie je nijako vysoký, ich štruktúra podľa občianstva je pomerne rôznorodá. Ako sme tiež videli vyššie, zamestnanecký status má podstatne menej cudziniiek ako cudzincov: ku koncu roka 2008 bolo zamestnaných 2 807 žien s cudzím občianstvom a 941 s občianstvom mimo EÚ; kým mužov cudzincov bolo zamestnaných 11 753, z toho 3 519 s občianstvom mimo EÚ. Zloženie zamestnaných cudzích štátnych príslušníkov na základe pohlavia predstavovalo pomer 20 % žien ku 80 % mužov.

GRAF 1

Cudzinci a cudzinky so zamestnaním v SR (2005 – 2008, absolútne počty)

ZDROJ: ZAHraničné šťahovanie a cudzinci v Slovenskej republike v roku 2008. BRATISLAVA, ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR 2009.

Ekonomická participácia migrantiek v prijímajúcej spoločnosti patrí medzi silne rodovo špeciálne aspekty migrácie – vo všeobecnosti i na Slovensku. Podľa mnohých výskumov práve potreby členov rodiny ovplyvňujú zapojenie sa migrantov a migrantiek do ekonomických aktivít. Ženy sa v prijímajúcej spoločnosti prispôbujú rodinným povinnostiam častejšie a intenzívnejšie ako muži, sú však dôležitými aktérkami aj z ekonomického hľadiska.

Aby zladili svoje rodinné a pracovné povinnosti, vyvíjajú migrantky rôznorodé stratégie ekonomickej participácie, ktoré nie sú plateným zamestnaním na základe klasického pracovného pomeru.

¹⁹ Ku koncu roka 2009 pribudli do zoznamu tretích krajín so zastúpením svojich občianok pracujúcich na Slovensku ďalšie štyri: Gruzínsko, Čile, Peru a Laos.

Uvedené údaje vypovedajú o zamestnaneckom statuse, nezahŕňajú podnikateľské subjekty a participujúcich migrantov a migrantky na trhu práce na základe živnostenského oprávnenia. Ako však potvrdil náš kvalitatívny výskum, migrantky na Slovensku ekonomicky participujú nielen prostredníctvom zamestnaneckého pomeru, ale zvyknú vypomáhať v rodinnom podniku, využívajú podnikanie na základe živnostenského oprávnenia, prípadne participujú v šedej zóne ekonomiky. Celkovo využívajú široké množstvo rôznorodých stratégií tak, aby mohli plniť úlohu v rodine a zároveň prispievať do rodinného rozpočtu, resp. posilniť svoju ekonomickú nezávislosť. Nemalú úlohu pri výbere stratégie však hrá aj znevýhodnenie vyplývajúce z migrantského pozadia a z odlišného kultúrneho a sociálneho kapitálu.

Odlišná je tiež oblasť ekonomickej aktivity, v ktorej pôsobia na slovenskom trhu práce. Analýzy slovenského trhu práce opakovane dokladajú jeho celkovú rodovú segregáciu – v niektorých odvetviach či profesiách výrazne prevažujú ženy, v iných zase muži (napríklad Bútorová a kol., 2008). Prevahou žien sa dlhodobo vyznačuje napríklad školstvo, zdravotníctvo a sociálne služby alebo ľahký priemysel, prevahou mužov zase ťažký priemysel či stavebníctvo. Do istej miery to platí aj pre skupinu migrantiek.

TABUĽKA 7

Migrantky podľa odvetví ekonomickej aktivity (rok 2008, absolútne počty a %)

Ekonomická aktivita podľa OKEČ	Počet migrantiek			
	spolu		z tretích krajín	
	abs. počty	v %	abs. počty	v %
Spolu	2 807	100,0	941	100,0
Iné obchodné služby	542	19,3	100	10,6
Školstvo	288	10,3	85	9,0
Veľkoobchod a sprostredkovanie veľkoobchodu	220	7,8	82	8,7
Ostatné služby	159	5,7	103	10,9
Hotely a reštaurácie	130	4,6	74	7,9
Maloobchod	120	4,3	44	4,7
Výroba potravín a nápojov	102	3,6	50	0,1
Výroba elektrických strojov a prístrojov	96	3,4	52	5,5
Poľnohospodárstvo, poľovníctvo a súvisiace služby	83	3,0	36	3,8
Počítačové a súvisiace činnosti	77	2,7	24	2,6
Zdravotníctvo a sociálna pomoc	76	2,7	33	3,5
Výroba motorových vozidiel, prívesov a návesov	74	2,6	12	1,3
Výroba rádiových, televíznych a komunikačných výrobkov	66	2,4	21	2,2
Stavebníctvo	63	2,2	33	3,5
Rekreačné, kultúrne a športové činnosti	54	1,9	27	2,9
Pozemná doprava, potrubná doprava	46	1,6	11	1,2
Výroba textílií	44	1,6	27	2,9
Výroba výrobkov z gumy a plastov	40	1,4	24	2,6

Z hľadiska druhu ekonomickej činnosti pracovalo v roku 2008 najviac migrantiek v oblasti služieb – boli to tzv. iné obchodné služby (pôsobilo v nich 19,3% všetkých cudziniiek) alebo tiež ostatné služby (5,7% z nich). Druhým odvetvím s najsilnejšou skupinou zamestnaných cudziniiek bolo školstvo (10,3%), potom veľkoobchod a maloobchod (7,8% a 4,3%). Nasledovala skupina migrantiek ekonomicke sa angažujúca v odvetví hotelov a reštaurácií (4,6%), a ešte vo výrobe potravín (3,6%) a vo výrobe elektrických prístrojov (3,4%). V podobných ekonomických oblastiach pracovali aj migrantky z tretích krajín, silnejšie pozície v porovnaní s celkom cudziniiek mali vo veľkoobchode (8,7%), ostatných službách (10,9%), hoteloch a reštauráciách (7,9%) a vo výrobe elektrických prístrojov (5,5%).

TABUĽKA 8

Prehľad oblastí ekonomickej činnosti cudziniiek s občianstvom mimo EÚ (2004 – 2008)

Rok	Oblasť ekonomickej činnosti – v poradí podľa hlásenej participácie cudziniiek
2004	Maloobchod – 301 (13 zamestnaných a 288 podnikajúcich) Veľkoobchod – 105 (21 a 84) Školstvo – 81 (69 a 12) Iné obchodné služby – 59 (16 a 43) Hotely a reštaurácie – 42 (30 a 12) Ostatné služby – 37 (10 a 27) Rekreačné, kultúrne a športové činnosti – 23 (19 a 4)
2005	Maloobchod – 290 podnikajúcich Veľkoobchod – 81 Iné obchodné služby – 54 Ostatné služby – 33 Výroba odevov – 19 Školstvo – 15 Hotely a reštaurácie – 14
2006	Školstvo – 70 zamestnaných Veľkoobchod – 43 Maloobchod – 25 Hotely a reštaurácie – 22 Ostatné služby – 21 Výroba elektrických strojov a prístrojov – 16 Rekreačné, kultúrne a športové činnosti – 15 Iné obchodné služby – 14 Výroba potravín a nápojov – 13 Zdravotníctvo a sociálna pomoc – 13 Počítačové a súvisiace činnosti – 12
2007	Školstvo – 72 zamestnaných Ostatné služby – 36 Výroba ostatných nekovových výrobkov – 24 Iné obchodné služby – 15 Hotely a reštaurácie – 14 Zdravotníctvo a sociálna pomoc – 13 Rekreačné, kultúrne a športové činnosti – 11 Počítačové a súvisiace činnosti – 10
2008	Ostatné služby – 103 zamestnaných Iné obchodné služby – 100 Školstvo – 85 Veľkoobchod – 82 Maloobchod – 74 Výroba elektrických strojov a prístrojov – 52 Výroba potravín a nápojov – 50

Rok	Oblasť ekonomickej činnosti – v poradí podľa hlásenej participácie cudzincov
2008	<i>Poľnohospodárstvo – 36</i> <i>Stavebníctvo – 33</i> <i>Zdravotníctvo a sociálna pomoc – 33</i> <i>Výroba textílií – 27</i> <i>Rekreačné, kultúrne a športové činnosti – 27</i> <i>Činnosti členských organizácií – 27</i> <i>Počítačové a súvisiace činnosti – 24</i> <i>Výroba gumárenských a plastových výrobkov – 24</i> <i>Výroba rádiových, TV a IKT zariadení a výrobkov – 21</i> <i>Výroba motorových vozidiel – 12</i> <i>Doprava – 11</i>

POZNÁMKA: V TABULKE SA NIEKEDY UVÁDZAJÚ POČTY ZAMESTNANÝCH CUDZINCOV, INOKEDY POČTY PODNIKAJÚCICH CUDZINCOV A V JEDNOM ROKU BOLI DOSTUPNÉ OBDVA TIETO ÚDAJE. NAPRIEK RÔZNORODOSTI DOSTUPNÝCH DÁT SME ICH ZORADILI DO PREHLADU; PRIMÁRNYM CIELOM TU BOLO POUKÁZAŤ NA OBLASTI PRACOVNEHO PÔSOBNIA CUDZINCOV U NÁS, NIE KVANTITATÍVNA ANALÝZA ZMIEN V OBLASTIACH ICH PRACOVNEJ PARTICIPÁCIE (TÚ PRE NEJEDNOTNOSŤ ZDROJOVÝCH DÁT NEBOLO MOŽNÉ USKUTOČNIŤ).

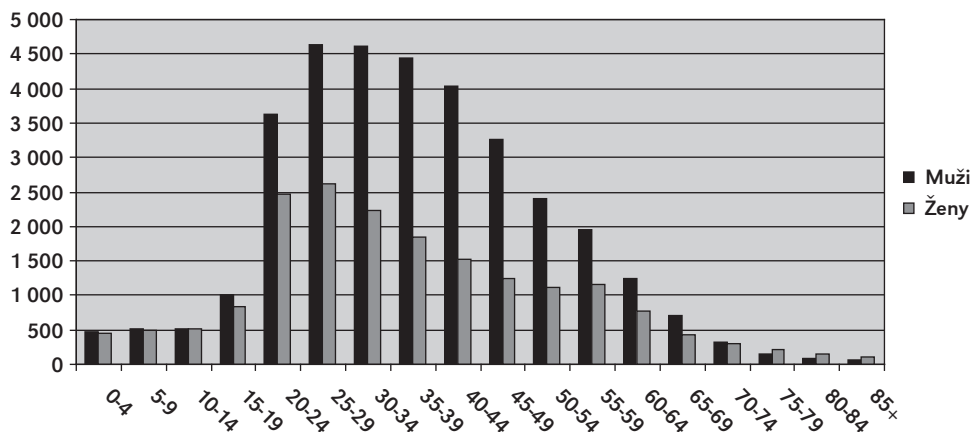
ZDROJ: ZAHRANIČNÉ SŤAHOVANIE A CUDZINCI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE V ROKOCH 2007 A 2008. BRATISLAVA, ŠÚ SR 2008 A 2009.

Tabuľka 8 približuje oblasti ekonomickeho pôsobenia žien vo vývojovom prehľade – uvádza poradie jednotlivých segmentov trhu práce s najvyšším počtom cudzincov za posledných päť rokov. Na základe hlásenej participácie (evidenčné údaje úradov práce, sociálnych vecí a rodiny) sa cudzinky na Slovensku väčšmi koncentrovali v nasledujúcich siedmich segmentoch trhu práce: maloobchod, veľkoobchod, školstvo, iné obchodné služby, hotely a reštaurácie, ostatné služby a rekreačné, kultúrne a športové činnosti. V nasledujúcich rokoch k týmto segmentom s evidovanou hromadnejšou účasťou cudzincov postupne pribúdali ďalšie. V roku 2005 sa viac cudzincov angažovalo aj vo výrobe odevov; v roku 2006 pribudla výroba elektrických strojov a prístrojov, výroba potravín a nápojov, zdravotníctvo a sociálna pomoc, ako aj počítače a súvisiace činnosti; v roku 2007 výroba ostatných nekovových výrobkov; a v roku 2008 sa väčšie skupiny žien zo zahraničia zamestnávali aj v poľnohospodárstve a stavebníctve, vo výrobe gumárenských a plastových výrobkov, tiež vo výrobe rádiových, televíznych a IKT výrobkov, vo výrobe motorových vozidiel a v doprave. V priebehu rokov sa oblasti pôsobenia migrantiek na slovenskom trhu práce menili a rozširovali – dá sa usudzovať, že aj podľa nedostatku pracovných síl v tom-ktorom odvetví, hlavne pred vypuknutím ekonomickej krízy.

Posledné triedenie, ktoré umožňujú dostupné štatistické údaje o cudzincoch a cudzinkách na Slovensku, je porovnanie štruktúry na základe veku. Významné je predovšetkým vo vzťahu k výrazne nižšej pracovnej angažovanosti cudzincov. Môže byť na príčine prevaha migrujúcich v ekonomicky neaktívnom veku medzi cudzinkami prichádzajúcimi na Slovensko? Zo štatistického pohľadu by sa výrazne znižovala pravdepodobnosť zamestnania cudzincov, ak by prichádzali vo veku pred alebo po ekonomickej aktivite.

GRAF 2

Veková štruktúra cudzincov a cudziniiek na obvyklom pobyte v SR (2008, absolútne počty)

ZDROJ: ZAHRANIČNÉ ŠTAHOVANIE A CUDZINCI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE V ROKU 2008. BRATISLAVA, ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR 2009.

Ako však ukazuje graf 2, najviac cudziniiek, podobne ako cudzincov, prichádza v ekonomicky aktívnom veku. Početne najsilnejšími vekovými skupinami sú ženy i muži mladšieho dospelého a stredného veku; počty žien a mužov v poproduktívnom a predproduktívnom veku sa odlišujú iba málo. Na základe súhrnných údajov o obvyklom pobyte môžeme povedať, že najväčšia časť migrantiek i migrantov prišla v roku 2008 vo veku od 25 do 39 rokov. Počet migrujúcich mužov v produktívnom veku je však výrazne vyšší, čo naznačuje, že ekonomická migrácia zohráva v ich participácii na slovenskej spoločnosti dôležitejšiu úlohu.

V každej vekovej skupine ekonomicky aktívnych je počet cudzincov s obvyklým pobytom o tretinu (veková kategória 20 – 24 rokov a 55 – 59 rokov) až o polovicu (vekový interval 30 – 49 rokov) vyšší ako počet cudziniiek. Takýto nepomer medzi mužmi a ženami je síce veľký, ale ďaleko zaošáva za nepomerom zisteným v skupine zamestnaných cudzincov – ten bol 20 % žien ku 80 % mužov. K početným rozdielom sa tak musia pridávať iné dôvody, ktoré vyradujú cudzinky na Slovensku z radov zamestnaných osôb. Buď sa pracovne angažujú inými formami, než je status zamestnankyne (živnosť, podnikateľské aktivity, vypomáhanie v rodinnom podniku, práca načierno a pod.), alebo majú iné bariéry ekonomickej aktivity – rodinné povinnosti, kultúrne a hodnotové zázemie, nedostatok vhodných pracovných miest, neovládanie slovenského jazyka či iné štrukturálne príčiny (vrátane priamej a nepriamej diskriminácie). Či zohrávajú nejakú úlohu v migráciách žien na Slovensko a akú konkrétne, to tiež patrí k výskumným otázkam nášho kvalitatívneho výskumu, ktorý sa zakladal na rozhovoroch so samotnými migrantkami, a tiež s expertmi a expertkami.

5 Skúsenosti migrantiek z tretích krajín na Slovensko

5.1. KONCEPTUALIZÁCIA RODOVÝCH A RODINNÝCH ASPEKTOV

Jedným z východiskových konceptov skúmania rodinných a rodových aspektov migrácie a integrácie migrujúcich osôb do slovenskej spoločnosti bol nevyhnutne pojem patriarchátu, ktorý je vo všeobecnosti základným konceptom každej analýzy postavenia žien a mužov v sociálnych vzťahoch. Zahraničná literatúra zameraná na rodové súvislosti migrácie (pozri kapitolu 2) poukazuje na to, že v dôsledku migrácie sa v takto zasiahnutých domácnostiach a životných príbehoch žien patriarchálny vzorec často posilňuje.

Patriarchát je koncept, ktorý definuje rozdielne mocenské vzťahy v spoločnosti podľa rodu. Vníma sa ako organizujúci princíp spoločnosti, ktorý vyrastá z jej kultúry a „habitu“²⁰ a vyúsťuje do takého usporiadania rodiny, kde nad ženami dominujú muži (a nad mladšími mužmi starší). Reprezentuje teda mocenský vzťah, ktorý spôsobuje nerovnosť, podriadenosť a závislosť medzi mužmi a ženami v manželstve i mimo neho (Chandler, 1991, s. 45). Ako uvádza napríklad Marcia C. Inhorn, prejavuje sa rôznymi spôsobmi a na rôznych sociálnych úrovniach: „Patriarchát charakterizujú vzťahy moci a autority mužov nad ženami, ktoré sa učia rodovou socializáciou v rámci rodiny, kde muži uplatňujú svoju moc prostredníctvom sociálne definovaných inštitúcií otcovstva. Prejavuje sa v rodových interakciách v rámci rodiny a iných interpersonálnych prostrediach a je inštitucionalizovaný na mnohých sociálnych úrovniach.“ (Inhorn, 1996, s. 5) Odborná literatúra poukazuje na to, že v rôznych spoločnostiach nadobúda rozličné formy – hovorí sa o patriarcháte Stredného Východu, severnej Afriky, Južnej a Východnej Ázie, alebo o moslimskom patriarcháte a pod. „Klasický“ alebo „ideálne typický“ patriarchát sa spája s rozšírenou rodinou, ktorá dáva staršiemu mužovi autoritu nad ostatnými členmi rodiny, a je inkorporovaný do a kontrolovaný zo strany štátu. Sprezdvádzajú ho formy kontroly a subordinácie, ktoré sa líšia podľa kultúrnych a náboženských hraníc.

Základy „klasického patriarchátu“ rozrušujú nové trhové sily, prienik kapitálu do vidieckych oblastí a procesy ekonomickej marginalizácie, významná úloha sa však prisudzuje aj migračným procesom. Mocenské vzťahy v rámci celej spoločnosti i v rámci domácnosti teda zohrávajú v posledných desaťročiach významnú úlohu i vo výskume migrácie. Odlišná úloha žien a mužov, ktorá je im určená vo verejnej i domácej sfére, je úzko previazaná s ich pozíciou ako migrujúcich osôb. Sledujú sa pritom rodové pomery v domovskej i prijímajúcej krajine, ako aj vplyv migrácie (a kultúrnych vzorcov krajiny pôvodnej aj novej) na rodový kontrakt v rámci rodín so skúsenosťou migrácie.

²⁰ Od pojmu „habitus“ v zmysle chápania francúzskeho sociológa Pierra Bourdieu.

Vychádzajúc z ekonomických, antropologických a iných teórií vo vzťahu k domácnosti a jej organizácii sa náš výskum zameriaval predovšetkým na rodové vzťahy a rozhodovanie, ale sledoval aj líniu rodičovsko-detských vzťahov a hľadisko širšej rodiny a príbuzenských systémov. Analýza sa opierala primárne o individuálnu rovinu – východiskovými jednotkami analýzy sú ženy (ojedinele ich partneri), nie domácnosť. Sledovali sa však aj celkové rodinné vzťahy a organizácia domácnosti, keďže aj migrantky sú zapojené do rodinných väzieb, ktoré ovplyvňujú mnohé rozhodnutia o ich aktivitách. Upozorňujú na to viaceré autorky a autori. Napríklad Henrietta L. Moore vypovedá o tom, že pri analýze postavenia žien sú domácnosti dôležité, lebo organizujú veľkú časť domácej či reprodukčnej práce žien, pričom zloženie a organizácia domácnosti „má priamy vplyv na život žien a ich možnosť získať prístup k zdrojom, práci a príjmu“ (Moore, 1988, s. 55). Súčasťou výskumu bolo preto podrobnejšie zmapovanie postavenia žien v rámci svojich domácností a ich každodenné aktivity.

V nazeraní na domácnosť sa teda využíval prístup, ktorý okrem ekonomickej dimenzie reflektuje aj dimenziu kultúrnu a rodovú. Vníмали sa ako flexibilné štruktúry – prístup pripúšťal rôznorodosť domácností a rodín tak z hľadiska zloženia, ako aj z hľadiska sociálnych vzťahov. Existuje viacero typológií domácností, ktoré vychádzajú zo sociálnych vzťahov určujúcich produkciu, rozdeľovanie i spotrebu v rámci domácnosti a sú založené na vzoroch pravidiel, noriem a praktík domácnosti. Takýto prístup zohľadňuje rôzne stupne „dohody“ medzi členmi domácnosti a dopady na rodové vzťahy v rámci nej.

V súvislosti s výskumom migrantiek a migrantských rodín považuje odborná literatúra za vhodný koncept antropologické chápanie patriarchálnej domácnosti, ktorý poukazuje na problém kontroly a autonómie v rôznych etapách budovania domácnosti. Niektoré zahraničné výskumy upozorňujú na skutočnosť, že migrácia mužov z krajín vyznačujúcich sa patriarchálnym usporiadaním môže „podrývať“ toto usporiadanie a posilňovať postavenie žien v týchto krajinách pôvodu (van Rooij, 2000). Odchod muža a zanechanie manželky v pôvodnom prostredí mení vzťahy a rozhodovanie v rámci domácnosti: s neprítomnosťou muža sa mení hierarchia rozhodovania v rodine a ženy získavajú prevahu nad mužmi pri rozhodovaní o záležitostiach rodiny. Ich závislosť od partnera sa tak oslabuje na základe ich rastúceho vplyvu v rámci domácnosti.

Náš výskum však nesledoval tento smer analýzy; zameral sa na migráciu prichádzajúcu na Slovensko, nie na dôsledky migrácie na členov rodiny v domovskej krajine. Napriek tomu „domovský“ kontext čiastočne zvažoval – všímal si, ako migrantky hodnotia rodinné a rodové pomery v krajine pôvodu. Migrantky prichádzajú na Slovensko z veľmi rozdielnych regiónov či krajín (pozri kapitolu 4), ktoré sa líšia aj podľa úrovne ich „kultúrneho určenia“ pre domácu sféru, teda podľa toho, do akej miery je ich hlavná oblasť činnosti obmedzená na vnútrorodinné a medzirodinné vzťahy, zatiaľ čo muži fungujú vo verejnej sfére. Medzi destináciami pôvodu boli viaceré také, ktoré sú blízke „klasickému patriarchy“ . Na niektoré z prichádzajúcich domácností možno nazerať ako na mužské systémy, organizované na základe kultúrnych pravidiel definujúcich zodpovednosť za ochranu a zabezpečenie žien a detí ako mužskú úlohu. Príchod do nového prostredia môže ešte posilňovať patriarchálnosť formy domácnosti a sociálnu normu založenú na živiteľskej úlohe muža a závislosti ženy. Tá sa v konečnom dôsledku môže prejavovať v uprednostňovaní nárokov mužov na materiálne a pracovné príležitosti, čo zasa môže spätne viesť k posilňovaniu kontroly mužov nad rozhodovaním v rámci rodiny a nad životmi žien a detí v domácnosti.

Migrantské domácnosti z tradičnejších krajín, izolované v novom prostredí, sa môžu vyznačovať tým, že muži vlastnia väčšinu materiálnych zdrojov domácnosti, kontrolujú prácu žien a detí a sprostredkujú vzťahy žien so svetom mimo rodiny. Takáto situácia môže ženy sociálne uzatvárať do pasívnej a zraniteľnej úlohy, závislej od mužského poskytovania zdrojov a zabezpečenia pre ich prežitie. Ženy sa vzdávajú vlastných potrieb v prospech potrieb ostatných členov rodiny – mužov a detí. Literatúra upozorňuje, že závislosť žien v takomto usporiadaní ich núti prijať tzv. kooperatívne stratégie, aby maximalizovali svoje dlhodobé zabezpečenie. Ide o hierarchiu rozhodovania, potrieb a priorít vo vzťahu k rodu, ale aj vo vzťahu k veku či životnému cyklu, s ktorou súhlasia obidvaja – muž i žena. Žena sama môže aktívne podporovať takúto diskriminačnú prax v rámci domácnosti v záujme toho, aby získala dlhodobé

zabezpečenie. Na maximalizáciu zabezpečenia a optimalizáciu životných možností za daných životných podmienok využívajú migrantky rôznorodé stratégie vrátane obhajovania klasického patriarchálneho usporiadania (vydajú sa aj do takejto formy domácnosti, podriadia sa autorite muža a podobne). S príchodom do inej krajiny sa rodová delba medzi verejnú a domácu sféru často ešte posilní, ženy sa „v cudzom“ prostredí neraz vzdávajú zmien a súhlasia s návratom k patriarchálnemu usporiadaniu, pretože nevidia alternatívu alebo kompenzáciu svojho zabezpečenia – aktuálneho i budúceho.

Vo výskume sa venuje pomerne veľká pozornosť aj sledovaniu sociálnych sietí migrantiek. Takáto perspektíva je vhodná nielen na analýzu migračných stratégií – poskytuje zároveň dobrý rámec na vzájomné porovnávanie rôznych migračných skupín prichádzajúcich do krajiny a tiež na zhodnotenie úlohy rodinných sietí v migračnom procese, tak v krajine pôvodu, ako aj v prijímajúcej krajine. Prístup umožňuje sledovať vývoj v širšej časovej perspektíve (nadväznosť na „staré“ migračné vlny), ako aj vytváranie či rozvíjanie vzťahov migrantov a migrantiek v rámci istého priestoru alebo lokality.²¹ Individuálny pohľad na migrujúce osoby nedoceňuje totiž celkovú úlohu rodín v migračných stratégiách a v rozhodovaní o migrácii. Kvalitatívny výskumný postup umožňuje v tomto prípade sledovať rôznorodý vývoj rodinných vzťahov vrátane starostlivosti, podpory a povinností. Sledovali sme, ako sa môžu rodiny pod vplyvom migrácie rôznym spôsobom preusporiadať alebo rekonštruovať. Prístup umožňuje sledovať aj nadnárodné siete, prípadne vzniknuté „trhliny“ či dištanc v rámci širšej rodiny.

Rodina v širšom ponímaní nie je iba sociálna, ale aj ekonomická inštitúcia – produkuje pre svojich členov niektoré tovary a služby. V prípade individuálneho migranta či migrantky jeho migrácia často znamená stratu niektorých (alebo aj všetkých) benefitov vyplývajúcich z príslušnosti k rodine. Rozšírenie alebo strata rodinnej podpory závisí od ochoty a schopnosti rodiny pokračovať v poskytovaní podpory migrujúcej osobe, a naopak. Rodina teda môže ovplyvniť – a často aj ovplyvňuje – migračné rozhodnutia niektorého z jej členov. Aký je vzťah medzi záujmami jednotlivca a rodiny (chápanej ako širšia rodina) v migračnom rozhodovaní, to sa tiež zaradilo medzi otázky, ktoré nás zaujímali.

A napokon výskum venoval čiastočnú pozornosť aj tomu, ako sa všeobecné idey o ľudských právach žien uplatňujú v migrácii žien na Slovensko. Sledovalo sa, nakoľko je idea ľudských práv žien živá medzi migrantkami z tretích krajín, aké kanály sú funkčné na ich sprostredkovanie migrantkám, či a ako sa dostávajú do kontradikcií so zabezpečovaním rodinných potrieb a povinností, resp. s kultúrnymi vzorcami krajiny pôvodu.

Kvalitatívny výskum migrantiek sa obsahovo zamerlal na nasledujúce okruhy:

- rodový a rodinný kontext domovskej krajiny očami migrantiek
- charakteristiky migrácie žien na Slovensko a migračné vzorce
- skúsenosti a postavenie na slovenskom trhu práce
- migrantky a domáca sféra, migrácia a deti
- slovenský jazyk a integrácia
- skúsenosť s inštitúciami a prístup majority
- integračné potreby migrantiek.

5.2. ODKIAĽ PRICHÁDZAJÚ: RODOVÝ A RODINNÝ KONTEXT KRAJINY PÔVODU

Ako sme už uviedli, novšie štúdie venované rodovým aspektom migrácie kladú veľký dôraz na sledovanie rodových pomerov v domovskej krajine, najmä v súvislosti s možným vplyvom migrácie a kultúrnych vzorcov krajiny pôvodu na rodový kontrakt v rámci rodín so skúsenosťou migrácie – v pôvodnej alebo v novej krajine. Rozsah nášho výskumu neumožňoval skúmať domovskú i hosťov-

²¹ Umožňuje rozlišovať napríklad individuálny príchod a rodinný príchod do krajiny, rodinu ako „magnet“ migrácie a rodinu ako istotu v procese migrácie, rodinné a nerodinné siete, nadnárodné a lokálne siete, staré a nové siete a podobne (Guarneri, 2005; Ryan, 2008, 2009).

skú krajinu zároveň, obmedzili sme sa preto na individuálne hodnotenie rodových pomerov krajiny pôvodu a porovnanie so Slovenskom samotnými migrantkami.

Väčšina migrantiek v rozhovoroch skonštatovala prevahu tradičných rodinných vzorcov vo svojej domovskej krajine. Život v niektorých krajinách, odkiaľ ženy na Slovensko prichádzajú, je stále založený na patriarchálnom princípe charakterizovanom mužskou autoritou vo vzťahu k ženám i mladšej generácii. Viaceré migrantky svoju krajinu pôvodu zhodnotili ako prostredie, kde náboženstvo a kultúrne vzory určujú ženám primárne domácu sféru a „neviditeľné aktivity“ v rámci domácnosti. Životy mužov sú podľa nich oveľa väčšmi spojené s verejnou sférou, zatiaľ čo životy žien videli viac-menej obmedzené na domácu sféru.

Mnohé z výpovedí zároveň poukazovali na objavujúce sa zmeny v tradičnom rodinnom usporiadaní a rodových a generačných vzťahoch vo svojej krajine; modernejšie trendy spájali s mladšou a vzdelanejšou generáciou i s mestským prostredím, niekedy ich videli v súvislosti s migráciou do krajiny:

„Tá krajina sa veľmi zmenila v posledných piatich rokoch. Proste, že keď sa to od komunizmu uvoľnilo, že tie zahraničné kapitály... alebo všeobecne ľudia môžu tam prísť, tak samozrejme tie nové spôsoby prišli, tie moderné... O moderných manželstvách v meste nehovorím, tam je to už skoro ako v Európe. Sú tam veľmi emancipované ženy, čo sa týka zarábania peňazí, aj práv, aj povinností.“ (Ázia)

No aj napriek narastajúcej angažovanosti žien domovskej krajiny na trhu práce respondentky konštatovali zotrvávanie domácich povinností vo výlučnej kompetencii žien a prevahu presvedčenia domovskej populácie o verejnej sfére ako primárnej doméne mužov. Hlavne po narodení dieťaťa sa život žien uzatvára do domácej sféry a finančné zabezpečenie rodiny zostáva od tohto momentu výlučne na mužoch; takéto rozdelenie migrantky spájali predovšetkým s vidieckym prostredím svojej krajiny.

Iba výnimočne sa v rozhovoroch objavili príklady krajín s „opačným“ rodovým usporiadaním v spoločnosti, teda so silnejším postavením žien na trhu práce a pri finančnom zabezpečení rodiny – dochádzalo k nemu v dôsledku zlyhávania mužov za situácie dlhodobých ekonomických problémov rodiny či danej spoločnosti ako celku:

„To už je jedno, kto má na to možnosť, tak ten (ekonomické zabezpečenie rodiny – pozn. aut.), väčšinou to majú práveže teraz ženy, lebo nejako sa im viac podarí zohnať prácu a sú... viac spoľahlivé; viac ženy ako chlapi, lebo u nás chlapi, keď je nejaký problém, hneď začínajú slopať. A už to ide jedným smerom...“ (Európa)

„Ale na dedinách... niekedy muži ani nezarábajú, ani sa nestarajú o rodinu. Proste všetko, všetko zostane na pleciach ženy... Nezabezpečia finančne alebo málo sa snažia. Ja som muž, a starajte sa, ja si užijem ten život! Mám každý deň na večeru, na obed štamperlík líkéro, ochutnám si, a potom si idem pospať. O všetko sa stará žena.“ (Ázia)

Vo všeobecnosti však platí, že migrantky na Slovensko prichádzajú z klasickejších patriarchálnych spoločností, ktoré charakterizuje pretrvávajúce hierarchických vzťahov medzi generáciami i medzi ženami a mužmi, so silnejším postavením mužov – v spoločnosti i v domácej sfére. Napriek čoraz častejšiemu výskytu nových vzorcov správania a rastúcej diferencovanosti spoločnosti v priebehu posledných rokov viaceré zo skúmaných žien zhodnotili svoje domovské krajiny v porovnaní so Slovenskom ako prostredie so silnými a funkčnými širšími rodinnými sieťami, s tradičnejším partnerským a reprodukčným správaním a s tradičnejšou rodovou deľbou práce.

5.2.1. Rozšírené viacgeneračné spolužitie a medzigeneračná podpora

Krajiny, odkiaľ migrantky na Slovensko prichádzajú, sa z hľadiska nuklearizácie rodín značne odlišujú. Niekde proces nuklearizácie pokročil viac a mladé rodiny sa po založení pomerne rýchlo osamostatňujú, inde pretrvávajú rodinné systémy v širšom usporiadaní. Viacgeneračné spolužitie je tam spojené predovšetkým so životom mimo veľkých miest.

„V menších mestách ešte majú také joint family (viacgeneračné spoložitie – pozn. aut.), kde bývajú starší ľudia a mladé rodiny spolu... Predtým ženy moc nepracovali, ale teraz, keď už začali pracovať – mladé rodiny, tak teraz je taký trend, že žijú zvlášť. Vo veľkých mestách to je už bežné, že žijú v malých rodinách a starší ľudia tam nie sú.“ (Ázia)

V rozprávaniach sa vyskytli aj prípady takých krajín, kde k viacgeneračnému spoložitiu nútia ekonomické okolnosti a absencia alebo zlé nastavenie bytovej politiky štátu. Vtedy sa spoločné bývanie vnímalo ako obmedzujúce:

„Štandardný obraz bol taký, že žena sa vydala za človeka, ktorý mal izbu v komunálnom byte a nastabovala sa k nemu. Žili tam aj jeho rodičia, prípadne aj jeho starí rodičia v jednej izbe a zdieľali s inými rodinami tieto veci, čo je veľmi na mozog (smiech)... pokiaľ ten človek nepochádzal z nejakých mimoriadnych pomerov, tak väčšinou deti bývali s rodičmi, čo samozrejme nebolo až také zdravé...“ (Európa)

„...u nás je to tak, že dvoj-trojizbový byt, ktorý rodičia dostali ešte za mladosti... majú jedno, dve deti a väčšinou všetci zostanú – už aj deti, aj dospeli – bývať s rodičmi. Aj niekto sa oženia či vydajú, a ešte tam stále žijú, ako v mojom prípade napríklad.“ (Európa)

S výnimkou týchto niekoľkých príkladov sa však viacgeneračné spoložitie hodnotilo pozitívne. Viaceré respondentky zdôrazňovali pretrvávajúci model založený na výdatnej pomoci staršej generácie mladým rodinám – so starostlivosťou o deti i s materiálnym a finančným zabezpečením. Hovorili tiež o rozšírenom povedomí, že deti sú povinné postarať sa o svojich starších rodičov:

„...a veľmi pomáhajú rodičia, veľmi, veľmi. Aj finančne. A niekto rodičia, čo žijú na dedinách, všetko čo majú – mäso a tak, hydinu, donesú do mesta deťom... No väčšinou u nás sa práveže starajú babky (o deti – pozn. aut.), lebo jasičky si niekedy rodina nemôže dovoliť alebo veľa sa u nás pozatvárali... Takže väčšinou babky.“ (Európa)

„Tak u nás (krajina pôvodu – pozn. aut.) podľa toho, aká je početná rodina a aký je výber rodičov, že s kým sa rozhodne žiť – buď s dcérou, so synom, alebo s kým. Ale dôležité je, že v každej rodine sú deti povinné v starobe sa starať o svojich rodičov...“ (Ázia)

Práve z tohto pohľadu migrácia veľmi výrazne zasahuje do života žien – či už je to strata podporných rodinných sietí, ku ktorej s odchodom do zahraničia dochádza, alebo sú to ťažkosti prichádzajúce so starnutím rodičov a potrebou riešiť starostlivosť o nich. Obidva problémy patrili v životných príbehoch migrantiek k tým frekventovanejším (pozri časť 5.5.).

5.2.2. Partnerské a reprodukčné správanie tradičnejšie ako na Slovensku

Čo sa týka partnerského a reprodukčného správania domovskej populácie, z rozprávania žien vynievalo v mnohých krajinách ako pomerne tradičné. Respondentky zdôrazňovali nižší vek vstupu do manželstva a nižší vek pri narodení dieťaťa, rozšírenie modelu rodiny s viacerými deťmi a tiež silné negatívne postoje verejnosti k materstvu mimo manželstva.

„Tak v mojom okolí to bolo normálne tak, že ženy sa vydávali v podstate okolo dvadsiatky, niekedy aj skôr. Napríklad jedna moja spolužiačka sa vydala v sedemnástich; na to sa pozeralo, že je to dosť skoro, ale nebolo to nič mimoriadne... Väčšinou sa pokladalo za normálne, keď chlapec bol starší ako dievča, ale nie o veľa...“ (Európa)

„Ja som žila v treťom najväčšom meste... nebolo to také striktné moslimské mesto ako tie ostatné... oni majú normál tak šesť detí, to je normál.“ (Afrika)

„Tak napríklad ja pochádzam z polygamnej domácnosti, môj otec mal dve manželky. Moja mama nás mala päť a druhá manželka mala osem detí. Môžete si predstaviť, že to bolo dosť veľa... Áno, vyrastali sme v jednej domácnosti... Pochádzam z veľmi veľkej domácnosti.“ (Afrika)

„Tiež sa objavujú (narodenia mimo manželstva – pozn. aut.), ale veľmi málo.“ (Ázia)

„Ale v dedinách bežne vidíš, že osemnásť, a oni to berú, že majú vydať dcéru, to je bežné. Ale tak priemerne možno dvadsaťdva – dvadsaťtri, tak by som povedala... Nie, to takto nenájdeš (partnerstva a rodičovstva bez sobáša – pozn. aut.). A keď nejaká žena má mimomanželské dieťa, tak má strašne veľa problémov, lebo to jednoducho nie je povolené. A je to ako keby niečo veľmi zlé. Tak to strašne málo vidíš takéto prípady.“ (Ázia)

Kým vek vstupu do manželstva sa postupne zvyšuje a počet detí klesá, odmietanie mimomanželských narodení považovali respondentky za pomerne stabilné. Diferencie boli opäť medzi vidiekom a mestom, ako aj na základe veku a vzdelania žien.

„Takto ženy dve, tri, štyri, päť detí majú, ale vydávajú sa tak aj devätnásť, aj dvadsať, aj dvadsaťpäť. Záleží od toho, či majú vysokú školu alebo sú len z dediny a majú nejakú strednú alebo základnú školu.“ (Európa)

„Mávali kedysi viacej detí, ale teraz je trend jedno, najviac jedno – dve. Všetky moje kamarátky majú len jedno... Ale dievčatá sa skôr vydajú, to záleží, ku ktorej skupine patríš. Teraz, keď máš úplne kariérové dievčatá, tak ja mám niektoré kamarátky, ktoré sa až teraz vydali a ktoré nechcú deti.“ (Ázia)

„Väčšinou vzdelanejšie ženy sa neskôr vydávajú, tak ako tu, možno až po dvadsaťpäťke; tie ostatné, ktoré majú len základné vzdelanie, väčšinou skôr – od osemnásť do dvadsaťdva. A prevažná väčšina má okolo jedného – dvoch detí. U nás nie je to možné (partnerstvo bez manželstva – pozn. aut.), pretože ich rodičia by nesúhlasili, a vôbec, spoločenská norma by to nedovolila.“ (Ázia)

„Predtým ľudia mali veľa detí – aj šesť, osem, desať. Ale teraz pozorujem, že nikto v skutočnosti nemá až takýto veľký počet detí – vzdelanie sa stalo drahšie, a tak to nie je možné. Predtým sa nestarali o vzdelanie, avšak teraz je to nevyhnutné, rodičia chcú, aby ich deti mali vzdelanie, a tak redukujú počet detí... chcú lepší život pre svoje deti.“ (Afrika)

Niektoré vyjadrenia migrantiek z tretích krajín explicitne porovnávali domovské prostredie so Slovenskom. Zväčša hodnotili reprodukčné správanie v domovskej krajine ako tradičnejšie, iba menšia skupina vnímala reprodukčné stratégie domácej populácie ako podobné alebo rovnaké.

„Ja mám taký dojem, že moja krajina je v tomto ešte konzervatívnejšia ako Slovensko, Slovensko už je viac popredu v týchto veciach. Ako nedá sa povedať, že by ženy u nás neboli emancipované, ale ešte stále prevažuje tradičné vnímanie rodinného života... u nás vlastne ženy sa vydávajú v mladšom veku ako na Slovensku... často hneď po skončení strednej školy, takže dosť nízky vek... je menej jedináčikov, je to predsa len taký tradičnejší spôsob života.“ (Európa)

„No u nás normálne ako na Slovensku: ženy od osemnásť rokov vydaté, muži neskôr. Niektorí nechcú, tak zostávajú sami – ako na Slovensku. No u nás predtým akože bol zákon, každá rodina len jedno alebo dve deti, ale teraz hodne, tak možno tri alebo dve; kto má silnú ekonomickú situáciu, tak možno viac.“ (Ázia)

„Myslím, že je to podobne, rovnaké so Slovenskom (reprodukčné správanie – pozn. aut.). Takto podobne ženy študujú alebo sa snažia cestovať alebo niečo zažiť v živote, až potom sa vydávajú. Ale sú aj také, ktoré sa vydávajú mladé, ale to by som povedala v tej južnejšej časti krajiny.“ (Európa)

Jedna z respondentiek poukázala na umelé zásahy domovského štátu do reprodukčného správania obyvateľstva. Išlo o legislatívny zákaz občanom krajiny mať viacero detí:

„...keďže žili u... (krajina pôvodu – pozn. aut.) vtedy, v tom režime, tak oni ustanovili členom strany a odborového hnutia, že každá rodina môže mať len dve deti. To bola nejaká taká štátna alebo vládna stratégia... Takže každá rodina v okolí mala takisto len dve deti a väčšinou založili rodinu vo veku od dvadsaťtri do dvadsaťpäť rokov...“ (Ázia)

Výskum potvrdil, že mnohé krajiny, z ktorých k nám ženy prichádzajú, sa vyznačujú ešte aj dnes tradičnejším reprodukčným správaním, čo môže byť dôsledkom silnejších a funkčných patriarchál-

nych štruktúr a usporiadania týchto spoločností, a zároveň silnejšej sociálnej kontroly správania žien v smere udržania tradícií. V súvislosti s migráciou žien do zahraničia môže mať tento „domáci“ kontext vplyv na posilňovanie patriarchálnych vzorcov rozdelenia povinností v migrantských rodinách na Slovensku a rolové určenia, najmä pri nedostatočnej integrácii žien do našej spoločnosti a ich uzavretosti v domácej sfére. Na druhej strane niektoré migrantky mali v domovskej krajine skúsenosť s umelými zásahmi štátu do reprodukčných práv obyvateľov, predovšetkým s reguláciou pôrodnosti. Obidve situácie v sebe nesú potenciál pre možné bariéry v uplatňovaní všeobecných ľudských práv tejto skupiny žien v novom prostredí.

5.2.3. Tradičnejšia rodová deľba práce

Veľa migrantiek konštatovalo patriarchálne usporiadanie vo svojej domovskej spoločnosti. Ide o usporiadanie, ktoré pomerne jednoznačne určuje mužom rolu živiteľa rodiny a primárne poslanie žien vidí v starostlivosti o rodinu a domácnosť.

„To nie je (vyrovnané postavenie žien a mužov – pozn. aut.), samozrejme nie je, ale to nikdy nie je (smiech). Finančne muž zabezpečuje rodinu... ale všetko ostatné, opatrovanie a tak, robia ženy.“ (Ázia)

„...Muž musí zarobiť peniaze pre rodinu a žena je tá, ktorá sa stará viac o domácnosť. A ženy tam nepracujú. Tie ženy, ktoré majú vysokú školu, tie pracujú, ale tie ženy, ktoré majú základné vzdelanie alebo ani to nie – tak nepracujú.“ (Európa)

„Obvykle je to muž, že ekonomicky sa stará o rodinu. A pokiaľ ide o starostlivosť o deti, chod domácnosti, tak väčšinou žena...“ (Ázia)

„Starostlivosť o domácnosť mamina, príjem do domácnosti ocko... V poslednej dobe to je normálne (že aj ženy pracujú – pozn. aut.), ale existujú ešte ľudia, čo hovoria – nie, moja žena nejde von pracovať!“ (Afrika)

V mnohých krajinách pôvodu migrantiek participácia žien vo verejnej sfére, teda predovšetkým na trhu práce existuje, ale vníma sa ako druhoradá, len ako doplnok k manželovmu príjmu. Avšak starostlivosť o domácnosť zostáva i v takýchto situáciách na ženách, ktoré sú tak vystavené dvojitému zaťaženiu.

„Stereotyp je taký, že muž je živiteľ rodiny, a najlepšie je, keď je žena doma s deťmi alebo aspoň sa stará o deti. Lenže väčšinou to bolo tak... že žena vlastne aj pracovala počas socializmu, a aj sa starala o domácnosť a o deti. To bol normálny obraz normálnej sedliackej rodiny.“ (Európa)

„Je to individuálne: keď je rodina ekonomicko-hospodársky zabezpečená, tak väčšina žien zostáva doma a stará sa o chod rodiny; a naopak, pokiaľ rodina nie je zabezpečená, tak aj žena sa zúčastňuje zamestnania.“ (Ázia)

„Väčšinou je to muž (kto zabezpečuje finančne domácnosť – pozn. aut.). Áno, pracujú aj ženy, porovnateľné je to ako na Slovensku. Majú aj vysoké posty, sú aj manažérky, aj riaditeľky, aj v politike sa objavujú ženy – veľmi sú úspešné, čo ma teší. Ale není som nejaká feministka! Ale aj žena sa snaží zaobstaráť tú rodinu.“ (Európa)

Aj deľbu domácej starostlivosti a povinností medzi mužov a ženy vo svojej pôvodnej krajine respondentky často hodnotili ako rodovo nevyváženú, podobne ako rozhodovanie v rámci rodiny:

„Je to dané výchovou, že žena sa narodila, aby sa obetovala a žila pre muža, pre deti, a tak. A proste robíme, robíme, robíme, a tiež niekedy nemusíme. Že je to hriech myslieť na seba, na svoje potreby, na svoje... práva, a tak... Možno časom... sa to zmení.“ (Ázia)

„Socializmus v nás zanechal... to, že vždy boli ženy zamestnané a emancipované a robili aj mužské povolania... Myslím si, že ženy u nás sú predsa len trochu menej emancipované, je to viac asi patriarchálna spoločnosť v porovnaní so Slovenskom. Že naozaj muž je hlava rodiny a on rozhoduje o veľa veciach, teda má hlavné slovo.“ (Európa)

Podobne ako tomu bolo pri viacgeneračnom spolužití a reprodukčnom správaní, aj pri hodnotení rodového usporiadania vo svojich domovských krajinách viacero migrantiek signalizovalo dostupné presadzovanie sa nových trendov. Posun smeroval k vyššej emancipácii a ekonomickej nezávislosti žien:

„Moje kamarátky, z našej generácie, už sú veľmi emancipované. Chodia na diskotéky, majú au-pairky, teda opatrovatelky, ktoré sa starajú o domácnosť a o deti...“ (Ázia)

„Ale teraz, si myslím, že sa to začalo zlepšovať – áno tak... predtým tak to bolo, že keď ženy nepracovali, tak boli také na mužoch závislé, tak museli poslúchať, nemali svoje slovo. A teraz, keď už samostatne zarábajú, tak to, tak začali už...“ (Ázia)

„Predtým boli muži v mojej krajine presvedčení, že sú jediní živitelia; ak mal muž dobrú prácu a zarábал dosť peňazí na zaplatenie účtov a všetkého, ženy zostávali doma a starali sa o deti, čisté šaty, prípravu jedla a čistotu domácnosti. Ale v súčasnosti nastal posun, že každý prinajmenšom uznáva, že je dobré dovoliť ženám realizovať svoj talent, ak ho majú. Prinajmenšom uznávajú, že ženy majú talent.“ (Afrika)

Výroky migrantiek o rodových pomeroch spoločností pôvodu naznačujú, že aktivity žien v rámci domácností sa odlišujú od krajiny ku krajine a od kultúry ku kultúre – v dôsledku ekonomických rozdielov, celkovej klímy či politiky a náboženskej ideológie. Líši sa aj definícia „ženských“ a „mužských“ prác a rol. Napriek rozdielom však mali hodnotené krajiny jedno spoločné: väčšina bežných činností v domácnosti sa viaže prevažne na ženy – či už sú to domáce práce, alebo starostlivosť o deti a iných členov rodiny. Práca žien v rámci rodiny sa obvyčajne menej oceňuje, keďže normou je platená práca. Ekonomické zabezpečenie rodiny sa intenzívne vníma ako dôležitý predpoklad života rodiny, práca žien v domácej sfére akoby sa menej vnímala. „Neviditeľnosť“ práce žien patrí podľa feministickej literatúry k základným charakteristikám rodovej delby práce, ktorá je bežná v patriarchálnych spoločnostiach. A nezriedka je tam podporovaná aj oficiálnou ideológiou.

Výskumné zistenia poukázali na možnosť prenášania patriarchálnych vzorcov z krajín pôvodu na Slovensko. Medzi príbehmi boli príklady migrácie motivovanej riešením zlej ekonomickej situácie celej rodiny, kde však žena participovala iba vo sfére domácej a o celkové ekonomické zabezpečenie rodiny sa staral manžel. Z kultúrnych dôvodov žena nepracovala ani v krajine pôvodu a ani po príchode na Slovensko. Iniciátorom – aj realizátorom – migrácie bol manžel, za ktorým docestovala po istom čase.

5.2.4. Zvyky a obyčaje pri zakladaní rodiny a narodení dieťaťa

Súčasťou rozhovorov s migrantkami z tretích krajín na Slovensko bolo aj rozprávanie o zvykoch a obyčajoch pri zakladaní rodiny a narodení dieťaťa. Prežívanie týchto udalostí môže totiž tiež napovedať o miere tradicionality pôvodného prostredia, prípadne dokresliť kultúrne kontexty migrácie tohto typu. Opis zvyklostí spojených s týmito základnými udalosťami rodinného života zohráva spravidla pomerne dôležitú úlohu v procese približovania kultúry migrantov slovenskému obyvateľstvu a pri prekonávaní predsudkov voči nim.

Obyčaje spojené so svadbou:

„Svadby sú veľké, aj keď je, neviem, aj v chudobnejších vrstvách je to také, že sa snažia... A bežne to býva strašne veľké. Ale keď to porovnáme, ako je tuto, minimálne sto ľudí tam niekedy, a sto je nič, sto je len susedov.“ (Ázia)

„U nás sa na svadbu pozýva sto ľudí, stopäťdesiat ľudí. To je úplne iný model ako slovenská svadba. Tu sa pozýva veľmi, veľmi úzky okruh rodinných príslušníkov, tam sa pozývajú susedia, kamaráti, masívne... Proste, že potom sa ľudia urazia, že ja sa s vami kamarátim, vaša dcéra sa vydala, a vy ste ma nepozvali. To je proste urážka najvyššieho stupňa. Tam to je iné, trochu iný pohľad.“ (Ázia)

„No teraz už sú menšie, ale ešte sa to snažia dodržať, že do svadby dajú proste všetky prostriedky... Hanbím sa povedať, ale u nás taký zvyk... že sa v ten deň viac pije... Ale dodržiajú, snažia sa ľudia – proste naozaj dajú všetky prostriedky, zadlžia sa, ale svadbu spravia takú poriadnu.“ (Európa)

„Keď nie je taká úplne veľká svadba, tak tam bude minimálne dvesto ľudí pozvaných, to je ešte veľmi málo.“ (Afrika)

Obyčaje sprevádzajúce narodenie dieťaťa:

„Keď sa narodí dieťa, normálne ľudia prídu, keď príde domov, tak za týždeň určite, každý deň tam bude nejaký návštevník, a potom oslava bude až na tridsiaty deň, taká veľká oslava, že aj mamina ide ku kaderničke, zmení účes, niečo nové si kúpi. Možno aj odfarbí vlasy, že inak vyzerá. Prídu väčšinou celá rodina, aj kamaráti, keby bola väčšia oslava, tak ešte viacej ľudí príde.“ (Afrika)

„...my máme taký zvyk, že keď to dieťa dovrší jeden mesiac, následne sa urobí taká obrovská oslava. No tak asi tiež v tom zmysle, že privítanie do života. Tam sa tiež pozývajú veľké množstvo kamarátov, známych, rodinných príslušníkov. Detom sa dávajú strieborné náramky na ruky a nohy. Striebro ochráni dieťa pred nepriaznivým vplyvom.“ (Ázia)

„...nemáme krstenie, ale keď sa dieťa narodí, tak po dvanástich dňoch býva veľká oslava. Býva bežná taká ženská oslava, ale aj muži tam prídu a dajú meno tomu dieťaťu a takto... priatelia, susedia a rodina.“ (Ázia)

Obidve udalosti sa vo väčšine domovských krajín migrantiek považujú za príležitosť k stretnutiu širokej rodiny a priateľských sietí, podobne ako je to na Slovensku. Spravidla sa však odohrávajú vo veľkom štýle, aj keby to malo znamenať zadlženie rodiny alebo spotrebovanie našetrených finančných prostriedkov.

Zhrnutie: Výskum potvrdil, že migrantky prichádzajú na Slovensko z veľmi diferencovaných prostredí, ktoré sú často ešte aj dnes poznačené silnými patriarchálnymi štruktúrami. Mnohé ženy hodnotili svoje domovské krajiny ako spoločnosti založené na princípoch podporujúcich autoritu mužov vo vzťahu k ženám, s modelom rodiny jedného živiteľa – muža, s minimálnou delbou domácich prác a povinností. Čo sa stane po príchode do nového prostredia, či sa takéto vzory uvoľnia alebo posilnia, to si tiež všimla analýza procesov migrácie a integrácie žien do našej spoločnosti. Ako sa uvádza ďalej (kapitola 5.5.), u niektorých skupín migrantiek vstupujú kultúrne kontexty krajiny pôvodu do života v novom prostredí, minimálne v istých etapách životného cyklu rodiny. Výskum znamenal prípady žien, keď ovplyvňovali ich participáciu na trhu práce, resp. vylúčenie z neho. Z perspektívy rodiny býva migrácia žien na Slovensko nezriedka rodinnou stratégiou riešenia ekonomických či sociálnych problémov v krajine pôvodu, a „domovské“ rodinné vzorce sa prenášajú do nového prostredia – minimálne na isté obdobie charakterizované vylúčením žien zo spoločnosti. Najprv však venujme pozornosť migračným vzorcom žien a motívom pre opustenie krajiny.

5.3. PRÍCHOD NA SLOVENSKO

5.3.1. Kto prichádza – pracovná kariéra migrantiek do príchodu

Výskum zdokumentoval značnú rôznorodosť migrantiek z hľadiska migračných vzorcov a základných demografických či pracovných charakteristík. Niektoré ženy prišli na Slovensko študovať alebo sa sem po štúdiu vydali, teda nemali v domovskej krajine pracovnú kariéru. Sú však medzi nimi aj také, ktoré už pracovali. Odchod na Slovensko bol často riešením neúspešnej pracovnej kariéry doma, ale v mnohých prípadoch znamenal aj prerušenie úspešnej pracovnej kariéry ženy, najmä u migrantiek nasledujúcich partnera. Z hľadiska uplatnenia sa na trhu práce v prijímajúcej spoločnosti poukázal výskum na závažné dôsledky takéhoto prerušenia kariéry na život a subjektívne prežívanie životnej situácie ženy v novej krajine. Navyše pri prerušení pracovnej kariéry zohrávajú v postavení migrantiek v prijímajúcej spoločnosti významnú úlohu rodové roly, pretože očakávania v oblasti starostlivosti o členov rodiny sú smerované hlavne k ženám.

Migrantky bez pracovnej kariéry v domovskej krajine – študentky alebo čerstvé absolventky:

„...som vyrástla na dedine, a potom som v meste študovala v matematickej triede. Potom som išla na vysokú školu v hlavnom meste. A skončila som tam a robila som na univerzite, a potom som prišla sem študovať ako doktorandské štúdium.“ (prišla študovať sama, bez manžela a dieťaťa)

„Ja som skončila vysokú školu u nás, študovala som cudzie jazyky... a po treťom ročníku som išla do N. (iná európska krajina – pozn. aut.). Prvý rok som tam bola au-pair, zdokonalila som si jazyk, budovala som si kontakty tam, a potom som tam študovala a pracovala ako dobrovoľník v nemocnici. A počas tohto môjho pobytu som spoznala môjho terajšieho manžela, ktorý... tam študoval, on je Slovák. Tak sme sa dali dokopy tam, a keď som sa vydala, som sa vrátila domov, dokončiť školu; manžel zostal v N., sme sa chodili navštevovať. A potom, keď som mala ukončenú školu, sme sa rozhodli, že chceme bývať spolu, a keď som nedostala predĺžené vízum do N., tak sme sa vrátili sem, na Slovensko.“ (prišla vydatá za Slováka)

„...hneď po skončení školskej dochádzky som sa sem dostala. To je dvanásťročná školská dochádzka... Veľmi som chcela pokračovať ako ostatní kamaráti a kamarátky na vysokú školu, ale ekonomická situácia rodiny ma nútila ísť pracovať... Bola by som si vybrala pedagogiku...“ (prišla pracovať cez agentúru ako slobodná)

„...skončila som univerzitu, fakultu matematiky a kybernetiky; po skončení, keď môj manžel vyštudoval, potom sme sem prišli, som nastúpila až tu do práce...“ (prišla za manželom Slovákom)

„V domovskej krajine som chodila na prvý ročník vysokej školy na pedagogickej fakulte, ale potom som to nechala a dostala som sa sem... Vtedy ešte tam bol, takisto ako tu v Československu, komunistický režim, naša krajina bola dosť chudobná, rodina sa rozhodla poslať ma do zahraničia, aby som im potom vypomáhala finančne. Bolo to na začiatku roku 1987.“ (prišla pracovať ako slobodná v rámci výmeny)

„Absolvovala som povinnú školskú dochádzku – a vybavila cez agentúru pracovný pobyt na Slovensku...“ (prišla ako slobodná cez agentúru za prácou)

Migrantky s pracovnými skúsenosťami v domovskej krajine:

„...Tam som tak naozaj nepracovala, lebo keď som skončila vysokú školu, hneď som mala dieťa (smiech), tak som bola doma. Robila som také menšie práce, že takto som robila také preklady... ale tak doma. A potom sme prišli sem...“ (prišla s manželom Slovákom a dieťaťom)

„...študovala som u nás na filozofickej fakulte, ale som to nedokončila, lebo som sa zamilovala, vydala, porodila tri deti. Pracovala som vo firme, čo sa zaoberá exportom a importom... Pracovala som najskôr ako asistentka generálneho riaditeľa, a potom som... pracovala aj samostatne. Kariéra sa mi vyvíjala vyborne, pokiaľ neprišla kríza...“ (sprevádzala s deťmi manžela, ktorý prišiel pracovať)

„Mám stredné vzdelanie s maturitou, no a pracovala som ako vychovávateľka v škôlke najprv. Potom ju zatvorili, tak som išla do fabriky... No a potom pár rokov, kde sa dalo, lebo aj tú fabriku zatvorili. A potom som išla do zahraničia, prvá skúsenosť bola v J. (iná európska krajina – pozn. aut.), tam som pracovala ako čašníčka v reštaurácii skoro tri roky. No a potom som zase bola doma, zase som sa snažila usadiť doma, na trhu, a tak. A zase sa to nedarilo, nemala som dosť, aby som aj mohla pôžičky vyplatiť, tak som zase išla, vlastne sem na Slovensko som sa dostala.“ (prišla pracovať individuálne bez dieťaťa)

„Mám vysokoškolské vzdelanie... Pred mojim útekom z krajiny som robila mnoho vecí, pracovala som prevažne v súkromnom biznise, pracovala som v banke, v hoteloch a reštauráciách; a tiež som mala svoj vlastný podnik, podnikala som.“ (prišla individuálne, odišla kvôli politickým problémom v krajine)

„Školu nemám žiadnu, ani základnú. Rodičia, otec nedovolil, aby som išla do školy, lebo otec tam rozhoduje, ktoré dieťa pôjde do školy. Prevažne keď majú veľa detí, skôr „mužské“ deti idú do školy. Mám ešte štyroch súrodencov – jedného brata a sestry, ale len ja som neišla do školy... Mala som deväťnásť, keď som sa vydala, a mala som tri deti. Mali sme pizzeriu a ja som tam pomáhala ako tu. Ale napríklad žena tam za pult nejde, to idú muži za pult, tak ja len v kuchyni som pomáhala.“ (prišla za manželom krajanom, ktorý podniká)

Ako dokladajú uvedené príklady, migrantky z tretích krajín tvoria pomerne heterogénnu skupinu z hľadiska pracovných skúseností pred príchodom k nám. Veľká časť z nich našla alebo hľadala

na Slovensku svoje vôbec prvé pracovné uplatnenie v živote: skončili tu štúdium a zostali na Slovensku alebo prišli bezprostredne po skončení štúdia doma – po vysokej alebo strednej škole. Druhú skupinu predstavujú migrantky, ktoré už pracovné skúsenosti užšieho alebo širšieho rozsahu mali – v domovskej krajine alebo inde v zahraničí. Napriek rozdielnym skúsenostiam v oblasti zamestnania v krajine pôvodu – naštartovaná kariéra alebo bez pracovných skúseností – sa ukázalo, že pre obe skupiny bola skúsenosť s trhom práce v našej spoločnosti značne komplikovaná. Objavil sa aj jav „usadenia v migrácii“, ako o ňom píše M. Morokvašič (pozri kapitolu 2).

5.3.2. Motivácia a dôvody odchodu žien z krajiny pôvodu

Podľa dôvodov odchodu z domovskej krajiny je skupina migrantiek na Slovensko tiež pomerne heterogénna. Okrem príchodu na štúdium a prípadného následného zotrvania v krajine sa vo výskume identifikovalo založenie rodiny v zahraničí a nasledovanie manžela na Slovensko, príchod priamo za pracovným uplatnením a hľadaním práce, pôvodný príchod za prácou nasledovaný založením rodiny, finančné problémy a zlé životné šance v domovskej krajine, ako aj útek z domovskej krajiny. Práve odchod za lepšími životnými podmienkami patrí, ako opakovane uvádzajú správy OSN, k najčastejším dôvodom migrácie vo svete (UN 1994, 1995, 2005; UNFPA 2006; UNDP 2009).

Príchod za účelom štúdia rôzneho typu a konkrétne skúsenosti pri integrácii do spoločnosti výstižne priblížili viaceré respondentky. Zväčša išlo o plánovaný krok, ktorý sa realizoval na individuálnej báze alebo v rámci výmenných programov medzi štátmi:

„Chcela som študovať XY (konkrétny študijný odbor – pozn. aut.), to som chcela vždy, a keď vlastne som zistila o tej možnosti, že môžem ísť študovať na Slovensko, lákala ma to, pripadalo mi to ako veľmi zaujímavá výzva – iná krajina, iní ľudia, aj dá sa povedať iný jazyk. No a navyše, keby že chcem študovať XY u nás, tak by som musela ísť do... čo by som mala ešte ďalej ako Bratislavu, takže to som mala bližšie. A samozrejme aj to štipendium tu by som nemala, takže to bola dosť veľká výhoda, a v podstate mala som možnosť sa osamostatniť a hmmm, bolo to zaujímavé pre mňa, mám taký pocit, že som sa trošku chcela vymaniť z toho života, byť nezávislá asi, čo sa mi teda aj podarilo. Ale plánovala som sa vrátiť. Áno, my sme mali aj takú dohodu s rodičmi, dá sa povedať, nikdy sa nerátalo s tým, že zostanem na Slovensku. Vždy to bolo také, že idem na niekoľko rokov, vyštudujem, vrátim sa a budem robiť XY (zvolenú profesiu – pozn. aut.) tam, tak ale osud to zariadil inak... po skončení toho kurzu (jazykového jeden rok – pozn. aut.) som sa normálne prihlásila na prijímačky na vysokú školu, no a na jednej úrovni so slovenskými študentmi som ich robila, takže musela som ich normálne spraviť, a ďalej som získala opäť štipendium na štúdium, pokračovala som vlastne v štúdiu...“ (Európa)

„Tatinko mal v práci kolegu v Česku, a keď som dokončila strednú školu, ten mu odporúčal, že tu na Slovensku dávajú štipendia a dal mu prihlášku... a potom som bola prijatá.“ (Afrika)

„...a skončila som tu doktorandské štúdium v roku 1993. Vtedy som sa vrátila domov, a potom som naspäť (obhajovať dizertačnú prácu aj s dieťaťom – pozn. aut.). Ja som prišla akože na návštevu domov, čakala som na obhajobu a zobrala som potom so sebou syna. A keď prišli sme sem, obhájila som a chcela som ísť domov. A môj syn mi povedal, že keď mama chce ísť domov, môže ísť sama, on zostane tu. Deti veľmi úprimne hovoria: „Mama, keď chceš ísť domov, môžeš ísť sama, a ja zostávam tu.“ To som vtedy... Chceli sme zarobiť niečo, aby sme mali základ... No (zostali na Slovensku – pozn. aut.), lebo môj syn povedal, že nechce ísť domov. Rozmýšľala som, že ako bude... On prišiel sem (manžel krajan zo štúdií v inej krajine bývalého východného bloku – pozn. aut.). Naše dieťa nechcelo ísť domov, tak sme zostali s ním na Slovensku.“ (Ázia)

„Vtedy to boli všelijaké tie medzivládne dohody medzi bývalými socialistickými krajinami na výmenu pobytu, že študenti môžu sem prísť študovať a zase tam z tej druhej strany tam niečo... štúdium som potom nedokončila, medzitým už som sa vydala, už nastúpili rodinné povinnosti, a čím ďalej som si uviedomovala, že asi je veľké percento, že tu zostanem žiť.“ (Ázia)

Založenie rodiny v zahraničí a nasledovanie manžela na Slovensko bolo skúsenosťou viacerých respondentiek zapojených do výskumu. V takomto prípade bola migrácia v podstate súhrnou životných okolností, a nie plánovaným krokom.

„Áno, áno, my sme boli na jednej univerzite (manžel študoval v jej domovskej krajine – pozn. aut.), a tak, no (sa vzali – pozn. aut.). Po svadbe sme tam takto žili tri roky, možno viac ako tri. To nie, že odídeme, to bolo úplne také, ako by som povedala, to bolo také „natural“, že sme išli, lebo mali sme dcéru, ona mala dva a pol – skoro tri štvrté, a manželovi rodičia ju ešte nevideli. Oni sa stále pýtali, chceli ju, a on tiež dokončil PhD., a potom to bolo také „natural“, že sme prišli na Slovensko.“ (Afrika)

„...skončila som v roku osemdesiatštyri (vysokoškolské štúdium v krajine pôvodu – pozn. aut.), prišli sme sem a mali sme tu svadbu. A potom sme sa ešte na rok vrátili späť, lebo manžel si musel dokončiť aspirantúru tam. Pýtali sa ma aj vtedy u nás, že prečo chcem odísť... ja som nechcela ísť naozaj, bolo mi veľmi smutno, a fakt som po ničom takom netúžila. Lenže opäť bola som tak vychovaná, že žena ide za mužom a nejako som to ani neskúmala, neriešila som to.“ (Európa)

Časť našich informátoriek prišla na Slovensko jednoducho za účelom nastúpenia do vopred dohodnutého zamestnania či za účelom hľadania si práce, teda z ekonomických dôvodov. V týchto prípadoch išlo často nielen o zabezpečenie vlastnej ekonomickej situácie, ale aj o zlepšenie situácie širšej rodiny v krajine pôvodu. Ekonomická migrácia žien (podobne ako u mužov) nezriedka viaže na seba širšiu stratégiu: zabezpečenie celej rodiny.

„Áno, rodina ma poslala (za prácou do SR – pozn. aut.). S cieľom pracovať som prišla na Slovensko.“ (slobodná, prišla za prácou cez agentúru)

„Aby som ekonomicky pomohla rodine.“ (vydatá, prišla pracovať cez agentúru)

„Ten vážny, ako ten ozajstný osobný dôvod je ten, že rodina sa nachádza v takej nepriaznivej ekonomickej situácii po prvú, a po druhú, že som sa chcela osamostatniť.“ (prišla pracovať cez agentúru ako slobodná)

K ekonomickej migrácii často vedie komplikovaná sociálna a hospodárska situácia v krajine pôvodu bez reálnych možností dôstojného uplatnenia sa v platenom zamestnaní a dostatočného zabezpečenia potrieb rodiny (*Push and Pull Factors...*, 2000). Aj tieto prípady sme identifikovali v rámci nášho výskumu:

„Viac to finančné (dôvody rozhodnutia odísť z domovskej krajiny – pozn. aut.). Ale nie, pravdu poviem, nie iba to finančné. Nejakto sa mi to tam nevidelo v lepšom svetle, ani partnera som nemohla nájsť. Lebo ja som bola rozvedená. Viete, mám syna teda už dospelého, a vtedy mal dva roky. Musela som ho nejakto zabezpečiť, mamina nepracovala, aj keď ešte nebola v dôchodkovom veku, takže som sa vlastne starala o ňu, aj o neho, a ona mi pomáhala s malým a ja som takto musela... No bolo to také sklamanie, ako sa to všetko rútilo na (krajinu pôvodu – pozn. aut.). Veľa ľudí odchádzalo a pomáhali tým nielen sebe, ale aj celej rodine... Lebo u nás, čím je horšia úroveň života, tým chlapi sú nejakí takí zanedbaní, neviem, stratili asi svoju „plnohodnotu“ alebo čo, už začínajú piť, nie sú spoľahliví vôbec. Také celkové sklamanie z tej krajiny, naozaj to cítim viac a viac.“ (Európa)

Určitou kombináciou už spomínaných dôvodov je prípad, keď migrantky prichádzajú na Slovensko za účelom zamestnania, avšak neskôr sa tu usadia natrvalo – vydajú sa a založia si tu rodinu.

„Potom som aj zobrala prácu v jednej inej reštaurácii, tam som chodievala cez vikendy, a tam som sa zoznámila s manželom.“ (manžel je cudzinec inej národnosti)

„Vo vtedajšej dobe iný účel než ekonomický nebol... Podniky medzi sebou podpísali výmenu pracovníkov... (textilné závody – pozn. aut.). A potom som sa tu vydala za našinského...“ (manžel je rovnakej národnosti)

Za nútenú migráciu sa označuje vznik takých okolností v krajine pôvodu, pri ktorých nastáva rozpad dovtedy fungujúcich ekonomických a sociálnych štruktúr alebo celkové zhoršenie politickej klímy (*Push and Pull Factors...*, 2000; King, 2002; UNDP 2009). Za danej situácie sa rodiny obávajú o budúcnosť svojich detí, preto si hľadajú „lepšie možnosti a vyhliadky“ inde. Výstižne takéto dôvody migrovať priblížili tri respondentky:

„A kríza prišla, to bolo vojnou... Síce u nás nebola vojna, ale tá kríza veľmi bola cítiť. No samozrejme, že deti a ich budúcnosť (dôvod odchodu – pozn. aut.). Ja som pracovala vo firme, kde sme mali veľmi vysoký plat. O desiatej vyhlásili, že dostali sme plat a ja som dostala plat v priemere päťsto eur. O druhej už vyhlásili, že za chvíľu už príde plat, to bolo už päťdesiat eur, a nakoniec, keď o piatej prišla výplata, tak som dostala päť eur. Viete si predstaviť takú infláciu? Báli sme sa o budúcnosť našich detí. Chceli sme, aby deti mali lepšiu budúcnosť... Rozhodovanie bolo veľmi ťažké. Tak tá rodná krajina, videli sme, že ide do priepasti, lebo takto – regály v obchodoch boli zrazu prázdne, neboli sme zvyknutí na to. Boli sme zvyknutí, že predtým máme všetko.“ (Európa)

„No začala kríza. Recesia tam bola už dlho, dlhšie, než sa objavila v Európe... keď to padlo, ľudia zostávali bez roboty. V celom... (krajina pôvodu – pozn. aut.) je len päť fabrik, aj tie fabriky, čo sú tam, nepracujú na plnú kapacitu, takže tam nemám prácu. Teraz odchádzajú všetky fabriky, predávajú sa... Takže nás sem dohnalo to, aby sme mali lepšiu budúcnosť pre svoje deti. Videli sme, že tam nie je perspektíva...“ (Európa)

„Z mojej krajiny som odišla kvôli politickým problémom... Nie, necítila som sa tam bezpečne... musela som si zachrániť svoj život...“ (Afrika)

Motivácie pre odchod z krajiny pôvodu boli teda u migrujúcich žien veľmi rozdielne. Potvrdilo sa však, že veľkú časť prichádzajúcich z tretích krajín predstavujú migrantky z ekonomických dôvodov, ktoré hľadajú na Slovensku pracovné uplatnenie. Čo ich viedlo konkrétne k výberu Slovenska ako cieľovej krajiny?

5.3.3. Prečo práve Slovensko

Rozhodovanie pre Slovensko má široké pozadie. Niektoré migrantky vo svojich odpovediach uviedli prepojenie na slovenské menšinové prostredie v zahraničí alebo spomenuli, že nadviazali na minulé „migračné cesty“. Vyskytli sa aj prípady „sprostredkovania“ Slovenska rodinnými alebo priateľskými sieťami. Pomerne veľká skupina sa špeciálne pre Slovensko nerozhodovala, len využila ponuku v rámci organizovaných možností štúdia alebo výmeny pracovných síl medzi krajinami, v posledných rokoch sa rozšírila ponuka práce prostredníctvom sprostredkovateľských pracovných agentúr. Niekedy o príchode ženy rozhodla pracovná ponuka, ktorú dostal manžel. Za niektoré ženy jednoducho „rozhodla“ svadba, takže sa výberom krajiny nezaoberali. Zaznamenali sme aj prípad príchodu „naslepo“ alebo prípad až následného rozhodnutia pre Slovensko, pričom pôvodný záujem migrantky či jej rodiny sa orientoval na úplne inú krajinu.

Celkovo sa potvrdili výsledky výskumov z iných krajín,²² že veľkú váhu pri výbere Slovenska ako cieľovej krajiny migrácie majú prepojenia v rámci rôznych rodinných a priateľských sietí či všeobecne kultúrna previazanosť alebo kultúrna blízkosť Slovenska s krajinou pôvodu.

„Ja pochádzam z prostredia, kde je dosť veľká slovenská menšina, približne dvadsať tisíc Slovákov... A moja babka bola Slovenka, takže som mala štatút zahraničnej Slovenky. Boli aj preukazy, ktoré vydávalo Slovensko pre svojich krajanov alebo Slovákov. Na základe svojho pôvodu som sa prihlásila na konkurz o štipendium na štúdium na Slovensku, konkurz som vyhrala a získala som štipendium...“ (prišla študovať pred 13 rokmi)

Rozhovory ukázali, že rolu pri výbere Slovenska ako destinácie zohrala aj skúsenosť rodiny či predkov, ktorí tu v minulosti našli uplatnenie, resp. odporúčanie známych.

„Naši pradedkovia tu už boli, robili tu, predávali zmrzlinu. Tak sme si mysleli, že aj my sa tu nejako uchytíme. Chodili sme sem aj predtým za rodinou, poznali sme to. Polovica rodiny tu pracuje... Takže sme Slovensko poznali cez rodinu, cez susedov...“ (prišla za manželom pred 3 rokmi)

²² Podľa výskumu *Analýza prístupu žien imigrantiek a mužů imigrantů ke vzdelávání a na trh práce v ČR* sa takmer 45 % migrantov a migrantiek rozhodlo pre krajinu na základe skúseností známych, príbuzných alebo priateľov, ktorí krajinu odporúčali (*Analýza...*, 2008).

„V komunite, v ktorej som žila doma, som sa dopočula o ľuďoch, ktorí boli na Slovensku. Mohla som si vybrať medzi viacerými krajinami a vybrala som si Slovensko, lebo som o ňom počula od ostatných, ktorí už buď boli na Slovensku, alebo počuli o Slovensku.“ (prišla pracovať pred rokom)

Určité špecifikum z hľadiska dôvodov migrovať predstavuje na Slovensku obdobie socializmu. Značná časť migračných skúseností našich respondentiek sa týka obdobia pred rokom 1989, keď boli v platnosti rôzne bilaterálne dohody medzi socialistickými krajinami o zamestnávaní či vzdelávaní.

„Podľa osvety ešte vo vtedajšej dobe som sa dopočula, že Československo bolo na veľmi vysokej životnej úrovni. Že tam je dobrá klíma a po práci dobrý sociálny program a štát sa o svojich občanov dobre stará.“ (prišla pracovať pred 22 rokmi)

„Dva podniky podpísali dohodu, ktorá trvala štyri roky. Tunajší podnik však potreboval ďalších pracovníkov, ale krajina pôvodu už ďalších nevysielala, takže sme tu mohli zostať po „podpísaných“ štyroch rokoch ešte ďalšie dva roky. A tak som tu zostala. Ale predtým, než som sem išla, som si plánovala ako mnohé ostatné, že sa po štyroch rokoch vrátim. Lenže v tom čase, keď som tu zostala na tie dva roky navyše, nastala tá zmena (1989). Mnohé moje kolegyně odišli do Nemecka alebo na západ...“ (prišla pracovať pred 24 rokmi)

V rámci rôznych dohôd medzi krajinami bolo možné vycestovať na Slovensko za účelom štúdia druhého či tretieho stupňa. Po splnení určitých kritérií bol študent oprávnený poberať štipendium.

„...to je ako odmena štátu. Štát má možnosť, aby na doktorandské štúdium preposlal... Na doktorandské štúdium, hlavne do zahraničia, je veľká konkurencia, kto chce ísť, musí urobiť veľmi ťažké skúšky. Prišli sme ako skupina v roku 1989.“ (prišla študovať pred 20 rokmi)

„...Otcovi odporúčal český kolega, že na Slovensku sa dá študovať. To, že som sa rozhodla odísť, nebolo rozhodnutie vynútené okolím. Tam som chodila na normálnu školu... mala som veľmi dobré výsledky. Ale finančne mi rodičia nemohli zabezpečiť ten odbor, čo som chcela študovať. A keď som mala možnosť toho štipendia, tak to bolo dobré.“ (prišla študovať pred 2 rokmi)

K novším typom stratégií migrácie a dôvodom výberu Slovenska patrí nábor pracovníkov v zahraničí cez sprostredkovateľské agentúry. Pri tomto type migrácie prichádzali respondentky na vopred dohodnuté pracovné miesto u konkrétneho zamestnávateľa, na ktorého sa zároveň viaže aj pracovné vízum. Nábor pracovníkov zodpovedá konkrétnym potrebám zamestnávateľov, pričom zabezpečujú aj ubytovanie a všetky potrebné formality.

„...Prišli sme skupina – asi päťdesiatpäť krajanov – za prácou cez jednu sprostredkovateľskú agentúru, zaplatili poplatok a podpísali zmluvu s agentúrou na tri roky.“ (má doma rodinu, je tu vyše roka)

„...mám v rodine príbuzného, ktorý poznal sprostredkovateľskú agentúru, ktorá sprostredkovaná sem na Slovensko aj inde... (väčšinou Taiwan a Kórea – pozn. aut.).“ (slobodná, je tu vyše roka)

Niektoré migrantky prichádzajú na Slovensko, lebo ich partner či manžel tu dostal výhodnú pracovnú ponuku.

„...Manžel dostal ponuku dovážať na Slovensko nejaké... Doma sa rozhodovalo, či prideme všetci, alebo príde len on. Tak sme sa rozhodli, že prideme celá rodina...“ (sprevádzala manžela za prácou)

Výskum identifikoval aj prípad, keď migrantka s celou rodinou zvažovala rôzne scenáre úteku zo svojej krajiny a Slovensko bolo jednou z alternatív.

„My sme prišli na Slovensko, aby sme prekonali tú krízu v ... (krajina pôvodu) a čakali sme na víza na Nový Zéland. Už sme boli aj na pohovore v Grécku, len tie víza nejako neprichádzali. Potom sme už o tom prestali uvažovať. Tak sme sa tu usadili... Často sa nás pýtajú, prečo práve tu. Ja neviem...“ (prišla s rodinou pred 15 rokmi)

A niekedy si migrantky Slovensko nevyberajú, nakoľko pri úteku z krajiny vôbec nevedeli, kam sa dostanú. To bývajú prípady žiadateľiek o azyl:

„Nevedela som, že pôjdem na Slovensko. Oni ma len zobrali preč... Bolo to naozaj rýchle, nevedela som o tom nič... Povedali mi – máte šancu odísť preč, lebo ak nie, zomriete. Toto je vaša posledná šanca, ak ju neprijmete, zomriete. Tak takto som prišla, neplánovala som kdekoľvek odísť... Nikdy v živote som nesnívala o tom, že by som odišla z mojej krajiny“ (slobodná, prišla sama pred tromi rokmi)

A napokon, dôvodom pre príchod na Slovensko bola u mnohých migrantiek láska a založenie rodiny s občanom Slovenska.

„Bolo to dosť ťažké, Slovensko som absolútne nepoznala a nikdy som sa nezaoberala kultúrou alebo históriou tejto krajiny, o Československu som toho nevedela veľa... Prišla som sem na Slovensko, vybavili sme veci, ktoré boli potrebné pre sobáš a doklady, ktoré som mala doniesť na Slovensko. Takže som bola na Slovensku dva a pol týždňa, potom som sa sem vrátila a mala som tu svadbu. Samozrejme, všetko sa zdalo byť dosť pozitívne. Manžel nie je z Bratislavy, takže som videla trochu slovenské kopce a boli sme v Tatrách... takže mne sa to páčilo.“ (prišla za manželom pred 5 rokmi)

5.3.4. Prvé chvíle na Slovensku: prežívanie zmeny

Príchod a prvé chvíle na Slovensku prežívali migrantky veľmi rozdielne. Niektoré sa adaptovali bez problémov, väčšina však prežívala prvé obdobie u nás dosť ťažko. Adaptácia závisela vo veľkej miere od toho, či mali na Slovensku nejaký kontakt – niekoho, kto by im poradil a sprevádzal ich v prvých dňoch. Príchod na Slovensko lepšie prežívali aj tie migrantky, ktoré prišli v rámci organizovanej skupiny. Veľa záviselo tiež od toho, do akého prostredia sa ženy po príchode dostali. No vari najdôležitejším diferencujúcim faktorom bola znalosť slovenského jazyka.

V čom problémy spočívali – okrem prirodzeného smútku za rodinou a nostalgie za domovom a priateľskými sieťami? Niektoré z migrantiek prežívali po príchode pocity sklamaní z očakávaní, ktoré pred príchodom mali; čakali napríklad vyspelejšiu krajinu v Európe. Problémy spôsoboval aj iný spôsob či systém fungovania života v spoločnosti – chýbali im sociálne zručnosti a schopnosť orientovať sa v ňom. Iné migrantky mali problémy s adaptáciou na odlišnú mentalitu; slovenské prostredie sa im zdalo príliš uzavreté, smutné a „disciplinované“. Väčšina migrantiek v prvých chvíľach prežívala veľmi intenzívny strach z neznáma a pocit osamelosti. Dosť veľa žien hovorilo aj o fyzických podmienkach a ťažkostiach, ako sú problémy so stravovaním a s bývaním. Prísť do cudzej krajiny nebolo pre väčšinu žien jednoduché, a aj po viacerých rokoch pobytu spomínali na toto prvé obdobie ako na jedno z najťažších v živote. Všimnime si bližšie ich konkrétne skúsenosti.

Medzi respondentkami boli aj migrantky s bezproblémovou skúsenosťou v prvých okamihoch na Slovensku. Zväčša šlo o ženy, ktoré na Slovensko prišli v skorej mladosti bez rodinných či partnerských záväzkov. Spomínali síce, že pociťovali smútok či nostalgiu za rodinou, ale tieto pocity neboli bariérou pre ich začiatky v novej krajine. Táto skúsenosť sa vyskytla u migrantiek pochádzajúcich z kultúrne blízkeho, ale aj kultúrne vzdialeného prostredia.

„Ja som sem prišla ako osemnásťročná, takže som nejako veľmi nesmútila za domovom. Proste človek je mladý, čaká ho nový svet a ja som sa aj tešila, že som mohla ísť študovať do Európy. To je hrdosť a radosť pre celú rodinu, že som taká šikovná... Takže ja som si to užila. Tešila som sa novému prostrediu, novým kamarátom.“ (Ázia)

„Bolo to ťažké, ale mala som čerstvých sedemnásť, takže to bolo pre mňa aj čímsi zaujímavé, dobrodružné... Nemala som negatívne skúsenosti. Možno aj preto, že som hneď prvý týždeň začala rozprávať po slovensky, a zrejme celkom dobre, lebo na ulici nikto nezistil, že som cudzinka. Takže to bola výhoda, že som zapadla hneď a cítila som sa takmer ako doma.“ (Európa)

Mnoho migrantiek prežívalo začiatky svojho pobytu na Slovensku ako ťažké chvíle. Jedným z problémov bola rozdielna organizácia života na Slovensku v porovnaní s krajinou pôvodu.

„Presne do čoho idem, to som vôbec nevedela. Lebo po slovensky ja som sa naučila len zopár slov... A cez internet to vyzerá všetko iné. Keď je to na net-e, tak to všetko vyzerá ako travelling a tourism, a všetko je pekné... Moja sestra už žila všelikde, aj v Anglicku, tak som si myslela, že Európa nemôže byť až taká rozdielna, jedna krajina od druhej. Myslela som si, že to bude podobné. Ale nebolo (smiech), bolo to veľmi iné... Mala som predstavu, že to bude veľmi rozvinutá krajina, ale keď som sem prišla, tak som trochu cítila, ako keby Slovensko bolo ešte krok pozadu za moju krajinou.“ (Ázia)

Problémy migrantkám spôsobovali už elementárne rozdiely v celkovej štruktúre každodenného života v porovnaní s domovom, jedna respondentka opísala, ako na ňu pôsobili odlišné otváracie hodiny verejných inštitúcií.

„Všetko bolo iné... jedlo hlavne. Na mesto to sa dalo rýchlo si zvyknúť, to nebol veľký problém... Ale strašne bola ťažké si zvyknúť na systém, ako funguje celá krajina. Napríklad ako fungujú banky a takéto veci. Vždy si mala pociť, že to nie je normálne... (smiech). Lebo to je trochu iné ako u nás.“ (Ázia)

„Zažívala som ťažké veci. Isla som napríklad do obchodu niečo si kúpiť, no nikto mi nevenoval pozornosť. Keďže som nevedela nič o potravinách a iných veciach, išla som do supermarketu a spýtala sa na smer, kde môžem nájsť to alebo ono – ale nikto mi nerozumel.“ (Afrika)

„A prišli sme na Slovensko, a tu sa všetko zatváralo o šiestej. My sme boli zvyknutí, že aj celú noc, aj do desiatej... Ešte tu boli pozostatky komunizmu: na jednej strane boli hrozne disciplinovaní a na druhej strane niektorí už nevedeli, čo so sebou. My medzi nimi tiež sme nevedeli, čo so sebou... Pre mňa to bolo strašne prvý rok – dva roky. Neovládala som jazyk a nemohla som sa tu prispôbiť, všetko bolo iné...“ (Európa)

V začiatkoch hrala veľkú úlohu nostalgia za rodinou, príbuznými a známymi.

„Samozrejme, že som mala strach a vôbec sa mi nechcelo ísť... Už som mala iba sestru, a rozlúčiť sa s ňou bola pre mňa veľká vec, lebo my sme boli skoro ako dvojčatá... Predstav si, že vyrastáš s niekým spolu do dvadsiatich rokov, a potom zrazu... to bolo hrozné. No a okrem toho, ja som mala rada svoju krajinu, nič mi tam nechýbalo. Nechcelo sa mi sem. To sa asi ťažko popisuje niekomu, kto nezažil tú nostalgiu, tú, ako to popísať, „bolest zubov“ – proste povieš, že boli zub, tak to je ono. Chýbalo mi proste všetko.“ (Európa)

V špecifickejšej situácii sa nachádzali migrantky, ktoré krátko po príchode na Slovensko ostali na materskej dovolenke – čakali alebo vychovávali dieťa. Pociť izolácie od širšieho spoločenského či verejného života ešte umocňovali povinnosti v domácnosti a pre rodinu. Práve tieto rodové súvislosti tvoria jednu zo základných príčin znevýhodnenej pozície migrantiek v spoločnosti. Jedna z migrantiek opísala svoju životnú skúsenosť takto:

„...Ten prvý rok bol veľmi ťažký, to som bola aj tehotná... potom to dieťa, potom som bola druhýkrát tehotná, no a potom vlastne, keď druhý syn mal pol roka... Mala som broznú nostalgiu – hlavne tie prvé dva roky, ale ešte aj ten tretí. Mój manžel odišiel na dlhšiu služobnú cestu, a ja som sa ho pýtala, či môžem ísť domov, kým on bude preč. On si myslel, že to je len taká rétorická otázka, povedal, že áno, ale nemyslel si, že tam naozaj pôjdem. A ja som teda šla, lebo už som to nemohla vydržať. Ale to bolo naozaj dobrodružstvo, teraz si pri zdravom rozume neviem predstaviť, že by som šla s dvomi takými malými deťmi – jedno polročné a druhé malo dva roky... proste ako nenormálna, ale tak som strašne chcela...“ (Európa)

Rodinné roly môžu odsúvať migrantky do marginálnych až znevýhodnených pozícií v porovnaní s mužmi. Žena je takto v pozícii dvojnásobného znevýhodnenia – rodinou a aj pozíciou migrantky. Výsledkom je jej ďalšia závislosť od rodiny a úzkej komunity, resp. pocity „stratenia sa“ v cudzom svete, ak takáto podpora okolia chýba.

„Najviac mi bolo smutno za manželom a za dieťaťom, ktorí ostali doma. To bolo najhoršie. Nikto mi nepomáhal, bola som dezorientovaná (po príchode do SR – pozn. aut.).“ (Ázia)

„Keď som sem odchádzala, uvedomila som si, že bude to veľmi ťažké, lebo manžel mal prácu v N. (iná európska krajina – pozn. aut.). Keď som sem došla, prišiel sem aj on, ale po desiatich dňoch sa vrátil do N. a ja som tu zоста-

la úplne sama s jeho rodinou. To bolo dosť napínavé... Bolo to dosť ťažké, lebo sme si zobrali podnájom, išli sme bývať sami... Ostala som absolútne sama, zaobstarala som si psa, a tým spôsobom som sa snažila vybudovať si kontakty s jeho kamarátmi a s rodinou. Ale nehovorila som slovensky, musela som sa učiť, nerozumela som všetko, mala som strach niečo povedať.“ (Európa)

„Juuuuj, bolo to ťažké v prvých dňoch, veľa som plakala. Strašné podmienky sme mali tu... najprv sme poznali iba toho pána, u ktorého môj manžel pracoval ... ale to bolo asi najťažšie, že nikoho sme nepoznali a nevedeli sme ja-zyk...“ (Európa)

„Keď som prišla na Slovensko, nevedela som vôbec nič, nevedela som, kam sa obrátiť o pomoc. Nikto nerozumel po anglicky... keď som sa niekomu prihovarila, pozrel sa na mňa a odišiel preč, tak som sa cítila veľmi brozne. Bolo to, akoby som v skutočnosti neexistovala... a naozaj je to druh skúsenosti, na ktorú doteraz nerada spomínam. Viem, že Slováci sú fajn ľudia, ale pri mojom prvom príchode som nevedela, čo sa stalo... to bol druh pohľadov, ako keby pozerali na mňa, akoby som nebola ľudská bytosť. Cítila som sa strašne.“ (Afrika)

Ťažký začiatok bol, podľa príbehov migrantiek, niekedy umocnený kultúrnymi odlišnosťami vyplývajúcimi aj zo stravovacích návykov.

„... Tá prvá emócia sa nedá opísať, keď som sem došla. V tom prvom okamihu vlastne nič nebolo zvláštne, pretože veľa žien a veľa pracovníkov od nás už bolo na Slovensku a rozprávali mi o tom doma. Takže nič ma neprekvapilo, len mi bolo veľmi smutno. Čakala som iba na to, kedy by som mohla ísť domov... Problém bol aj so stravovaním, nebola som zvyknutá na slovenskú stravu. Takže v tých prvých mesiacoch to bolo pre mňa dosť dramatické, ťažké.“ (Ázia)

„Tie prvé dni, vlastne týždne... sa mi absolútne všetko zdalo také neznáme. A po druhé, mali sme odtiaľ ďaleko do obchodu, takže sme si nemohli kúpiť potraviny. A keďže slovenská strava mi osobne nevyhovovala, tak som bola prvý týždeň aj hladná.“ (Ázia)

Zhrnutie: Na základe uskutočnených rozhovorov s reprezentantkami migrantskej populácie na Slovensku sme identifikovali viaceré migračné vzorce žien z tretích krajín; niektoré z nich zostávajú ešte s otvoreným koncom, iné sa dajú pokladať za uzavretý proces. Rozprávanie migrantiek o predchádzajúcej pracovnej kariére v domovskej krajine, o motivácii pre odchod z krajiny a o dôvodoch rozhodnutia v prospech Slovenska, ako aj informácie o veku migrantiek a období ich príchodu na Slovensko, o dĺžke pobytu a vývoji rodinného usporiadania odhalilo nasledujúce vzorce migrácie:

- individuálny príchod slobodnej ženy na štúdium a dočasný pobyt na Slovensku
- individuálny príchod slobodnej ženy na štúdium, založenie rodiny s občanom Slovenska a následné bývanie na Slovensku
- individuálny príchod vydatej ženy na štúdium, zotrvanie na Slovensku a príchod celej rodiny na Slovensko
- založenie rodiny s občanom Slovenska v zahraničí a následné bývanie s rodinou na Slovensku
- individuálny príchod manžela za prácou a nasledovanie manžela ženou aj s deťmi bývať na Slovensko
- individuálny príchod slobodnej ženy za prácou a bývanie na Slovensku
- príchod slobodnej ženy za prácou prostredníctvom agentúry na vymedzené obdobie a dočasný pobyt na Slovensku
- príchod vydatej ženy a matky za prácou prostredníctvom agentúry na vymedzené obdobie a dočasný pobyt na Slovensku (manžel a dieťa bývajú doma)
- príchod slobodnej ženy za prácou v rámci výmeny pracovných síl, založenie rodiny s krajanom a bývanie s rodinou na Slovensku
- individuálny príchod ženy – matky za prácou, založenie novej rodiny a bývanie s manželom na Slovensku (dieťa zatiaľ býva doma)
- útek slobodnej ženy na Slovensko a následné bývanie v krajine
- útek ženy s celou rodinou zo svojej krajiny a zotrvanie s rodinou na Slovensku.

Zahraničné štúdie zdôrazňujú diferencovanosť ženských migrantiek nielen z priestorového a časového hľadiska, ale aj podľa veku, rodinného stavu, počtu detí a „rodinnej“ migrácie žien – či prichádzajú samé, alebo s rodinou. Zdôrazňujú potrebu odbúrať stereotypné predstavy späté s migračnými vzorcami žien, ktoré neberú do úvahy ich reálnu diverzitu. Preto sme si položili otázku, či aj na Slovensku pribúdajú migrantky a nastávajú zmeny v dôvodoch a štruktúre ženskej migrácie zo zahraničia.

Kvantitatívna analýza síce ukázala rast počtu migrantiek, ale ich podiel na celku migrujúcich za európskymi a svetovými trendmi zaostáva. Z hľadiska diverzity migrantiek sa však situácia na Slovensku k všeobecným trendom približila. Aj u nás migráciu žien zo zahraničia charakterizujú kratšie aj dlhšie pobyty; prichádzajú ženy z bližších i vzdialenejších krajín, sú rôzneho veku a rôzneho rodinného stavu – bezdetné ženy i ženy s malými alebo väčšími deťmi. Nájdu sa aj migrantky, ktoré na Slovensko prišli ako prvé a rodina ich nasledovala, alebo pobývajú dlhšie na Slovensku bez svojej najbližšej rodiny – bez manžela alebo detí. Diferencovaný obraz migrantiek sa odhalil aj na základe dôvodov migrácie – častý je príchod na štúdium, objavuje sa vydaj, nasledovanie manžela, ale aj dlhodobejšia alebo dočasná pracovná migrácia a vlastné pracovné uplatnenie žien. Zistená rôznorodosť by sa mala rešpektovať pri nastavovaní migračných politík, mohla by tiež prispieť k odbúravaniu vžitých stereotypných predstáv o migrantkách smerujúcich zo zahraničia k nám.²³

5.4. INTEGRÁCIA DO TRHU PRÁCE A ŽIVOTNÉ PRÍLEŽITOSTI

5.4.1. Skúsenosti migrantiek so slovenským trhom práce

Výskumy zamerané na sociálnu exklúziu i názory expertov na migráciu zhodne konštatujú, že zapojenie do trhu práce urýchľuje a podporuje proces integrácie. Čím je v prípade migrujúcich osôb rýchlejšie, tým intenzívnejšie sa redukuje riziko závislosti a posilňuje sa úspešnosť integrácie. Z hľadiska integrácie migrantiek z tretích krajín do spoločnosti je dôležité jednak zapojenie do trhu práce, druhou stránkou je pôsobenie či postavenie na trhu práce.

Náš výskum ukázal, že pre migrantky platia rovnaké rodové súvislosti a rozdiely ako pre participáciu žien na trhu práce vo všeobecnosti. Častejšie zostávajú mimo trhu práce – či už na rodičovskej dovolenke alebo ako ženy v domácnosti, vyznačujú sa nižšou zamestnanosťou ako muži (ženy tvoria len 20 percentný podiel z celku zamestnaných cudzincov), často zastávajú pracovné miesta, na ktoré stačí nižšia kvalifikácia. Výskum odhalil aj vyšší podiel nekvalifikovanej alebo nízko kvalifikovanej práce a na druhej strane vysoký podiel „slabých“ pracovných miest, ktoré sa vyznačujú nestabilitou alebo dočasnou, malou mierou sociálnej ochrany, nízkou kvalitou práce a slabým finančným ohodnotením.

Ako naznačili už štatistické údaje, aj pre migrantky je typická horizontálna a vertikálna segregácia. Vo zvýšenej miere participujú v tých segmentoch trhu práce, ktoré sú v celoslovenských podmienkach feminizované a vyznačujú sa nižším spoločenským ocenením. Náš výskum ukázal, že migrantky z tretích krajín častejšie pracujú v textilnom a elektrotechnickom priemysle, v službách (reštauračných a iných), v obchode (v trhovníctve, v skladoch) a pod.

Migrantky pomerne zriedka vykonávali kvalifikované profesie alebo profesie zodpovedajúce dosiahnutej kvalifikácii a nadobudnutým zručnostiam či vyštudovanému odboru:

„...Vyštudovala som vysokú školu na Slovensku, a potom som si robila doktorandské štúdium... Potom som pracovala ako... (vo svojom odbore – pozn. aut.)“ (má 30 rokov)

„...keď som sa vrátila, som nastúpila (na univerzitu – pozn. aut.), za tri roky som to ukončila a potom som robila doktorát z..., kde teraz aj ďalej pokračujem.“ (má 45 rokov)

²³ Ako sa uvádza ďalej (kapitola 5.9.), spájajú sa predovšetkým s určitými národnostnými skupinami migrantiek alebo s krajinou pôvodu.

Možnosti pracovného uplatnenia výrazne zužujú jazykové deficity. Neovládanie slovenského jazyka posilňuje u migrantiek ochotu akceptovať pracovné miesta pod dosiahnutou kvalifikáciou a mimo vyštudovaného odboru. Týka sa to predovšetkým pracovných miest, ktoré vyžadujú ovládanie slovenského jazyka písomom. Niektoré ženy tak mali problémy so zodpovedajúcim uplatnením na trhu práce aj napriek znalosti viacerých cudzích jazykov. Migráciou tak dochádza k veľkým stratám na ľudskom kapitále nielen v domovskej krajine, ale aj v krajine prijímajúcej, nehovoriac o pocite individuálnej straty a nenaplnenia profesionálnych predstáv veľkej časti kvalifikovaných migrantiek, ktoré prišli na Slovensko.

„Nemala som šancu nájsť si prácu, lebo som neovládala slovenčinu. Aj keď hovorím aktívne v troch európskych jazykoch, slovenčinu som neovládala... Po čase som sa naučila jazyk, aj keď tak lámavo, možno je to aj teraz cítiť, že som sa ho učila ako dospelá osoba...“ (pracuje na živnosť)

„Samozrejme, že to nešlo robiť do slovenskej firmy, lebo to si uvedomujem doteraz, že nedokážem normálne fungovať... Mohla som ísť do firmy, kde som teoreticky slovenčinu ani nepotrebovala. Tam som už získala aj kamarátov, tam sa nehanbím komunikovať v slovenčine, a to bolo fakt maximálne pozitívne. Ešte vždy mám strach, že keď prídem náhodou o zamestnanie, kde sa zamestnám... Dokážem komunikovať, ľudia mi rozumejú, ale aj tak viem, že by som sa mala venovať viac tomu písomnému prejavu...“ (pracuje v zahraničnej firme)

„To je krásna profesia (vyštudovaný odbor – pozn. aut.), ale v mojej špecifickej situácii to nebol asi šťastný výber. Tým, že som tu už zostala, mám obrovský problém odborne sa uplatniť. Predsa je tu jazyková bariéra... a ja si myslím, že to platí všade, že je u všetkých neprekonateľná. Proste, písať v nematerinskom jazyku je veľmi ťažké.“ (len dočasné práce mimo kvalifikácie)

Veľká časť migrantiek zostáva mimo trhu práce, niektoré iba v určitej etape života, ale niektoré aj natrvalo. Z hľadiska zapojenia do trhu práce sa prejavil rozdiel medzi individuálnymi migrantkami a ženami prichádzajúcimi za svojím partnerom či rodinou. Osamelé migrantky sú spravidla do trhu práce zapojené – aspoň nejakou formou; skupina migrantiek s rodinou je z tohto hľadiska rôznorodá – sú medzi nimi pracujúce ženy, dočasne nepracujúce počas starostlivosti o deti, vypomáhajúce pri podnikateľských aktivitách manžela, ale aj dlhodobo nepracujúce.

Časť migrantiek s rodinou, ktoré svoju pracovnú aktivitu smerujú do vypomáhania v rodinnom podniku alebo pri podnikateľských aktivitách manžela, sa dostáva do zdvojenj úlohy. Na jednej strane sú v domácnosti a nesú zodpovednosť za jej chod a starostlivosť o deti; na druhej strane vypomáhajú pri podnikaní svojho partnera, čo je pozícia oslabená z hľadiska kvality zamestnania. Takáto práca totiž nemusí poskytovať ženám dostatočné alebo dokonca vôbec žiadne zabezpečenie. Môže to byť neplatená práca, a tá je problematická najmä z hľadiska budúcnosti, t.j. z hľadiska sociálneho zabezpečenia pri PN a v poproduktívnom veku. Migrantky v takomto postavení si tieto ohrozenia zväčša ani neuvedomujú, pretože sa sústreďujú na aktuálnu situáciu v domácnosti.

Špecifickým problémom migrantiek – najmä tých, ktoré nasledujú partnera – je prerušenie pracovnej kariéry v domovskej krajine a začínanie v novom, cudzom prostredí. Nezriedka sa stáva, že na domovskú pracovnú kariéru sa nadviazať nedá.

Rozhovory s migrantkami poukázali na ťažkosti a bariéry už pri samotnom hľadaní si práce. To je v podmienkach slovenského trhu práce všeobecne problematické, najmä pre niektoré skupiny populácie.²⁴ U migrantiek sa k všeobecným ťažkostiam pridávajú jazykové bariéry. Z ich rozprávání vyplynulo, že sa obyčajne nezaobišli bez pomoci priateľských, prípadne rodinných sietí.²⁵ Iba ojedinele využívali inštitucionálnu pomoc, aj to prevažne neúspešne. Najmenej ťažkostí s hľadaním práce

²⁴ Viaceré výskumy v domácom prostredí identifikovali medzi ohrozenými skupinami napríklad absolventov stredných či iných škôl, staršie ženy, ale i mužov, rómske ženy a mužov (Bútorová a kol., 2008; *Ludské...*, 2009).

²⁵ Na všeobecnosť fungovania priateľských a rodinných sietí pri hľadaní práce na Slovensku poukázali viaceré analytické správy Inštitútu pre výskum práce a rodiny z polovice 90. rokov (www.sspr.gov.sk).

mali migrantky prichádzajúce cez agentúry sprostredkujúce prácu v zahraničí.²⁶ Mnohé našli východisko v rodinnom podnikaní, resp. vo vypomáhaní pri manželových podnikateľských aktivitách.

„No, väčšinou to bolo cez známych, cez niekoho. Potom, keď som bola žiadateľkou o azyl, som využívala agentúru..., a oni vlastne mi hľadali brigády.“ (dočasné práce pod kvalifikáciu)

„Ten prvýkrát to bolo vlastne cez manžela, cez nejaké také osobné kanály tú prácu mi našiel.“ (prvá práca mimo kvalifikácie)

„Nájsť si prácu sama, no a samozrejme nájsť mimo Bratislavy a ako cudzinec s veľmi obmedzenými znalosťami jazyka slovenského, bolo dosť ťažké. Ale po dvoch mesiacoch sa mi to podarilo, zamestnala som sa v jazykovej agentúre a učila som angličtinu. Učila som tam dva mesiace a potom prišiel manžel a odsťahovali sme sa...“ (pracuje v zahraničnej firme)

„Keď som dostala povolenie pracovať, hľadala som prácu cez... (nezisková organizácia – pozn. aut.), že mi pomôžu nájsť prácu... ale bol problém, lebo som nevedela slovenčinu... Nakoniec som sa rozhodla nájsť si prácu sama. Bolo to ťažké...“ (vysokoškolačka, pracuje v zahraničnej firme)

„...som nemala šancu nájsť si prácu (po príchode na Slovensko sa starala o deti a neovládala slovenčinu – pozn. aut.). Tak potom manžel otvoril taký malý obchod... tak som sa tam zapájala tiež...“ (stredoškolačka, pracuje na živnosť)

„Normálne som bola riadne zaregistrovaná na úrade práce, ale nenašla som cez úrad práce, ale cez nejakú známu, ktorú si už nepamätám.“ (aktuálne pracuje v odbore)

Iba zriedkavejšie sa našli ženy, ktoré nemali s nájdením práce nijaký problém, takáto situácia sa týkala hlavne nedostatkových profesií:

„Našla som si prácu v jazykovej škole, hneď som ju dostala, nebol to žiadny problém.“ (práca mimo vyštudovaný odbor)

Čo sa týka zapojenia migrantiek do platenej práce, vo viacerých prípadoch majú významný vplyv rodové roly a očakávania. Pomerne často sa objavovalo zotrvávanie migrantiek mimo pracovnej aktivity alebo prerušenie úspešnej pracovnej kariéry na Slovensku z dôvodu materstva a starostlivosti o deti, prípadne z dôvodu prispôsobenia či podriadenia sa pracovnej kariére manžela.

„Keď sme sem prišli, hneď som nastúpila tu do práce na mieste zodpovedajúcom mojej kvalifikácii, ale skoro hneď som otehotnela, takže som šla na materskú. Medzitým som bola dlho doma, lebo deti sa narodili jedno po druhom... Počas mojej predĺženej materskej môj... (zamestnávateľská organizácia – pozn. aut.) prešiel rôznymi transformáciami, rozdelil sa, a ja som sa potom, keď som sa vrátila z materskej, ocitla na inom pracovisku. No ale tam som nebola dlho, lebo môj manžel dostal prácu v zahraničí... a tak sme odišli. Nedalo sa to prerušiť, takže vlastne som musela odísť z tej práce nadobro. Keď sme sa vrátili, potom už nebolo pre mňa miesto.“ (dnes pracuje v odbore)

„Pracovala som vlastne... od toho príchodu do roku deväťdesiat, kedy som otehotnela s prvým synom. V tom čase... som sa vydala za jedného krajanu, ktorý je tenajší môj manžel. Keď som bola tehotná s tým prvým synom, zamestnávateľ mi veľmi pomohol, že vlastne ma tu nechal, aby som tu porodila... V nasledujúcich asi dvoch – troch rokoch som syna dávala do podnikových jasli, ale som bola doma, pretože v závode bolo už čoraz menej práce, tak len manžel sa tam zamestnával, ja som bola doma.“ (podniká s manželom)

„...zostala som na materskej a vtedy som vlastne zrušila tú pracovnú zmluvu s podnikom vtedajším.“ (dnes podniká spolu s manželom)

²⁶ Ako však vyplynulo z rozhovorov, platilo to iba pri príchode na Slovensko. Ostatné podmienky sprostredkovania boli pre pracovníčky – migrantky nevhodné (finančné podmienky, viazanosť voči agentúre a zákaz hľadania si práce samostatne, slabé garancie pri strate pracovných miest v dohodnutých firmách a pod.).

Výskum však identifikoval aj prerušenie úspešnej pracovnej kariéry ženy v domovskej krajine a začínanie „od nuly“ v novom prostredí:

„Tým, že sme sa rozhodli presťahovať sa celá rodina na Slovensko, prerušila sa mi pracovná kariéra. Doma som pracovala vo veľmi dobrej, prosperujúcej firme a aj som tam postupovala. A týmto pádom som prerušila kariéru a musela som ísť úplne opačným smerom a od začiatku. Pre mňa to bolo fakt strašné.“ (pracuje na živnosť mimo pôvodný odbor)

„Pred útekem z krajiny som vykonávala rôzne zamestnania zodpovedajúce mojej kvalifikácii, pracovala som v banke, na hoteli, rozbehla som vlastné podnikanie... tu som dlho nemohla pracovať, keď som získala povolenie pracovať, dlho som nevedela nájsť prácu... nakoniec som si sama našla v... (sieť rýchleho občerstvenia – pozn.aut.), tu som začala pracovať na nejaký čas...“ (vysokoškolačka)

Viacere migrantky vykonávali na Slovensku zamestnanie pod dosiahnutou kvalifikáciou, resp. prácu mimo vyštudovaného odboru, často nekvalifikovanú a neodbornú:

„Pracovala som v kaviarni, akurát bol máj, zmrzlinu sme predávali. Bola som tam asi rok, a potom som išla inde, pracovala som niekoľko rokov v reštaurácii ako pomocníčka v kuchyni. Potom som zobrala prácu v jednej inej reštaurácii, tam som chodievala ešte cez víkendy.“ (stredoškolačka s maturitou)

„Prišla som na Slovensko pracovať ako tkáčka... V Československu... bola zmena režimu, bola možnosť podnikat, tak sme obidvaja s manželom začali podnikat. Bolo to také klasické podnikanie, chodili sme predávať na burzách. Tu sme nakúpili, tu sme aj predávali.“ (stredoškolačka s dvomi semestrmi na vysokej škole)

„Hľadala som prácu po dvojitej materskej a pobyte v zahraničí... Našla som si zamestnanie mimo kvalifikácie, robila som... (monotónna práca mimo odbor – pozn. aut.). No a som tam ostala tuším tri roky, už si nepamätám presne, ale veľmi mi to liezlo na mozog. Potom som sa rozhodla zmeniť úplne odbornú orientáciu...“ (vysokoškolačka s matematickým odborom)

„Ja som sa úplne vzdala sna robiť v odbore. Tak som skúsila robiť v jednej PR agentúre štyri mesiace. A potom som definitívne pochopila, aj som sa s tým zmierila, že prácu s textom nevládnem. Napísala som jednoduchý obyčajný text, na ktorom som strávila povedzme aj dve hodiny, a podľa môjho názoru bol už bez chýb – napriek tomu mi však povedali, že je tam stále cítiť ten cudzinecký prvok.“ (vysokoškolačka)

Ženskú migráciu na Slovensko vo veľkej miere charakterizujú neisté a dočasné zamestnania, resp. nepravidelné práce náhodného alebo sezónneho charakteru:

„Skúšala som sa zamestnať. Lenže to bolo tak, že zavoláme vás, keď bude treba na dve hodinky, a za tie dve hodinky dostanete sedemdesiat korún. Tolko precestujete a zjete... Potom som sa odvážila samostatne začať. Najprv som pracovala ešte s jednou kolegyniou, a teraz som samostatne.“ (aktuálne pracuje na živnosť)

„...Prácu mi sprostredkovala agentúra, podpísala so mnou zmluvu (na tri roky – pozn. aut.), a tá agentúra už predtým s nejakým zamestnávateľom na Slovensku. Takže môžem pracovať len tam... Nemôžem hľadať si tu prácu sama... (aj keď dohodnutý zamestnávateľ prácu pre ňu nemá – pozn. aut.)“ (prišla pracovať ako robotníčka)

„Potom som pracovala v obchode, a potom som skúšala nájsť zamestnanie v nejakých firmách..., aj tam som pracovala pár mesiacov. Potom ma manžel zamestnal u nejakého kamoša na pár mesiacov.“ (stredoškolačka s nedokončenou VŠ)

Pri vypomáhaní v rodinnom podniku ide nezriedka o neplatenú prácu v rámci rodinných, priateľských alebo komunitných sietí, resp. o prácu na živnosť:

„Tak som vlastne zostala doma ešte pár rokov, ale manžel (krajan – pozn. aut.) bol zamestnaný... do roku deväťdesiatdva... bola možnosť podnikat, tak sme obidvaja začali podnikat. Všetko mal na starosti manžel...“ (stredoškolské vzdelanie)

„Manžel (jej krajan – pozn. aut.) prišiel za mnou na Slovensko. Predĺžili mi termín a zostali sme na Slovensku. Vtedy bolo možné obchodovať... Obchodovali sme... a potom sme si založili firmu. No my sme začali obchodovať, dovážame sem na Slovensko...“ (vysokoškolské vzdelanie tretieho stupňa)

„Pred štyrmi rokmi prišiel manžel. Najprv pracoval u jedného súkromníka – robil pekárenské výrobky, predával pre neho. Potom začali zmrzli, ale to padlo. A potom sa zoznámili s mojím manželom a on mu pomohol, aby sám začal podnikáť (hovori tmočníčka) ... Pomáham v kuchyni (v prevádzke rýchleho občerstvenia, ktorú má na Slovensku manžel so synom – pozn. aut.). Nemôžem za pult, ani vo svojej krajine som nemohla... (je moslimka – pozn. aut.).“ (nemá vzdelanie)

Zaznamenali sme aj prácu „načierno“, bez zdanenia príjmu, mimo systému sociálneho zabezpečenia a bez ochrany pracovným právom:

„To boli tie vouchery, to sme si ich nakupovali a v pohode sme mohli žiť tu... Pracovať sme vlastne nemohli, bolo to akože načierno. Naše nachádzanie sa tu bolo oficiálne, ale pracovanie bolo načierno. Vtedy to ešte bolo v pohode. No keď zaviedli víza, potom to bolo zlé. Ale vybavila som také polročné pracovné vízum. Ale potom, ako ste sa začlenili do Európy, zmenili sa zákony a môj majiteľ mi už nechcel predĺžovať prácu, že sa mu to neoplatí. Tak som bola nejakú dobu načierno, skoro dva roky.“ (aktuálne nemá stálu prácu)

Pomerne veľa migrantiek poukazovalo na slabo ohodnotenú prácu. Nízke mzdy často spomínali ženy, ktoré prišli na Slovensko prostredníctvom pracovných agentúr. Väčšinou to boli ženy, ktoré za prácou do zahraničia vyslali rodiny, aby zlepšili ich finančnú situáciu. Za sprostredkovanie práce museli zaplatiť nemalé prostriedky; nízke mzdy im komplikujú možnosti splatiť dlh a zabezpečiť rodinu, ktorá ostala doma, čo prináša pocity zlyhania a ďalšie problémy:

„Ideálne by bolo, keby som mala väčší plat a jednu prácu, tak by som ju robila dôkladne a mohla by som sa venovať iba jednej veci a za to by som dostávala peniaze... (smiech).“ (má dva úväzky a k tomu ešte náhodné práce)

„Zarábam veľmi málo, ale predsa okrem toho, že zaplatím za ubytovanie, stravovanie, telefón, a tak ďalej, ten zvyšok posielam domov manželovi.“ (prišla pracovať cez agentúru na tri roky)

„Ako aj ostatní očakávali, tak aj ja som očakávala, rátala s vyššou mzdou, ale bohužiaľ. Nie som spokojná s tým, nikto nie je spokojný s tým. Áno, ešte znížili nám mzdy (kvôli kríze – pozn. aut.).“ (je tu cez agentúru vyše jedného roka)

„Hlavne ten finančný dôvod, že mi nič nezostáva po odrátaní stravovania, ubytovania a sem-tam niečo posielam domov – tak nič mi nezostáva. Najväčší problém tu vidím v tých financiách, pred tou krízou ešte ako tak zamestnávateľ vyplatil akú – takú adekvátnu mzdu podľa doby, že sem-tam som mohla pomôcť rodine...“ (prišla za prácou cez agentúru približne pred rokom)

„...napríklad ja som sa dozvedela o dvoch samovraždách... ten príjem nie je taký, ako očakávali. Keď sem išli, tak museli zaplatiť tým organizátorom... obrovské peniaze. Takže si založili nielen svoj dom, povedzme rodičovský dom... A nie je toľko roboty, výplata nie je taká, aká má byť, rodičia volajú, deti plačú... tí, čo poskytlí pôžičku, chcú zobrať dom, človek je v koncoch...“ (Ázia)

Nemalá časť migrantiek sa sťažovala i na neprimerane vysoké nároky na pracovný výkon a prehanú pracovnú disciplínu. Hovorili o ťažkej práci, ktorá negatívne vplyva na ich zdravotný stav a ide na úkor voľného času a oddychu. Takúto skúsenosť signalizovali vo zvýšenej miere ženy, ktoré na Slovensko prichádzajú ako organizovaná skupina a dostávajú sa na slovenský trh práce prostredníctvom sprostredkovateľských agentúr (ale našli sa aj medzi ženami pracujúcimi v spoločnom rodinnom podniku). Ich situáciu spravidla komplikuje neznalosť slovenského jazyka, ako aj záväzky voči agentúre.

„Len robíme, robíme a robíme, nemáme voľný čas. Nemáme čas na oddychovanie. Nám nikto nič nedá a my nečakáme na podporu od štátu. Stále, stále robíme. Sobota, nedeľa – každý deň od rána do večera.“ (podniká spolu s manželom)

„...V domovskej krajine sme ani netušili, že sa tu požaduje od pracovníkov až taký výkon. Doma... pracovníčka obsluhuje len dve strany jedného stroja, ale tu ... až štyri. Takže to bolo o výkonnosti, to bolo ťažké. A druhou stránkou je pracovná disciplína. Doma sme boli ešte študentkami, takže sme neboli zvyknuté na takú prísnu disciplínu ako tu.“ (prišla pracovať ako robotníčka)

„Na začiatku po tej jazykovej príprave trojmesačnej sme potom začali pracovať na tri zmeny – rannú, poobedňajšiu a nočnú. Práca bola dosť ťažká pre nás, schudli sme každá možno aj päť kilogramov.“ (pracovala pôvodne vo výrobnom závode)

„Najhorší taký pocit, čo mám: nie som spokojná s tým, že od zamestnávateľa vlastne dosť veľké požiadavky na mňa kladú, ale málo zarobím, slabo zarabam.“ (prišla pracovať cez agentúru)

Zaznela aj požiadavka na zrušenie zákazu práce na jeden rok pri prechodnom pobyte na Slovensku:

„Momentálne nepracujem, lebo odkedy som si vybavila ten prechodný pobyt, nemôžem pracovať. Rok vlastne nemôžem pracovať... Chodila som raz do týždňa upratovať do rodiny známych, teraz však išli na leto domov... (vydala sa za cudzinca)

Zhrnutie: Výskum odhalil, že okrem všeobecných rodových rozdielov charakteristických pre slovenský trh práce²⁷ u migrantiek pribúdajú ďalšie špecifiká a bariéry, ako je slabé ovládanie slovenského jazyka, neznalosť tunajších pomerov, neznalosť práv, absolútna odkázanosť na osobu (býva ňou aj manžel) alebo agentúru sprostredkujúcu pracovnú participáciu na Slovensku a iné. Výsledkom je, že migrantky častejšie pracujú na miestach pod dosiahnutou kvalifikačnou úrovňou a so slabou sociálnou ochranou. Podľa známych teórií nemajú tieto práce dostatočný integračný potenciál, z hľadiska budúcnosti týchto žien zakladajú problémy s ich finančným zabezpečením v starobe. Problémom je aj nízke odmeňovanie za prácu a prehnané nároky na pracovný výkon. Ku všeobecným ťažkostiam pri hľadaní práce sa v ich prípade pripájajú jazykové bariéry a neznalosť prostredia. Úspešná a bezproblémová integrácia migrantiek do trhu práce je skôr výnimkou ako pravidlom.

5.4.2. Životné podmienky a zabezpečenie základných potrieb

Príchod migrantiek (ale aj migrantov a ich rodín) do nového, cudzieho prostredia predpokladá predovšetkým zabezpečenie základných potrieb na život. K najzákladnejším patrí bývanie. Výpovede respondentiek naznačujú, že zabezpečenie bývania i druh bývania úzko súvisia s typom migrácie. Situácia sa mení podľa toho, či migrantky prichádzajú za svojim slovenským manželom alebo z iných dôvodov, líši sa u individuálnych migrantiek a u tých, ktorých príchod na Slovensko je organizovaný. Rozdielne spôsoby ubytovania volia migrantky prichádzajúce za účelom štúdia alebo dočasnej práce, za účelom usadenia sa v krajine či migrantky prichádzajúce nelegálne.

Migrantky za účelom zlúčenia rodiny s občanom Slovenska v prvých chvíľach po príchode bývajú spravidla u rodičov manžela alebo v samostatnom byte. Študentky bývajú predovšetkým v internátnych zariadeniach, organizované pracovné migrantky zasa v rôznych typoch ubytovní. Pracovným migrantkám niekedy ubytovanie ponúka zamestnávateľ, v nejednom prípade sa však o bývanie starajú samy alebo s manželom. Aj keď si ženy hľadali ubytovanie samy, spravidla sa nezaobišli bez pomoci niekoho známeho v okolí.

Zabezpečenie a dostupnosť ubytovania:

„Áno (odpoveď na otázku, či bývali u rodičov manžela – pozn. aut.). Rok a pol sme tam bývali.“ (vydatá za Slováka)

„No najskôr sme bývali v rodičovskom byte manžela, ale oni boli vtedy v zahraničí rok. A tesne predtým ako sa vrátili, sme dostali svoj byt, na ktorý vlastne šetřili – teda jeho rodičia – celý život.“ (manžela má Slováka)

²⁷ Spomeňme prerušovanú pracovnú kariéru žien, horizontálnu i vertikálnu segregáciu na trhu práce, časté zastávanie pracovných miest pod dosiahnutou kvalifikáciou, ale aj časté zotrúvanie mimo trhu práce a pod.

„Bývali štyri v jednej izbe, v ktorej boli dosť stiesnené podmienky, bolo to ako v tábore, štyri postele za sebou.“ (prišla pracovať ako robotníčka pred r.1989)

„Majiteľ nás tak ubytoval zle veľmi, nevydržali sme to tam... potom sme bývali tri – štyri mesiace v hoteli, ale to bolo strašné. Nemali sme auto, tu sme pracovali do jedenástej, a potom sme išli peši. Je to taká nepríjemná štvrt' a my sme nevedeli jazyk. Keby nás niekto napadol... Manžel ma nechcel pustiť, aby som chodila sama – a niekoľkokrát som aj išla...“ (prišli pracovať aj s manželom do súkromného podniku)

„Manžel bol na Slovensku skôr, než sme prišli všetci, on zabezpečil byt. Mali sme v prenájme byt, zaplatil na tri mesiace dopredu a my sme sa nasiabovali. Prišli sme na troch autách s kamošmi, oni nás presťahovali, aby sme mali na začiatok niečo svoje v byte, aby nám bolo príjemnejšie... Prišli sme hneď do tohto mesta, a tu sme aj zostali.“ (sprevádzala manžela za prácou spolu s deťmi)

„Bývam s tromi (na internáte – pozn. aut.). No my sme mali takú tú bunku s dvoma izbami, v jednej izbe som bývala ja a ešte jedna, v druhej jedna a jej priateľ – to ma šokovalo, keď som tu prišla vtedy... No strašne som bola šokovaná, že tam budem mať spolubývajúceho! ... A potom to bolo v pohode, aj on ma rešpektoval, keď tam bol... Keď prišiel ku mne na izbu nič sa spýtať, tak klopal normálne...“ (je moslimka)

V mnohých prípadoch ubytovanie nezodpovedá bežným štandardom a pravidlám. Navyše sa migrantky pri hľadaní ubytovania niekedy stretávajú s diskriminačnými praktikami a s neserióznosťou.

„Podmienky také všeobecné ubytovania, to je v poriadku, ako inde... Ale jedna zásadná vec, ktorá jej vadí osobne, že zamestnávateľ prikázal, že nemôžu sa kamarátiť s mužmi, nemôžu sa navštíviť; je zákaz pánskych návštev a zákaz všetkých návštev (bývajú spolu celá skupina, ženy a muži na inom poschodí – pozn. aut.).“ (prišla za prácou na tri roky cez agentúru)

„Hľadanie bývania po založení rodiny a odchode z ubytovne bolo veľmi problematické. Napríklad s niekým telefonovali, aby ich zobrali do podnájmu..., ale ako prišli a domáci zbadali, že sú ... (cudzinci mimo Európy – pozn. aut.), odmietli. Stretávali sa s dosť odmietavými stanoviskami.“ (vydala sa na Slovensku za krajana)

Čo sa týka dostupnosti trvalého bývania, tá bola niekedy bez väčších problémov, migrantky pri jeho hľadaní často zvažujú rôzne iné okolnosti a potreby.

„Ja som vlastne nezostala na ubytovni, lebo keď som sa vydala, rozhodla som sa bývať inde. Vo vtedajšej dobe sa dalo veľmi promptne a ľahko nájsť nejaké náhradné bývanie.“ (hľadali s manželom bývanie začiatkom deväťdesiatych rokov)

„Bývanie by sa nám zlepšilo, keby sme niekde zohnali väčší byt alebo nejaký domček mimo Bratislavy... Ale tuto nám je dobre, lebo tu máme babku. Zatiaľ...“ (má manžela Slováka a dve deti)

Špecifickú bariéru pri zabezpečovaní bývania niekedy predstavuje nedostatok finančných zdrojov, súvisiaci so zle platenými pracovnými miestami migrantiek alebo s celkovou zlou sociálnou situáciou rodiny.

„Bývanie by sa dalo nájsť, ale nemáme na to prostriedky. Manžel (cudzinec z krajiny mimo Európy – pozn. aut.) už síce skončil vysokú školu, ale ešte nerobí, takže nemá zatiaľ peniaze. Manžel vyštudoval... Mal by od augusta nastúpiť, v júni mal promóciu. Akurát čakáme na rozhodnutie od polície. Keď mu potvrdia pobyt, hneď môže nastúpiť do práce. Teraz je pre nás ťažké obdobie... jeho rodičia nám dosť pomáhajú (z ďalekého zahraničia – pozn. aut.). Bývame na intrákokch. Vlastne sa máme sťahovať tam, kde si našiel prácu, a hneď mu ponúkli aj bývanie.“ (vydatá za cudzinca)

„Samozrejme, bolo to veľmi, veľmi ťažké, viete – aj vy Slováci máte problém s bývaním. Nevieam, ja si neviem predstaviť krajinu ako táto – ekonomický život krajiny nie je nejaký vysoký, ale niekto si pýta za jednoizbový apartmán aj pästo euro, je to normálne? ...podľa mňa je to vykorisťovanie...“ (je tu sama)

Sociálna a finančná situácia migrantiek:

Nedostatok financií je však u mnohých migrantiek všeobecný a neviaže sa len na bývanie. Niektoré z nich hovorili o finančných problémoch dočasných alebo dlhodobých. Súviseli so študentským statusom, so stratou pracovných príležitostí, ale aj s finančnými záväzkami, ktoré majú niektoré migrantky v krajine pôvodu, kam posielajú peniaze.

„Nie, štipendium nepostačuje na život. Kolko dostaneme, to je veľmi málo, veľmi. Hm, áno (musia podporovať rodičia – pozn. aut.). *Aj si hladám také menšie práce...*“ (študentka)

„Keď začne pracovať manžel, určite sa to zlepši. Ja sa už na to teším, lebo je to také únavné, furt chudoba, chudoba, a každý mesiac musím poslať domov nejaké peniaze... Plus bývanie, telefón, lebo aj volám domov, aj manžel volá.“ (manžel pred nástupom na trh práce po ukončení štúdia)

„Pomáham stále (rodine doma – pozn. aut.), každý mesiac posielam, kolko sa dá. Minimálne tých stotridsať dolárov... Nemôžem synovi povedať, že sorry, nemám teraz pre teba na papanie. Takže musím aspoň niečo, stotridsať dolárov každý mesiac...“ (má doma dieťa v starostlivosti babky)

„Najviac by som chcela... aby som zase mala prácu (je na neplatenom voľne – pozn. aut.), a lepšie platenú prácu... V súčasnosti vôbec nevychádzam s peniazmi...“ (prišla ako slobodná pracovať cez agentúru na tri roky)

„Aby mala viac práce tu, lebo finančne nevychádza – aj splácať agentúre, aj domov poslať, tu poplatiť...“ (prišla za prácou na tri roky cez agentúru, domá má manžela a dieťa)

Dostupnosť zdravotnej starostlivosti:

K základným potrebám života patrí aj dostupnosť zdravotnej starostlivosti. Rozhovory s migrantkami potvrdili, že zabezpečenie zdravotnej starostlivosti v nejednom prípade predstavuje značný problém. Na obmedzenie prístupu k zdravotnej starostlivosti má vplyv predovšetkým neznalosť slovenského jazyka – ženy neovládajúce slovenčinu navštevujú lekára s tlmočníkom a pri gynekologických ťažkostiach to spravidla spôsobuje problémy. Stretávajú sa aj s obmedzeniami pri výbere poisťovne a lekára – majú len možnosť komerčného poistenia a neštátnych lekárov. Niektoré respondentky sa sťažovali na správanie lekárov a na dlhé čakanie na ošetrovanie.

„...k lekárovi musíme chodiť s tlmočníkom. V mojej krajine je taká obyčaj, že ženy chúlživé ženské problémy nemôžu... povedať na verejnosti. Lenže tlmočníci sú všetci muži. Takže mám niekedy veľký problém povedať o konkrétnom zdravotnom probléme, keď je to ženský problém.“ (slobodná, nevie jazyk)

„My konkrétne sme so zdravotnou starostlivosťou nemali problém. Ale počula som od našich známych, že niekto nechcel ošetriť dieťa, a pritom rodičia mali tu nie prechodný, ale ten dlhodobý pobyt. Takže keby bolo treba, platili by aj pre to dieťa zdravotné poistenie, ale nikto nechcel...“ (žije tu s manželom a deťmi 15 rokov)

„No, zdravotnú starostlivosť som mala takú, že som sa snažila čo najmenej ochorieť. Keď som mala vážne problémy, napríklad gynekologické, tak som bola samoplatca: cez kamarátku som si to vybavila, ona ma odporučila, tak som si priplatila... Teraz mám poistenie, ale môžem využívať len súkromných doktorov. Je to neštátna, medzinárodná poisťovňa, tak preto tam nie sú zahrnuté nejaké výbody.“ (vydatá za cudzinca inej národnosti)

„Že ani neviem o tom, kde som poistená (odpoveď na otázku, či má štátne alebo komerčné poistenie – pozn. aut.).“ (prišla pracovať na tri roky cez agentúru)

Migrantky poukázali aj na nepatričné správanie a xenofóbne výroky u poskytovateľov zdravotnej starostlivosti:

„Niekedy som na to nereagovala, ale bolo to nepríjemné. Keď sa ma u lekára pri ošetrovaní nejakého zranenia niekto spýta, že kde máte manžela a že vy ste sa sem prišla iba vydať, to je veľmi nepríjemné. S tým som sa stretla u chi-

rurga, nebol to nejaký zásadný problém, to som mala len nejaké zarastené nechty... ale ten komentár tam určite nepatril.“ (Európa)

„Teraz je ťažko hovoriť, lebo po rokoch som si zvykla na všetky veci (smiech), že nič moc nesmie vadit'. Ale vtedy mi všetko vadilo... že tí lekári veľmi neskúsení sa mi zdali... A ešte to správanie tam, a to čakanie, celé strediská také depresívne...“ (Afrika)

Zhrnutie: Výskum ukázal, že aj pri zabezpečovaní základných životných podmienok v krajine sa migrantky stretávajú s rozličnými problémami. Týkajú sa dostupnosti a kvality bývania, nedostatku financií či dostupnosti zdravotnej starostlivosti a prístupu lekárov. Respondentky majú skúsenosť s predsudkami i nerovnakým zaobchádzaním, poukázali tiež na obmedzený prístup k službám zdravotnej starostlivosti vyplývajúci jednak z neznalosti jazyka (obmedzenia v komunikácii cez tlmočníkov), jednak zo zúženého výberu zdravotnej poisťovne.

5.5. MIGRANTKY A DOMÁCA SFÉRA

5.5.1. Rodinný život a rodový kontrakt s partnerom

Migrácia má nielen ekonomické aspekty, ale zasahuje aj iné sféry života vrátane rodinných a reprodukčných vzorcov a kolobehu rodinného života. Ovplyvňuje tiež hodnotové zázemie vzťahujúce sa na rodové a generačné usporiadanie – v krajine pôvodu i v hostovskej krajine. Napríklad Russell King a Juljana Vullnetari vo svojej štúdii upozorňujú, že migrácia – špeciálne migrácia žien – často znamená rozpad tradičného usporiadania starostlivosti o deti a o starších členov rodiny (King – Vullnetari 2006). Jason Pribilsky zasa poukázal na také dôsledky migrácie, ako je dlhodobé odlúčenie partnerov alebo rodičov a detí²⁸ (Pribilsky 2004). Na dôležitosť časového hľadiska upozorňuje aj Emilio A. Parrado: migrácia môže počas svojho trvania obmedzovať rodinné kontakty, ale po návrate do krajiny pôvodu môžu ušetrené finančné prostriedky zabezpečiť bývanie, založenie podnikania a pod., čo v mnohých krajinách predstavuje významný kapitál pre vstup do manželstva alebo pre založenie rodiny (Parrado, 2004).

V bohatej odbornej literatúre sa migrácia často analyzuje práve v súvislosti s dôsledkami na rodové vzťahy alebo rodový kontrakt (pozri kapitolu 2). Dajú sa vymedziť tri základné prístupy: sledujú sa následky migrácie na rodové vzťahy a usporiadanie v krajine pôvodu, v hostovskej krajine, alebo sa pozornosť venuje následkom na individuálne rodové usporiadanie migrantského páru. Názory sa z tohto uhla pohľadu dosť diferencujú. Podľa niektorých migrácia posilňuje emancipáciu žien, iní nabádajú k opatrnosti a poukazujú na to, že migrácia má iba obmedzený alebo vôbec žiadny štruktúrny efekt na rodové roly, alebo že dokonca môže podporovať reprodukciu patriarchálnych vzťahov.

V našom výskume sa vplyvy na rodinný život a rodové usporiadanie v krajine pôvodu nesledovali, ale v príbehoch migrujúcich žien a mužov sa rodinným otázkam venoval pomerne veľký priestor. Uskutočnené rozhovory sa zameriavali na rozpad rodinných sietí a úsilie o ich revitalizáciu alebo o vytvorenie nových v hostujúcej krajine, dôsledky migrácie na členov rodiny i širšie príbuzenstvo, rozdelenie domácich prác a rozhodovania medzi mužov a ženy, participáciu na výchove detí, ako aj delbu starostlivosti o členov rodiny a domácnosť. Pozornosť sa venovala partnerským, ale najmä rodičovským vzťahom – vzťahom otcov a matiek k deťom. Týkali sa rôznych rodinných otázok z obidvoch hľadísk – z perspektívy strát aj ziskov migrácie.

Výskum preukázal, že migrantky sú podstatne silnejšie vystavené problému zosúladovania práce a rodiny než migranti. Ako sa uvádza v predchádzajúcej kapitole venovanej integrácii do trhu prá-

²⁸ V tejto súvislosti správa UNDP podotýka, že v prípade partnerského alebo generačného odlúčenia môžu remitencie (zasielanie finančných prostriedkov do krajiny pôvodu) do určitej miery prispieť k náhrade týchto strát – môžu posilniť životné podmienky domácnosti, zabezpečiť vzdelanie detí alebo nahradiť rodinných opatrovateľov platenými (UNDP, 2009, s. 36).

ce, domáce povinnosti migrantky často vedú k tomu, že na pracovnú aktivitu rezignujú úplne – so všetkými dôsledkami, ktoré z toho vyplývajú pre ich integráciu do spoločnosti, alebo pracujú často v tzv. neštandardných formách práce, ktoré prinášajú množstvo ohrození ich ekonomických a sociálnych práv. Participácia v neštandardných formách práce, ako je vypomáhanie v rodinnom podniku alebo pri manželovom podnikaní, pre takéto ženy často znamená výrazné dvojité zaťaženie.

„Striedam trojmesačný pobyt na Slovensku, kde pracujem v prevádzke manžela so synom, s pobytom v krajine pôvodu pri deťoch syna. Niekedy som doma s deťmi ja a niekedy nevesta, striedame sa... Tu na Slovensku ustávam o ôsmej ráno, chvíľku som doma a porobím si, čo potrebujem, a potom idem do prevádzky manžela a syna. Až do dvanástej večer miesim a pripravujem všetko, čo je potrebné na predaj.“ (majú už odraštené deti a vnúčatá)

„Chodím tak väčšinou okolo deviatej na administratívne nejaké vybavovanie, a potom prídem domov a sa starám o domácnosť... a o mladšie deti – tiež je veľa roboty s nimi...“ (majú jedno väčšie a dve malé deti, podnikajú spolu s manželom)

Rozhovory potvrdili, že migrácia významne zasahuje do organizácie rodinného života. V dôsledku migrácie sa v týchto domácnostiach často posilňuje patriarchálny vzorec, ktorý vymedzuje verejnú sféru pre muža a domácu pre ženy. U niektorých migrantiek takéto usporiadanie znamenalo posilnenie závislosti od manžela a pocit straty samostatnosti.

„Deti išli do školy, manžel išiel do roboty, a ja som bola naraz žienka domáca...“ (tri školopovinné deti)

„Podľa patriarchálneho vzorca: on zarábal, a ja som bola doma. On by bol radšej, keby som úplne zostala doma. Samozrejme, takí ľudia nie sú konzistentní: jemu sa páčilo, že mám svoje záujmy, že sa môžem porozprávať s jeho kolegami o všetkom. Ale on si to asi tak predstavoval, že keď niečo budem robiť, tak ako koníček, ale nie ako životnú dráhu, čo zase nebola moja predstava. Jeho predstava asi bola, že by som sa mala starať o domov, o jeho zarádovanie, ale ja som nebola domáca pani.“ (mali dve deti)

„Teraz obaja (prinášajú finančné príjmy do rodiny – pozn. aut.), ale istý čas po príchode na Slovensko prinášal len manžel... doma ja som bola nezávislá a naraz som tu bola závislá na manželovi, tak pre mňa to bolo také. Bola som nezávislá, obidvaja sme pracovali, obidvaja sme zarábali do spoločnej kasy a teraz to bola iba jedna kasa, len manželova...“ (po príchode na Slovensko dva roky nepracovala)

Veľa respondentiek signalizovalo nerovnosti v rodovej delbe domácich prác a povinností, ktoré zostávajú prevažne v kompetencii žien, prípadne na nich participujú deti.²⁹

„Na zárobkovej činnosti sa podielame obidvaja, aj s manželom. Ale starostlivosť o domácnosť väčšinou spadá na ženu, teda na mňa.“ (podniká spolu s manželom)

„My to máme veľmi jednoduché, lebo môj manžel pracuje v zahraničí a väčšinu času nie je doma a o domácnosť sa starám ja.“ (zamestnaná na plný úväzok)

„Starala som sa o domácnosť a deti. Pokiaľ ide o pomoc manžela v domácnosti, bola minimálna – neupratoval, nevaril, s deťmi sa bral, len keď bol doma, ale on bol stále preč na služobkách. Takže všetky detské choroby, a tak, som si prežila ja...“ (zamestnaná s dvoma deťmi)

„Tak dohovárajú mi priateľky, aj môjmu mužovi, aby mi pomáhal v domácnosti, aby som mala čas na relax.“ (spoločné podnikanie s manželom, tri deti)

„V našej domácnosti každý má svoje úlohy, deti musia ísť do školy, doma syn náš tiež robí... Každý má svoju úlohu, áno. Domácnosť? Ani nemám čas na domácnosť, ale deti mi pomáhajú.“ (majú s manželom spoločné podnikanie, väčšie i menšie deti)

²⁹ K nerovnému rodovému rozdeleniu domácich povinností v podmienkach Slovenska všeobecne pozri Bútorová a kol., 2008.

Medzi migrantkami sa občas vyskytla aj pozitívna skúsenosť s rodovou delbou domácich povinností, ktorá bola založená na participatívnom modeli.

„My to máme napoly, ako to vyjde. Doma sa často stará o deti on.“ (manžel Slovák, dve deti)

„Teraz som na materskej, takže hlavná starostlivosť o malého je na mne, od septembra to budeme zrejme riešiť aj s opatrovatelkou. Ale inak ja mám manžela vzorného v tom, že sa maximálne venuje malému a hneď, ako je doma, tak má ho on na starosti a vychádza mi v ústrety, voľný čas trávim spolu, chodíme na výlety, a tak. Domácnosť... mám taký dojem, že ja som skôr na tie mužské práce... Kuchynské záležitosti ako umývanie riadu, to rieši umývačka riadu, to je pohoda, ale také varenie, k tomu mám bližší vzťah ja, keďže varím pre malého. ... Manžel je taký, že on kebyže zarába menej ako ja, tak by zostal na materskej dovolenke on.“ (prvé dieťa)

Zahraničná literatúra konštatuje aj iné previazania medzi migráciou a rodinou. Spomínajú sa dôsledky na rozhodovanie o rodičovstve (posúvanie rodičovstva do vyššieho veku, menej detí a pod.), ako aj riešenie problému nezamestnanosti ženy alebo strachu z nového prostredia materstvom. Obidva javy sa vyskytli aj v rozprávaní našich respondentiek.

„Deti ešte nemáme, ale by sme chceli, no zatiaľ sme si to nemohli dovoliť...“ (35 rokov, nemá stálu prácu)

„Ešte si to nechávame (rodičovstvo – pozn. aut.), aj manžel tu stále nie je, bolo by to pre mňa náročné. A ešte si myslím pár rokov môžeme žiť takto voľne...“ (28 rokov, má stabilné zamestnanie)

„Mala som z toho strach... Hneď som šla do roboty... nevedela som, ako to zvládnem... Jediné, čo sa mi chcelo vtedy veľmi rýchlo, bolo otehotnieť a zostať doma. To nebolo ani tak pre to dieťa (smiech), ako preto, že ja som nechcela chodiť do roboty, že ja som mala strach z cudzieho prostredia.“ (v čase príchodu nevedela po slovensky)

Pri realizácii rodičovstva dochádzalo u väčšiny migrantiek k prerušeniu pracovnej kariéry, podobne ako je to u väčšinovej populácie žien. Mnohé z nich opisovali obdobie starostlivosti o dieťa a o domácnosť v novej krajine ako obdobie sprevádzané obrovskou izoláciou a pocitmi osamelosti.

„Manžel si budoval kariéru... takže ja som bola absolútne sama s deťmi doma. Nikoho som tu nemala, okrem jedného jeho kamaráta... s ktorým som si hneď od začiatku dobre rozumela. Ale bola som naozaj veľmi osamelá.“ (dve deti bezprostredne za sebou)

„... predtým som pracovala medzi ľuďmi a naraz som sa venovala domácnosti. Mala som veľmi veľké depresie, aj som sa uzatvárala, aj som v noci potichu plakala, aby deti nevideli, aj na záchode kolkokrát. A to trvalo rok a pol – dva... Bolo to strašné, ťažké to bolo... Ja som celý deň s nikým nekomunikovala, pokiaľ deti neprišli zo školy. Šla som do obchodu, tam bola samoobsluha, tam som si zobrala, čo bolo treba.“ (po príchode na Slovensko dlho v domácnosti, tri deti)

„Cítila som sa strašne izolovaná (keď bola po príchode na Slovensko v domácnosti – pozn. aut.). Nemohla som si prečítať noviny, televízor, knihu, ísť do divadla, na kultúru, všetko, celý ten život viazol. Všetko bolo len deti do školy, domov, učiť sa. Mój muž pozeral českú televíziu, on tomu rozumel, ja vôbec, lebo on mal českých kamarátov ešte z detstva, tak čeština mu bola bližšia než slovenčina. On aj viac komunikoval, on hneď išiel do terénu predávať..., aj bol v práci, medzi ľuďmi. Prišiel domov ustatý a ja som ledva čakala, že porozpráva, čo sa deje. Lenže niekedy na to nemal náladu.“ (tri deti, nemohla nájsť prácu)

Zhrnutie: Skúsenosti migrantiek naznačujú, že ony aj ich rodiny musia čeliť mnohým problémom, či už pri presúvaní rodiny na nové miesto pôsobenia, alebo pri zakladaní samostatnej domácnosti v novom prostredí, ktoré je cudzie a často značne odlišné od pôvodného. Krajiny, odkiaľ prišli, vnímali ako tradičnejšie, s prejavmi patriarchálnych štruktúr v spoločnosti i v domácej sfére. A patriarchálnymi vzorcami často žijú i v novom prostredí. K frekventovaným prípadom sa zaradil model jedného živiteľa – muža a nerovnosť v rozdelení domácich prác. Prinajmenšom v istých etapách ži-

votného cyklu migrantky vykonávajú intenzívnejšie rolu matky, gazdinej a manželky než rolu pracovníčky. Stávajú sa hlavnými opatrovatelkami zodpovednými nielen za starostlivosť o deti, ale aj za chod domácnosti. To považujú mnohé zo skúmaných žien za prirodzené, pričom úlohu mužov v domácej sfére vnímajú skôr ako pomocnú. Hoci je intenzita zapojenia mužov do domácich povinností rozdielna, hlavná starostlivosť zostáva prevažne na pleciach žien, a to aj v prípade ich aktívnej účasti na trhu práce. K dôsledkom migrácie na rodinu patrí aj odklad rodičovstva na neskorší vek a využívanie materstva na riešenie nepriaznivej pracovnej situácie ženy.

5.5.2. MIGRÁCIA A DETI

Ako vyplynulo z predchádzajúcich častí, migrácia sa dnes netýka iba slobodných a bezdetných žien či mužov, ale do zahraničia odchádzajú aj rodičia malých detí – samostatne alebo ako celá rodinná jednotka. Obidva vzorce zasahujú do života členov rodiny a ovplyvňujú organizáciu rodinného života.

Neštandardné postavenie niektorých migrantiek vedie – aspoň dočasne – k neštandardným situáciám. Takou je napríklad dlhodobé odlúčenie rodičov od detí v prípade, že rodičia nezvládali budovanie podnikateľských aktivít či zamestnania v hostiteľskej krajine a zároveň aj výchovu dieťaťa. Prípady odlúčenia detí od rodičov v dôsledku migrácie za prácou na Slovensko nie sú ojedinelé; rodičia prichádzajú ako prví a deti ponechávajú doma v starostlivosti starých rodičov alebo iných príbuzných. Kým odchod otcov za prácou sa považuje za bežný jav a jeho následky na deti sú výskumne zmapované, odchod matiek za štúdiom alebo za prácou sa vyskytuje v menšom rozsahu. Dôvodom takéhoto riešenia zväčša býva zlá ekonomická situácia domácností, ktorú sa ženy práve migráciou do zahraničia pokúšajú vyriešiť. Počas migrácie matky zostáva dieťa v opatere blízkych príbuzných – starej matky, sestry a pod. Niekedy odlúčenie trvá kratší čas (migrantka sa vráti domov alebo zabezpečí pobyt dieťaťa v hostiteľskej krajine), inokedy sa „natahne“ na mnoho rokov.

„Áno, bol s maminou (t. j. vlastne s babkou, syn rozvedenej migrantky – pozn. aut.). No bolo to... hlavne keď bol ešte úplne maličký, ešte som mu nemohla vysvetliť, prečo idem, a tak. Hej. On mal asi päť rokov, furt bol s maminou, lebo jasné, že som si nemohla dovoliť ho sem zobrať. Tak som chodila, že pol roka som bola tu, potom pol-roka doma. Hore-dole som chodila.“ (migrantka za účelom riešenia zlej ekonomickej situácie domácnosti)

„Ani po jedenástich rokoch tu bohužiaľ nemám syna. Lebo sa objavil jeho otec a spil sa strašne... tretikrát je ženatý a má furt problémy, tak chce po mne peniaze, aby dal povolenie. Lebo ja vlastne nemôžem vyviezť dieťa do zahraničia, keď ešte nemá osemnásť rokov, on musí dať povolenie. Najprv chcel, ale keď sa dozvedel, že som tu vydatá v zahraničí, myslí si, že som nejaká milionárka a že zo mňa niečo bude mať. Takže robil problémy, musela som to dať na súd, a teraz čakám, ako rozhodne... Dúfam, že sa to podarí... Malý kvôli tomu vlastne trpí, hlavne v lete, teraz má prázdniny a iba sa fláka. Vôbec nemôže prísť na Slovensko, lebo musí mať povolenie od druhého rodiča. Keby mal osemnásť, tak by mohol.“ (opakovane vydatá na Slovensku)

„Áno, manžel s dieťaťom zostali doma. Mala som možnosť proste len telefonovať domov.“ (prišla za prácou cez agentúru na tri roky za účelom riešenia zlej ekonomickej situácie domácnosti)

„No štúdium trvalo celkom štyri roky, a šesť mesiacov na jazykovej príprave... Som bola vydatá, som vtedy mala dieťa... Ja som bola na Slovensku a manžel tiež študoval – v inej krajine. Tak mali sme vtedy jedného syna, on býval so sestrou. Stále spomínam na to, že sme mali tam dieťa... Telefón bol veľmi drahý – my sme nemali peniaze, len veľmi málo – len listy sme písali. Nie, počas štúdiá neboli v domovskej krajine za dieťaťom, nemali sme peniaze, štipendium bolo málo. To bola ako nádej, dostať nejaké... šance v živote...“ (migrantka za štúdiom)

„Moja dcéra je doma... keď som sem prichádzala, nebola som pripravená na nič a oni neakceptovali, aby išla moja dcéra so mnou. Ja som zápasila s tým mužom na letisku, lebo som chcela dcéru. No povedal mi – teraz si potrebuješ zachrániť svoj život, to je teraz úloha...“ (sama na Slovensku)

Situácie, keď dieťa prichádza na Slovensko spolu s migrujúcimi rodičmi alebo v krátkom čase po nich, resp. sa tu už narodí, prinášajú iný typ ťažkostí. Mnohé migrantské rodiny, a najmä ženy, stoja pred úlohou zvládať časovo náročné podnikanie alebo zamestnanie spolu s výchovou detí. Riešia to často rezignáciou žien na ich pracovnú kariéru so všetkými negatívnymi následkami na ich integráciu do spoločnosti. Ponúkajú sa však aj iné modely. Ojedinelým je využívanie služieb opatrovateliek v domácnosti, to sa vyskytlo iba raz, aj to v rovine budúcich plánov. Mnohé migrantské rodiny (dvojrodičovské i jednorodičovské) však využívajú služby predškolských zariadení.³⁰ Viaceré z matiek, ktoré majú skúsenosť z materských škôl, oceňovali skutočnosť, že deti začali pomerne skoro hovoriť po slovensky. Navštevovanie materských škôl môže mať dôležitý vplyv na integráciu detí do spoločnosti.

„Tá najmladšia to najlepšie prežívala, išla do materskej škôlky... Naučila sa troška jazyk, lebo je malá, rýchlo sa učí.“ (prišla s manželom a tromi deťmi)

„Aj tá najmladšia dcéra už hovorí po slovensky, pretože navštevuje predškolské zariadenie... Ona je tam veľmi rada.“ (má ešte dve staršie deti)

Základná škola (prípadne vyššie stupne) plní taktiež veľmi pozitívnu úlohu. Podľa výpovedí migrantiek sú ich deti pomerne skoro schopné komunikovať v slovenčine a zaradiť sa do normálneho vyučovacieho režimu. Spravidla bývajú úspešné a dosahujú dobré študijné výsledky, mnohé pokračujú vo vzdelávaní na vysokej škole.

„Syn prišiel ako desaťročný za mnou na Slovensko, začal hneď chodiť do školy, ale nevedel po slovensky. Ja si myslím, že to bolo veľmi ťažké. Hľadali sme učiteľku, ona nám veľmi dobre pomáhala.“ (Ázia)

„...Museli sme sa rýchlo zariadiť, lebo deti mali ísť do školy. Syn mal dvanásť rokov, takže bol piatak, jedna dcéra mala sedem a jedna mala šesť. Jedna dcéra chodila do prvej triedy, syn do piatej a tá malá chodila do materskej škôlky. Zapísať deti do školy nebol žiadny problém. Len oni povedali, viete syn ako piatak asi bude musieť opakovať ročník, lebo jeden rok mu môžeme tolerovať, že neovláda dobre slovenčinu. Ale deti boli šikovné, tak neopakovali.“ (Európa)

Respondentky však v rozhovoroch uviedli aj mnoho kritických poznámok o fungovaní školského systému na Slovensku, ako aj o predsudkoch niektorých členov pedagogického zboru. Viacerým migrantkám chýbal na školách špecifický prístup k deťom migrantov. Pociťovali frustráciu, že im nevedia pomôcť s učením a s prípravou do školy, keďže neovládali slovenčinu a slovenské reálie.

„No to je strašné. Všetko, ten prístup, všetko možné... Je tam taký hluk a krik, a deti sú také drzé...“ (Ázia)

„Na začiatku mali dosť veľké problémy, všade jej hovorili, že keď je z cudziny, neovláda slovenčinu a tak ďalej. Potom... cez jedného pána profesora, ktorý je ich rodinný priateľ... vybavili školu.“ (Ázia)

„...ale napríklad na gymnáziu, čo sa čudujem, že dcéra párkrát od profesorov... párkrát na hodinách... slovenčinnárka povedala, že všetci cudzinci sú... a také zlé slovo povedala, že nechcem to ani opakovať, taká dotknutá tým bola. A kamošky tiež pozerali na ňu, ale nemohli nič povedať, lebo to bola veľmi dôležitá učiteľka na škole. A dcéra mi nedovolila, aby som to riešila... Keď je tých jednotlivých prípadov viacej, tak pochopím, že potom pridete domov a tri dni plačete. Čo iné môžete robiť?“ (Európa)

„Najhoršie bolo, že som mojím deťom nemohla pomôcť v učení, lebo som neovládala slovenčinu. Síce mám nejaké znalosti, nie som človek, ktorý nemá vzdelanie, ale aj tak to bolo ťažké, keď som ja neovládala slovenčinu. A hodiny a hodiny pozeráť, tu sa deti učia tak a my to hovoríme úplne naopak. To poznáte sama, že keď ovládáte nejaký cudzí jazyk, že to môže byť problém, že ja som ich učila tak, a učiteľka povedala, že to nie je dobre, že to je inak.“ (prišli celá rodina s tromi deťmi)

³⁰ Štatistiky uvádzajú za posledné roky okolo 300 detí cudzincov navštevujúcich predškolské zariadenia na Slovensku v danom roku (www.uips.sk).

Proces integrácie detí do kolektívu tiež zväčša nebýva jednoduchý: viaceré migrantky poukazyvali na zlý prístup detí z majoritnej populácie. Neraz museli so svojimi deťmi riešiť rôzne situácie ostrakizácie a vylúčenia z detského kolektívu, čo sa v detskom veku prežíva veľmi ťažko. Dokonca sa vyskytli aj fyzické útoky na deti. Väčšina respondentiek označila takéto problémy za prechodné a konštatovala postupnú nápravu v rovesníckych vzťahoch. V niektorých prípadoch však museli rodičia pristúpiť ku zmene školy, keďže pedagógovia zlyhali a nevedeli – či nechceli – situáciu medzi deťmi riešiť.

„Kolkokrát prišli domov takí smutní, tak som ich utešovala. Najprv nevedeli nič, len matematiku, lebo matematika, to je taký rovnaký jazyk podľa mňa. Chvalabohu, že sú v nej obaja dobrí. V angličtine tiež, lebo sa učili jazyky, to mali ešte z domu. Ale hovorím, veľakrát boli takí smutní, že nemali kámošov, lebo nemohli až tak komunikovať s deťmi. A že prečo sme sa sem nastahovali, prečo sa nevrátíme domov ... Prečo sme im to urobili? Potom po čase pochopili, že aj tu sa môže dobre žiť, len človek musí toto prekonať.“ (prišla s manželom a tromi deťmi)

„Naše deti mali dosť veľké problémy, od najstaršieho po najmladšiu, zažili aj fyzické útoky na seba. Obidvaja s manželom sme museli chodiť aj za riaditeľkou, aby zasiahla. Lebo ani ten vychovávateľ nám tam nepomáhal. Momentálne sme ešte nad zmenou škôlky neuvažovali... Nehľadali sme školské zariadenia, v ktorých sú viacerí cudzinci, ale normálne školy.“ (vydala sa za krajana a majú tri deti)

Pre mnohých migrantov je vzdelanie ich detí veľmi dôležité a sú ochotní naň vynaložiť značné finančné prostriedky. Takmer všetky migrantky sa o tom zmienili, keď hovorili o deťoch a ich budúcnosti. Nemalé prostriedky – finančné i časové – venovali na prekonanie zaostávania detí v slovenskom jazyku, využívali rôzne druhy doučovania a podobne.

„Najviac som sa bála, keď sme sem prišli, čo bude s dcériným vzdelávaním. Našťastie máme veľmi dobrú školu, takže sa cítim veľmi dobre. Keby musela chodiť do slovenskej školy, tak by som robila všetko možné, že aby sme išli niekde inde.“ (pri príchode dcéra nevedela po slovensky)

„Moje deti študujú. Síce syn už skončil vysokú školu, je inžinier..., jedna dcéra je piatačka na univerzite a jedna je štvrtáčka na... A všetky skončili školu tu na Slovensku... Boli veľmi dobrí žiaci ... Však museli dvakrát viac poslúchať, keď neovládali jazyk.“ (pri príchode deti nevedeli po slovensky)

Zhrnutie: Proces migrácie rodín s deťmi nebýva jednoduchý. Podľa toho, ako sa odohráva (t.j. či migrantky mali deti pri vstupe do procesu migrácie, alebo sa im narodili až v hostovskej krajine), prináša problém krátkodobého či dlhodobého odlúčenia rodičov a detí, alebo na rodičov kladie požiadavku pomôcť deťom zapojiť sa do spoločnosti. Mnohé deti sú konfrontované s úlohou zvládnuť učivo v slovenskom jazyku, no stretávajú sa aj s negatívnym prístupom pedagógov a s odmietaním zo strany detského kolektívu. Rozhovory ukázali, že rodičia (prevažne matky) sú v úsilí o integráciu detí do značnej miery osamotení, škola im často nevychádza v ústrety a nepodáva pomocnú ruku.

5.5.3. Rozpad starých rodinných sietí a ťažkosti s budovaním nových

Jedným z dôsledkov migrácie býva oslabenie alebo rozpad starých rodinných a priateľských sietí v krajine pôvodu, čo prehlbuje vylúčenie a izoláciu žien v novom prostredí. Stratú týchto väzieb prežívajú migrantky veľmi intenzívne, často majú pocity osamelosti, bezradnosti a absencie možností opory.

„Chýbala mi rodina a kamaráti, keď som mala problém, alebo mi bolo veľmi ťažko, nemohla som sa vyrozdprávať... Nebolo tak, ako teraz, že máme Skype a iné možnosti... cítila som sa strašne osamelo.“ (prišli sami s celou rodinou)

„Keď človek po nejakých tridsiatich piatich rokoch začína znovu, nie je to ľahké. A zvlášť s deťmi – potrebujete podporiť tú svoju rodinu, svoje deti. A vás nemá kto podporiť.“ (nemala tu pri príchode nijakých známych)

Problém migrantiek nie je len v destabilizácii starých rodinných a priateľských sietí alebo v odlúčení od nich, ale aj v tom, že nové väzby sa často nevytvorili, resp. sa vytvárajú iba pomaly a ťažko. Mnohé migrantky si v novom prostredí museli s domácimi či inými povinnosťami poradiť celkom samy, bez podporných rodinných sietí manžela.

„Manželova rodina nepomáhala s deťmi. Po prvé preto, lebo ten prvý rok boli preč, a potom sme už vlastne bývali oddelené. Oni mi vlastne vôbec s deťmi nepomáhali, keď boli malé... Niežeby... kašľali na mňa, ale moja svokra proste nebola typ pre deti.“ (prišla vydatá za Slováka)

„S výchovou detí, tým že svokrovci nie sú odtiaľto z mesta... tak nejako veľmi sa nepodielajú na tej výchove.“ (vydala sa tu za Slováka, majú tri deti)

„My tu na Slovensku máme rodinu, ale... niekedy si rodinu a susedov nevyberáte, cudzí človek nám viacej pomôhol.“ (prišla sama s manželom, deti s rodinami boli v krajine pôvodu)

Rozhovory však odhalili aj pozitívne príklady:

„...S manželovými rodičmi sme cez víkendy, a to nám pomáhajú s malým, skvele nám pomáhajú, musím ich pochváliť.“ (vydala sa za Slováka počas štúdia, majú jedno dieťa)

„Ludia okolo tiež boli veľmi príjemní, rodina strašne pomohla.“ (prišla vydatá za Slováka s jedným dieťaťom)

Pri vyrovnávaní sa s novou situáciou je ďalším dôležitým aspektom udržiavanie vzťahov s ľuďmi, čo zostávajú v krajine pôvodu. Niekedy migrantky narážajú na prekážky pri stretávaní sa s rodičmi, najmä vtedy, ak prišli zo vzdialenejších krajín. Stretnutia bývajú zriedkavejšie, obmedzujúco pôsobi nedostatok finančných prostriedkov a viazanosť na opateru malých detí.

„Manžel bol za tých sedem rokov iba raz doma... Rodičia poslali letenku, a tak išiel aspoň on, aj keď oni chceli, aby sme spolu prišli. Stále chcú, ale je to finančne náročné, a my ich nechceme finančne zatažovať, lebo nám aj tak pomáhajú.“ (manžel je z krajiny mimo Európy)

„Boli sme dvakrát, aj s dcérou, ale syn ešte nebol. Ale mám sestru v Anglicku a raz za rok sa vidíme tam. Aj rodičia chodia ku nej, tak tiež ideme, keď sú tam. Oni sem nechcú prísť... museli by ísť do hlavného mesta, aby si vybavili víza... Im sa to nechce, lebo vedia, že my tam aj tak prideme, aby sme sa stretli.“ (Ázia, je tu 6 rokov)

„Takmer dva roky som nebola doma. Ani rodičia neboli tu – ale sú v kontakte cez telefón, MSM, Skype. Práve dnes ráno som sa rozprávala s maminou... Niekedy je mi úplne super, môžem sa zblázniť z mojich kamarátov. Ale... doma je doma, rodičia mi chýbajú.“ (Afrika, je tu tretí rok)

„Áno, ale dosť málo (náštevky v krajine pôvodu). Raz – dvakrát sme boli spolu s deťmi.“ (Ázia, je tu 22 rokov)

„...som bola asi dvakrát alebo trikrát tuším, ako nechodila som často – jednak je to drahé, s deťmi je to ťažko.“ (Európa, je tu 24 rokov)

Ďalšou dilemou je, že odchod a zanechanie rodičov v domovskej krajine značne komplikuje možnosti starostlivosti v prípade, ak sa rodičia stanú odkázanými na pomoc detí.

„Tam máme ešte dve babky – a čo s nimi? Viete, presťahovať sedemdesiatpäť a sedemdesiatročnú babku sem, to by si už nezvykli. Keď ja tridsaťtriročná som si ťažko zvykala, aké by to bolo pre ne. Takže niekto z nás by sa mal obetovať. Ale čo bude, neviem.“ (Európa)

Zhrnutie: Táto časť sa zamerala na analýzu migrantiek z perspektívy roly matky a roly ženy v domácnosti, pričom sa zvažovali aj širšie rodinné väzby. Rodové roly migrantiek a vyjednávanie o nich

sa sledovalo na dvoch základných dimenziách. Prvou bola polarita domáca verzus verejná sféra, druhou delba práce a povinností v rámci domácej sféry. V čase, keď sa ženy starajú o malé deti, sú tieto otázky zásadné. Na základe rozhovorov sa ukázalo, že vo veľkej skupine žien sa migrácia spája s rolou manželky a matky – či už s nimi do procesu migrácie vstupujú, alebo tieto roly migráciou získavajú. Migrantky s deťmi sa stávajú v rámci svojej domácnosti hlavnými opatrovatelkami, teda sú zodpovedné nielen za deti, ale aj za domácnosť.

Ženy prichádzajúce na Slovensko z tretích krajín vo väčšine prípadov prispôsobujú svoje modely usporiadania rodových rol konkrétnej životnej situácii rodiny, čo nezriedka vedie (pri oslabení alebo úplnej absencii širších podporných rodinných sietí) k obmedzeniu ich účasti na trhu práce, k neformálnejším vzorcom účasti na trhu práce alebo k ich sociálnej izolácii. Rodinné povinnosti zohrávajú v živote týchto žien rozhodujúcu úlohu nielen v integrácii do trhu práce, ale aj v integrácii do spoločnosti ako celku. Fakt, že migrantkám pripadá primárna zodpovednosť za domácu sféru (a ich partetrom za sféru verejnú), vplýva aj na ich zapojenie do širších sociálnych sietí.

Analyzované príbehy signalizujú, že v domácnostiach migrantiek pretrváva rodovo stereotypná delba domácich prác – podobne ako v slovenskej spoločnosti ako celku. Migrantky s rodinnými povinnosťami sa v nejednom prípade dostávajú do konfliktu záujmov medzi zodpovednosťou v rámci rodiny, potrebou zvyšovania rodinného rozpočtu, túžbou nadväzovať a udržiavať sociálne kontakty, prípadne túžbou naplniť vlastné kariérne aspirácie. Vo veľkej miere ide o tlaky a napätia, ktoré sú príznačné aj pre všeobecnú populáciu žien na Slovensku (pozri napríklad Bútorová a kol., 2008). Pre migrantky to však znamená ďalší negatívny efekt v rámci ich integrácie, ktorým je nedostatok času na štúdium jazyka alebo zvyšovanie kvalifikácie.

5.6. POHĽAD NA JAZYKOVÉ BARIÉRY

Pre úspešný proces integrácie migrantiek do spoločnosti je dôležitým predpokladom ovládanie jazyka prijímajúcej krajiny. Ako uvádza kapitola 4, nedostatočná znalosť slovenského jazyka spôsobuje migrantkám problémy pri hľadaní práce a kvalitnom uplatnení sa na trhu práce. Ovládanie jazyka je však dôležité aj preto, lebo uľahčuje zapájanie migrantiek do nových rodinných či sociálnych sietí a rozširuje prístup k inštitúciám i komunikáciu s nimi.

5.6.1. Stretnutie migrantiek so slovenským jazykom

Migrantky z tretích krajín majú veľmi rôznorodú skúsenosť so slovenčinou. Niektoré z nich ju poznali ešte pred príchodom na Slovensko na základe prepojenia na slovenské menšinové prostredie v zahraničí, iné navštevovali kurz slovenského jazyka v domovskej krajine, prípadne sa začali učiť slovenský jazyk samostatne ešte pred príchodom.

„Ja som slovenčinu ovládala pasívne, to znamená, že som nerozprávala. U nás sa používa nárečie, ktoré je veľmi blízke slovenskej východniarčine, ale ja som ho nikdy nepoužívala, keďže som chodila na školu do hlavného mesta... Doma sa nikdy nepoužívalo nárečie. Lenže mali sme prístup aj k slovenským médiám, počúvala som slovenskú hudbu, pozerala som televíziu... Takže som vedela po slovensky, akurát stačilo začať rozprávať...“ (Európa, prišla študovať)

„...Tam, odkiaľ ja pochádzam, je multietnická spoločnosť. Žije tam dvadsaťsedem národností, tridsaťtri druhov náboženstiev... Ale tá slovenčina – ja som ju len tak počúvala, aj v televízii sme ju počúvali... nevedela som vôbec po slovensky rozprávať, iba „Dobrý deň“ a „Dovidenia“ – tri slová.“ (Európa, sprevádzala s deťmi manžela za prácou)

„...my sme mali školský rok slovenčiny doma, a potom ešte aj tu na Slovensku...“ (Ázia, prišla študovať)

„...dokonca som začala aj čítať v slovenčine (ešte pred príchodom na Slovensko – pozn. aut.). To bol `Egyptian Sinube` (smiech). Manžel mi normálne kúpil učebnicu slovenčiny, ale ja sa nerada učím podľa učebnice, môj systém je čítanie, takže som začala čítať.“ (Európa, prišla vydatá za Slováka)

Situácia sa však líši aj po príchode na Slovensko. Časť migrantiek mala možnosť navštevovať kurzy slovenčiny, druhá skupina takúto možnosť nedostala alebo nevyužila. Spomedzi migrantiek, ktoré kurz neabsolvovali, sa viaceré so slovenčinou lepšie či horšie vyrovnali samy. No sú medzi nimi aj ženy bez akýchkoľvek jazykových znalostí, a tie majú aj najvýraznejšie problémy s integráciou.

Jazykový kurz slovenského jazyka absolvovali predovšetkým migrantky, ktoré prichádzajú na Slovensko za štúdiom. Ide o dlhšie kurzy trvajúce jeden školský rok, ktoré zároveň vytvárajú možnosť nadviazať intenzívnejšie kontakty s inými cudzincami či s domácimi obyvateľmi.

„...prišla som do K., kde som absolvovala ročnú jazykovú prípravu. Je to vlastne taký kurz v rámci prípravy na štúdium v rámci univerzity... pre zahraničných študentov.“ (Európa, prišla študovať)

„Desaťmesačný kurz v B., každý deň... To bolo v slovenčine... Vôbec som necítila, že to je škola, boli sme taká veľká rodina z celého sveta. Mňa to bavilo, kontaktovala som sa s inou kultúrou... aj náboženstvom... že aj keď som moslimka, musím rešpektovať aj ostatné náboženstvá... Bolo nás takých desať... aj z Latinskej Ameriky, aj Arabi. Väčšina z nás mala viac ako dva jazyky... Bolo to veľmi smiešne, keď náš učiteľ začal vysvetľovať, nič nikto nerozumel, len sme otvorili ústa...“ (Afrika, prišla študovať)

Ženy prichádzajúce na Slovensko pracovať, chodili na kurzy slovenčiny zriedkavejšie; obyčajne sa viazali s organizovanými pracovnými pobytmi. V takýchto prípadoch boli kurzy podstatne kratšie. Po zapojení migrantiek do pracovného procesu už zamestnávateľa možnosť jazykového kurzu neponúkali.

„Po príchode na Slovensko sme chodili tri mesiace na jazykový kurz, a potom sme začali pracovať...“ (Ázia, prišla pracovať v rámci organizovanej skupiny)

„Problém bol aj v tom, že ako dievčatá v tom veku sme sa nedokázali na začiatku koncentrovať na jazykový kurz... takže dnes sme sa niečo naučili a zajtra to už zabudli... Po mesačnej jazykovej príprave sme sa hneď dostali do práce... Neskôr sme už jazykový kurz nemali.“ (Ázia, prišla pracovať cez agentúru na určitý čas)

Migrantky spomínali viaceré dôvody, prečo neabsolvovali kurz slovenského jazyka. Boli to: dočasný pobyt alebo „kyvadlový“ pobyt medzi krajinou pôvodu a Slovenskom, nedostatok času či únavy z práce, ale aj obmedzený alebo nerovný prístup k jazykovým kurzom.

„Na začiatku nám zamestnávateľ zabezpečil jazykový kurz. Býval v sobotu a nedeľu, ale my sme boli... dosť emocionálne zaťažené a unavené. Okrem toho bolo treba cestovať autobusom niekde inde. Takže sa na kurze nikto nezúčastnil... Keby sme mali istotu, že by sme tu mohli zostať dlhšie, tých päť – desať rokov alebo aspoň tie tri roky, tak by som mala o kurz slovenčiny záujem.“ (prišla cez agentúru pracovať na tri roky, nevie po slovensky)

„Trochu som sa pokúšala naučiť po slovensky. Mrzí ma, že neviem čítať a písať. Na tri mesiace idem domov a kým prídem, polovičku toho zabudnem.“ (vypomáha v rodinnom podniku, nevie po slovensky)

„Ináč máme aj u nás, kde učím v škole, tak ako „benefit“ mávame také slovenské „lessons“, ale nemám čas, nejako nevychádza ten čas poriadne.“ (nasledovala manželka, vie sa dohovoriť)

„Zamestnávateľ nám ponúkol jazykový kurz, aby potom, keď odídu tľmočníci, sme mohli pomáhať v komunikácii. Ale teraz ho zastavil kvôli ekonomickej kríze. Kurz bol zdarma, ale som ho nenavštevovala... Robil sa tam nejaký výber; dostala som kartu, do ktorej som mala napísať stručný životopis a na tom základe zamestnávateľ vybral.“ (prišla pracovať v rámci organizovanej skupiny na tri roky, nevie po slovensky)

„Absolútne nie (neponúkli kurz počas pobytu v tábore – pozn. aut.). Keby nám ponúkli aspoň vyučovanie slovenského jazyka, hovorila by som dnes dobre po slovensky, ale neviem dobre rozprávať, lebo nám nikdy neponúkli žiadnu výuku... raz som videla, že nejaký učiteľ existuje, ale nevedela som, kedy príde... bol to učiteľ iba podľa názvu... nikdy nebol prítomný.“ (musela utiecť z krajiny, bývala dlhšie v utečeneckom tábore)

Veľmi početná bola skupina takých migrantiek, ktoré sa jazyk učili iba samy. Prevažovali medzi nimi ženy prichádzajúce na Slovensko za účelom zlúčenia rodiny alebo nasledujúce manžela, ale boli medzi nimi aj ekonomické migrantky, ktoré prišli za prácou. Pokiaľ sa im podarilo hneď po príchode sa zamestnať, po slovensky sa naučili v práci – pri zákazníkoch a klientoch, alebo im pomáhali kolegyně; prípadne si vyučovanie slovenčiny zabezpečili individuálne.

„Kurz, na ktorý by chodili viacerí ľudia, tam nebol, bolo tam len doučovanie, aj ja som mala zopár hodín. Ale potom som sa rozhodla, že sa budem učiť sama, mala som knihy. Ale zodpovedne som sa tomu nevenovala, doteraz mám problém spisovne sa vyjadrovať a gramaticky správne písať... No a keď som sa dostala do práce, vyučovala som v jednej firme technickú angličtinu starších ľudí, samozrejme, tam som nemohla hovoriť po anglicky, musela som im to prekladať. A to bol vlastne impulz... Tak som sa naučila technické veci skôr ako bežné komunikačné základy.“ (Európa, prišla za manželom Slovákom)

„Ja som sa naučila sama. Jazyk v našej krajine je taký bližší k slovenčine, tak som si to všetko dávala dokopy. A veľa mi pomohla telka, mali sme ju v kaviarni furt zapnutú, a cez obed napríklad bolo také tiché obdobie, tak som pozorovala... a tak tým pádom som sa tak učila.“ (Európa, prišla za prácou)

„...nevedela som dobre, lebo jedna vec je čítať, druhá rozprávať. Ale mala som veľké šťastie, v robote som mala skvelé kolegyně. Ony mi jednoducho od prvého dňa povedali, že... tvrdo slovenčinu a keď nebudem vedieť, nech sa ich spýtam, budú ma opravovať. A to dodržali naozaj presne, ale robili to veľmi priateľsky... Ale tak dobre ma nacvičili, že som po dvoch týždňoch už normálne napotala. Bolo to veľmi rýchlo... Intenzívny kurz slovenčiny – babské reči. Nijaký oficiálny kurz slovenčiny som neabsolvovala.“ (Európa, prišla vydatá za Slováka)

„...keď som našla svoju prvú prácu, platila som si študentku, čo ma učila po slovensky... keby som mala možnosť navštevovať kurz, bola by som veľmi šťastná...“ (Afrika, prišla hľadať azyl)

Mnohé ženy však zostali bezprostredne po príchode na Slovensko dlhší čas v domácnosti a opatrovali deti. Slovenský jazyk sa učili počas starostlivosti o malé deti alebo popri deťoch navštevujúcich školu.

„Nechodila som na žiadne kurzy, len takto sama som sa učila... A ten úroveň stále zostal (smiech). Veľakrát si myslím, že zoberiem nejakú knihu a sa poriadne naučím, ale nič...“ (prišla s manželom Slovákom a malým dieťaťom)

„Vôbec som nechodila na kurzy, ale začala som sa učiť s mojimi deťmi. Tak som zobrala najprv šlabikár a pozrela som sa – to je abeceda, to ovládam. Tak som začala čítať... s prváčkou do školy, a to mi veľmi pomohlo.“ (prišla spolu s manželom a deťmi)

Cesta migrantiek k slovenčine je často veľmi kľukatá a dlhá. Neraz ostáva úplne uzavretá – hlavne pre ženy, ktoré sú na Slovensku pracovne iba na obmedzený čas, ktoré nasledovali manžela a sú v domácnosti, prípadne pracujú v spoločnom rodinnom podniku. Ženy s obmedzenými jazykovými znalosťami majú sťažené všetky typy integrácie do novej spoločnosti.

5.6.2. Dôležitosť ovládania jazyka

Ako sme ukázali v kapitole 4, neznalosť jazyka spôsobuje problémy pri hľadaní práce a obmedzuje šance získať prácu zodpovedajúcu vyštudovanému odboru či nadobudnutej kvalifikácii. Dokonca aj migrantky, ktoré zvládli slovenčinu, mali problémy s presným a čistým vyjadrovaním, najmä v písomnom prejave.

„Už nerobím chyby, aj keď sa porovnám so slovenskými kolegynami, tak ony sa ma vždy pýtajú, ako sa to píše a kde je tvrdé a mäkké i, skôr som ja tá, čo opravuje chyby, ale neovládám ešte slovenčinu úplne ako materinský jazyk. Hendikep cítim nie keď píšem, ale keď píšem básne – tam niekedy neviem nájsť slovo. Ale... postupne to smeruje k tomu, že žiaden ten hendikep nebudem cítiť.“ (Európa, je na Slovensku 13 rokov)

„Jazyková bariéra je veľmi v procese integrácie. Ešte pokiaľ to zostane v rámci skúšok na vysokej škole, s kamarátkami v krčme, tak to sa dá zvládnuť. Horšie je to tam, kde je jazyk ťažiskom práce...“ (Ázia, je na Slovensku 20 rokov)

„...Písať po slovensky je strašne ťažké, možno by sa to dalo, ale nemám takú vôľu. Keď som učila v škole, bola moja slovenčina... bola dosť dobrá. Ale dva – tri roky som bola doma, a tam, kde učím teraz, sú samí „native speakeri“ a po slovensky vôbec nerozprávam. Tak to ako keby si na Slovensku, ale veľmi málo používaš tú slovenčinu, a potom klesá tá úroveň tak pomaličky... Dcéra má tiež anglickú školu, tak ani tam nemôžem používať slovenčinu.“ (Ázia, je na Slovensku 6 rokov)

Skúmané ženy však poukázali aj na ďalšie dôsledky nedostatočného zvládnutia slovenčiny. Tie, čo mali školopovinné deti, hovorili napríklad o obmedzených možnostiach pri vybavovaní školy pre dieťa a pri komunikácii s učiteľkami a učiteľmi. Nezriedka musia na tento účel využívať pomoc iných ľudí.

„Ja to dosť cítim vo vzťahu medzi rodinou a školou – aj keď som chcela niečo vyjadriť, kvôli nedostatočnej znalosti slovenského jazyka som mala problém v komunikácii.“ (Ázia, je na Slovensku 22 rokov)

Jedna z migrantiek nastolila v súvislosti s jazykovými deficitmi problém obmedzeného prístupu k športovým alebo kultúrnym programom a aktivitám.

„Predovšetkým by som sa chcela zlepšiť v komunikácii v slovenskom jazyku... Pretože aj keď som tu už dlhé roky, necítim sa až taká aktívna, kolektívna ako ostatní miestni obyvatelia, pretože sa nezúčastňujem na športových ani kultúrnych podujatiach. Cítim sa trochu ako vedľajšia osoba v spoločnosti.“ (Ázia, je na slovensku vyše 20 rokov)

Mnohé ženy bez znalosti slovenského jazyka mali pocit izolácie od majoritnej populácie.

„Väčšinou iba mimikou alebo gestami komunikujem, ale rečovo ešte neviem. Iba tie základné slová ako pozdravy, podákovanie sa...“ (Ázia, je na Slovensku za prácou vyše roka)

„Na začiatku mojím najväčším problémom bola komunikácia s ľuďmi okolo...“ (Európa, prišla na Slovensko s rodinou pred 15 rokmi)

Ženy z tretích krajín, ktoré neovládajú slovenský jazyk, sú úplne odkázané na komunikáciu cez rôznych sprostredkovateľov. Takáto pozícia im prináša rôzne problémové situácie. Obyčajne sa týkali pracovného miesta a vyjednávania o pracovných podmienkach, ale aj lekárskej starostlivosti. Služby „tlačovníkov“ bývajú spravidla časovo obmedzené alebo nespoľahlivé, čo migrantkám obmedzuje samotnú dostupnosť služieb i možnosti obhajoby svojich základných práv.

„Mala som veľa problémov v práci – pocit nespravodlivosti voči majstrovi i voči ostatným. Ale keď som niečo chcela povedať vedeniu, tlmočnica málokedy pretlmočila celý obsah.“ (Ázia, prišla na Slovensko pracovať pred 22 rokmi)

„Všetky problémy sme riešili alebo komunikovali cez jednu osobu, čo bola aj našou vedúcou, aj tlmočnicou v jednej osobe. Všetky administratívne veci, vrátane návštevy lekára...“ (Ázia, pôvodne pracovná migrantka, je na Slovensku vyše 20 rokov)

Väčšina žien, ktoré nenavštevovali po príchode na Slovensko kurz slovenčiny, prejavila záujem o takúto možnosť. Zdá sa, že dopyt po kurzoch je širší než ich aktuálna ponuka. Prípadne môže zohrávať úlohu aj slabá informovanosť žien o existujúcich možnostiach výučby slovenčiny, ako aj časová, priestorová, finančná či iná nedostupnosť kurzov. Napríklad všeobecný formát výučby nemusí byť vhodný pre každú národnostnú skupinu, niektoré skupiny migrantiek sa môžu osýchať navštevovať všeobecný kurz a pod.

„Po slovensky viem veľmi málo, ale keby mi niekto poskytol jazykový kurz, určite by som sa zúčastnila, pretože sa s nikým neviem dorozumieť.“ (Ázia, je tu pracovne viac ako rok)

„Najväčší problém je, že sme tu na Slovensku (národná komunita – pozn. aut.), ale koľko ľudí vie po slovensky rozprávať!? Je to veľmi ťažké bez kurzu...“ (Ázia, je na Slovensku 20 rokov)

Zhrnutie: Rozhovory potvrdili veľmi heterogénnu situáciu migrantiek podľa úrovne ovládania slovenského jazyka i spôsobov nadobúdania jazykových zručností. Problémy s jazykom sa vyskytovali nielen u žien s kratšou dobou pobytu na Slovensku, ale aj u tých, ktoré sú tu už viacero rokov a majú slovenské občianstvo. Medzi súčasnými migrantkami sú ženy, čo zvládli slovenský jazyk a môžu komunikovať bez väčších ťažkostí, ale aj ženy s chýbajúcimi najzákladnejšími znalosťami. S neznalosťou jazyka sa často spája pocit izolácie a vylúčenia zo spoločnosti, rozčarovania a smútku. Takéto ženy sú uzavreté výlučne vo svojich národných komunitách alebo v domácnosti. Všetky migrantky reflektovali dôležitosť ovládania slovenského jazyka – pre úspešné a kvalitné zapojenie sa do trhu práce a do spoločnosti vôbec. Väčšina z nich by uvítala možnosť kurzov slovenského jazyka, široké skupiny migrantiek k nim vôbec nemali prístup.

5.6.3. Komunikácia v rámci rodiny na Slovensku

Rodiny s migrantským pozadím poskytujú jedinečný priestor na prirodzenú dvojjazyčnosť svojich členov. Na základe rozhovorov so ženami migrujúcimi na Slovensko boli identifikované dve tendencie v partnerskej i rodičovskej komunikácii.

Čo sa týka partnerského páru, rozprávajú sa prevažne po slovensky, ak ide o partnerstvá zmiešané – partner je Slovak alebo cudzinec inej národnosti než migrantka. Teda slovenčina sa ako jazyk komunikácie využíva aj medzi migrantkou a cudzincom inej národnosti.

„Najviac po slovensky (komunikácia migrantky s manželom cudzincom – pozn. aut.). To aj moja kamarátka: vždy na nás pozerá, vraj je to také krásne, že dvaja cudzinci sa dohovoria v mojom rodnom jazyku.“ (manžel je cudzinec inej národnosti)

V homogénnych migrantských rodinách páry komunikujú v pôvodnom jazyku alebo dvojjazyčne – ak sú v rodine deti. Komunikácia s deťmi je pestrejšia. Deti spravidla ovládajú slovenský jazyk, komunikácia s migrantkou závisí od toho, či žena dokáže alebo nedokáže hovoriť po slovensky, resp. od rozhodnutia matky sprostredkovať deťom svoj materský jazyk. Častým modelom je dvojjazyčnosť detí a vnútorodinná komunikácia v jazyku pôvodu migrantky.

„Áno, doteraz v rodine komunikujeme v našom jazyku. Manžel zabezpečil literatúru v pôvodnom jazyku, aby sa deti naučili. Pôvodný jazyk ovládajú všetci bez problémov, aj slovenský jazyk.“ (manžel je cudzinec rovnakej národnosti)

Niektoré migrantky so zvládnutou slovenčinou mrzelo, že neboli dôsledné pri sprostredkovaní svojho pôvodného materinského jazyka deťom.

„Naučím ho materinský jazyk, on ešte nerozpráva ani po slovensky. My sme riešili tú dilemu ešte pred narodením malého. Ja viem, že je to veľká výhoda, keď dieťa hneď od začiatku počuje dva jazyky..., ale mne sa to asi nepodarilo... Nevie, či by som vedela s dieťaťom po našom hovoriť. Možno áno, ale v tomto prostredí je to také komplikovanejšie, vyžaduje to väčšie úsilie. Spievam mu po našom, čítam mu rozprávky v rodnom jazyku a verím, že ho naučím postupne. Čakám, kým začne aspoň po slovensky rozprávať... Ale je mi veľmi ľúto, keď prideme domov a on nerozumie mojím rodičom, s tým niečo musím urobiť. Ja viem, že sa to zlepší, keď ho budem učiť... alebo keď bude častejšie s našimi.“ (manžel Slovak, jedno malé dieťa)

„Snažila som sa niekoľkokrát (učiť deti pôvodný jazyk – pozn. aut.), ale toto je druhá vec, čo mi manžel zazlieva, a právom – že sme doma nehovorili mojím pôvodným jazykom. Ja si to tiež teraz zazlievam, lenže tie prvé roky som bola úplne sama doma a tú slovenčinu som už mala. Nechcela som zase prepnúť na svoj pôvodný jazyk... Takže som si zvolila ako domáci jazyk slovenčinu. A potom som nebola dosť dôsledná.“ (manžel Slovak, dve väčšie deti)

„Ja sa snažím rozprávať vo svojom pôvodnom jazyku, aby som naučila malého... Predtým, ako sa narodil, sme sa doma rozprávali normálne po slovensky, aj s dcérou a všetkými. Ale odkedy sa narodil, ja sa strašne snažím používať môj jazyk, aby ho aj on čo najlepšie vedel... on už rozumie, aj – aj...“ (manžel Slovak, dve menšie deti)

„...ja sa za to hanbím, ale moje deti nie sú dvojjazyčné. DCéra nechce rozprávať po našom, ona sa vôbec neidentifikuje...“ (manžel Slovák, tri deti)

Zhrnutie: Jazyk komunikácie v rámci rodiny závisí primárne od zloženia rodiny a schopnosti migrantky hovoriť po slovensky. V partnerstvách so Slovákmi a v cudzineckých, ale zmiešaných partnerstvách sa komunikuje po slovensky, kým pôvodný jazyk sa spravidla používa v rodinách s rovnakým národnostným zložením partnerského páru. Dvojjazyčnosť detí sa ľahšie uchováva v tých rodinách, kde matka nevie po slovensky. Migrantky ovládajúce slovenský jazyk niekedy nedokážu sprostredkovať deťom svoj materinský jazyk (najmä ak sa deti narodili už na Slovensku), niektoré deti odmietajú hovoriť pôvodným jazykom migrantky, lebo sa nechcú odlišovať od ostatných detí v okolí. U migrantiek, ktoré nevedia po slovensky, sa deti nezriedka stávajú prostredníkmi v komunikácii matky s majoritným prostredím – tlmočia alebo zabezpečujú písomný styk s inštitúciami a podobne.

5.7. INTEGRÁCIA A SOCIÁLNE SIETE

Integrácia do novej spoločnosti³¹ predstavuje dlhodobý proces. Za jeho začiatok sa spravidla považuje bod, keď migrujúce osoby vstupujú do sociálnych vzťahov.³² Mnohé príbehy migrantiek na Slovensku ukázali, že zapojenie do sociálnych sietí, podobne ako zapojenie do trhu práce, je proces, ktorý sa vyznačuje výraznými rodovými rozdielmi. Príčiny spočívajú v štruktúre rodiny a jej životnom cykle – predovšetkým vplýva to, či sú v rodine deti a akého veku. No odvíjajú sa aj od normatívnych očakávaní na rolu matky alebo manželky spojených s aktuálnym životným cyklom.

5.7.1. Voľný čas ako príležitosť na integráciu

Dôležitým faktorom či predpokladom integrácie je celkový objem voľného času a jeho využívanie. Úspešná integrácia do prijímajúcej spoločnosti totiž v rozhodujúcej miere závisí od štúdia jazyka krajiny, úspešné zapojenie do trhu práce často aj od zvyšovania kvalifikácie. Obidve aktivity – štúdium jazyka i vzdelávanie – si vyžadujú istý voľný časový priestor. Zaťaženosť migrantiek domácimi povinnosťami alebo kombinácia platenej práce a povinností v rodine (dvojité bremeno) môžu tento časový priestor redukovať na minimum.

Aké sú časové možnosti migrantiek prichádzajúcich na Slovensko – majú vôbec voľný čas a ako ho využívajú? Mnohé respondentky konštatovali absolútny nedostatok voľného času. Samozrejme najmä tie, ktoré kombinujú starostlivosť o domácnosť s prácou, či už ide o štandardné zamestnanie, alebo o vypomáhanie v rodinnom podniku.

„Celý rok robíme, nemáme voľný čas.“ (podniká spoločne s manželom, dve deti)

„(smiech) Voľný čas nemám... neviem, kedy vlastne som mala viac ako týždeň voľno, aj to som vlastne 'ukradla' z práce. Nemám voľný čas. Synovia sú už veľkí, no v domácnosti to zaberá čas... Hlavne však nemám čas kvôli robotе: mám dva úväzky a k tomu ešte prekladám, takže voľný čas 'veškerý žiadny' (smiech).“ (zamestnaná rozvedená matka dvoch detí)

„Nie, ja som vyťažená, ja pracujem veľmi veľa. Keď som doma o siedmej, tak som veľmi skoro...“ (zamestnaná v odbore, bez detí)

³¹ Literatúra zvyčajne rozlišuje štyri základné druhy integrácie do spoločnosti: ekonomickú integráciu (zapojenie do trhu práce), sociálnu integráciu (bývanie, zdravotná starostlivosť, sociálne zabezpečenie, budovanie sociálnych vzťahov a pod.), politicko-občiansku integráciu (prístup k verejným službám a uplatňovanie práv) a kultúrnu integráciu (znalosť jazyka, kultúrnych noriem, zvykov, tradícií, náboženstva a pod.) (*Handbook...*, 2004; Krchová – Víznerová – Kutáľková, 2008). Niekedy je členenie ešte podrobnejšie, až po úroveň jednotlivých segmentov či subsystémov spoločnosti – zdravotná integrácia, rezidenčná integrácia, vzdelanostná integrácia, jazyková integrácia a podobne (napríklad *Koncepcia integrácie...*, 2009).

³² Pozri napríklad Joppke – Morawska, 2003.

„...kedy hovoríme o voľnom čase, aký voľný čas? Aktuálne som sama, ale tu v tejto stresovej situácii nie som schopná praktizovať nejaké verejné veci. Všetko je pre mňa ťažké. Nemám sily na kontakty, rada by som niečo študovala, snažím sa pozeráť, čo by som študovala, zmeniť svoj život, usporiadať si ho, zručil sa mi, je to pre mňa ťažké...“ (zamestnaná, dlhodobo neujasnený pobyt)

Ak sa im aj nejaký časový priestor objaví, nedá sa hovoriť o voľnom čase v pravom zmysle slova. Migrantky ho prevažne vyplňajú dobíchaním deficitu spánku alebo starostlivosťou o rodinu a deti.

„Keď mám voľný čas, tak spím.“ (vypomáhajúca v rodinnom podniku, má vnúčatá)

„Väčšinou sa zhovárať so spolubývajúcimi, navaríme, najeme sa, a potom väčšinou spíme. Nič iné. V tej spoločenskej miestnosti, kde sa varí, je televízor a internet...“ (slobodná, prišla na tri roky za prácou cez agentúru)

„Keďže podnikám, mám veľmi málo voľného času. Ale aj keď príde nejaký voľný čas cez víkend, tak mojím najväčším koníčkom je rodina a deti. Starám sa o deti. Na verejných kultúrnych a športových akciách sa nezúčastňujem.“ (matka troch detí podnikajúca spolu s manželom)

„Mám veľký koníček: mám rada šport, konkrétne tenis a plávanie... Ale väčšinou, keď mi zostal nejaký voľný čas, tak sa stretávame v kruhu rodiny. A chodím do kina s deťmi – s tými malými.“ (podniká spolu s manželom, má ešte dve malé deti)

Ani „skutočný“ voľný časový priestor migrantky spravidla nevyužívajú aktívne, t. j. na štúdium jazyka či zvyšovanie kvalifikácie, alebo na realizáciu vlastných koníčkov. Väčšinou ho trávia pasívne – pozeraním televízie alebo čítaním, prípadne občasnými prechádzkami.

„...zostanem väčšinou na ubytovni. Bohužiaľ mám dosť voľného času, chcela by som niekde viac pracovať, len nemám príležitosť. Keďže mám jazykovú bariéru, tak nevyužívam žiadnu kultúrnu príležitosť. Sem-tam sa vyberiem na prechádzku, len tak do prírody... Rozprávam sa so spolubývajúcimi.“ (vydatá, prišla za prácou cez agentúru)

„Keď mám sem-tam prístup k novinám v materinskom jazyku, tak si ich prečítam, keď mám prístup k internetu, tak chatujem so svojimi známymi doma. A sem-tam chodievam aj s nejakými chalanmi na prechádzku. Ale prevažne som len so spolubývajúcimi.“ (slobodná, prišla za prácou cez agentúru)

„Nemám veľmi voľný čas. Keď ho mám, tak čítam.“ (zamestnaná, vydatá s dvoma deťmi)

Niektoré respondentky síce uviedli svoje voľnočasové záujmy, zároveň však konštatovali, že v ich praktizovaní im bránia rôzne prekážky: nedostatok finančných zdrojov, aktuálna rodinná situácia alebo tlak podnikateľských aktivít.

„Rada napríklad telku pozerám... Baviť ma to pozeráť – tú Lampáreň napríklad pozerám, dozvedám sa niečo nové. Čítam rada, ale v poslednom čase mám veľmi málo času... Chcela by som niekam ísť, napríklad na Slnčné jazerá..., ale zas sú tu finančné problémy. S manželom si nemôžeme dovoliť niekam cestovať. Do Viedne už chceme koľko rokov ísť (smiech), možno je to aj lacné, ale my dvaja dokopy, to už sú nejaké peniaze.“ (náhodné práce, bez detí v SR)

„Keď si spravím voľný čas, tak ho mám. Ale vždy sa to stane takto, že: „Prosím ťa, nemôžeš?“ A ja: „Dobre, tak spravím.“ A potom pracujem niekedy od desiatej rána do ôsmej večer. Potom som tak vyčerpaná, že fakt... Keď si spravím voľný čas, tak chodím na prechádzky. V nedeľu sme behali s dcérou...“ (má vlastnú živnosť, väčšie deti)

„Cestovanie je náš obrovský koníček... hoci s dieťaťom je to komplikovanejšie. Predtým sme cestovali sami a chodili sme hlavne stopom. Teraz berieme stopárov my. Práve sme sa vrátili z dovolenky v N., to sme boli prvýkrát bez malého... Malého sme nechali u svokry a bol to úžasný relax, myslím, že to prospelo jemu aj nám. A inak ten voľný čas – najmä asi čítanie, kamaráti. Bez kamarátov sa nedá tá materská prežiť.“ (s dieťaťom na rodičovskej dovolenke)

„...v zime sa chodíme lyžovať. A máme svoj domček, a tam záhradu, ja mám rada kvety a tak. Pozývame kamarátov k sebe na návštevu, aby sme mohli spolu grilovať. Ale niekedy mám pocit, že musím byť úplne sama.“ (zamestnaná, zatiaľ bez detí)

Zhrnutie: Väčšina migrantiek pociťuje nedostatok voľného času. Mnohé sú zaťažené pracovnými povinnosťami, často až na úkor spánku. Ženy s rodinou sa vo „voľnom čase“ venujú deťom a ich záujmom. Mnohé respondentky vyjadrili predstavu o svojich preferovaných aktivitách a záujmoch, ale spravidla spomenuli aj prekážky, ktoré im bránia ich realizovať. Využívanie voľného časového priestoru na štúdium slovenčiny a dopĺňanie kvalifikácie patrilo skôr k zriedkavému modelu.

5.7.2. Zapájanie do neformálnych sietí v prijímajúcej krajine

V sociologickom skúmaní súčasnej migrácie sa jednou z popredných tém stala úloha sociálnych sietí v migračnom procese³³. Všeobecne sa sociálne siete chápu ako osobné vzťahy založené na rodine, priateľstve a komunite, ktoré uľahčujú migráciu na všetkých úrovniach – od rozhodnutia migrovať až po usadenie sa a začlenenie do novej krajiny (Boyd, 1989; Hagan, 1998). O rodinných sieťach a osobných vzťahoch založených na zapojení do pracovného procesu sa zmieňujú predchádzajúce časti tejto publikácie, tu sa pozornosť zameria na „ostatné“ sociálne siete.

Siete, do ktorých vstupujú migrantky po príchode na Slovensko, sa líšia podľa účelu, za akým sa vytvárajú a podľa miesta, kde sa vytvárajú. Menia sa v čase – často v súvislosti so životným cyklom migrantky a jej rodiny. Stratú sociálnych sietí a väzieb (nielen rodinných) v krajine pôvodu prežívajú migrantky veľmi intenzívne; vyvoláva v nich pocity osamelosti a izolácie. Existencia alebo absencia nových neformálnych sietí môže izoláciu v novom prostredí zmierniť alebo prehľbovať. Väčšina migrantiek má silnú potrebu nerodinných sociálnych sietí a kontaktov.

„...bola som veľmi osamelá... Niekedy sa mi normálne snívalo, že si nájdem kamarátku. To boli také pubertiacke sny, v puberte dievčatá niekedy túžia mať kamarátku...“ (prišla vydatá za Slováka)

„Chýba mi kamarátka..., viš... Ale na druhej strane ani nechýba, lebo človek má čo robiť – práca, deti...“ (prišla vydatá za Slováka s jedným dieťaťom)

Prejavili sa pomerne veľké rozdiely podľa toho, na aké vzťahy sa migrantky orientujú – či na kontakty s krajanami, alebo so ženami z majoritnej populácie; či uprednostňujú neformálne vzťahy, alebo sa zúčastňujú na organizovaných aktivitách komunity. Čo sa týka priateľských kontaktov a vzťahov mimo krajskej komunity, teda s domácimi obyvateľkami a obyvateľmi, mnohé migrantky si ich vytvorili a oceňujú pomoc slovenských priateľov.

„Okrem bežných vzťahov, ktoré mám ešte zo starých čias, z podniku, kde som pracovala, mám aj blbš, priateľskejší vzťah s ľuďmi. Keď sa na nich obrátim s akýmkoľvek problémom, oni mi veľmi úprimne pomôžu.“ (je na Slovensku viac ako 22 rokov aj s rodinou)

„Trvalo mi nejaký čas, aby som získala kamarátov, čo sú mi veľmi blízki... Už sú teraz na mňa zvyknutí, vedia, že som veľmi hanblivá, že veľa vecí nerobím (smiech).“ (je tu na štúdiách vyše dvoch rokov)

„Iba jednu priateľku, ale tá vedela aj po (pôvodný jazyk – pozn. aut.), lebo mám problém s komunikáciou. Tá jedna pani, ktorá nám tiež veľmi pomohla. Veľa známych máme, ale za blízku osobu by sme označili iba tú jednu.“ (je tu s manželom striedavo tri roky)

Siete mimo krajského zázemia sa často vytvárajú v rámci susedstva, pričom silným „integračným tmelom“ bývajú deti – cez kamarátov a kamarátky svojich detí sa migrantky zblížia s ich rodičmi.

„Cítila som sa strašne izolovaná, kým som sa jedného dňa nezabuchla. Náhodou išiel okolo sused... ten mi pomohol otvoriť dvere a pozvali nás k nim. Deti boli v približnom veku a začali sme sa tak trochu kamošiť. Robila som prešlapy, čo sa týka jazyka, vtedy som sa aj hanbila, lebo som povedala také blbosti, že sa všetci smiali... Ale potom som si na to zvykla a už mi to nebolo také strašné.“ (je tu s rodinou vyše 15 rokov)

³³ Pozri Boyd, 1989; Hagan, 1998; Curran – Rivero-Fuentes, 2003; Guarneri, 2005 alebo tiež Souralová, 2009.

„Máme také dobré rodiny, dcérine kamarátky a ich rodičov. Aj robievame také „birthday parties“, cez víkendy do lesa, a tak... začneš zbierať ľudí, rodiny, potom ešte ďalšie deti a ich rodičov... Keby som prišla sama, tak by to bolo úplne iné.“ (je na Slovensku 6 rokov, má dve malé deti)

Medzi migrantkami sú však aj také, ktoré sú od domáceho obyvateľstva izolované a ich kontakty sa obmedzujú iba na pozdrav. Pracovným migrantkám, ktoré sú na Slovensku bez detí alebo prišli pracovať cez agentúru, bráni v nadväzovaní vzťahov neznalosť slovenčiny.

„Nanajvýš sa pozdravíme, či v práci alebo mimo nej, ale hlbší vzťah som nenadviazala s nikým. Dostala som síce pozvanie (na návštevu do slovenskej domácnosti – pozn. aut.), ale nemala som odvahu tam prísť, keď nerozumiem.“ (slobodná, prišla pracovať cez agentúru a je tu vyše roka)

Situácia migrantiek je dosť rozdielna aj z hľadiska ich osobných kontaktov s krajanami či krajanmi. Existencia a šírka „krajanskej“ siete závisí od krajiny pôvodu a veľkosti danej komunity na Slovensku. Niektoré ženy osobné kontakty s krajanmi nemajú a ani nepociťujú potrebu ich nadväzovať.

„Nepoznám nikoho z krajanov okrem tých, s ktorými pracujem.“ (prišla pracovať cez agentúru, je tu vyše jedného roka)

„Bola tu jedna krajanica, s ktorou som sa stretávala, bola tu vydatá... Spočiatku to vyzeralo veľmi nádejne, ale potom som pochopila, že ona je veľmi zložitý typ, dosť manipulátorský. Napokon... som jej musela formálne povedať, že ruším naše vzťahy...“ (je na Slovensku 24 rokov)

„Ja som na začiatku mala ešte tie kamarátske vzťahy, čo som získala na jazykovom kurze, lebo sme tam boli viacerí – aj študenti od nás, aj z iných krajín, takže trochu sme držali spolu s krajanmi. Ale potom sa to rozpadlo, lebo hneď, ako som začala študovať... som sa dostala do skupiny svojich spolužiakov už z vysokej školy a skamarátili sme sa tak, že doteraz sme najlepší kamaráti a nikdy som nemala pocit, že by som mala vyhľadávať len svojich krajanov. Brala som to úplne prirodzene... áno, dá sa povedať, že som úplne asimilovaná... Teraz napríklad nepoznám na Slovensku nikoho z krajanov, z našej menšiny na Slovensku. Neviem, nejak som nemala tú potrebu. Potrebu prichádzať do styku s našou kultúrou si naplním vždy, keď cestujem domov, niekoľkokrát do roka som tam so svojou rodinou, so svojimi kamarátkami... Naša kultúra je dosť blízka tej slovenskej, rozdiely nie sú také zásadné, že by som to potrebovala nejakou deklarovat a vyhľadávať.“ (vydatá za Slováka, je tu 13 rokov)

„To je strašne malá komunita, mám len jednu kamarátku – krajanicu, ale tiež sa veľmi nestretávame... Ostatní sú vekovo starší. Mladých ľudí od nás je tu veľmi málo.“ (vydatá za Slováka, je tu vyše 6 rokov)

Väčšina migrantiek si však vytvorila priateľstvá aj vo svojej krajanskej komunite.

„Zoznámila som sa s dievčatami na intráku, mám aj staršiu kamarátku. Mám kamarátky aj Slovenky, aj od nás.“ (vydatá za cudzinca, je tu 11 rokov)

„Mám veľa priateľiek a dosť často sa s nimi rozprávam o ľudských právach, hlavne o ochrane žien... Väčšinou mi odporúčajú, čo platí na mužov a tak ďalej, ako na svojich i všeobecne.“ (vydatá za krajanu, je tu 22 rokov)

Niekedy k stretnutiu s krajanmi dopomohla až po dlhšom čase náhoda. To bolo najmä v prípadoch, keď migrantka s rodinou žila izolovane alebo mimo hlavného mesta.

„Pamätám si... v mäsiarstve mi jedna pani hovorí: „Vy ste z (krajina pôvodu – pozn. aut.)?“ Hovorila lámanou materčinou, nebola to čistá materčina: „Môj muž je z (krajina susediaca s krajinou pôvodu – pozn. aut.)“. Ja hovorím: „Áno? A kde bývate?“ Vysvitlo, že blízko nás. Tak hovorí: „Príďte niekedy na kávu, tak radi by sme sa s vami porozprávali“. Ja som to manželovi hovorila, ale on ani za svet nechcel ísť. A ja hovorím: „Prosím ťa, aspoň trochu sa s niekým porozprávam.“ Tak na to pristúpil a odvtedy sme kamoši. Oni nás zoznámili s ďalšími, tí sú zas krajanica, tí nás zoznámili, a tak sme si rozširovali okruh...“ (prišla s rodinou pred 15 rokmi)

„Boli tu známi môjho manžela, ale nejakú sme si nevyhovovali... Skúšali sme sa kontaktovať s krajanmi, ale v tej dobe to bolo také, že každý sa uzatváral... Nikdy ste nevedeli, na akého blbca naletíte... Vtedy sme sa viac orientovali na Slovákov a aj nám pomáhali... Medzičasom sa sem nastabovalo veľa krajanov. Aj so Slovákami sme kamoši, takže teraz už je dobre.“ (žijú s rodinou mimo Bratislavu)

V niektorých migrantných skupinách nadobudli kontakty s krajaným prostredím formálnejšiu, organizovanejšiu podobu. Ženy sa spravidla na jej činnosti aktívne podieľajú. Existujú dokonca komunity, ktoré majú špeciálnu organizáciu pre ženy. Niektoré sa stretávajú na základe príslušnosti k náboženskému vyznaniu, napríklad moslimky.

„...Na Slovensku som hľadala... nejakú mešitu, komunitu, alebo čo. Mala som veľmi obmedzenú komunikáciu s ľuďmi. Do mesta som išla iba raz za mesiac, nevedela som, ako a kam ísť... Keď som sa zoznámila s mojím budúciim manželom, on ma vlastne naviedol na tú mešitu. A tam som sa zoznámila s ostatnými moslimkami, a už to išlo... Najviac sa stretávame cez Ramadán, čo je raz do roka, vtedy sa všetky vidíme. Ale aj mimo sa stretávame, kedy ako môžeme sa stretneť, zavoláme si...“ (ekonomická migrantka, žije na Slovensku 11 rokov)

Migrantky rovnakej národnosti sa stretávajú aj preto, aby si jednoducho prediskutovali spoločné problémy a poradili si navzájom, predovšetkým o problémoch detí.

„Áno, existujú také stretnutia, na ktorých sme samotné ženy – a väčšinou sa bavíme najmä o tom, ako sa majú deti, ako sa im darí v škole... Je to čiastočne aj organizované, pretože je nás tam viac ako dvadsať.“ (je na Slovensku 22 rokov, má tri deti)

Jedna z respondentiek opísala, ako komunitný život vstúpil priamo do jej domácnosti, pričom v pozadí je opäť vzdelávanie detí. Pomáha s ubytovaním a ostatným zabezpečením deťom príbuzných, ktoré sem prichádzajú študovať. Takto sa im s manželom podarilo vytvoriť rozšírenú rodinnú domácnosť, ktorá žije celým životom.

„Kde bývam, sú aj moje deti, ale aj bratranec a neter. My spolu ako štyri rodiny – štrnásť ľudí spolu – bývame. Teraz mám dvoch chlapcov na doktorandskom štúdiu... Takže dvoch chlapcov a štyroch študentov. Všetci študujú. Všetci prišli z našej krajiny. Chcela som im pomôcť, aby získali vzdelanie... My sme ich pozvali... Je u nás veselo, sme ako organizácia.“ (na Slovensku žije vyše 20 rokov)

Organizované komunity či krajané organizácie majú na Slovensku iba niektoré národnosti. A v mnohých z nich sú aktívne práve ženy. Komunity sa stretávajú najmä pri príležitosti sviatkov a výročí – vtedy organizujú rôzne kultúrne alebo športové podujatia. Činnosť národnostných či krajaných organizácií na Slovensku sa teda väčšinou obmedzuje na aktivity kultúrno-spoločenského charakteru.

„Združenie krajanov existuje, snaží sa organizovať kultúrno-športové aktivity, lebo ľudia sú teraz strašne zaneprázdnení, málo sa zabávajú... Ale keď niekto niečo zorganizuje, tak si nájdú čas sa stretnúť. Na začiatku to bolo strašné, každý sa uzatváral, každý sa bál každého, lebo tu bolo od nás veľa podvodníkov, a keď vás stretli, požičiavali si od vás peniaze... Fakt sme sa báli kamoši. Teraz je to už iné.“ (žije na Slovensku s rodinou vyše 15 rokov)

„My sa za rok stretneť aj viac razy, asi desaťkrát. Skoro tisíc ľudí príde... Bývame nielen v Bratislave, aj ďalší prídu na chvíľu... z Košíc, Komárna, Trnavy – všetci prídu do Bratislavy. Stretneť sa a budeme oslavovať Nový rok. Deň oslobodenia, a potom ešte Deň žien, Deň detí... Každý rok oslavujeme... Ženy to organizujú, ale všetci prídu, pozývame všetkých.“ (žije na Slovensku 22 rokov)

Rozhovory však v niektorých prípadoch zaznamenali isté prvé náznaky posunu činnosti organizácie k aktivitám zameraným na vzájomnú pomoc a podporu a na obhajobu ľudských práv príslušníkov a príslušníčok národnej komunity. A ako sa opätovne ukázalo, veľkú pozornosť venujú situáciám a problémom detí.

„Zúčastňujem sa na stretnutiach združenia krajaniek, som jeho členkou. Účelom jeho založenia bolo, aby sme si navzájom pomáhali. Na stretnutiach si väčšinou medzi sebou odovzdávame skúsenosti vo výchove, v podnikaní, hovoríme o bežnom živote. Hlavným ďalším účelom stretnutí je, aby sa naše deti zoznámili, aby potom mohli spolu organizovať kultúrno-sportové podujatia pre komunitu. Táto organizácia je veľmi aktívna v rámci komunity...“ (Ázia, matka troch detí)

„Naše ženy sú veľmi obmedzené jazykom. Máme štyri hlavné úlohy. Pomáhať deťom študovať, to je dôležité – ako študovať a kam pôjde dieťa študovať. Druhá vec je, že si pomáhame navzájom v pracovných veciach, poradíme si, alebo keď je niekto chorý... Tretia úloha: keď sa máme stretnúť, robíme občerstvenie. A posledný cieľ je kultúrny – spievať, tancovať... Aj teraz som chcela pre naše ženy nejaký kurz tanca.“ (Ázia, má ešte dve školopovinné deti)

Pri rozprávaní o krajaňských organizáciách sa migrantky zmienili o viacerých problémoch. Chceli by napríklad zlepšiť činnosť krajaňskej organizácie, poukazovali na nedostatok priestorov a financií, i na nedostatočnú podporu zo strany štátu. S lútosťou hovorili o veľkom zaostávaní za okolitými krajinami. Na Slovensku sú však aj skupiny takých migrantiek, ktoré krajaňskú organizáciu nenašli vôbec.

„Ten komunitný život nie je až taký intenzívny ako v okolitých krajinách...“ (Ázia, žije na Slovensku vyše 22 rokov)

„Tak sklamlalo ma to, že v N. (krajinu EÚ-15) som rýchlo našla krajaňskú komunitu, a ľudia si tam pomáhali jeden druhému. Nevieťm prečo..., ale tu na Slovensku som nenašla takú komunitu. A ja by som rada pomohla – s úradmi alebo také veci...“ (Európa, žije na Slovensku 5 rokov)

A naopak, je zase mnoho migrantiek, čo sa do žiadnych organizovaných činností svojej komunity nezapájajú. Nepociťujú potrebu vyhľadávať organizácie svojich krajanov, alebo na Slovensku takéto organizácie ešte nevznikli či nie sú všeobecne dostupné (nevedia nájsť žiadne informácie). Niektorým prepojenie na krajaňské siete nechýba.

„Pre mňa to teoreticky mohla byť Matica slovenská (organizácia, ktorá mohla v začiatkoch pomôcť – pozn. aut.), ale vôbec som s ňou neprichádzala do styku. Poradila som si bez nich... No a ešte som prichádzala do styku s naším veľhyslancetvom, ale tiež iba v záležitostiach dokladov, viz a papierov. Keď už mám nejaký reálny problém, tak sa skôr obrátim na kamarátov, a nie na nejakú organizáciu.“ (Európa, vydatá za Slováka)

„Pokiaľ ide o to, ako nájsť krajanu, na to neexistuje žiadny mechanizmus. Možnože teraz je, ale vtedy nebol... A ako každá normálna osoba, som mala odpor k inštitúciám. Už len pomyslieť na to, zúčastňovať sa na nejakých krížkoch... to v žiadnom prípade! V tej dobe som na to ani nemyslela, ja som sa chcela rozprávať po slovensky, ja som sa chcela tu s ľuďmi zoznámiť.“ (Európa, pôvodne prišla s manželom Slovákom)

Zhrnutie: Podľa participácie na sociálnych vzťahoch migrantky z tretích krajín tvoria heterogénnu skupinu. Časť je izolovaná od okolitého prostredia, iné sú aktívne v rôznych typoch sietí. Intenzita nadväzovania sociálnych kontaktov a ich podoba do značnej miery závisia od životného cyklu: menia sa v súvislosti s tým, ako sa mení úloha migrujúcich žien. Migrantky sa v priebehu života stávajú súčasťou viacerých sociálnych sietí, pričom intenzita zapojenia do jednotlivých sietí má svoje rodové špecifiká.

Potreba zapojenia do priateľských a sociálnych sietí mimo rodiny je u skúmaných migrantiek všeobecná, jej naplnenie však nie je u všetkých žien rovnako úspešné. Veľmi totiž závisí od príležitostí a jazykových zručností. Niektoré migrantky uprednostňovali vzťahy s majoritnou populáciou, iné sa obmedzovali na krajaňské prostredie. Na vytvorenie väzieb so Slovákami a Slovenkami vplýva predovšetkým spôsob príchodu do krajiny (účasť na kurze slovenského jazyka, priame zapojenie do študentského alebo pracovného kolektívu), pri migrantkách uzavretých po príchode do domácej sféry sú rozhodujúce susedstvá, vstup detí do vzdelávacieho systému, ale aj náhodné stretnutia.

Skúmané migrantky sa dosť odlišovali podľa potreby kontaktovať sa s krajaňským prostredím. Sú ženy, ktoré takéto kontakty aktívne vyhľadávajú, iné o ne záujem nemajú. Vzťahy s krajaňkami či kra-

janmi sa odohrávajú vo dvoch rovinách – na neformálnej alebo organizovanej báze. Nie každá migrantská etnická skupina má však na Slovensku krajské organizácie; pravdepodobnejšie sú v tých etnikách, ktorých kultúra a jazyk sú výrazne odlišné od slovenskej. Stretnutia s krajanmi majú prevažne spoločenský charakter (oslavy sviatkov, športové a kultúrne akcie), no objavili sa aj pokusy o presadzovanie iných cieľov a záujmov. Sú medzi nimi najmä ciele súvisiace s deťmi z migrantských rodín – pomáhať im pri štúdiu a integrácii do spoločnosti a navzájom ich kontaktovať, ako aj snaha o vzájomnú pomoc v pracovnej či inej oblasti a o obhajobu svojich práv. Krajské organizácie zatiaľ narážajú na Slovensku na značné problémy

5.7.3. Pocit domova – kde sa cítia doma

Za dobrý ukazovateľ integrácie migrantov a migrantiek do novej spoločnosti sa všeobecne považuje pocit domova, teda či sa v prijímajúcej krajine cítia doma alebo ako cudzí. K takémuto pocitu výrazne prispieva poznanie nového prostredia, vytvorenie sociálnych sietí, ako aj skúsenosti s prístupom majoritnej populácie.³⁴ U migrantiek s rodinou vplyvajú na pocit domova rozhodujúcim spôsobom deti a ich adaptácia na krajinu. Naopak pocity cudzinky pretrvávajú v skupine migrantiek s dočasným pobytom, s príbuznými v domovskej krajine a neovládajúcimi jazyk.

Medzi skúmanými migrantkami bol častý pocit stotožnenia so Slovenskom, domovom je už pre nich prijímajúca krajina. Pocit domova v novej krajine však v žiadnom prípade neprichádza ľahko – predchádza mu dlhšia etapa spoznávania pravidiel života v novej spoločnosti a vyrovnávania sa s novým prostredím. Vnímanie Slovenska ako domovskej krajiny prichádza postupne, po niekoľkých rokoch pobytu.

„Myslím, že sme sa tu cítili spokojnejší také dva – tri roky po tom, čo sme prišli. Začalo sa niečo hýbať, aj na úradoch nám povedali, že po nejakom čase máme možnosť získať povolenie aj na trvalý pobyt. A tak sme videli, že keď trvalý pobyt, tak potom má človek väčšiu šancu získať aj občianstvo... Už sa cítime tuto viac doma.“ (prišla s celou rodinou a žijú na Slovensku 15 rokov)

„Už som sa začala cítiť ako doma... Sú to také štádiá kultúrneho šoku. Keď prídeš, nič sa ti nepáči. A potom sa snažíš akoby ujsť, si ako v kľietke a urobíš všetko možné, aby si išla von. A potom sa začína usádzat tá apatia, že už vieš, čo a ako, a potom ide také štádium, že si to už začneš trochu užívať... Keď vieš, že už nič iné sa nedá (smiech), tak nebudeš len takto... nesediš a nečakáš...“ (má manžela Slováka a deti, žije na Slovensku vyše 6 rokov)

Jedna z respondentiek podrobne opísala okamih, kedy si po prvý raz uvedomila Slovensko ako svoj domov. Bolo to po dlhšom pobyte v zahraničí, v inej európskej krajine, a opätovnom návrate na Slovensko.

„Tam som nemala nikoho, tak to bolo veľmi ťažké (v jednej z krajín EÚ-15 sprevádzala manžela Slováka na študijnom pobyte – pozn. aut.). Keď som sa vrátila, to si pamätám... niektorí mali také ustarostené tváre, a ja som mala vždy taký prilepený úsmev. Zo všetkého som sa tešila... (smiech). Vtedy som si po prurýkrát uvedomila, že som tu doma.“ (mala manžela Slováka, má tu deti)

K pocitu domova v prijímajúcej krajine prispieva okrem spoznania nového prostredia aj úspešnosť zapojenia do sociálnych sietí. Viaceré migrantky zdôrazňovali, že na Slovensku sa cítia doma preto, lebo tu majú veľa priateľov a známych.

„Poznám toto mesto lepšie ako moje rodné mesto, mám tu oveľa viac kamarátov, známych, veľa zážitkov. Oveľa lepšie sa tu cítim, naozaj ako doma. Doma som sa bála napríklad potme ísť niekam, tu sa nebojím.“ (je vydatá za cudzince a žije na Slovensku 11 rokov)

³⁴ Monica Boyd v súvislosti s majoritou pripomína otázku všeobecného sociálneho dištancu vyznačujúceho sa vzdialenosťou medzi „my“ a „oni“ (Boyd, 2006, s. 9).

„Nebolo to ťažké rozhodnutie (žiť po svadbe so Slovákom na Slovensku – pozn. aut.), pretože podľa mňa to sú roky vysokoškolského štúdia, vtedy si človek formuje aj vzťahy, aj tie kamarátske vzťahy, a ja už som sa tu naozaj cítila ako doma. Už som si našla veľa kamarátov, s ktorými som si rozumela oveľa viac ako s kamarátkami zo strednej školy, dodnes to sú také priateľstvá na celý život, a stále to trvá. Takže už som tu bola doma a už som tu aj mala perspektívu, že tu môžem pracovať, začala som už pracovať..., takže videla som to reálnejšie, že sa uplatním na Slovensku než vo svojej pôvodnej krajine.“ (má manžela Slováka a dieťa, žije tu 13 rokov)

Okrem priateľských väzieb, ktoré vytvárajú nevyhnutné zázemie pre spokojný život, prispieva k pocitu stotožnenia sa s našou krajinou perspektíva primeraného pracovného uplatnenia. Vo viacerých rozhovoroch sa „domov“ lokalizoval k jednému mestu na Slovensku:

„Bratislava bola pre nás domov, tam sme sa spoznali... Doteraz sme tu a je nám tu dobre... cítíme sa tu ako doma. Máme tu asi najlepšie možnosti uplatnenia kvôli tomu, že tu máme už prax, máme tu aj kontakty, máme tu aj zázemie a veľa kamarátov... Ja to beriem tak, že domov je tam, kde sú ľudia, ktorých máme radi, a určite na Slovensku sú ľudia, ktorých mám asi najradšej... Jasně, v rodnej krajine je moja rodina, moji rodičia, sestra, ktorých mám tiež veľmi rada, ale ja si už neviem predstaviť, že by som tam žila. Lebo ja som si tak odvykla, že keď tam prídem, tak ma úplne iritujú niektoré veci ako úplatky, byrokracia a jednoducho to, že s tým nič nemôžem robiť a že nemám šancu to zmeniť. Strašne ma to štvie, lebo sa tam cítim doma a zároveň cítim tie obrovské rozdiely a takú bezradnosť z toho všetkého a nostalgiu, taký smútok a dezilúziu, že sa s tým nedá pohnúť. No a v Bratislave som doma najviac. Je to mesto, kde som sa spoznala so svojím mužom... našli sme si tu také svoje miesteká..., takže strašne veľa spomienok sa mi viaže na Bratislavu. Kebyže tu niekedy nebudeme bývať, určite sa sem budem vracáť a budem mať pocit, že som tu doma.“ (pracuje v odbore, žije v Bratislave)

Avšak najsilnejší stimul, ktorým migrantky podmieňovali vznik pocitu domova v novej krajine, bola vlastná rodina. Doma sa cítia tam, kde sú ľudia, ktorých majú najradšej, kde si založili rodinu a porodili deti, kde žijú najbližší príbuzní.

„Áno, cítim sa tu ako doma. Keď som sem prišla, bola som mladá, tak som na to vôbec nemyslela, že by som tu zostala. Avšak po tom, ako som si tu založila rodinu a porodila deti, považujem Slovensko za svoj domov. Aj tá klíma, aj to počasie, všetko mi vyhovuje.“ (vydatá za krajana, deti sa narodili na Slovensku)

Pre mnohé migrantky žijúce na Slovensku je však stále domovom krajina pôvodu. Veľa závisí od toho, kde majú svoju rodinu, nakoľko ovládajú jazyk a či sú tu zapojené do priateľských sietí. Respondentky s rodinou v domovskej krajine a s jazykovým deficitom majú tendenciu nepovažovať Slovensko za svoj domov.

„Necítim sa tu doma. Chýba mi tu „len“ rodina – manžel a dieťa. Hypoteticky keby so mnou uzavreli zmluvu na dlhšie a bola by možnosť spojenia rodiny na Slovensku, tak by som s tým aj súhlasila.“ (prišla za prácou na tri roky cez agentúru, doma má manžela a dieťa)

„To predsa len nie, pretože tam mám predsa svojich starých rodičov, svojich rodičov, svoju rodinu. Doma je doma.“ (slobodná a žije na Slovensku vyše roka)

„Určite sa tu necítim ako doma. Doma je doma, a ja to mám o to horšie, že mám jazykovú bariéru.“ (slobodná, prišla pracovať na tri roky)

Niektoré z respondentiek sa nedokázali alebo nevedeli jednoznačne rozhodnúť. Pociťujú citové väzby k obidvom krajinám – k Slovensku i ku krajine pôvodu. Vyjadrili sa v tom zmysle, že majú dva domovy. Tieto „dvojité“ pocity prežívajú aj u dlhodobých migrantiek na Slovensku, ktoré spravidla pochádzajú z krajín s výrazne odlišnou kultúrou a materinským jazykom.

„Už je to tu doma... pretože tu máme naše deti, aj môj život a majetok. Ale keď idem domov, ja sa cítim doma tam. Mám dva domovy, tu aj tam.“ (Ázia, žije tu s rodinou 20 rokov)

„Je fakt, že keď som tam (v krajine pôvodu – pozn. aut.) dlhšie, tak už ideme domov na Slovensko, a keď sme dlho tu, tak ideme domov tam. Takže my fakticky máme dva domovy, kritizujeme aj Slovensko, aj svoju pôvodnú krajinu. Môžeme porovnávať.“ (Európa, žije s rodinou 15 rokov na Slovensku)

„Slovensko je mojím druhým domovom, ale doma je doma, v krajine pôvodu by som sa asi cítila istejšie a bezpečnejšie... Tu na Slovensku sa ešte cítim trochu mimo spoločnosti, nedokážem sa stopercentne integrovať do spoločnosti... Tým, že na ulici ... nevnímam svoj materinský jazyk, neviem, kto si čo myslí...“ (Ázia, žije s rodinou na Slovensku 22 rokov)

„Ja neviem... Žijem tu už päť rokov, som zamestnaná, mám svoje bývanie, ale ja ešte vždy vravím, že u vás na Slovensku a u nás doma...“ (vydatá za Slováka a žije tu 5 rokov)

Zhrnutie: Pre pocit príslušnosti skúmaných migrantiek ku Slovensku sú rozhodujúcimi činiteľmi dĺžka pobytu v krajine a typ migrácie. Pre migrantky prichádzajúce na kratší pracovný alebo študijný pobyt, sa pocit domova samozrejme viaže na krajinu pôvodu, ale migrantky s dlhším pobytom na Slovensku to pociťujú inak. Niektoré nadobudli pocit domova na Slovensku, iné zasa deklarovali dvojakú príslušnosť – majú vlastne dva domovy. Rozhodujúcim momentom stotožnenia sa s krajinou býva založenie si rodiny na Slovensku. Rola matky je teda pre identifikáciu migrantiek s krajinou jednou z rozhodujúcich (popri pracovnom uplatnení a priateľských sieťach).

5.7.4. „Migračné“ plány do budúcnosti

Zahraničné výskumy poukázali na podobné súvislosti aj pri migračných plánoch žien. Identifikovali dôležitosť roly matky: predstavuje kľúčový kontext, od ktorého migrantky odvíjajú svoje budúce plány o zotrvaní v krajine alebo o odchode z nej (Boyd, 2006; Souralová, 2009). Náš výskum potvrdil, že rodina s deťmi predstavuje pre migrantky nielen silný integračný faktor (cítia sa doma tam, kde majú rodinu a deti), ale deti sú aj hlavným motívom zotrvania v novej krajine.

Migrantky s deťmi pri úvahách o budúcnosti zvažovali primárne záujmy detí. Nechcú ich vytrhávať zo známeho prostredia a oddeľovať od kamarátov. Chcú, aby vychodili školu a vyrastali na Slovensku, kde to poznajú a vedia jazyk. Rešpektujú želanie detí, ak nechcú meniť krajinu. Koniec koncov, viaceré migrantky opakovane naznačili, že práve túžba zabezpečiť deťom istejší, pokojnejší život a lepšie životné šance stála za ich rozhodnutím pre odchod z domovskej krajiny. Rozhodovanie o prípadnom návrate do domovskej krajiny či o odchode do inej krajiny odkladajú „na potom“, keď deti odrastú.

„My sme si stále mysleli, že niekde odídeme, keď sme sem prišli. Ale teraz, keď vidím deti, ako si robia svoje plány... Napríklad dcéra – teraz bude štvrtáčka, ale si predstavuje, ako bude ôsmačka...“ (má dve malé deti)

„Momentálne na to nemyslím, mám tu ešte malé deti, musím ich vychovávať, aby... dospeli. Neskôr však uvažujem o tom, že by som odišla.“ (má tri deti, dve sú malé)

„Teraz sa cítim tu doma. Neviem, prečo by som sa tam vracala, lebo deti by sa nevrátili, ony sú tu doma, a bez detí rozhodne nie. Práca takisto – ťažko by som tam našla prácu, čo by mi vyhovovala a v ktorej by som bola dobrá. A iné dôvody nemám, lebo z rodiny mám iba sestru.“ (má dve väčšie deti)

„Záleží predovšetkým na deťoch. Závaži to od toho, kde budú chodiť do školy a čo budú študovať. A podľa toho, keď ony budú dospelé, sa rozhodnem aj ja. Momentálne nemôžem, nemám jasný plán pre svoje deti.“ (má tri školopovinné deti)

Rovnakým spôsobom „fungujú“ pri rozhodovaní o zotrvaní v krajine okrem detí aj vnúčatá, ako ukázal príbeh jednej migrantky vyššieho veku:

„...vidíme, že tu môžeme zostať, chceme, aby sa aj vnúčatá zapísali do školy, aby sa sem presťahovala aj celá rodina – aj syn, aj deti.“ (prišla sem za manželom už ako stará matka)

Nejde však o jednoznačnú súvislosť; materstvo (či status starej matky) síce zvyšuje pravdepodobnosť zotrvania na Slovensku, ale neurčuje ho jednoznačne. Aj predchádzajúce výroky naznačujú, že niektoré migrantky si po osamostatnení detí vedia predstaviť život v nejakej inej krajine alebo návrat do domovského štátu.

„My by sme sa chceli vrátiť domov, ale deti asi nie. Deti sú zvyknuté tu. My by sme sa radšej vrátili domov, tam je teplejšie, nebudem mať problémy s chrbticou. My sme chceli jednoduchší život pre naše deti, chceli sme im pomôcť, aby mali základy života. Keď budú dospelí, my pôjdeme.“ (má dve deti)

„To ste mi dali strašne ťažkú otázku, kde sa chystám žiť v budúcnosti. Uvažujem o tom, ale pravdu povediac, už si neviem predstaviť, že by som žila doma. Ale závisí to od toho, kde budú naše deti. A predpokladám, že dve budú žiť tu na Slovensku, možno niekto z nich v Rakúsku, ale to je tu blízko. Staršia dcéra si nevie predstaviť život tam u nás, tá mladšia tam možno pôjde, lebo má odtiaľ manžela. Ale aj ona už cíva (smiech), hoci ju to vždy táhala...“ (má tri väčšie deti)

„Stále sme ešte v takom štádiu, že nemáme problém odísť niekam. Môže sa to samozrejme stať, manžel môže dostať pracovnú ponuku v zahraničí. Také blízke zahraničie, to si viem živo predstaviť, to by nebol problém. Už niečo vzdialenejšie, to by mohlo byť komplikovanejšie, pretože máme malé dieťa, ale inak nie sme naozaj nijako viazaní. Sme citovo viazaní na Bratislavu, ale nie je to také, že sa odtiaľto nepohňeme. Určite by sme si mohli vybudovať domov aj niekde inde, ale zatiaľ nám Bratislava maximálne vyhovuje...“ (má jedno malé dieťa)

Slobodné migrantky bez detí, ako aj ženy, ktorých deti ostali v domovskej krajine, by sa po ukončení štúdia alebo pracovného kontraktu prevažne chceli vrátiť domov. Niektoré vyjadrili túžbu po inej krajine.

„Na rozdiel od tých mladších, ja už mám rodinu (manžela a dieťa v krajine pôvodu – pozn. aut.), takže po tých troch rokoch ukončím zmluvu a pôjdem domov.“ (prišla pracovať na tri roky cez agentúru)

„Cítim sa na Slovensku ako doma, ale viacej túžim po južnej Amerike, neviem prečo. To bolo niečo také, to bolo vnútri odmalička. Ale keď som tu na Slovensku... rozprávam maminke, čo sa mi tu páči... čo som sa tu naučila, a ona je z toho dosť prekvapená, ale príjemne.“ (slobodná, študuje tu 2 roky)

„Aktuálne pre mňa, ja môžem hocikam, keď som prichádzala, nemala som záujem ísť niekam, nikdy som nebola na Slovensku... v tábore veľa ľudí prišlo a odchádzalo preč... Ja chcem žiť svoj život a pomáhať iným ľuďom tu – to je všetko... nemôžem sa vrátiť do mojej krajiny... hrozí mi smrť. Hľadám cestu, aby som si tu mohla prिवiezť dieťa... Ak v tejto krajine čelím problémom, nechcem sa v nej usadiť... prečo?“ (ušla z domovskej krajiny, je tu tri roky)

Viacere z nich si však vedia predstaviť Slovensko ako krajinu, kde by sa usadili natrvalo alebo aspoň na dlhší čas.

„Keby som mala možnosť, tak by som tu aj zostala. V mojej krajine je dosť problematické nájsť si adekvátnu prácu... A potom by som možno pomáhala ostatným rodinným príslušníkom, že by som ich sem pozvala.“ (slobodná, prišla pracovať na tri roky)

„Veľmi by som privítala možnosť, aby som tu mohla zostať, ale to bohužiaľ záleží od zamestnávateľa, od tunajších úradov. Pokiaľ by bola taká možnosť, tak by som tu chcela čo najdlhšie zostať. Ale nastalo nie.“ (slobodná, prišla pracovať cez agentúru)

Zhrnutie: Väčšina migrantiek s rodinou plánuje zostať na Slovensku. Svoje predstavy a plány týkajúce sa návratu domov či zotrvania pritom odvodzujú primárne od svojej úlohy matky. Rola matky sa tak ukázala ako zásadná súčasť migračného a integračného procesu žien. Pod pojmom „domov“ chápajú krajinu, kde ich deti sú, alebo budú, zapojené do vzdelávacieho procesu a kamarátskych sietí. Vykonávanie materskej roly vo veľkej miere určuje ich spokojnosť v novej krajine i budúce plány. Migrantky bez detí

sa chcú väčšinou vrátiť domov alebo odísť do inej krajiny, hoci za istých predpokladov pripustili aj možnosť zotrvania. Sú to prevažne študentky alebo dočasné ekonomické migrantky.

5.8. SKÚSENOSTI S INŠTITÚCIAMI

Migrantky musia v novej krajine navštíviť množstvo úradov a inštitúcií, kde môžu naraziť na systémové prekážky alebo na neústretný prístup. Výskum zaznamenal bohaté skúsenosti migrantiek z treťích krajín s konkrétnymi inštitúciami a organizáciami. Väčšina z nich mala z oficiálnych stretnutí negatívne zážitky, iba malá časť sa stretla len s pozitívnym prístupom a zaobchádzaním.

5.8.1. Proces legalizácie pobytu a získavanie slovenského občianstva

Prvým predpokladom života a práce na území cieľovej krajiny je vybavovanie pobytu, ktorým musia prejsť všetci oficiálne (v istej etape aj neoficiálne) prichádzajúci cudzinci a cudzinky. Proces legalizácie pobytu na Slovensku patril u mnohých migrantiek k dosť bolestivým zážitkom. Nezriedka bol zdĺhavý a ťažký, ženy postupne prechádzali rôznymi cudzineckými statusmi, pri ktorých narážali na množstvo systémových i osobných prekážok. V mnohých prípadoch proces legalizácie pobytu prišiel veľké finančné nároky a znamenal výrazné zaťaženie rozpočtu migrantiek a ich rodín.

Príbely „vývoja“ pobytu a sprevádzajúce situácie sú veľmi rôznorodé, tak ako boli rôznorodé dôvody a vzorce migrácie, ako sa priebežne menila životná situácia ženy a ako postupoval proces integrácie. Sú rôznorodé aj podľa obdobia príchodu i krajiny pôvodu. Vari najdlhší bol u migrantky, u ktorej prechádzal od turistických víz cez pobyt a prácu načierno, azyl a tolerovaný pobyt, až po získanie prechodného pobytu za účelom zlúčenia rodiny, ktorý musí stále obnovovať. Do jej príbehu sa vtkala aj skúsenosť so zásahom polície a životom v utečeneckom tábore.

„Bola som tu nejakú dobu načierno, skoro dva roky. Hrozné to bolo, nikam som nevychádzala, bola som furt v strese a bála som sa... Stratila som aj zamestnanie, lebo majiteľ sa už veľmi bál a povedal, že bola nejaká kontrola a nebude ma už zamestnávať... Nieкто ma udal, policajti prišli priamo pre mňa na izbu a zobrali ma... Poslali ma do takeho tábora, tam som bola asi mesiac a týždeň – karanténa... Prvykrát mi odmietli žiadosť o azyl, aj druhýkrát... Najprv mi udelili tolerovaný pobyt a asi o tri týždne mi ho zrušili. A tým som tu bola automaticky nelegálne, a ja som vôbec netušila, čo robiť. A to som mala za dvadsaťštyri hodín vycestovať, ale mi oznámili, že mám nelegálny pobyt, takže to sa ani fyzicky nedalo... nárok na prechodný pobyt za účelom zlúčenia rodiny, lebo už dva roky sme boli zosobášení s manželom... Dostala som sa domov, a potom som tam vybavovala štyri a pol mesiaca ten prechodný pobyt, chvalabohu mi ho dali... Teraz mi končí, tak som podala o predĺženie... teraz by mi mali dať na rok, dúfam...“ (pôvodne prišla za prácou)

Aj menej členité a dramatické cesty k pobytu sprevádzali mnohé ťažkosti. V ďalšom príbehu išlo len o vybavenie dlhodobého pobytu, čo sa však neúmerne predlžovalo, bolo finančne náročné a bolo sprevádzané požadovaním množstva dokladov, so zmenami v požiadavkách a s problémami pri preklade dokumentov.

„Musela som žiadať o trvalý pobyt, to strašne dlho trvalo... mali nejaké nové zákony a ľudia na ambasáde tiež boli noví, nevedeli to riadne... Požiadali o nejaký papier a o mesiac ešte o ďalší, nikdy nedali naraz zoznam, čo potrebujeme, po jednom sme museli vybavovať. Dvakrát sme museli ísť do hlavného mesta (na slovenské veľvyslanectvo, čo je z bydliska respondentky 24 hodín vlakom – anketárka) ... museli sme si dať overiť rodný list, všetko sme museli prekladať – od nás sme to poslali na Slovensko, tu to prekladali a poslali späť, a my na ambasádu, nemali tam priamo prekladateľa... A strašne veľa peňazí do toho, lebo to bolo treba hneď, všetko sme posielali cez DHL a preklady stáli veľa.“ (nasledovala manžela Slováka)

Iný príbeh predostrela migrantka, ktorá prišla na Slovensko s celou rodinou. Odvíjal sa od dlhodobého pobytu a jeho každoročného predlžovania pre všetkých členov rodiny – manželského páru a detí, cez preukaz zahraničného Slováka, až k slovenskému občianstvu. Očami migrantky proces

sprevádzala prílišná byrokracia, potreba zladit' termíny platnosti ostatných dokumentov (za všetkých členov rodiny) a obrovské finančné náklady.

„Manžel už mal pobyt, ale teraz bol problém vybaviť aj pre mňa, aj pre deti... vypýtali si nejaký papier, a ten, ktorý si vypýtali, vyžadoval zas ďalší papier. To bolo donekonečna, stále sme sa točili dokola... Jeden rok bolo treba dvadsaťsedem papierov, aby sme vybavili pobyt... A každý rok pribúdali tie papiere... Aj sme po treťom – štvrtom roku uvažovali, či sme dobre spravili, že sme tu zostali, či nepôjdeme niekde ďalej... a koľko peňazí sme na to vydali! Mohli sme si kúpiť v tej dobe jednoizbový byt!... A vybavovanie tých papierov... lebo rok sa za chvíľu otočí, a znovu musíte vybavovať. Vždy sme museli vybavovať tri mesiace predtým, než nám vyjde vízum, a museli sme mať platný pas minimálne rok... To bolo také kolo... Za chvíľu sme zaplnili ten pas, lebo sme cestovali hore-dole.“ (prišla s manželom a 3 deťmi)

„Musíme každý rok obnovovať doklady... Predstavte si tú cestu, idete na veľvyslanectvo a povedia vám, prídite o týždeň, a my máme tisíc kilometrov o týždeň znovu... No a každý rok pre celú rodinu. Napríklad išiel manžel, potom o tri mesiace zase ja, potom o tri mesiace syn... A keď vám potom povedia – chýba vám tu taký a taký doklad... Vôbec ich to nezaujíma... keď je to päťtisíc kilometrov, bohužiaľ musíte ísť aj do Afriky.“ (prišla za manželom, neskôr aj syn s rodinou)

Niektoré ženy prichádzajúce na Slovensko nemajú ani po dlhšej dobe pobytu presnejšie informácie o svojej budúcnosti. Veľmi často je to prípad migrantiek, ktoré ušli pred nepriaznivou situáciou v domovskej krajine, prešli u nás viacerými táborovými zariadeniami a rôznymi cestami k legalizácii pobytu, no z rôznych dôvodov zostávajú zatiaľ bez oficiálnej odpovede zo strany štátu, nevedia, čo ich čaká zajtra:

„Zatiaľ mi povedali iba to, že môžem pracovať, to je všetko. Nič viac, nehovoria mi nič, čo môžem či mám urobiť. Všetci mi hovoria prečo to mám urobiť, no nikto mi tu nepovie, čo konkrétne mám urobiť... Nevieť, neviem (odpoveď na otázku, ako dlho tu zostane – pozn. aut.), pretože dodatočná ochrana trvá jeden rok, potom ju môžem predĺžiť... Keď sa pýtam ďalej, aké sú podmienky po uplynutí tohto obdobia, či potom môžem zmeniť na niečo iné, hovoria, že ešte nemali takú situáciu... to je pre mňa veľmi zneisťujúce...“ (prišla sama ako utečienka)

Migrantky, ktoré prichádzajú ako organizovaná skupina – v rámci výmeny pracovných síl v minulosti, cez sprostredkovateľskú agentúru práce v súčasnosti, za účelom štúdia na niektorej zo slovenských univerzít a podobne – signalizovali podstatne menej problémov s vybavovaním či legalizáciou pobytu. Všetky potrebné záležitosti za nich vybavil sprostredkovateľ alebo škola.

„Vybavilo sa to veľmi rýchlo. lebo to bolo kolektívne, asi tri týždne to trvalo. Všetky administratívne záležitosti na úradoch vybavoval tlmočník a vedúci skupiny... v tých deväťdesiatych rokoch som mala už trvalý pobyt po manželovi – zlúčenie rodiny, manžel dostal povolenie k trvalému pobytu (je cudzinec – pozn. aut.). Syn mal po narodení občianstvo krajiny pôvodu, neskôr tu mal trvalý pobyt, a potom dostal aj slovenské občianstvo.“ (prišla pracovať s celou skupinou pred 1989)

„O všetko sa starala tá sprostredkovateľská agentúra.“ (prišla pracovať pred rokom cez agentúru)

„...vtedy sme to mali veľmi jednoduché, pretože škola robila všetko za nás. My sme nemuseli vybavovať nič, len odovzdať všetky dokumenty.“ (prišla študovať v revolučných rokoch)

Viaceré zo skúmaných migrantiek boli v čase výskumu držiteľkami slovenského štátneho občianstva. Jeden z dôvodov, prečo sa rozhodli požiadať o štátne občianstvo, boli práve problémy sprevádzajúce vybavovanie iných druhov pobytu. K ďalším dôvodom sa zaradili prekážky pri cestovaní do krajín Európskej únie, obmedzenia v sociálnom zabezpečení, a taktiež perspektívy detí, ktoré na Slovensku chodili do školy a cítili sa tu doma.

„Ja som si vybavovala občianstvo až päť rokov po sobáší... Cestovanie bolo zjednodušené v tom, že keď sme išli s manželom na dovolenku, tak som si nemusela vybavovať víza do Írska alebo kamkoľvek. Aj kvôli tomu sme sa

rozhodli, že požiadam o občianstvo... Poplatok za získanie občianstva, pokiaľ sa pamätám, je nejakých dvadsaťtisíc. Je to dosť vysoká suma. Ale je to raz za život.“ (Európa, vydatá za Slováka)

„Mám už slovenské občianstvo. Keď som mala trvalý pobyt, cítila som sa taká strašne neistá. Lebo napríklad ja som pracovala, platila som na Slovensku odvody ako každý iný zamestnanec, ale keby som prišla o prácu, tak by som sa nemohla priblížiť na úrade práce alebo by som nedostala podporu... Okrem toho tam, kde pracujem, mám možnosť veľa cestovať, ale tým, že moja pôvodná krajina má s mnohými štátmi vízovú povinnosť a ja som mala na Slovensku len trvalý pobyt, musela som si vybavovať stále víza. Napríklad keď som chcela ísť do Viedne na jeden deň, tak som si potrebovala vybaviť vízum. A to stálo veľa nervov, papierov a peňazí.“ (Európa, prišla s rodinou)

„Po piatich rokoch som smela požiadať o občianstvo. A bez problémov, trvalo to síce nejaký čas, ale... Okrem iného aj preto, lebo som si nevedela predstaviť, že by som sa niekedy vrátila, deti od začiatku mali slovenské občianstvo... No a prečo sme sa rozhodli? Lebo môj muž, my sme dosť cestovali, aj na dlhšie pobyty, a víza vybavovať pre nášho občana bolo oveľa zložitejšie ako pre občana Slovenska. A keďže to vyzeralo tak, že budeme cestovať stále, lebo mal stále nejakú prácu v zahraničí, tak už z tohto dôvodu to bolo ľahšie...“ (Európa, má dve deti)

„...okrem syna všetci máme slovenské občianstvo. Keď sme tu už bývali, chceli sme si kúpiť byt. A ako kúpite byt ako cudzinec? Potom sme rozmýšľali, že tu chceme trvalejšie zostať, tak to vyzeralo, deti už išli na strednú školu. My sme nechceli zostať na Slovensku, chceli sme ísť ďalej, ako väčšina ľudí chce niekam do zaslúbeného západného štátu. Ale potom sme tu zostali, tak sme požiadali, keď sme už mali ten preukaz zahraničného Slováka, o občianstvo. Trvalo to dva roky či rok.“ (Európa, má tri deti)

Niektoré migrantky si ponechali dvojité občianstvo, niekedy to však nebolo možné. Záviselo to od obdobia, kedy občianstvo získali a od nastavenia režimu v domovskej krajine.

„Nebolo ťažké rozhodnúť sa pre slovenské občianstvo. My sme tu žili, my sme to tak normálne brali. Nežiadali od nás, aby sme sa zriekli svojho pôvodného občianstva, ale museli sme špeciálnu žiadosť napísať... Napríklad ja som jedináčik, tak kto tam bude dedič, keď ja sa zrieknem občianstva? Lebo podľa našich zákonov nemôže cudzinec dedič. A prečo my by sme to niekomu cudziemu nechávali, keď je to moje? Takže sme napísali žiadosť a vyhoveli nám... Predtým to nebolo možné, a neviem, či je to teraz možné, aké sú dohody medzi štátmi.“ (Európa južná)

„Keby bola možnosť dvojitého občianstva, tak asi by som to zobrala, ale nebola.“ (Európa východná)

Rovnako aj pri samotnom procese vybavovania slovenského občianstva signalizovalo niekoľko respondentiek isté ťažkosti, ale u väčšej časti z nich prebehlo vybavovanie bez väčších problémov.

„Po dvoch rokoch som podala na občianstvo. To tiež trvalo dlho a veľa papierov a všetko, ale išlo to, tak pomaličky, ale išlo. Nebol žiadny problém.“ (Ázia, je tu 6 rokov)

„Ja i môj manžel sme pracovali dlho v tom podniku. Zato prebehlo vybavovanie štátneho občianstva celkom hladko, bez väčších problémov.“ (Ázia, je tu 22 rokov)

„Mám slovenské občianstvo, všetko prebehlo v poriadku.“ (Ázia, je tu 20 rokov)

Budúci záujem o slovenské občianstvo prejavili migrantky, ktoré sú na Slovensku dlhší čas, cítia sa tu ako doma a želia si tu zostať aj naďalej.

„Určite požiadam o občianstvo. Určite už by som mala viac práv, nárokov. Pristupovali by ku mne ináč než k cudzincovi.“ (je na Slovensku jedenásty rok)

5.8.2. Fungovanie inštitúcií a prístup k migrantkám

Už opis vybraných spôsobov legalizácie pobytu migrantiek na Slovensku a vybavovania občianstva poukázal na viaceré nedostatky, na ktoré narážajú pri povinných návštevách slovenských úra-

dov. Zo všeobecnejších problémov možno spomenúť deficity v informovanosti a zlú organizáciu práce inštitúcií.

Viacere migrantky sa sťažovali, že k informáciám sa dostávajú náhodne alebo cez priateľov a známych, oficiálne miesta im ich neposkytujú. Ukázala sa tiež nejednotnosť informácií v rôznych mestách Slovenska – niekde požadujú viac dokladov, inde menej; v jednom meste majú iné pravidlá než v inom.

... vôbec som nevedela, na koho sa mám obrátiť, aby som zmenila svoj status (nelegálny pobyt – pozn. aut.). Nemala som žiadne informácie. Náhodou som našla raz v meste pobočku neziskovej organizácie, kde mi ochotne pomohli a poskytli právnu pomoc.“ (Európa)

„Najhoršie boli tie vybavovačky... Myslím si, že to nebolo jednotné na Slovensku... Napríklad známi žili v P. a oni mali zase iné problémy, ale mali to ľahšie. Od nich nepýtali dvadsaťsedem papierov, ale osemnásť... My sme sa ani nemohli od nikoho dozvedieť, lebo nikto od nás nebyval konkrétne tu v T. Čo platilo v P. alebo v Bratislave, neplatilo v T.“ (Európa)

„Ja mám kolegyniu, ktorá sa vydala za Angličana, ona vravela, že v Bratislave je to proste strašné. Museli tam ísť o štvrtej ráno a postaviť sa do radu... Človek sa cíti ako nejaký druhoradý.“ (Európa)

Kritické komentáre sa týkali aj zlej organizácie práce na úradoch, ktoré nie sú ústretové a zbytočne oberajú klientky o čas i peniaze. Jedna respondentka porozprávala svoje zážitky z inej krajiny EÚ, kde je práca úradov pružnejšia.

„To je úplne niečo iné (porovnanie skúsenosti byť cudzincom v N. a na Slovensku – pozn. aut.). Ja som bola au-pairka, a potom som si vybavila študentské vízum. Za dvadsať minút. Zavolala som na úrad, oni mi povedali, aké doklady mám doniesť; doniesla som tam doklady, nechala som im pas, išla som dolu, kde majú taký automat, zaplatila som štyridsaťpäť euro, a keď som vyšla hore, už som mala vízum hotové... A na Slovensku: chodte tamto overiť, a len k tomu notárovi, a prineste toto, a pridte o dva týždne, a rozhodnutie príde o štyri mesiace, a zaplatte takýto kolok... To bolo strašné. Zažila som ešte raz to isté teraz, keď sme vybavovali pobyt pre moju sestru... Má tu prechodný pobyt za účelom zamestnania.“ (Európa)

Celkovo sa dá konštatovať, že medzi skúmanými migrantkami prevažovali skôr zlé skúsenosti s úradmi. Treba však povedať, že bolo aj zopár žien, ktoré s úradmi nemali nijaké ťažkosti. Dostali pomoc, akú potrebovali, úradníčky im pomáhali a vychádzali v ústrety.

„Myslím, že komunikácia s úradmi prebehla normálne, nemala som ťažkosti. Dostala som pomoc, pomáhali všetci. Myslím, že to je jednoduché.“ (Ázia)

„No, môj manžel je veľmi vtipný človek, on to vždy zabral takto: „Viete, ja som analfabet, prosím vás, nevyplňte mi to, nevysvetlite mi to?“ My sme sa naučili nejakých pár viet – keď sme niečo chceli, museli sme sa na to pripraviť... Našli sa také úradníčky, veľmi priaznivé duše, ktoré nám chceli pomôcť, aj keď možno nemuseli. Mohli povedať, že to je naša vec. Zdá sa mi, že ľudia boli ohľaduplní. Niekedy sme nachádzali aj opačnú reakciu, ale väčšinou to boli ľudia, ktorí boli ochotní pomôcť.“ (Európa)

Ja už mám na to technológiu, ako si treba prebojovať svoje, keď niečo chcem, ako sa správať na úradoch, aby vás brali s úctou, a pritom sa snažili vyjsť v ústrety. Nie je to ľahké, ale dá sa to naučiť... Párkrát som sa popálila v živote, robila som také osudové chyby – a zrazu ako keby som zmenila svoj pohľad na svet. Proste, snažím sa byť taká mierumilovnejšia, pokojnejšia. Snažím sa vžiť do situácie tej druhej strany. A potom už to prišlo samo. Byť trpezlivá, trpezlivosť prináša ovocie.“ (Ázia)

Aj tu, pri mapovaní skúseností migrantiek s úradmi, sa občas prejavili rodové súvislosti. Pre niektoré ženy totiž zabezpečovali celú komunikáciu s oficiálnymi inštitúciami ich manželia. Môže to naznačovať situáciu uzatvorenia žien do domácej sféry, aspoň v istej etape života v novej krajine, kedy všetok styk s „vonkajším svetom“ zabezpečoval partner.

„Môj manžel to vybavil, takže ja neviem o problémoch na úradoch pri vybavovaní...“ (Ázia)

Vráťme sa však k opisu problematických skúseností. Často uvádzaným nedostatkom bol prístup úradníkov či úradníčok, ktorý sa neraz zakladal na predsudkoch voči cudzincom i voči ženám. Migrantky sa v našich inštitúciách stretli so stereotypným názorom, že sa sem prišli vydať, s nedôverčivosťou či odstupom k cudzinkám, niekedy i napriek tomu, že už získali slovenské občianstvo. Nasledujúci prípad sa týka najmä tých žien, ktoré sa na prvý pohľad dajú identifikovať ako iné, odlišné od majority. Niekedy majú zo správania úradníkov pocit, akoby im povolenia dávali neradi.

„Stretla som sa s tým bežne, keď zistili, že som cudzinkou podľa mena, ktoré je exotické pre Slovensko, a na úradoch samozrejme podľa dokladov. Často som sa stretla s takým prístupom, keď som prišla niekam, tak vlastne – vy ste sa sem prišli iba vydať a zostať tu, lebo chcete ťažiť z nášho úžasného sociálneho systému a výhod. Už som bola unavená z toho vysvetľovania, že nie, že som prišla študovať, a že mi ide o iné veci, a ja sa chcem vrátiť domov.“ (Európa)

„...na úrade som sa postavila do radu, ale predbehli ma miestni obyvatelia. To je normálne... Úradníci na začiatku na mňa pozerajú takým neobvyklým pohľadom, avšak neskôr zistia, že ovládam trochu po slovensky, tak už je to normálne. Na druhej strane sa však stretávam s problémami, napríklad v nákupnom stredisku, kde sa veľmi zle správajú.“ (Ázia)

„Dost často chodievam do zahraničia, konkrétne do Nemecka a Rakúska. Tam sa miestne úrady správajú k tým „ich“ občanom, aj keď sú cudzinci, keď už... dlho žijú na ich území, celkom normálne. A poskytujú im takú ochranu a toľko práv ako miestnym obyvateľom. Avšak na Slovensku to tak nie je, pretože tunajšie úrady sa k nám ešte správajú ako k cudzincom, nie ako k svojim obyvateľom, svojim občanom.“ (Ázia)

Jednu migrantku nepríjemne prekvapilo neprimerané správanie úradníkov voči ženám. Uvedený príklad naznačuje prítomnosť dvojnásobného znevýhodnenia migrantiek – na základe statusu cudzinky i statusu ženy.

„...Keď som pracovala na úrade ako tlmočnica pre ilegálnych imigrantov, zdalo sa mi, že tí úradníci – muži – boli divní. Ale nielen voči mne, ale bežne voči všetkým ženám.“ (Ázia)

Obrovské množstvo výhrad smerovali respondentky k prekážkam v procedurálnom postupe a nedostatočnej kompetentnosti úradníkov či úradníčok. Dokonca sa objavili hodnotenia, ktoré klasifikovali ich správanie až ako šikanovanie. Treba súčasne podotknúť, že viaceré z nich nekompetentnosť úradníkov ospravedlňovali, a to malými skúsenosťami krajiny s migráciou.

„Idete na úrad a niekto vás takto odľakne, že ten papier ste mi aký dala, to nie je dobre, musíte ísť na tento úrad. A aby ste dostali na tom úrade papier, musíte mať predtým tento papier. A ja som nevedela, ako dostanem ten prvý papier... Neviem síce, ako je to teraz, ale myslím si, že časom to bolo lepšie. Slovensko nemalo veľa skúseností s migráciou, bolo to len pár rokov po revolúcii. Fakt, že my sme boli možno medzi prvými, a preto sme tak aj niekedy dopadli, že nevedeli ani oni sami, čo majú pýtať. Tak potom si vymýšľali takéto veci. Ja si myslím, že teraz to ide k lepšiemu, ale ešte to nie je stále to najlepšie.“ (Európa)

„Vo vybavovaní povolenia na podnikanie nebol problém, ale neskôr sú isté problémy, či už s daňovým úradom, colným úradom, colnou správou... Tam je očividné, že oni vlastne diskriminujú.“ (Ázia)

„Na úradoch to nikdy nie je v poriadku... niekedy strácam nervy... Niekedy to je jazyk, niekedy maličkosti, niekedy aj kvôli menu. Lebo ja mám tak: meno – meno – meno. My nepoužívame priezvisko, toľko mien ja mám. Buď dám na všetky papiere, koľko mien mám, alebo... Keď tam mám meno, ale druhé, tak je problém... Raz som dostala rozhodnutie o prijatí, mala som moje meno a otcove meno na rozhodnutí, ale na pas mi dali moje meno a meno starého otca. A povedali, že to nie je tvoje meno, tvoje meno musí byť presne takto, ako je tu. A ja – takto mám napísané meno na pase, môžete sa pozrieť, všetky mená tam mám napísané... to musíte o ďalšie rozhodnutie požiadať...“ (Afrika)

Ak sa zameriame na konkrétne inštitúcie, najviac sťažností zaznelo na prístup polície. Určite aj preto, že práve s touto inštitúciou musí prísť do kontaktu úplne každá oficiálna, často aj neoficiálna migrantka. Niektoré zo skúmaných žien si sťažovali na šikanovanie, majú skúsenosť s policajným zadržaním a stretli sa aj s urážkami, vyhrážaním či zosmiešňovaním.

„...boli tam aj dosť nepríjemné situácie. Bývali sme na internáte so zahraničnými študentmi a prístup cudzineckej polície bol pozoruhodný. Jeden deň, pár týždňov po našom príchode, ma zobudili asi o šiestej ráno klopaním na dvere policajti a pýtali si pasy. Problém bol v tom, že sme sa neprihlásili na pobyt na cudzineckej polícii. To asi sedemnástočné deti nevedia, kým im to niekto nepovie, takže sme porušili pravidlo. Ale neviem, či to bolo v poriadku, vybrať všetkých na chodbu, vynadat nám a poslať nás rovno na políciu. Tak to boli také drsné zážitky...“ (Európa)

„Najprv ma zobrali a držali na dvadsaťštyri hodín v cele, vypytovali sa. Tam som zažila prvé zlé zážitky s policajtom, lebo tam prišla kriminálna polícia a urážali ma, vyhrážali sa mi... že ma pošlú do nejakého Medvedova... No potom to vzdali, keď videli, že naozaj ja nič nemám za lubom.“ (Európa)

„Prvý kontakt, s ktorým som sa tu stretla, bola polícia. Na polícii ma vypočúvali – pretože cesta, ako som sem prišla, že ma tu nechala jedna osoba, ja som nevedela nič o mojich dokumentoch... A tak, keď som prišla na políciu, bolo pre mňa ťažké vysvetliť im svoju situáciu. Nie, nerozumeli po anglicky, nikto z nich nerozumel. Zažila som veľmi zlé zaobchádzanie na polícii. Zadržovali ma dva dni – bez umývania, bez vody, bez všetkého... A videla som na vlastné oči... keď prišli Európania, dali im jedlo, dali im vodu... a mne nič! Zadržovali ma tam a potom ma poslali do tábora. Nevedela som, kde to je... tak ma zobrali a dopravili na vlakovú stanicu a odišli. Nevedela som, ako kúpiť lístok...“ (Afrika)

Jedna z respondentiek konštatovala priame porušenie svojich ľudských práv, keď došlo k prezradzaniu jej osobných údajov na verejnosti:

„...Prišla som tam aj s právničkou... a riaditeľ, keď ma tam zbadal, boli tam ešte nejakí ľudia... a normálne po mne vrieskal, že tu nemám čo robiť, že som tu nelegálne, čo si ja dovoľujem... Začal teda úplne prezradzať, že som tam nelegálne, a tak. A tí ostatní ľudia na mňa pozerali, že čo sa deje, v šoku. No a tu zasiahla teda tá moja právnička, že nemá takéto veci vyťahovať na verejnosti, že porušuje moje práva. Tak potom stíchol a zavolať nás k sebe. No a tam sa ospravedlnil a bavil sa už na úplne inej úrovni...“ (Európa)

Viacere ženy, ktoré prišli na Slovensko žiť a pracovať, si sťažovali na odmeraný prístup či zosmiešňovanie zo strany polície, nedostatočnú informovanosť konkrétnych príslušníkov polície, dlhé čakacie doby a zbytočné prieťahy v postupoch.

„Neviem, ako je to dnes, ale pred takými dvanástimi rokmi sme fungovali takým systémom, že som sa musela hlásiť každé tri mesiace na cudzineckej polícii a predlžovať si pobyt. Tie rady tam a ten nepríjemný, taký odmeraný prístup! Dnes už sa s tým našťastie nestretávam, mám slovenské občianstvo, takže neviem, ako to vôbec je.“ (Európa)

„Keď som dostala slovenské občianstvo, tak tiež som nechápala. Cudzinecká polícia mi poslala vyjadrenie, že to mám, tak som bola na úrade a dostala som to. Potom som zaplatila dvadsaťtisíc korún štátny poplatok, a musela som ešte ďalšie štyri mesiace čakať, kedy mi slovenské úrady spravia slovenský rodný list, a až potom som si mohla začať vybavovať občiansky pas a takéto veci. A ešte som musela za to všetko zložiť platiť.“ (Európa, je tu 5 rokov)

„Boli ľudia, ktorí si vymýšľali tam na tej cudzineckej polícii... Napríklad pýtali odo mňa doklad, že platíme ubytovňu. A ja som to vtedy nechápala... akú ubytovňu, a prečo ubytovňu, keď my nebyvame na ubytovni, ale v súkromnom byte. A potom prišla jedna pani, ktorá tam tiež robila, a hovorila: „Ale oni bývajú na súkromí.“ To mohol vycítať z tých papierov, museli sme tam dať zmluvu, aby sme dostali pobyt. Jednoducho mala som pocit, že niekedy vymýšľajú také veci. A viete, keď človek neovláda dobre jazyk, tak si myslí, čo teraz, aký papier, čo s tým? Nedostanem pobyt, a mám tu deti, a deti do školy... Ježiš, Bože!“ (Európa, je tu 15 rokov)

„A úplne trápna záležitosť je pohovor na polícii, kde si zavolali nás s manželom a svokrovcami a mali sme dokazovať, že to nie je fiktívny sobáš, že tie štyri roky nežijeme spolu iba fiktívne, ale že napríklad viem, kde bývajú svokrovi a svokrovci vedia, kedy som sa narodila. A svokrovci nám mali potvrdiť, že sme naozaj manželia. To bola taká fraška,

to bolo nepríjemné, naozaj som sa cítila ako nejaká taká... mala som už doktorát, učila som na slovenskej vysokej škole, a mala som dokazovať, že som na to dosť dobrá. A potom nejaký policajt o tom rozhodne.“ (Európa, je tu 13 rokov)

„...ale jedného policajta si pamätám, bol taký podpichovačný (smiech). Nemohla som ho vyprovokovať ničím, nie som ten typ. Stále ma podpichoval: „Vy tam u vás nemáte počítače?“ Ja že máme. „A prečo ste sem prišli?“ Vydala som sa. Bola som z toho taká dosť prekvapená. Nepríjemne... ale to bola jediná taká skúsenosť.“ (Európa, je tu 24 rokov)

Objavilo sa aj úprimné počudovanie migrantky nad tým, že na cudzineckej polícii neovládajú cudzie jazyky:

„Normálne na cudzineckej polícii, keď tam je päť policajtov, tak aspoň jeden musí rozprávať po anglicky, ďalší po rusky... Aspoň ja si myslím. A nehovorí ani jeden! Ja som sa normálne bála, chcela som sa niečo spýtať, tak som pomaličky rozprávala po anglicky... Nie, chceli, že po rusky. No to ja neviem – ako teraz? Ďalšia, že po slovensky! To bol škandál! A nakoniec tá policajтка bola taká rozčúlená, nič som jej nerozumela...“ (Afrika)

Kritika polície však nebola všeobecná. Niektoré respondentky s ňou nemali vážnejší problém. Príznačné bolo, že chválili najmä prístup pracovníkov a pracovníčok polície mimo hlavného mesta.

„Ale ako sa k nám správali na polícii (mimo Bratislavy – pozn. aut.), to ma prekvapilo. V dobrom. Vôbec sme necítili žiadnu diskrimináciu.“ (Európa)

„...my teraz byvame mimo Bratislavy, a tam patríme na cudzineckú políciu. Tie kolegynky tam boli v porovnaní s Bratislavou perfektné, nemôžem sa na ne sťažovať. Všetko nám vysvetlili, spravili maximálne rýchlo ako mohli.“ (Európa)

„Tu na polícii sa úplne ináč správajú, vynikajúco. Včera sme tam boli podať konečne žiadosť, ja som furt bola taká napätá... úplne taká zamrznutá, čakala som, že teraz do mňa úplne vystrelia... Ja by som potrebovala asi aj psychiatra, lebo mám takú traumu z policajtov... A to budem mať asi do konca života, taký stres.“ (Európa)

Respondentky komentovali správanie polície nielen v súvislosti s vybavovaním pobytov a dokladov. Jedna z migrantiek, ktorá pochádza z krajiny mimo Európy, opísala svoju skúsenosť s dopravnou políciou:

„Ešte jedna vec, ktorá ma dosť trápi, je správanie policajtov na Slovensku. Aj keď ako účastníčka cestnej premávky som nič neporušila, títo príslušníci sú ochotní otočiť sa a bezdôvodne ma zastaviť.“ (Ázia)

Kontakty migrantiek s úradmi sa však zďaleka neobmedzujú len na políciu. Spomedzi ostatných inštitúcií spomínali napríklad veľvyslanectvá, ministerstvo zahraničných vecí i školstva, komentovali zážitky s personálom na letisku, so zamestnancami v utečeneckých táboroch, ale aj skúsenosti s mimovládnyimi organizáciami. Niektoré migrantky si skôr spomenuli na pozitívne zážitky, iné na problémové situácie.

Napríklad prístup veľvyslanectiev často hodnotili kladne. Oceňovali nadštandardný postup pracovníkov slovenského veľvyslanectva v krajine pôvodu migrantky, ktorí jej ochotne a rýchlo pomohli vyriešiť nepriaznivú situáciu. Pochvaly sa dostalo tiež jednému zahraničnému zastupiteľstvu u nás – migrantka oceňovala prístup veľvyslanca ku svojim krajanom žijúcim na Slovensku.

„...Raz sa mi stalo, že sme cestovali s manželom od nás na Slovensko a na hranici slovenská policajтка pustila môjho manžela ďalej na Slovensko a mňa nie. Vrátili ma naspäť s tým, že som mala víza, čo platia síce tri mesiace, ale iba určitý počet dní, skrátka byrokratická záležitosť. Bola nedeľa, musela som ísť na veľvyslanectvo a vybaviť si to. Našastie na tom slovenskom konzuláte boli strašne ochotní mladí ľudia, ktorí mi s tým pomohli, dokonca ma odviezli potom naspäť na hranicu.“ (Európa)

„No, dostali sme na Slovensku našu veľvyslanca... a on dal tú našu komunitu dokopy. Lebo to nie je profesionálny diplomat, ale skôr človek, ktorý má strašne silnú charizmu... on nám veľmi, veľmi pomohol, aby sme sa trošku

zblížili. Bol taký ľudský, viac ľudský ako diplomat, a to sme aj všetci potrebovali. U neho sme oslavovali Veľkú noc, Vianoce, robil stretnutia pre našich ľudí, nielen pre diplomatov. On nám otvoril dvere veľvyslanectva, a fakt, že sme sa tam cítili ako doma. Minimálne raz za rok sa stretávame.“ (Európa)

Spomedzi ministerstiev spomenuli zahraničné veci a školstvo; prvému sa dostalo kritiky za nepríjemné vystupovanie a odmeranosť, ministerstvo školstva sa spomínalo v súvislosti s uznávaním dokladov o vzdelaní. Stretla sa s ním väčšina migrantiek, ktoré sú na Slovensku natrvalo alebo na dlhšiu dobu, ak sú zapojené do trhu práce a chcú využívať vzdelanie nadobudnuté v zahraničí. Prístup tohto ministerského úradu sa hodnotil rôznorodo, migrantky s ním mali negatívne aj pozitívne skúsenosti.

„...Slovenské ministerstvo zahraničných vecí, ústav, čo sa zaoberal zahraničnými Slovákami – tam som sa stretla s naozaj nepríjemným, odmeraným prístupom. A tam má človek pocit, že si jednoducho neporadí, že si nepomôže. Je akoby odkázaný na tých ľudí a nemá sa kde sťažovať. Jednoducho, kým nemáte občianstvo, tak... jednoducho nemáte prístup k právam, čo majú slovenskí občania. A nie je možné sa sťažovať, lebo si tým skomplikujete život... Je to taký nepríjemný pocit zo zúfalstva, že sa s tým nedá nič robiť, z tej bezmocnosti...“ (Európa)

„...ja mám taký certifikát, že môžem učiť na vysokej škole. Chcela som si ho tu overiť, ale bolo strašne veľa problémov... Dvakrát som tam išla, a tie ženy tam, že to nie je certifikát... Potom som to vzdala.“ (Ázia)

„Predtým, než som urobila kurz, som si tu skúsila hľadať prácu, preto som si dala overovať diplom. Aj manžel si dal... Bolo to bez problémov.“ (Európa)

Kritizovaný bol aj prístup personálu na letisku, ktorému jedna z migrantiek vytýkala najmä neschopnosť komunikovať v cudzom jazyku:

„Napríklad na letisku, keď som tu bola prvý deň a bola som veľmi unavená, oni mi čítali niečo po slovensky... A ja som proste... Normálne keď vidíš cudzinca vedľa seba, s ním rozprávaš, a normálne mu bolo jedno a začal mi rozprávať po slovensky... Ja som bola z toho mimo, rozumela som iba papier, že on povedal papier, je to v angličtine ako paper – dala som mu všetky papiere, čo som mala.“ (Afrika)

Mnohé migrantky z tretích krajín na Slovensko prechádzajú pobytmi v rôznych druhoch utečeneckých a záchranných táborov, závisí od druhu príchodu do krajiny. Väčšinou uvádzali pozitívnu skúsenosť s prístupom personálu, no našli sa aj negatívne zážitky.³⁵

„Tam (absolvovala pobyt vo dvoch táborech na Slovensku – pozn. aut.) som mala celkom dobré skúsenosti, dobre sa ku mne správali, aj tá ochranka. Vnímali, že hovorím po slovensky... Aj sociálne pracovníčky, čo tam boli, veľmi dobre som s nimi vychádzala.“ (Európa)

„Všetko tu bolo zamknuté (utečenecký tábor – pozn. aut.), keď som tam prišla, stretla som ženu, ktorá sa volá sociálna pracovníčka, tá mi nakoniec dala kľúč od kúpeľne – štyri dni som sa nesprchovala, bola som ozaj veľmi špinavá... Chlapci a dievčatá, ženy aj muži sa sprchovali v rovnakej miestnosti. Strašné... Keď spíte, nie je kľúč od žiadnych dverí... všetci so mnou zaobchádzali, akoby som prišla z ekonomických dôvodov a ja som to naozaj pocítovala, prežívala veľmi zle, pretože väčšina z nich boli ženy... dávali nám potraviny po uplynutí záruky... niekedy bolo jedlo a veľmi málo... Nemali sme právo robiť nič (ani pracovať – pozn. aut.), iba ísť mimo tábor... no museli sme sa do desiatej vrátiť, inak boli problémy...“ (Afrika)

Neboli zriedkavé ani prípady, keď sa migrantky dostali do kontaktu s neziskovými organizáciami zameranými na obhajobu ľudských práv alebo na prácu s migrujúcimi osobami. S poskytnutou pomocou mali pozitívnu i negatívnejšiu skúsenosť. Respondentky ju popísali nasledovne:

„Dlho sme bojovali a našli sme potom také východisko, že sme požiadali migračné centrum o dobrovoľný návrat, aj keď som už nebola azyľantka. A chvalabohu mi to schválili, aj mi preplatili cestu. Poslali ma domov a zabezpečili

³⁵ Nevypovedá to, samozrejme, o celkovej úrovni týchto zariadení, takáto úloha nepatrila k cieľom nášho výskumu.

mi, že ma na každom prestupe stretli a odprevadili ma. Veľmi, veľmi som im vďačná, že mi to perfektne zariadili. Vôbec som to nečakala, bola som úplne mimo od štastia, že sa to takto podarilo vybaviť.“ (Európa)

„...stretla som tam príjemných ľudí, ktorí so mnou zaobchádzali pekne, ktorí mi povedali – OK... pomôžeme vám... mohla som tam prísť pre informácie a bol tam niekto, kto bol príjemný... no na druhej strane neviem, kde je problém... po nejakom čase...“ (Afrika)

Čo sa týka neziskových organizácií negatívnym zistením bol fakt, že sú aj také migrantky, ktoré nemajú žiadne informácie o možnej pomoci z ich strany.

„Pri legalizácii pobytu sme si všetko robili sami. Ani o nijakých organizáciách neviem.“ (má manžela Slováka, vie sa dohovoriť po slovensky)

„Nie, ešte nikto nám nič neponúkal (pomoc a možnosti pomoci v prípade potreby – pozn. aut.).“ (slobodná, prišla pracovať cez agentúru, nevie po slovensky)

Avšak mnohé migrantky deklarovali, že pomoc mimovládnych organizácií nepotrebovali. Sú to najmä cudzinky, čo sa vydali za Slovákov a nedostali sa do väčších problémov.³⁶ Informácie o vybavovaní pobytu si dokážu vyhľadať samy alebo využívajú pomoc partnera či priateľských sietí. Mnohé z migrantiek o možnej pomoci neziskových organizácií ani nič nevedia, hoci by sa im nejaký typ asistencie asi aj hodil. O možnostiach pomoci nič nevedia ani migrantky prichádzajúce na Slovensko za prácou organizovane. Tieto ženy však vôbec neovládajú slovenský jazyk, čo im bráni, aby si samy získali akékoľvek informácie. Rozvoj mimovládnych organizácií a informačných systémov o možnostiach pomoci a o krajine príchodu sa dá predpokladať ako potrebný podporný krok.

5.9. SKÚSENOSTI S PRÍSTUPOM ĽUDÍ A DISKRIMINÁCIOU

Podľa prieskumov (IVO, 2007; Vašečka, 2009) v značnej časti verejnosti na Slovensku pretrvávajú negatívne pohľady na rozličné aspekty migrácie. Výskumy zároveň zistili, že významnú úlohu hrá vzdelanie – čím nižšie vzdelanie, tým negatívnejší postoj a viac obáv z migrantov. K podobným zisteniam opakovane dochádza aj European Social Survey:³⁷ tolerancia k migrantom sa zvyšuje s rastom vzdelania a je previazaná so všeobecnými hodnotovými rebríčkami. Vzdelanejší ľudia sú menej xenofóbni, pociťujú viac sympatií ku kultúrnej diverzite a sú náchylnejší uznať ekonomický prínos migrácie. Sú menej presvedčení o tom, že migranti prinášajú rast kriminality, a naopak viac sa prikláňajú k myšlienke, že obohacujú kultúrny život v krajine (*Exploring...*, 2009). V poslednom roku sa podľa médií v čase krízy posilnil vo verejnosti pocit, že migranti sú pre domáce obyvateľstvo nežiaducou konkurenciou na trhu práce.

Ponúka sa opačná otázka: ako vnímajú Slovensko a jeho obyvateľov ženy prichádzajúce zo zahraničia. Pristavme sa najprv pri skúsenostiach migrantiek s prístupom slovenskej populácie.

5.9.1. Hodnotenie prístupu majoritnej populácie

Migrantky majú diferencovanú skúsenosť s prístupom majoritnej spoločnosti. Medzi respondentkami boli ženy, ktoré vyjadrili len pozitívnu skúsenosť, iným sa do migračného príbehu „vplietli“ aj negatívne zážitky. Počas svojho pobytu na Slovensku sa stretávali s odstupom a počudovaním

³⁶ V rámci výskumu sme uskutočnili aj malú sondu do prostredia organizácií monitorujúcich dodržiavanie ľudských práv či poskytujúcich pomoc ženám v problémových situáciách (Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, vybrané organizácie poskytujúce pomoc ženám trpiacim násilím zo strany partnera). Oslovili sme ich s otázkou, či mali medzi svojimi klientkami aj migrantky a aké boli ich prípady. Z oslovených organizácií ani jedna nepoznala takúto klientku. To však neznamená, že sa migrantky vydaté za Slovákov nestretávajú s problémami.

³⁷ ESS sa realizuje od roku 2001 s dvojiročnou periodicitou (<http://www.europeansocialsurvey.org/>).

zo strany domácich obyvateľov alebo boli konfrontované s predsudkami a stereotypnými predstavami i závisťou.

Určitý odstup a počudovanie patrili k zážitkom predovšetkým tých migrantiek, ktoré sú „vizuálne iné“ (príp. ich partneri). Ženy tmavšej pleti sa často stretávali s vyššou pozornosťou, ľudia ich inak vnímali a inak sa s nimi bavili. A táto pozornosť okolia je zvyčajne ešte intenzívnejšia v menších mestách. Jedna respondentka postrehla rozdiel v správaní sa niektorých našich obyvateľov k nej, keď je sama, alebo keď ide spolu s manželom, ktorý má exotickejší vzhľad. Iná žena spomína nevhodné či nepríjemné poznámky na svoju osobu, ktoré dokáže niekedy prejsť bez povšimnutia, no inokedy ju zraňujú.

„Manžel je taký typický Arab... Ja to možno tak necítim, ale keď si všimnem náhodou, ako naňho pozerajú, ako sa s ním bavia, ako ho vnímajú. Ja keď idem sama volačo vybavovať, oveľa lepšie sa ku mne správajú, ako keď sme spolu, keď oni vidia pri mne jeho... Takže furt je tá bariéra... Na tých ľudí sa nedá povedať, že sú zlí, lebo... nemajú zamestnanie, majú sa zle, Cigáni sú tu, problémy všetky... Takže ja ich trochu tak chápem, lebo aj u nás doma teraz máme krízu – a ešte keby k nám prichádzali cudzinci a chceli by sa tam presadiť, tiež by mi to možno... Tiež si myslím, že závisí aj od toho cudzincina, ako sa on sám správa, lebo aj to určite v očiach domácich dosť robí... Ako sa prezentujeme, tak sa aj k nám správajú.“ (má manžela tmavšej pleti)

„Keď sme boli včera v (menšie mesto na Slovensku – pozn. aut.), ja nosím furt sukne, a všimla som si, že tam chodia v sukniach len Cigánky (smiech). A všetci na nás tak nejako pozerali, lebo nie sú zvyknutí na Arabov. Oni sú tam viac zvyknutí na Cigánov. A hlavne tí Cigáni úplne tak pozerali. Hovorím si, no zbohom (smiech), teraz budú myslieť, že som Cigánka, tiež som trochu tmavšia. Ale dúfam, že si na nás zvyknú.“ (manžel je cudziniec z krajiny mimo Európy)

„Obliekanie je v pohode, dá sa. No niekedy počujem také komentý okolo – a nedá sa to. Závaži to od toho, akú mám náladu. Niekedy odpoviem škaredo, niekedy sa tvárim, že som ani nepočula... Ale veľmi zlé poznámky som ešte zatiaľ nepočula.“ (tmavšej pleti)

„Napríklad autobus – keď som vošla do autobusu, sadla som si, a nikto nechcel sedieť vedľa, kde som ja sedela. Naozaj je to pravda.“ (tmavšej pleti)

Tmavšia pleť teda na Slovensku ešte stále vzbudzuje pozornosť. Ako doložili viaceré výpovede, spoločnosť nie je zbavená ani predsudkov a stereotypných predstáv – vyrastajúcich z rasových, ale aj iných základov. Často sa napríklad s národnosťou, ku ktorej migrantka patrí, viažu vlastnosti či správanie niektorých krajanov, ktoré sa zovšeobecňujú na celú národnostnú skupinu, čo pri menšinovom postavení migrantky nemusí byť nič príjemné. K takýmto zjednodušujúcim predstavám patrí zužovanie dôvodov migrácie žien z ekonomicky slabšej krajiny na jeden alebo dva: na príchod kvôli vydaju, alebo za účelom prostitúcie. Na predchádzanie podobným komentárom a provokatívnym otázkam si migrantky vytvárajú rôzne únikové stratégie ako používanie slovenského krstného mena namiesto svojho pravého, ktoré vzbudzuje pozornosť.

„Stretla som sa kedysi (s prejavom nepriateľstva – pozn. aut.), ale bolo to iba raz. Je pravda, že keď sa s niekým rozprávam na ulici v mojom rodnom jazyku, na začiatku som mala vždy tendenciu stíšiť hlas; možno by som to urobila aj teraz. Stalo sa mi na autobusovej stanici v K., že nám niekto nadával do... slušne povedané, prostitútok. Ale ja si myslím, že to sú také ojedinelé prípady – ide skôr o to, že niekto je opitý, a je mu to jedno, na kom si vyburí tú svoju zúrivosť. Ale odvtedy som sa s tým nestretla... Keď som kedysi cestovala vlakom v noci sama, tak som sa predstavovala ako Zuzka. Lebo na začiatku som mala problém, že vždy, keď som povedala pravé meno, tak hneď sme museli riešiť odkiaľ som, prečo sa tak volám, čo tu hľadám a tak ďalej. Aj to boli také rozhovory: „Áno, ty si sa sem prišla vydať, a tak ďalej“. A to ma nebavilo, takže s tou Zuzkou to bolo vždy vyriešené.“ (prišla študovať z ekonomicky slabšej krajiny Európy)

„...niektorí chlapi dávali najavo, že väčšina žien od nás tu chodili kedysi pracovať do tých masážnych salónov, a niektorí to tak hneď vnímali, že nejaká proste... Tak toto bolo také. Ja som to nečakala, že naozaj veľa tu chodili

dievčatá takto, to som bola prekvapená, o tom som nevedela. Bola som prekvapená nie len z tej strany, ako sa správali k nám takíto ľudia, ale aj v tom, že to bol naozaj fakt.“ (prišla pracovať z ekonomicky slabšej krajiny Európy)

S národnosťou sa inokedy spájajú podozrievavé výroky o mafiánskom rodinnom zázemí alebo obviňovanie z prepojenia na kriminálne prostredie. Takýto prístup je obzvlášť ubližujúci, keď je zameraný voči deťom s migrantským pozadím.

„Kedysi bola na Slovensku taká všeobecná obava z našej mafie, tak to sa ma tiež bežne pýtali, či moji rodičia sú mafiáni: ako som sa vlastne dostala na Slovensko, ako to, že mám na to, aby som tu bola, že som určite z mafiánskej rodiny. No ale čím ďalej, tým je toho menej... Ale ešte sa stáva, že človeka tak paušálne zaradujú.“ (z ekonomicky slabšej krajiny)

„Slováci nie sú veľmi otvorení k cudzincom. Nevieť, či je to zo strachu, no stretla som sa s tým. Bolí sme v nejakej spoločnosti, a tam sa rozprávalo, že všetci naši krajanovia, čo sú na Slovensku, buď niekoho zabil, alebo urobili niečo zlé, a potom prišli na Slovensko. Toto bolo aj v škole bežné – deti chodili domov bežne plakať. Ja keď som počula, aké problémy majú kvôli takým blbostiam! Mám pocit, že tu berú cudzincov ešte stále tak trochu s rezervou. Ale ide to k lepšiemu; možno o päťdesiat rokov to bude úplne super!“ (prišla s rodinou z ekonomicky slabšej európskej krajiny)

Okrem reakcií na odlišnosť sa migrantky stretávajú aj s prejavmi závidy slovenských žien. V jednom príbehu respondentka priblížila svoju skúsenosť so žiarlivosťou na jej cudzinecký status:

„Slovenky nemajú rady zahraničných. Keď som bývala na internáte so Slovenkami, hoci boli dosť príjemné, aj tak som cítila žiarlivosť – ona je cudzinka, dostáva viac ako ja – takto som sa cítila... Také veci som počula: „Ty dostaneš viac ako Slovák“. Ale zober si, že ty máš všetko! Máš maminu, aj keď si dakde z východu, sadneš do autobusu a ideš domov. To je úplne iné, môžeš hocikedy prísť... keď má teraz ešte posledných 10 euro, dobre, ide domov vlakom. A príde, a ešte aj chlieb má so sebou. Ako môže niečo také šialené hovoriť?“ (prišla na štúdium)

Najnepríjemnejšie situácie zažívajú cudzinci pri stretnutiach so skinmi; rasovo motivované trestné činy voči cudzincom sa stali viac-menej trvalou súčasťou kriminálnych štatistík. Týka sa takáto skúsenosť aj migrantiek? V skúmanej skupine sa našlo niekoľko žien opisujúcich stretnutia s príslušníkmi tohto hnutia, ktoré sa neobišli bez strachu a obáv.

„Na Silvestra som bola s kamarátkou v meste. Oni vyšli z brány a bola to veľká skupina. Kamarátka je moslimka ako ja, tak mi hneď vraví: „Daj si kapucu na hlavu! Otoč sa!“ A ja, že čo sa deje? Ona mi povedala iba: „Rýchlo sa otoč a daj si kapucu na hlavu!“ Tak sme sa im otočili chrbtom a oni prešli okolo. Len ma tabala preč: „Nepozerať sa!“ Vtedy som sa nebála, bolo to niečo nové. ... No raz sa mi stalo, neviem, či to bol skinhead či nie, ale strašne som sa bála. To bolo prvýkrát, čo som sa bála. Bolo to v noci, bola som v meste pri električke. A on vystúpil z električky a ja som tam stála. Rýchlo ma buchol tu na ruku... Mal všade tetovanie, také veľké. Rozplakala som sa a nikomu som nič nepovedala.“ (tmavšej pleti)

„Niekedy boli nepríjemné udalosti, napríklad niektorí Slováci boli proti zahraničným študentom. A veľmi sme sa obávali a nechodili sme von z internátu, aby sme nemali problém.“ (exotického vyzoru)

Mnoho migrantiek pri hodnotení prístupu majority dôsledne rozlišovalo ľudí, s ktorými majú dobré a s ktorými zlé skúsenosti. Zdôrazňovali, že prístup ľudí na Slovensku sa nijako nelíši od iných spoločností, všade sa nájdu nositelia xenofóbnych postojov i otvorenejšie typy ľudí. Horšie zážitky migrantky prevažne spájali iba s jednotlivcami alebo s istou menšou skupinou, či už išlo o spomínaných skinov, opitého suseda, alebo o spolupracovníkov s pocitmi ohrozenia svojho zamestnania.

„Všetko v poriadku, ja som sa už naučila byť taká, aby som bola akceptovaná v spoločnosti, nemám nejaké extra negatívne skúsenosti. Nájdu sa ľudia, ale to je – či u nás, či v Amerike, či na Slovensku. Nemám negatívne skúsenosti čo sa týka prístupu alebo diskriminácie. Všade je to tak.“ (žije na Slovensku 20 rokov)

„Ako ktorí. Jedna skupina miestnych obyvateľov má pre migrantov pochopenie. Existuje však aj taká menšia skupina, ktorá ich nenávidí. Máme dve susedky, jedna hovorí, že za tú prácu, ktorú odvediem, by som mala viacej oddychovať, ísť na dovolenku, relaxovať, zmenšiť stresy, ale druhá susedka nás nenávidí.“ (má občianstvo SR)

„Nemôžem povedať zlé, aj keď niekedy... Mali sme suseda opilca, tak on nám zapichol nôž do dveri a povedal, že vojna (krajina susediaca s domovskou krajinou respondentky – pozn. aut.), a pritom my s tým nič nemáme... Ale viete, všade sa nájdu aj takí, aj takí, hovorím, že zažili sme všetič.“ (je na Slovensku 15 rokov)

„Je to individuálne – každý je iný, ale väčšinou sú otvorení. Sem-tam sa nájde aj človek, že má xenofóbiu alebo pociťuje diskrimináciu voči zahraničným pracovníkom... K vážnejšiemu konfliktu nedošlo, ale niektorí slovenskí občania, teda zamestnanci v robote, sa na nás pozerajú takým nepriajným pohľadom, že to cítime...“ (je tu za prácou vyše roka)

Podobne ako ukazujú výsledky z prieskumov postojov verejnosti k migrácii, respondentky tiež prisudzovali tolerantnejší postoj ľuďom s vyšším vzdelaním; na druhej strane viac reakcií a pozornosti zaznamenávali od starších ľudí.

„Sú medzi nimi v terajšej dobe aj dobrí, aj takí, ktorí diskriminujú ... (pôvodná národnosť – pozn. aut.) ako cudzincov, ako takých v úvodzovkách... Je skupina inteligentných, vzdelaných ľudí, tá má pochopenie, rozumie cudzincom, s tou nemám problémy. Avšak väčšina ostatných sú konzervatívni a diskriminujú cudzincov.“ (Ázia)

„...že som sa nestretla s xenofóbiou je možno preto, v akých kruhoch som sa pohybovala. Možno keby som sa vydala na dedinu alebo do iného prostredia... obaja sme sa s manželom pohybovali medzi vzdelanými ľuďmi, pre ktorých bola xenofóbia a priori neprípustná, takže možno to hrá svoju úlohu. Ale musím dodať, že na dedine som sa tiež stretla s veľmi pozitívnymi reakciami.“ (Európa)

„Párkrát sa mi stalo, že keď som zahalená išla do mešity, starší ľudia na nás reagovali. Jedna babka dokonca povedala, že „fašisti“ (smiech). Mne to bolo smiešne, že fašisti – čo to má s tým spoločné? Inokedy zase k nám prišla jedna pani: „Tak vám pristane tá šatka, vy ste taký pekný párik. Vôbec nevyzeráte ako teroristi!“ Normálne nám to otvorene povedala. Takže kto – ako, to už asi závisí od človeka. Nedá sa to jednoznačne povedať... Hlavne mládež sa veľmi dobre správa k cudzincom, úplne ináč ako tie staršie ročníky.“ (Európa)

„Čo sa týka žien – Sloveniek, tie sú otvorené. S mužmi som ešte nemala žiadnu komunikáciu, ale cítim negatívny prístup. K nejakému telesnému konfliktu nedošlo, ale podľa správania, teraz aj kvôli kríze, v práci sa dost prepúšťa. Cítiť to z ich správania.“ (Ázia, je tu za prácou vyše roka)

Ani stretnutie s xenofóbnymi prejavmi nevedlo každú respondentku nevyhnutne k celkovému negatívnemu hodnoteniu prístupu majority. Viaceré migrantky, ktoré počas svojho pobytu na Slovensku museli čeliť stereotypným predstavám a negatívnym prejavom správania, zhodnotili prístup majority ako dobrý. Zo vzájomného porovnania s postojmi k cudzincom v domovskej krajine vychádzalo totiž Slovensko ešte stále ako otvorenejšie. Jedna respondentka upozornila na vlastný prínos migrantiek k narušaniu stereotypných predstáv k ich národnosti.

„Ja som počula od niektorých také výroky, že Slováci sú zlí a netolerantní, ale ja to nemôžem povedať. Mám aj zlé, aj dobré skúsenosti, ale takí už sú ľudia. U nás som mala oveľa horšie skúsenosti, až do slz mi bolo. Ak porovnam moju rodnú krajinu a Slovensko, je to rozdiel obrovský. Slovensko oveľa pokročilo... u nás je teraz také obdobie, že cudzincov veľmi nemajú radi. Tu sa niektorí sťažujú, napríklad zahalené moslimky, že na ne ľudia nejako pozerú. Ale to ešte nie je nič v porovnaní s tým, ako u nás reagujú. U nás nosí šatku – to neexistuje!“ (je tu 11 rokov)

„Môžem porovnať s mojou rodnou krajinou, tá je určite oveľa menej otvorená k cudzincom. Keď sa u nás objaví cudzinec, tak je z toho rozruch, určite by sa tam prejavilo aj viac verbálneho násillia, predsudkov a podobne... Asi je to vždy o človeku a o tom, čo chce a ako sa dokáže presadiť v tom prostredí. Ja mám skôr skúsenosť, že som zlepšila obraz našej menšiny alebo krajanov medzi spolužiakmi a kolegami, pretože predtým nás vnímali ako jedliatu masu, mali také zaužívané predstavy...“ (žije na Slovensku 13 rokov)

Široká skupina migrantiek odpovedala na otázku o celkovom prístupe slovenskej populácie jednoznačne v pozitívnom duchu. Ženy zdôrazňovali, že sa na Slovensku stretávali s otvorenosťou a ochotou pomôcť, a neúctivé či dehonestujúce správanie nezažili vôbec alebo len dávnejšie v minulosti.

„Veľa ľudí hovorí, že majú zlé skúsenosti, ale ja si myslím, že čo rozdávaš, tak to ide naspäť. Takto sa mi zdá. Keď sa vždy budeš zamračené pozerat' na druhých, tak aj oni sa budú na teba. Ja osobne nemám celkovo zlé skúsenosti. Keď som prišla, tak sa mi zdalo, že predavačky za mnou chodia, ale potom som si všimla, že chodia za každým.“ (žije na Slovensku vyše 6 rokov)

„Podľa mojej skúsenosti v Bratislave sú Slováci voči cudzincom určite otvorení. Možno je to aj tým, že robím v takej internacionálnej firme, kde je strašne veľa cudzincov. Nikdy som sa nestretla s nejakým negatívnym zážitkom, nikto sa na mňa neusmieval, že ako čudne rozprávam alebo aké maily píšem.“ (žije na Slovensku 5 rokov)

„Nie, nestretla som sa s nepriateľstvom. Pozrite (dodáva manžel – pozn. aut.), tu mi ide manželka sama v noci a ešte sa jej nikdy nič nestalo.“ (je na Slovensku tri roky)

Migrantky, ktoré sú na Slovensku dlhšie a majú možnosť porovnávať, konštatovali zlepšenie. Z ich pohľadu sa zlepšuje samotné vnímanie cudzincov i citlivosť k problémom spolunažívania menšín.

„Slovensko ide dopredu vo vnímaní cudzincov, aj problémov spolunažívania menšín. Naozaj ten pokrok tu po desiatich rokoch určite cítit... možno teraz je to viac na očiach, viac sa o tom hovorí, viac sa to rieši, ale myslím si, že ideme dopredu. Je to lepšie aj tým, že Slováci viac cestujú, viac cudzincov cestuje na Slovensko, takže prichádzajú s nimi do styku. Priemerný Slovák možno ešte stále nechce mať za suseda Róma alebo cudzinca, ale odhadujem to tak, že moji krajanovia sú vnímaní lepšie ako kedysi. Tým nechcem povedať, že na Slovensku je všetko OK, ale si myslím, že to ide dobrým smerom.“ (Európa)

Zhrnutie: Zážitky a skúsenosti migrantiek s prístupom domáceho obyvateľstva sú rôzne. Počas svojho pobytu sa stretli – ojedinele alebo opakovane – s prejavmi verbálneho násillia, predsudkami i dištancom a pohrdavým či provokatívnym správaním. Avšak väčšina respondentiek pri hodnotení prístupu majority rozlišovala: konštatovali iný prístup mladších a starších, vzdelanejších a s nižším vzdelaním a podobne. Vyslovené nepriateľstvo alebo zážitky násillia spájali iba s istou malou skupinou obyvateľov alebo s jednotlivcami. Život v postavení menšiny naučil migrantky diferencovanému pohľadu; nestotožňujú prípadný prejav negatívneho správania jednotlivca alebo skupiny s celým majoritným národom. Rovnaký pohľad by mal smerovať aj naopak – od majority k nim.

5.9.2. Pocity diskriminácie a skúsenosti s nerovným zaobchádzaním

Predchádzajúce kapitoly predstavili ťažkosti, na ktoré migrantky v slovenskej spoločnosti narážajú v rozličných oblastiach života i v jednotlivých druhoch a etapách integrácie. Sprewádzajú ich od prvých chvíľ pobytu na Slovensku po celý migračný a integračný proces, prejavujú sa v domácej sfére i vo sfére verejnej, v rodinných i širších sociálnych vzťahoch. Viaceré migrantky signalizovali problémy pri hľadaní zamestnania, mnohé pracujú v menej stabilných zamestnaniach a na menej chránených a zabezpečených pracovných miestach. Nakoľko sa prežívané ťažkosti a problémy prejavujú v pocitoch diskriminácie, či a v akých situáciách narážajú migrantky pri svojej „kariére“ na Slovensku na diskriminačný prístup a praktiky, to sú otázky, ktoré si všima nasledujúca kapitola.

Podľa prítomnosti a uvedomenia si nerovného zaobchádzania a diskriminačného prístupu sa migrantky rozčlenili do troch skupín: časť sa s diskrimináciou nestretla vôbec, časť zažila nerovný prístup, ale nemá pocit diskriminácie a časť diskrimináciu pripúšťa. Do skupiny migrantiek odmietajúcich akúkoľvek diskrimináciu súvisiacu s prácou a zamestnaním patrili predovšetkým tie respondentky, ktorým sa na slovenskom trhu práce podarilo dobre uplatniť a zastávajú kvalifikované pracovné miesto.

„Nestretla som sa absolútne s diskrimináciou pri hľadaní práce, moja profesia je po tejto stránke veľmi, veľmi dobré zamestnanie. Keď je niekto dobrý, jednoducho sa v tom uplatní, ak vie jazyk – to je základ. Nemám problém, nikto nerieši, aké máte občianstvo, ja som začala pracovať, keď som mala ešte pôvodné občianstvo.“ (vysokoškolské vzdelanie a práca v odbore)

„Žiadna diskriminácia v mojej profesii nie je. Vo svojej pôvodnej krajine by som bola diskriminovaná ako žena, ale tu som aj cudzinka, aj žena, tak sa to multiplikuje. Tu majú ľudia niekedy väčší záujem, rozmyšľajú nad diskrimináciou...“ (vysokoškolské vzdelanie a kvalifikovaná práca)

Nie vždy sa ťažkosti a problémy pri hľadaní práce alebo v zamestnaní spájajú s pocitom diskriminácie. Niektoré migrantky mali s integráciou do slovenského trhu práce značné problémy, ale diskrimináciu odmietajú.

„Možno som to tak ja nevnímala, ja som to nebrala ako diskrimináciu, že ma niekto nechcel. Viete, možno by som aj ja mala výhrady voči cudzincom. Ja to zas takto neberiem... Pár rokov sme tu my dokazovali, akí sme ľudia, manžel mal ten obchod, aj ako odberateľ bol dobrý, aj platil načas. A potom si už vybudoval nejaké meno, aj ja, keď sme spolupracovali. Aj susedia sa na nás pozerali, akí sme. A potom som už nachádzala len samé pozitíva. Okukávali nás, čo robíme a akí sme ľudia, a potom už chválili – aj deti, aj nás – že sme takí pracovití. To je normálne. Nejakú diskrimináciu nie...“ (stredná škola, dlho nevedela nájsť stálu prácu)

Pomerne početná skupina migrantiek sa však stretla s diskriminačnými praktikami v rôznych etapách integráčného procesu – pri vstupe na trh práce i pri samotnom výkone práce. Mnohé migrantky mali problém nájsť si zamestnanie (kapitola 5.4.), nezriedka aj pre nerovný prístup a zaobchádzanie. Napriek úspešným pohovorom prácu nezískali, čo pociťovali ako diskrimináciu zo strany potenciálnych zamestnávateľov alebo agentúr práce.

„Áno, cítila som diskrimináciu. Stále sa ma vypytovali, keď som chodila na pohovory, prečo som tu, či tu zostanem nastálo, či neodidem niekam ďalej. Napríklad som spravila jazykové testy a povedali mi, že potrebujú nejakého pracovníka, kto bude komunikovať v nemčine. Povedali mi, že sa mi ozvú a už sa mi absolútne neozvali. Alebo som mala dokonca jednu takú skúsenosť, že mi povedali, že ma zamestnajú a po štrnástom v mesiaci sa mi ozvú a môžem prísť podpísať zmluvu, a potom sa mi neozvali. A keď som tam išla, tak mi len oznámili, že tá pozícia je už obsadená. Bolo to dosť veľké sklamanie.“ (vysokoškolská, prišla za manželom Slovákom)

„Bolo to ťažké s hľadaním práce... Zaregistrovala som sa v agentúrach, jedna z nich mi zavolala, išla som tam a spravila som pohovor. A potom prišlo niečo hrozné... zavolali mi, že by som mala poslať svoju fotografiu. Prečo, keď hľadám prácu, by som mala poslať fotku? Čo chcú robiť s mojou fotografiou? Chcú niekoho, kto vie robiť prácu, alebo niekoho pekného? Nepáčilo sa mi to... nakoniec som si našla prácu sama...“ (vysokoškolská, prišla sama)

„S diskrimináciou som sa trochu stretla, lebo som kedysi chodila zahalená, a keď som išla napríklad na tú agentúru, povedali, že sa mi ozvú. Neodmietli ma, ale bolo im vidieť na tvárach, že nie sú nadšení, že som taký uzavretý prípad. A neozvali sa mi. Do viacerých agentúr som skúšala, a proste sa mi neozvali. Alebo som raz zavolala len telefonicky, dali mi brigádu, išla som tam, a už ma nezavolali. Takže keď som si dala dole šatku, už to išlo... To im akosi vadilo.“ (stredoškolská, prišla sama)

Migrantky zažívali pocit diskriminácie aj keď išlo o pracovné podmienky alebo náročnosť práce vo vzťahu k finančnej odmene, niekedy sa cítili zbavené akýchkoľvek práv a nárokov. Objavovali sa aj pocity segregácie z pracovného kolektívu. V niektorých prípadoch išlo o spomienku na minulosť, mnoho migrantiek však pociťuje diskrimináciu aj v aktuálnom zamestnaní. Prichádzala od zamestnávateľa či nadriadených alebo od spolupracovníkov.

„Osobne som sa stretla s xenofóbiou aj diskrimináciou, keď som ešte chodila do práce do závodu. Konkrétne to bolo tak, že miestni obyvatelia a kolegovia sa strašne báli, že im zoberieme robotu. A potom sme sa dostávali do osobného konfliktu s predáčkou alebo majstrom, lebo tie staršie kolegyně boli veľmi usilovné, chceli trochu viac zarobiť, tak ostatní sa strašne báli, že by im zobrali tú robotu. Nemali sme vlastne žiadne právo okrem tej práce, ani čas mi

nezostal nijaký a prakticky nijaké právo zúčastňovať sa niečoho nebolo (ani jazykového kurzu – pozn. aut.). Ako cudzinka tu už žijem dlhé roky, ale mám pocit, že tu mám veľa nevýhod.“ (pracovala ako robotníčka v továrni)

„Pred tou krízou sme normálne dostali mzdu, keď sme splnili plán. Ale teraz počas krízy sa plán zvýšil dvojnásobne a plat zostal na rovnakej úrovni. Zamestnávateľ sa stal náročnejší.“ (pracuje cez agentúru ako robotníčka v továrni)

„Nie som tam veľmi dlho... ale myslím, že som spokojná, hoci tam stále pociťujem isté nedostatky, pretože všetci moji kolegovia sú Slováci a oni väčšinou diskutujú po slovensky. Štandardným jazykom je tu angličtina, ale aj tak stále cítim segregáciu, pretože pracujem v tíme, pracujeme ako tím, ale keď sa diskutuje o faktoch, rozprávajú sa po slovensky. A ja som potom... stratená. Je to pre mňa ťažké.“ (pracuje v nadnárodnej firme)

Pocity diskriminácie sa nevyskytovali len u migrantiek so statusom zamestnankyne, objavovali sa aj v súvislosti s podnikateľskými aktivitami. Migrantky zažívali od miestnych obyvateľov neprijateľnosť, nadávky a verbálne násilie.

„Keď som začala podnikáť, miestni ľudia s tým dosť nesúhlasili. Ale keďže to bol môj každodenný chlieb, tak som musela, nič iné mi nezostávalo. Správali sa ku mne dosť diskriminačne, aj verbálne tým, že ma menovali ako „Čiňan“, šikmooký a tak ďalej. Ale keďže som brala to podnikanie ako svoju povinnosť, tak som to ignorovala.“ (stredoškolské vzdelanie, s manželom podniká od začiatku 90. rokov)

Kritika neobišla ani sprostredkovateľské agentúry práce, ktoré mnohé pracovné migrantky využívajú na získanie zamestnania mimo svojej domovskej krajiny. Nedostatok pracovných síl v niektorých odvetviach a sektoroch ekonomiky tento typ sprostredkovania pracovnej sily zintenzívil aj na Slovensku. Znamenalo to zároveň rozšírenie pracovnej migrácie žien o nový vzorec príchodu do krajiny. Diskriminačné pocity migrantiek boli vyvolané príliš vysokými poplatkami agentúre, ktoré nevládzu splácať. Počas krízy sa pocity nespokojnosti rozšírili o nový prvok, ktorým je uvoľnenie migrantiek z práce. Prišli na niekoľko rokov, zaplatili vysoké poplatky za sprostredkovanie zamestnania na Slovensku, takže sa mnohé z týchto žien a ich rodiny v domovskej krajine zadlžili, no napokon boli pre nedostatok práce zo zamestnania prepustené.

„Predtým než sme sem prišli, museli sme zaplatiť dosť veľa peňazí sprostredkovateľskej agentúre. Mysleli sme si, že za ten prvý rok alebo za nejaký krátky čas by sme mohli uhradiť aspoň tú dlžobu. Ale bohužiaľ, ešte doteraz som nemohla. Bolo to predimenzované.“ (prišla za prácou na tri roky cez agentúru)

„Môj najväčší problém je teraz, že nemám prácu.“ (prišla pracovať na tri roky cez agentúru za poplatok)

Migrantky, ktoré prišli na Slovensko pracovať cez agentúru, sa sťažovali na diskrimináciu v súvislosti s ubytovaním (pozri aj kapitolu 5.4.2.). Ide o tzv. podnikové ubytovanie, ktoré zabezpečuje zamestnávateľská firma. Pracovné migrantky pokladajú za diskrimináciu zákaz vzájomných návštev mužov a žien ubytovaných v spoločnom zariadení kontrolovanom kamerami. Vidia v tom zásah do svojho súkromia a porušenie základných ľudských práv.

„Je to vlastne zo strany zamestnávateľa bezdôvodné. Nevieť, prečo dal zákaz, ale viem určite, že podľa zákona, keď je človek starší ako osemnásť rokov, môže nadviazať hlboký alebo aj normálny vzťah medzi pohlaviami. Nevieť, prečo žena nemôže navštíviť mužov. Je tam len taká kuchyňa, tam sa môžeme stretávať. Na chodbe máme kamerový systém... My sa nebojíme, prostredníctvom svojich lídrov a tlmočníkov sme sa už sťažovali, odôvodnili sme to tým, že ani doma nám to vlastní rodičia nezakazovali, tak prečo nám to zakazujú tu, v takej civilizovanej spoločnosti. To je nezmyselné. No doteraz sú naše sťažnosti bezvýsledné.“ (slobodná, prišla pracovať cez agentúru na tri roky)

Zhrnutie: Rozhovory ukázali, že diskriminačné praktiky pri zahraničnej migrácii na Slovensko existujú. Hoci väčšina migrantiek diskriminačný prístup a zaobchádzanie poprela (takúto skúsenosť

počas svojho pobytu doteraz nemali alebo ju tak nevnímali), časť respondentiek tieto pocity prechováva. Zažili alebo zažívajú pocity diskriminácie vo väzbe na trh práce – pri hľadaní práce, pri vykonávaní zamestnania alebo pri realizácii podnikateľských aktivít. Pracovné migrantiky, ktoré prichádzajú do krajiny cez agentúru, mali pocit diskriminácie aj v súvislosti s podmienkami bývania, týkali sa pravidiel ubytovania v zariadení (zákaz vzájomných návštev medzi mužmi a ženami). Diskriminačné praktiky ženy konkretizovali prevažne na zamestnávateľské organizácie, ale aj na agentúry sprostredkujúce prácu na Slovensku.

5.10. NÁZORY NA VYBRANÉ ASPEKTY MIGRÁCIE

Ako ukázal doterajší prehľad, skúsenosti žien z tretích krajín so životom na Slovensku vytvárajú pestrú mozaiku migračných príbehov. Rôzne skupiny migrantiek tu zažili množstvo pekných chvíľ, vstúpili do rodinných väzieb, rozvinuli sieť priateľských a iných vzťahov, našli pracovné uplatnenie alebo naplnenie života. Nevyhli sa však ani nepríjemnejším zážitkom, ako bol napríklad rozvod či strata práce, problémy s nedostupnosťou služieb, xenofóbne i diskriminačné zážitky, neúspechy pri integrácii či pri vybavovaní pobytu. To všetko sa „ukladá“ v pamäti migrantiek a prispieva k formovaniu ich názorov a postojov na našu krajinu.

5.10.1. Pohľad migrantiek na Slovensko a jeho obyvateľstvo

Respondentky medzi pozitívnymi stránkami Slovenska vyzdvihovali prírodu a kultúru, rozvoj spoločnosti, ale aj ľudí. Pri porovnaní s krajinou pôvodu sa im Slovensko zdalo vyspelejšie, najmä z ekonomického a politického hľadiska, a usporiadanejšie v zmysle životného prostredia a priestoru. Vo výpočte pozitív sa objavila dostupnosť kultúry či možnosti štúdia pre mladých ľudí. Zo služieb získalo pozitívne hodnotenie len zdravotníctvo, nešlo však o jeho kvalitu, ale skôr o jeho ľudský rozmer. Na školstve jedna z respondentiek ocenila bezplatné učebnice, na obchodoch ďalšia zdvorilé predavačky. Za pozitívnu stránku Slovenska označila jedna migrantka priestor na slobodu konania – nikto sa nestará do iného, čo robí. Najčastejšie sa však komentáre týkali prírodných krás a životného prostredia.

Pozitívne stránky Slovenska:

„Slovensko ma milo prekvapilo. Keď to porovnáam s rodnou krajinou, je vyspelejšie, čo sa týka ekonomiky a politickej kultúry. Na Slovensku sa poslanci nebijú v parlamente a podobne, boji ani tu to nie je ideálne, zďaleka nie. Ale aj také bežné veci, ako keď idú Slováci trochu viac na západ, aspoň do Rakúska, tak majú pocit, že je to tam čistejšie, upratanejšie, viacej košov. A určite som taký dojem mala na začiatku aj ja: je to tu také upravenejšie, učsanejšie, na vyššej úrovni. No a to nehovorím o takých veciach ako krásna príroda, Tatry... Slováci ani za to nemôžu, že majú takú krásnu prírodu, je to výhoda, určite. No a čo ma ešte príjemne prekvapilo, je všeobecne kultúra, divadlá. Slovensko je maličké, tu má každý väčší prístup k divadlám, kinám... Jednoducho na Slovensku majú mladí ľudia úžasnú perspektívu; keď si povedia, že idú študovať do Bratislavy, tak idú. To je výhoda maličkých krajín, všetko sa koncentruje v hlavnom meste, všetko je akoby na dosah.“ (Európa)

„Prekvapila ma napríklad zdravotná starostlivosť. Nevieam, či sme natrafili na takú dobrú doktorku, ale vždy sa správala dobre. Naše deti ju aj dneska zbožňujú. Keď ju stretnú, tak to je pre nich radosť. Ona sa tak o nás starala. Teda napríklad tí doktori, tá zdravotná starostlivosť... Potom školstvo: že sa tu nekupujú knižky, ani na základnú školu.“ (Európa, matka troch detí)

„Milo ma prekvapili predavačky v obchodoch... Naozaj ma prekvapila ich zdvorilosť.“ (Európa)

„Páči sa mi tu, že ľudia sa nestarajú do ostatných, že čo robíš, je tvoja vec, a hotovo.“ (Afrika)

„Po príchode na Slovensko som pocítila zmenu najviac v tom počasí, klíme. Tu bol veľmi čistý vzduch, to som najviac vnímala... Nejaký kultúrny šok, keďže som bola uzavretá v komunite, som nepocítila. Akurát to som cítila, že Slovensko je oveľa civilizovanejšie, čistejšie.“ (Ázia, je tu rok)

„U nás napríklad vyhadzujú papiere na cestu, ale tu nie, tu musia do koša...“ (Ázia, je tu 20 rokov)

„Prvým prekvapením bol sneh, to som doma nikdy nevidela a na Slovensku áno. Aj že je tu veľmi civilizované, kultúrne nakupovanie.“ (Ázia, je tu druhý rok)

Medzi charakteristikami, ktoré niektoré migrantky vnímali na Slovensku ako pozitívne, boli aj také, ktoré iné ženy vymenovali medzi negatívnymi. Svedčí to o rôznorodých skúsenostiach migrantiek, ktoré si priniesli z rodnej krajiny alebo nadobudli na Slovensku. Takúto pozíciu – zastúpenie v obidvoch hodnoteniach – mal verejný poriadok a úprava prostredia, ďalej obchody a prístup predavačiek.

„Tak školstvo a zdravotníctvo – to bolo dobré. No čakala som, že Slováci budú takí poriadkumilovní, ako naši Slováci u nás. Tie slovenské dediny u nás, to je niečo fantastické. Teraz už je to lepšie, ale keď sme prišli, tam na sídlisku lietali odpadky všade, bez stromčeka. Deti tam skákali po tých stromoch, a keď niekto nadával na to, tak ten rodič sa hnevál s tým susedom... Chýbala mi tá kultúra, aj okolo činžiaku trošku poupravať.“ (Európa)

„Ideš do obchodu, tam je nejaká žena, je sedem ráno, a ona už nemá nervy a takto na mňa pozerá (ukáže zamračenú tvár – pozn. anketárky): „Čo chceš?“ A to je o siedmej ráno. Keď bude päť, ako bude vyzerať? Keď sa ti nechce, tak nepriď, nikto ťa nenúti... Myslela som si, že idem do hlavného mesta, ale niekedy sa fakt cítim, ako keby som bola na dedine. Doma som bývala oveľa luxusnejšie ako tu, a sme taká normálna rodina, nie bohatá, ale stredná. Veľa vecí ma prekvapuje. O deviatej si chceš objednať pizzu, už neprijímajú objednávky. Doma to nebolo hlavné mesto, a aj o tretej ráno si môžeš objednať, a pride objednávka až k dverám.“ (Afrika)

Negatívne stránky Slovenska:

Okrem týchto rozporných aspektov respondentky vymenovali rad ďalších negatívnych charakteristík. Väčšina z nich sa vzťahovala na ľudí, menej na fyzické prostredie. Migrantky kritizovali na Slovákoch napríklad nízku kvalitu a efektívnosť práce, formalizmus vyznávania náboženstva alebo slabú povinnosť detí postarať sa o rodičov. Jedna z migrantiek sa dotkla problematiky národnostných menšín – nepáčil sa jej prístup k slovenskému jazyku.

„Čo sa týka kvalitnej a produktívnej práce, miestni obyvatelia by sa mali veľa, veľa naučiť od našich občanov, pretože oni chodia do práce, len aby vyplnili pracovný čas. Takže produktivita a efektívnosť je na Slovensku menšia, v tom by sa mohli zlepšiť... Tunajší ľudia to berú tak, ako keby boli povinní chodiť do kostola cez víkend – v sobotu a v nedeľu. U nás doma, keďže som vyznávačka budhizmu, je to dobrovoľné.“ (Ázia)

„Je tu rozdielna tá kultúra, obzvlášť v rodinných vzťahoch. Keď sú napríklad starí rodičia, tak deti by sa mali starať o nich, a na Slovensku je to naopak – skôr ich dajú do nejakého štátneho zariadenia. Avšak v mojej domovskej krajine sú deti povinné starať sa o svojich rodičov v starobe – a ochotne sa starajú. Tento slovenský spôsob nebudem aplikovať do svojej rodiny.“ (Ázia)

„Doteraz ma napríklad prekvapuje maďarská problematika, lebo my bývame na južnom Slovensku. A to je pre mňa nepochopiteľné, že v jednom štáte ľudia hovoria inými jazykmi a maďarská komunita vyžaduje nadpisy a všetko, a na úradoch sa rozpráva v dvoch jazykoch. Mne sa to nepáči, ja som sem prišla a musela som sa tiež aspoň ako-tak naučiť po slovensky. A keď mám kolegov Maďarov, tak ja hovorím po slovensky lepšie ako oni, hoci tu bývajú od narodenia.“ (Európa)

Najčastejšie však migrantky kritizovali menšiu otvorenosť a oslabenú komunikáciu ľudí na Slovensku. Mnohým sa zdali Slováci uzavretí a chladní. Výhrady sa týkali rôznych stránok, od domácností a spôsobov pohostenia, cez možnosti a priestory pre komunikáciu na verejnosti, až po celospoločenskú rovinu. Naznačovali rozpor medzi národnostnou heterogenitou a slabou vzájomnou komunikáciou a pocíty celkovej apatie a rezignácie. Slovmi jednej zo žien tu celkovo panuje „blbá nálada“.

„Sklamanie neboli, boli skôr kultúrne šoky. Napríklad mne sa tu spočiatku ľudia zdali veľmi chladní... u nás to bolo tak, že moja mama bola lekárka, a my sme mali otvorené dvere pre všetkých, ľudia k nám chodili bez ohláse-

nia, aj kamaráti, aj mamini pacienti. A tu aj medzi najbližšími príbuznými sa musíš ohlásiť... mne sa toto zdalo také formálne. Okrem toho, keď ľudia prídu na návštevu, ktokoľvek prišiel, tak sa dávalo jedlo na stôl; jedlo sa všetko, čo bolo v dome. A tu kávačka, čajík. (smiech)“ (Európa)

„Chýba mi tu taká otvorenosť... Sú tu lepšie vymoženosti, čo sa týka turistiky alebo horskej turistiky, ale čo sa týka kultúry a zábavy – aj mladých, aby viac ľudia spolu komunikovali, v tom sú malé možnosti.“ (Európa)

„Ľudia sú tu dosť uzavretí k cudzincom... Čo je to tu za mentalita? ... Ľudia tu sú takí naivní, takí opatrní, a nechcú akceptovať nič, čo by im mohlo pomôcť. To je bláznivé! Ak je tu príležitosť niečomu napomôcť, áno, idem do toho... Je to vaša šanca, urobiť niečo, musíte nájsť guráž. Ak čelím problémom v krajine, nebudem sedieť... Ak budú sedieť a nerobiť nič, nikdy sa nedosiahne zmena... ľudia sú tu veľmi vzdelaní, inteligentní, sú veľmi talentovaní... Vidíte študentov chodiť do školy, vychodiť vysoké školy, no nikdy sa neprejavia na verejnosti. A hovoria, že sú lepší ako iní ľudia. Príďte do mojej krajiny – dieťa vychádzajúce základnú školu je schopné vyjadriť sa verejne, áno.“ (Áfrika)

„Keby sa tak zmenila tá apatia, keby tu bol trošku život, keby sa niečo dialo... Mój kamarát, ten sedemdesiatjedenročný, čo žije vonku, ten si všimol ako prvé, že tu chýba vášeň. Aj ja to strašne cítim. Nemáš žiaden stimul na mozog, takú ničotu, nič nie je, čo by tá posúvalo dopredu. Keď chodím po rôznych firmách a rozprávame sa, zdá sa mi, že ľudia sa vzdali, nemajú záujem. Ako to vyjadril môj kamarát, o ničom tu nemôžeš začať konverzáciu, že „you can make them talk about Gypsies for ten minutes maximum, but nothing else“. Dobrá diagnóza. Strašne málo ľudí má záujem niečo robiť... možno sa boja... Keď si tu, tak je to O.K., ale keď ideš von, tak cítiš hneď, že si prišla do normálneho sveta.“ (Ázia)

5.10.2. Hodnotenie situácie žien – migrantiek v porovnaní s mužmi

Ako sa uvádza v úvodnej časti tejto publikácie, odborná literatúra za posledné desaťročia zaznamenala odlišné trendy a mnohé rozdiely v migračných procesoch žien a mužov. Aj analýza migračného a integračného procesu žien prichádzajúcich z tretích krajín na Slovensko odhalila mnohé špecifiká, ktorým čelia. Čo si myslia o rodových rozdieloch samotné aktérky, pre koho je migrácia ťažšia – pre ženy alebo mužov?

Respondentky sa väčšinou zhodli, že v migračnom procese to majú ťažšie ženy. Argumentačne sa však ich pohľady dosť líšili. Niektoré výpovede poukazovali na uzavretosť migrantiek v domácej sfére po príchode do novej krajiny, čo ženy v porovnaní s manželom pôsobiacim vo sfére práce značne znevýhodňuje:

„Ženy – migrantky to majú ťažké. Viete, vždy zostane tá rodina na žene. Manžel ide za prácou, a žena zostane sama doma, a fakt, že keď nemá nikoho, tak to je úplne zničený človek. Ja som sa tak rok trápila a potom som sa ešte rok dostávala z tej depresie, ktorú som si sama spôsobila, ako som bola uzatvorená.“ (prišla spolu s manželom a deťmi)

Iné respondentky argumentovali lepším prístupom mužov k zamestnaniu, keďže prijímacie pohovory a konkurzy sú nastavené tak, že z nich muži vychádzajú v porovnaní so ženami oveľa častejšie ako úspešní uchádzači.

„Muži majú väčšiu výhodu. Keď sedíme na personálnom, väčšinou najprv vyberajú mužov. Napríklad teraz sme tam sedeli dvanásť muží a ženy, teda chlapi a dievčatá. Zobrali všetkých chlapcov a dievčatá nechali. Nevieť prečo.“ (prišla pracovať cez agentúru)

Podľa ďalších je migrácia ťažšia pre ženy preto, lebo ich viac zasahuje xenofóbne správanie a postoje majority, a to v niekoľkých ohľadoch. Hovorili o vyššej citlivosti žien oproti mužom na prejavy dištancu a posmešné poznámky, o častejšom smerovaní takéhoto správania od slovenských mužov k cudzinkám než od slovenských žien k cudzincom, ako aj o tom, že stereotypné predstavy sa väčšmi spájajú so ženami:

„Pre ženu je to ťažšie... Možno muži to tak nevnímajú, tie pohľady alebo čo. Ako napríklad môj manžel, on to necíti – že nepozerať, nevnímať si to; ale ja si všimam, žena je citlivejšia na tieto veci, viac si to všimá. A potom od niektorých chlapov tie drzé a neslušné poznámky – ani to muži nezažívajú.“ (vydatá za cudzinca inej národnosti)

„Medzi slovenskými mužmi ešte stále existuje taká predstava, že moje krajančky sú také neemancipované a poslušné ženy domáce, a oni to vidia ako takú perspektívu, že si donesú nevestu od nás, ktorá sa o nich bude starať. Ale to je samozrejme taký typ mužov, ktorý vyhladáva takéto tradičné domáce ženy. Lenže som ich sklámala, že u nás je to jednoducho tak ako na Slovensku a že by tam asi nenašli to, čo hľadajú... Mužovi od nás by asi nikto na Slovensku nehovoril, že sa sem prišiel oženiť.“ (vydatá za Slováka)

„Mužské pohlavie to má trochu ľahšie. Napríklad vydatá žena málokedy nadviaže v cudzine hlbší vzťah s opačným pohlavím. Naopak, keď je muž ženatý, tak mu to asi ani natolko nevádi, aj tak nadviaže nejaký vzťah.“ (má manžela a dieťa v krajine pôvodu, prišla za prácou)

Iba výnimočne prezentovali migrantky opačný názor konštatujúci horšiu situáciu migrantov – mužov. V týchto prípadoch sa ako výhoda žien uvádzala ich vyššia flexibilita a prispôsobivosť na nové prostredie, ale aj primárnosť „živiteľskej“ úlohy muža: aj keď žena nemá zamestnanie, uživí ju manžel.

„Ja si myslím, že práve naopak – pre ženu je prispôsobenie sa oveľa jednoduchšie, lebo ženy sú flexibilitnejšie. Vždy je jednoduchšie, keď má partner zamestnanie, aj keď tá partnerka ešte nemá. Ženy sú aj viac otvorené novým jazykom, skúsenostiam... Ja si neviem predstaviť, že by môj manžel prišiel bývať tak k nám...“ (vydatá za Slováka)

„To závisí od toho, akú stránku si zoberieš. Ja si myslím, že pre ženu je to z materiálnej stránky lepšie, lebo sa ako si predpokladá, že keď ona ide za mužom, tak muž už tu má zárobok. A keď si nenájde prácu, keď zostane doma, nič sa nestalo, pokiaľ je muž schopný ju uživiť. Ale pokiaľ sem príde muž a nastane opačná situácia, že nemôže nájsť prácu a zostane doma, tak je to pre muža ponižujúce, a vôbec to nezodpovedá tomu stereotypu. Myslím, že v tomto smere je to pre ženu jednoduchšie, že keď nevjde tá kariéra, tak nič sa nedeje ani zo strany spoločnosti.“ (rozvedená)

5.10.3. Hodnotenie situácie zmiešaných manželstiev

Pohľad migrantiek na zmiešané partnerstvá alebo manželstvá na Slovensku bol dosť rozdielny. Niektoré migrantky ich považovali za výhodu a obohatenie – tak pre partnerov, ako aj pre deti. Prezentovali ich ako dobrý model partnerského spoluzitia, ktorý odporúčajú aj ostatným. Respondentky, ktoré nežili v takýchto vzťahoch, videli pozitívum v tom, že krajančky vydaté za Slováka sa lepšie naučia slovenský jazyk.

„...Je to výhoda, keď je cudzinec v nejakej krajine, a zároveň je tam úplne asimilovaný a cíti sa tam ako doma. Je to také obohacujúce, pre manželstvo je to úžasné. Každý by si mal brať iba cudzincov. Na začiatku je to aj o takých zaujímavých, vtipných nedorozumeniach, jazykových, a tak. V podstate je tým človek bohatší, má bohatší duchovný život, je doma v jednej aj v druhej krajine. Viem, že aj môj manžel to berie ako veľké pozitívum. A pre deti to je tiež plus – takže žiaden hendikep.“ (manžel Slováka)

„Poznám zmiešané manželstvá, to je normálne. Vedia potom veľmi dobre slovenský jazyk.“ (manžel krajan)

Viaceré migrantky však pri hodnotení takýchto partnerských zväzkov vyjadrovali určité obavy a poukázali na pravdepodobné ťažkosti. Týkali sa akceptácie partnera či partnerky širšou rodinou, ako aj samotného partnerského vzťahu, v ktorom si prekonávanie kultúrnych rozdielov vyžaduje mnoho úsilia a prispôbovania; ale aj budúceho života detí z takýchto partnerstiev.

„Bol to dlhodobý a bolestný proces, kým ma rodičia manžela akceptovali. Ale ja to chápem, viem sa vžiť do situácie svokry. Vyše dvadsať rokov vychovávala svojho syna, úspešného, pekného, neviem akého Európana. Má predstavu, že privedie domov nevestu typickú Slovenku, ktorá mu pripravuje bryndzové halušky alebo maďarský guláš,

a zrazu také titikové dievčatko privedie. Proste stačí, aby nebola Slovenka, a už je zle. Napriek tomu, že už som vystudovaná, že sa snažím, vystupujem korektne, trpezlivo, všetko je nič, hlavne, že nie som Slovenka... veľa som si poplakala...“ (manžel Slovák)

„Je to naozaj ťažké, čo sa týka zmiešaných manželstiev mimo Európy.. A podľa mňa je veľmi malá šanca, aby také zmiešané manželstvo prežilo. Veľa je prípadov, keď sa krajan oženil s nejakou Slovenkou, a tam nie je taká extra snaha, aby vzťah udržali... Môj krajan sa stravuje každý deň novým jedlom, tam sa vari každý deň. A zase tie slovenské manželky rady chodia do spoločnosti, na zábavu, tie mladé páry. Typický problém: manželka chce ísť na diskotéku, manžel sa na to necíti, alebo jednoducho sa už tak narobil celý týždeň, že by si rád pospal, a tam začínajú konflikty. A toto je veľmi ťažké... Sú také prípady naozaj, že krajan má Slovenku a sú šťastní, poznám takých pár, ale tam je fakt obrovská snaha... Aby to manželstvo fungovalo, treba obrovskú dávku trpezlivosti, snahy vyjsť v ústrety a proste si porozumieť.“ (manžel Slovák)

Obavy o budúcnosť detí vyjadrovali nielen ženy zo zmiešaných manželstiev. Aj migrantky z národnostne homogénnych manželstiev prežívajú pocity strachu pri uvažovaní o budúcnosti detí. Boja sa o ich zaradenie do spoločnosti, keďže ani mnoho detí migrantov z druhej generácie nie je dostatočne integrovaných do spoločnosti:

„Ako každej inej matke, robí mi starosti to, že niektoré deti druhej generácie sa nedokážu dobre integrovať do spoločnosti. A keď sa tu nedokážu, tak ani keď sa vrátia do krajiny pôvodu, tak sa nedokážu. Pretože niektoré deti si už v dvadsiatom, dvadsiatom prvom roku založia alebo založili rodinu. A nevedia nič iné, len prácu a obchod. Idú ráno z domu na pracovisko, z pracoviska domov, absolútne sa nedokáže ani tá druhá generácia integrovať do spoločnosti. Takže robí mi to, ako každej inej mame, starosti. Aj v tej druhej generácii sú tie isté problémy.“ (mama troch detí)

Zhrnutie: Hoci migrantky považujú Slovensko za kultúrnu krajinu s krásnou prírodou a čistým prostredím, fungujúcimi službami a perspektívou pre mladých ľudí, stále mnohé z nich pociťujú sociálny dištanc. Problémy, s ktorými sa na Slovensku migrujúce osoby stretávajú, majú podľa nich silnejšie následky pre ženy. Na základe osobných alebo sprostredkovaných skúseností migrantky spájajú veľa ťažkostí s rodinnou perspektívou – so zmiešanými manželstvami a s budúcnosťou detí z migrantských rodín. To všetko ukazuje na deficit v integrácii do prijímajúcej krajiny. Zároveň sa však prejavili dosť veľké rozdiely medzi názormi migrantiek z európskych a mimoeurópskych krajín: obavy a problémy sú vnímané viac u tých druhých. Keď sa plná integrácia nepodarila ich generácii, želali by si ju aspoň pre svoje deti.

5.11. INTEGRAČNÉ POŽIADAVKY A POTREBY MIGRANTIEK

Čo potrebujú migrantky, aby sa ich situácia zlepšila? Medzi odpoveďami odznelo množstvo návrhov a podnetov. Niektoré mali charakter všeobecných požiadaviek a želaní, ako sú rovnaké práva či plná integrácia; iné boli konkrétnejšie – týkali sa špecifických aktivít alebo oblastí pre zmenu.

Všeobecné návrhy na zlepšenie situácie:

„Ako prevažná väčšina krajaniek, ktoré žijú na Slovensku, mám jediný sen, aby všetky krajančky mali toľko práv ako Slovenky.“ (Ázia, 38 rokov)

„Chcela by som, aby sa druhá a tretia generácia migrantov mala lepšie, aby nemala také problémy, aké mám ja. Aby sa dokázala plne integrovať do spoločnosti.“ (matka troch detí, 41 rokov)

„Predovšetkým by som si želala, aby majoritná spoločnosť cudzincov nediskriminovala. Po druhé, mám pocit, že samospráva alebo vedenie štátu sa nestará dostatočne o komunity menšín. Keď je školopovinný, tak navštevuje školu, ale keď dokončí školu, už je problém. Želala by som si, aby samospráva a štát mali nejakú stratégiu, aby sa mohli lepšie integrovať.“ (žije vyše 20 rokov na Slovensku)

Zlepšiť prístup na inštitúciách a úradoch:

„...keď si spomeniem na minulosť, tak určite prístup úradov a polície.“ (Európa, 30 rokov)

Zjednodušenie vybavovania pobytu na Slovensku:

„Nechcem ísť do nejakých hviezdnych snov, ale také niečo realnejšie: možno ulahčenie tých vybavovaní, ale nie pre všetkých cudzincov. To chápem, že pre každého nového sa to nedá ulahčiť hneď, lebo nemusí byť dobrý, s dobrými úmyslami. Ale pre tých, napríklad, čo sú tu dlhšie, ako napríklad tu sme my, a naozaj nemáme žiadne priestupky...“ (Európa, 35 rokov)

Zjednodušenie vybavovania návštevy Slovenska:

„Moji rodičia majú problém, keď ma majú prísť navštíviť. Keby neboli tie víza, tak by to bolo určite lepšie... Viem, že Slovensko si to nemôže dovoliť aj v súvislosti so vstupom do Európskej únie, ale bežným ľuďom to určite komplikuje život. Je to smutné, že moji rodičia to majú také problematické, keď ma chcú prísť navštíviť. Musia vybavovať niekoľko týždňov papiere a nosiť doklady o tom, že nechcú zostať na Slovensku a že majú peniaze na to, aby si zaplatili hotel a podobne. V podstate to isté, čo som preživila kedysi ja.“ (Európa, vydatá za Slováka)

Zníženie úradných poplatkov súvisiacich s pobytom:

„...Tie poplatky sú veľké a veľa zbytočnej papierovačky...“ (Európa, nemá občianstvo SR)

Zrušenie ročného zákazu pracovať pre ženy na prechodnom pobyte:

„To k tomu patrí, ulahčenie vybavovania pracovného víza. Napríklad nechápem, prečo ja – som tu už niekoľko rokov, ako azylant som mohla pracovať, keď mám tolerovaný pobyt, môžem, ale keď mám normálny pobyt, nemôžem celý rok pracovať – hoci normálny pobyt si vybavím absolútne zákonne, nezatažujem Slovensko žiadnymi poplatkami, všetko platím sama. A prečo práve jeden rok nemôžem, a potom môžem? Dokonca nemusím ani žiadať o povolenie, povedali na úrade práce. Tak nechápem, o čom to je. Keby to bola nejaká skúška, že som úplne nová a prídem sem prvýkrát, tak ešte pochopím, ale takto? Preto hovorím: to pristupovanie keby bolo osobnejšie, individuálnejšie... Lebo už som pracovala, tak je blbé, že teraz nemôžem. Ozvali sa mi aj z agentúr – nemôžem. Nemôžete – prečo, ved ste mohli? Hovorím – a teraz nemôžem. Normálny pobyt je akože lepší pobyt, ale v tomto zmysle je horší.“ (Európa, vydatá za cudzincinca)

Rozšíriť možnosti pracovať:

„Keby som mohla niečo zmeniť, tak by som viacej pracovala, aby som viacej zarábala, aby som lepšie pomáhala doma rodine, aby som mohla zaplatiť dlžné peniaze, ktoré som, bohužiaľ, musela vydať pred cestou na Slovensko.“ (prišla za prácou na tri roky cez agentúru, obmedzené pracovné možnosti)

Rozšíriť možnosti zdravotného poistenia pre cudzincov:

„Napríklad bola by som rada, keby sme mali viac možností, lebo toto je jediná poisťovňa, čo takto poisťuje cudzincinca ako ja, bez toho, aby som bola študent alebo tak. Takže som tu ako úplná cudzinka, nemám tie možnosti lekárov, a je to aj drahšie.“ (Európa, nemá stálu ráciu)

Rozšíriť možnosti vzdelávania pre cudzincov:

„Veľmi chcem študovať. Aj som skúšala – aj minulý rok, aj predminulý rok na nejakú vysokú školu... Ale furt som tam ako cudzinec, a tí platia od troch do päťtisíc eur mesačne. Takže to určite nie, ešte možno dva – tri roky.“ (Európa, 35 rokov)

„O rekvalifikačnom kurze mi povedala jedna známa... že mám takú možnosť ísť a že či nechcem. Hovorím jasne, že chcem, a keby mi to ešte aj preplatili, tak to je vynikajúce... Sedemnásteho júla budeme mať aj skúšky. Pomôže to

pri hľadani práce – aj v celej Európskej únii, a najviac odporúčajú Rakúsko... Ale ja by som rada aj na Slovensku, potom by som nemusela niekam odchádzať.“ (Európa, je tu vyše 10 rokov)

„Som rada, že som urobila rekvalifikačný kurz, lebo masáže boli vždy mojím koníčkom... Priblížila som sa na úrad práce, že chcem robiť kurz. Skončila som kurz, a samozrejme sa stále učím, ale už samostatne pracujem, mám svoju klientelu a som spokojná.“ (stredoškolačka, má vlastnú živnosť)

Jazykové kurzy:

„Potrebujeme nejaké kurzy slovenčiny pre naše ženy.“ (Ázia, vydatá za krajana)

„Ako ostatné ženy a mamičky by som veľmi privítala intenzívny jazykový kurz pre krajanok a krajanov. Hlavný problém spočíva v tom, že nevladnime nejaké miesto ani finančné prostriedky a nikto nás nepodporuje... Ja sama by som sa rada zúčastnila aj na inom kurze, kultúrnom, na kurze varenia alebo na niečom takom, ale ešte nemám nejakú znalosť slovenčiny, tak to bohužiaľ odlašujem. Takže by veľmi privítala nejaký jazykový kurz.“ (Ázia)

„Tak ja osobne by som sa chcela zlepšiť v tej komunikácii, teda by som sa chcela naučiť po slovensky.“ (slobodná, je tu na tri roky)

Miesto na stretávanie krajankej organizácie:

„Alebo nejaké miesto, nejaké miesto, aby sme mali možnosť sa stretnúť a hovoriť o živote. Napríklad vo veľa veciach si musíme pomáhať, pretože na Slovensku ešte nie je naše veľvyslanectvo ani konzulát... to je veľmi ťažké. Veľakrát sme chceli mať nejakú miestnosť... ale nemáme peniaze. Najprv miestnosť, a potom my by sme nejaké tance... My sme tu, rešpektujeme zákony a pomáhame si navzájom... ale je nás málo... chýbajú financie.“ (Ázia)

Priestory na modlenie:

„My máme džamiju (mešitu – pozn. tlmoč.) v Bratislave, ženy tam nechodia, len muži. Tam je strašne malý priestor a nie je tam miesto pre ženy, takže idú len muži. Ale v krajine, odkiaľ pochádzame, je miesto aj pre ženy. To by nám možno chýbalo.“ (Európa)

Priestory a aktivity pre rodičov a deti:

„Ale chýba mi aj niečo pre mladé mamičky alebo pre ženy... Život nie je len o podnikaní, život je aj o niečom inom... Možno by kriminalita bola menšia, keby rodičia viacej komunikovali s deťmi. My sme boli zvyknutí s našimi deťmi ísť von a zabávať sa. Aj teraz to robíme, lebo nám je dobre spolu, vieme sa spolu zasmiať. A tu mi to chýba... Nevieam, či to tu vôbec existuje – buď sú možnosti pre mladých, alebo pre starých, alebo je pre malé deti, ale aby boli spolu, keď sú dospelé deti, prečo to nie je? Alebo nejaký otvorený šachový klub; niekde, kde môžete čítať aj knižky, nemusíte ísť do knižnice... Alebo také nejaké besedy, také nezáväznú... To tu možno chýba.“ (Európa, má tri deti)

Finančná podpora a činnosť organizácií cudzincov:

„Vôbec nemáme podporu. Počula som, že v Poľsku a Maďarsku dostali od štátu podporu, ale na Slovensku nie. Nieкто musí niečo spraviť... aby sme mali peniaze na prenájom priestorov.“ (Ázia)

„Veľmi potrebujeme nejakého organizátora, aby nám tu na Slovensku pomáhal. Musíme mať svoj názov a žiadame, aby sme dostali svoj základ života na Slovensku.“ (Ázia)

Spolok či organizácia pomáhajúca s adaptáciou:

„Dobré by bolo, keby bolo nejaké združenie. Ja by som to veľmi privítala, keby to tak bolo vtedy, keď som ja prišla, že mi nieкто trochu pomôže. Stačí, keď nieкто príde a ovláda cudzí jazyk, ktorý ovláda tá osoba, ktorá prišla. Aby bola komunikácia...“ (po príchode izolovaná v domácnosti)

Kluby s poradenstvom

„Alebo možno nejaký klub. Lebo ľudia potrebujú vybavovať na úrade, niekedy naozaj neviete ničो vyplniť. Alebo spravíte nejakú chybu, a potom sa neviete z tej chyby vymotať. To je strašné. Aby vám niekto poradil takto neživo, lebo veľmi zle sa komunikuje počítačom. Aj keď máte všetko na internete, ale stane sa vám, že spravíte chybu, a potom čo ako riešiť.“ (pri príchode nevedela jazyk)

Informácie, informačné centrá pre migrantky a migrantov:

„Letáčky na ubytovni alebo vedúcemu v komunite, v príslušnej fabrike, dať. Prekladať do jazyka, lebo oni sa neponerajú na televíziu, nečítajú...“ (Ázia)

„Možno by to bolo treba nejaké združenie alebo informačné centrum, kde je celý deň niekto, kto by s vami komunikoval, kto by vám pomohol sa trochu zorientovať... A v tom centre by mohla byť satelitná televízia, že sa pozriete, čo sa deje doma, alebo niekde inde v okolí Slovenska, že sa dozviete, aké sú možnosti na Slovensku, trochu vás takto zorientovať. A keď budete s malými deťmi, mohli by ste tam ísť, aby sa tie deti trochu zaradili do spoločnosti. Alebo nejaké také rodiny, ktoré by vás prijali. Fakt, že tu nemusíte mať nikoho. My sme mali, a potom sme nemali nikoho. Mali sme síce jeden manželský pár, ale oni sa potom odsťahovali, takže sme tu zostali úplne sami. Keď takto sama od seba migrujete po svete a nemáte nikoho, tak to potrebujete, fakt.“ (prišla individuálne s celou rodinou)

Multikultúrne akcie:

„Tu chýba klub, že nejaký spisovateľ príde a číta svoje texty a že pritom hrá nejaká ľahká hudba a ľudia z celého sveta komunikujú. Nedávno sme boli na vernisáži v M., je tam nejaký zámok, a tam som po dlhšej dobe zažila niečo také: Mexičanka, my od nás, Chorváti, Rusi, Nemci alebo Angličania, Gréci... Keď sa skončila vernisáž, manžel tej maliarky začal hrať na klavíri a začali sme spievať mexické aj naše, aj chorvátske, aj ruské piesne a bolo to veľmi príjemné... Klub, kde sa človek uvoľní, zaspieva si, popije si nejaké vínečko, sedí a rozpráva sa. Toto mi chýba.“ (Európa, má 48 rokov)

Neinštitucionalizované podujatia:

„Čo by som zmenila ako migrantka? Napríklad ja mám skúsenosť s Angličkom ako mamička s dvoma deťmi... tam sú také spoločenské mechanizmy, ktoré nie sú inštitucionálne, ale sú zvykové. Každú chvíľu niečo majú v škole, Vianoce a Veľká noc a tak ďalej. Organizuje sa tombola, mamičky musia napiecť, priniesť niečo. Buď napiecť, alebo aj uvariť, priniesť nejaké veci z domácnosti, ktoré idú do tomboly, potom sa deti bavia, a potom ešte zostanú na vianočný drink s učiteľom. Túto vec nemôžeš ignorovať.“ (Európa, matka dvoch detí)

Zhrnutie: Ako vidieť, spektrum návrhov na zlepšenie situácie migrantiek na Slovensku bolo pomerne široké. Zohľadňovali sa v nich aktuálne potreby, ale aj budúce nároky súvisiace so starnutím, potrebou starostlivosti a sociálneho zabezpečenia. Najčastejšie smerovali k cudzineckému statusu a jeho vybavovaniu, dotkli sa však aj možností zamestnania, vzdelávania, zdravotného poistenia a jazykových kurzov; ako veľmi silná sa javí potreba zlepšenia informovanosti týchto žien. K častejším sa ešte zaradila požiadavka na podporu organizovanej činnosti, finančnej alebo priestorovej. Návrhy niektorých migrantiek mali formát konkrétnych chýbajúcich aktivít. Požiadavky a deklarované integračné potreby migrantiek sú vo veľkej miere zhodné s predstavami expertov o potrebných krokoch, ktoré by mala Slovenská republika urobiť v záujme zlepšenia situácie migrantov všeobecne a posilnenia migrujúcich žien špeciálne (pozri kapitolu 6.).

5.12. ZHRNUTIE

Analýza kvalitatívnych rozhovorov poskytuje pohľad na migračnú históriu, perspektívy životnej dráhy, rodové roly a rodinné usporiadanie migrantiek a na ich očakávania do budúcnosti. Migrácia

žien z tzv. tretích krajín na Slovensko významne zasiahla ich rodinný život a rodové roly. Staré rodinné siete sa destabilizovali a nové sa niekedy nevytvorili. Realizácia rodičovstva sa často odkladá do vyššieho veku alebo ženy na deti úplne rezignujú. Na druhej strane rodičovstvo prinášalo migrantkám značnú izoláciu a uzavretie v domácej sfére. Ženy často prispôbobi svoje modely usporiadania rodových rol životnej situácii rodiny, čo viedlo k obmedzeniu ich účasti na trhu práce, resp. k neformálnejším vzorcom účasti so slabším pokrytím sociálnym zabezpečením, ale aj k sociálnej izolácii. To môže v staršom veku nepriaznivo ovplyvniť ich sociálne zabezpečenie. Výsledkom je, že si ťažšie môžu robiť plány na starobu – a to tak v hostovskej krajine, ako aj v krajine pôvodu.

Výskum odhalil množstvo podobností medzi rôznymi skupinami migrantiek – medzi ženami s rôznym etnickým pozadím. Vo všetkých skupinách migrantiek sa signalizoval vstup do sociálneho a ekonomického, ako aj právneho a emocionálneho vákuu alebo ostarkizácia žien charakterizovaná ich podriadenejším, menej dôležitým postavením.

Prieskumy postojov domáceho obyvateľstva poukazujú na existenciu negatívnych pohľadov na otázky migrácie, ktoré sa v súvislosti s ekonomickou krízou mohli ešte posilniť. Porovnanie postojov populácie Slovenska s predstavami migrantiek ukázalo, že migrantky vnímajú domáce obyvateľstvo v pozitívnom svetle, mnohé migrantky konšatovali dobré skúsenosti a vyjadrili presvedčenie, že ich ľudia na Slovensku vnímajú čoraz pozitívnejšie. Pre mnohé z nich „doma“ znamená na Slovensku; väčšina skúmaných žien túžila po integrácii.

Pokiaľ ide o rodové roly a delbu práce a povinností v rodine, u migrantiek sa prejavil pomerne veľký rozpor medzi ich reálnym usporiadaním a medzi predstavami o ideálnom usporiadaní. V realite veľmi často zostávajú v domácej sfére (partneri pôsobia vo svete platenej práce), čo prakticky znamená prebranie domáчих povinností do vlastnej kompetencie. Vo svojich ideálnych predstavách by však preferovali vyváženejšie rodové rozdelenie na dimenzii domáca a platená práca, ale najmä vyváženejšiu delbu domácej starostlivosti a povinností.

Všeobecné výskumy venované sociálnej exklúzii i názory expertov na migráciu zhodne konštatujú, že zapojenie do trhu práce urýchľuje a podporuje proces integrácie. Čím je integrácia migrantov rýchlejšia, tým intenzívnejšie redukuje riziko dlhodobej závislosti od sociálneho systému. Zdôrazňuje sa aj potreba „zviditeľňovať“ prínosy migrácie a integrácie migrantov pre spoločnosť ako celok. To hovorí v prospech takého systému pomoci migrantkám, ktorý by im zabezpečil ekonomickú nezávislosť či samostatnosť.

Potreba zapojenia do trhu práce je jedna stránka integrácie migrantiek do spoločnosti, druhou je samotné pôsobenie týchto žien na trhu práce. Tu platia rovnaké rodové súvislosti ako pri participácii žien na trhu práce vo všeobecnosti: migrantky častejšie zostávajú mimo trhu práce (v domácnosti, na rodičovskej dovolenke), vyznačujú sa nižšou zamestnanosťou, častejšie zastávajú pracovné miesta pod svojou kvalifikáciou, reprezentuje ich vyšší podiel nekvalifikovanej alebo nízkokvalifikovanej práce, ako aj „slabých“ pracovných miest (nestabilných či dočasných, s malou mierou ochrany) a nízke finančné ohodnotenie. Aj v skupine migrujúcich z tretích krajín sa prejavuje rodová segregácia – nižším spoločenským ohodnotením sa vyznačujú tie segmenty trhu práce, ktoré sú feminizované. Jazykové deficity migrantiek značne zužujú ich možnosti pracovného uplatnenia a podporujú akceptáciu miest pod dosiahnutou kvalifikáciou.

Analýza ďalej ukázala, že vzorce zamestnávania migrantiek súvisia so životným cyklom ich rodiny. V jeho priebehu vykonávajú viacero rol s rôznou intenzitou – sú matky, gazdiné, podporujúce manželky, zamestnankyne, vypomáhajú v rodinnom podniku, atď. Podobne ako slovenské ženy aj migrantky sú oveľa silnejšie vystavené problému zladovania práce a rodiny než muži. V dôsledku domáчих povinností niektoré z nich rezignujú na pracovnú aktivitu alebo vykonávajú neštandardné formy práce: nepravidelnú prácu náhodného alebo sezónneho charakteru, neplatenú alebo slabo platenú prácu v rámci rodinných, priateľských či komunitných sietí, prácu „načierno“ či prácu na živnosť. Takáto práca predstavuje typ pracovnej participácie bez integračného potenciálu a komplikuje finančné zabezpečenie migrantiek v starobe.

Výskum sa venoval aj aspektom rodinného života, rodinných vzťahov a výchovy detí v cudzej krajine. Na Slovensku sú cudzinecké komunity, ktoré žijú intenzívnym spoločenským životom v širších príbuzenských zoskupeniach a príbuzenské siete im často pomáhajú i pri adaptácii do nového prostredia. Neštandardné postavenie niektorých pracovných migrantov neraz vedie k neštandardným príbuzenským zoskupeniam. Ide napríklad o dlhodobejšie obdobie odlúčenosti rodičov od detí, keďže rodičia nezvládali zároveň výchovu dieťaťa a budovanie či rozvoj svojich podnikateľských a zamestnaneckých aktivít alebo štúdiá. Prípady dlhodobého odlúčenia detí od rodičov v dôsledku migrácie za prácou neboli ojedinelé: rodičia prichádzajú na Slovensko ako prví a deti nechávajú v krajine pôvodu v starostlivosti starých rodičov.

Mnohé migrantké rodiny zápasia s problémom, ako zvládať časovo náročné podnikanie či zamestnanie spolu s výchovou detí. Často ho riešia rezignáciou ženy na pracovnú kariéru, využívanie služieb vychovávateľiek nie je príliš rozšírené. Niektoré rodiny využívajú predškolské zariadenia, na ktorých oceňujú vplyv na integráciu detí do slovenskej spoločnosti a na postoje k majoritnej populácii.

Pre mnohých rodičov z migrantkých prostredí je dôležité vzdelanie detí, ktorému prikladajú veľký význam. Hovorili o ňom takmer všetky respondentky, ktoré mali deti. Venovali nemalé prostriedky na prekonanie zaostávania detí v slovenčine, pričom využívali rôzne druhy doučovania.

Škola plní pri deťoch z migrantských rodín veľmi pozitívnu integračnú úlohu. Deti sú pomerne skoro schopné komunikovať v slovenčine a zaradiť sa do normálneho vyučovacieho režimu. Neskôr sú spravidla úspešné – dosahujú dobré študijné výsledky, často pokračujú vo vzdelávaní na vysokých školách. Zvládnutie slovenského jazyka deťmi vedie často k tomu, že dieťa sa stáva pre rodinu tlmočníkom, zabezpečuje písomný styk s inštitúciami a podobne

Škola je integrujúcim prvkom aj vo vzťahu k samotným migrantkám. Na rozdiel od starostlivosti o malé deti, pri ktorej sú ženy zvyčajne vylúčené z pracovného procesu i spoločenských vzťahov, so vstupom detí do školských zariadení sa integrácia migrantiek posilňuje trojakým spôsobom: cez návštevy školy, cez pomoc deťom s domácimi úlohami, ktorá zároveň posilňuje migrantky v jazykových zručnostiach a kultúrnych kompetenciách a cez rodičovské siete (stretávanie sa s rodičmi priateľov a spolužiakov detí).

Nie všetky migrantky majú záujem o úplnú asimiláciu; niektoré sa neusilujú ani o štátne občianstvo. Časť z nich nie je definitívne rozhodnutá, či zostanú na Slovensku, alebo budú v migrácii pokračovať do inej krajiny. Pocit „domova“ u migrantiek do značnej miery závisí od dĺžky pobytu na Slovensku. Niektoré z nich hovorili o dvoch domovoch, nechávajú si otvorenú aj možnosť návratu do domovskej krajiny. Potomkovia dnešných migrantov a migrantiek budú otázkou domova a vlasti vnímať odlišne ako ich rodičia, a to napriek tomu, že im rodičia budú o krajine pôvodu sprostredkovať informácie a učiť ich jazyk, ktorý bol ich materským.

Uvedené súvislosti naznačujú, že migrantky si vyžadujú rodovo špecifickú podporu. Potrebujú uľahčiť prístup k jazykovým kurzom a k všeobecným informáciám o hodnotách a normách hostovskej krajiny, ale predovšetkým k informáciám o fungovaní inštitúcií. Strata zručností, ku ktorej u migrantiek na Slovensko často dochádza, vedie k stratám na ich ľudskom kapitále, čo je na škodu nielen pre individuálne migrantky, ale aj pre spoločnosť ako celok. Vo vzťahu k ženám (ale i mužom) v ekonomicky aktívnom veku vzrastá potreba garantovania práva na dôchodok a jeho prenosu medzi hostovskou krajinou a krajinou pôvodu.

Integrácia migrantiek do ekonomických a sociálnych aktivít – ako základný, konečný cieľ rozširovania príležitostí pre všetkých – si vyžaduje tak pomoc, ako aj rast aktivity samotných migrantiek, ktorá si tiež zasluhuje podporu. Čiže budovanie všeobecného pomáhajúceho inštitucionálneho prostredia a špecifickej podpory migrantiek by mali sprevádzať aktivity zamerané na motiváciu migrantiek a ich posilnenie.

6 Rodové súvislosti politiky migrácie a integrácie

Skúsenosť mužov a žien s migráciou a integráciou je rozdielna, tento fakt by mali rešpektovať aj politiky migrácie a integrácie. Nastavenie migračných a integračných politík v Slovenskej republike však zatiaľ nereflektuje špecifické potreby žien, čím posilňuje znevýhodnené postavenie migrantiek v porovnaní s migrantmi.

Migrantky čelia rôznym rizikám a bariéram integrácie. Znevýhodnená pozícia migrantiek v spoločnosti má viacero dôvodov. Je predovšetkým výsledkom súčinného pôsobenia etnicity, rodu a sociálneho postavenia. Dôležitú úlohu zohráva aj odlišný kultúrny kapitál migrantiek, sociálny a symbolický kapitál. Dôležitý vplyv na postavenie migrantiek v spoločnosti však má aj nastavenie politík integrácie. Bariéry a riziká života migrantiek úzko súvisia s typom priznaného pobytu a prejavujú sa vo všetkých oblastiach života, ako je prístup na trh práce, bývanie, rodina, vzdelávanie, zdravie či sociálne zabezpečenie.

Znevýhodnená pozícia migrantiek v spoločnosti vyplýva z prelínania ich rôznych identít, založených na rode, etnicite, sociálnom postavení či triede a podobne. Pri analýze postavenia migrantiek za zásadný považujeme intersekcionalný prístup (teória prelínania, anglicky *theory of intersectionality*). Podľa tohto prístupu je nesprávne všímať si iba jednu premennú, keďže premenné reagujú súčinne. Teória prelínania sa zameriava na to, ako súčinné pôsobenie rôznych premenných vytvára nerovnosti v spoločnosti (Knudsen, 2006).

6.1. RODOVÁ OPTIKA V TÝCHTO POLITIKÁCH: EURÓPA A SLOVENSKO

Vo viacerých krajinách EÚ sa už o otázke rodovo citlivých politík integrácie diskutuje. Dôraz na rodovo špecifické politiky vychádza z toho, že migrantky na všetkých úrovniach migračného procesu často zažívajú rôzne znevýhodnenia z dôvodu ich statusu, charakteru sektora, kde pracujú, požiadaviek na vzdelanie a stereotypizácie rol mužov a žien. Práve nedostatok politík zameraných na ženské migrantky, na ich špecifické potreby, obmedzené možnosti legálnej migrácie, ich exklúzia z legislatívy trhu práce ich robí zraniteľnejšími voči diskriminácii či zneužívaniu (*Guide on...*, 2009). Ženy majú zároveň zásadný podiel na celkovej migrácii, a preto je dôležité ich potreby reflektovať a prispôbovať im aj politiky.

Príručka pre rodovo citlivé politiky Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE) hovorí o troch kľúčových dimenziách, ktoré by rodovo citlivé politiky mali reflektovať:

- právo žien na zákonné a legálne možnosti migrovať (prehliadanie feminizovanej pracovnej migrácie v domácej sfére v západnej Európe ohrozuje bezpečnosť migrantiek, znemožňuje sociálnu ochranu tejto skupiny a pod.);
- práva žien v rámci celého migračného procesu (rešpektovanie odlišných potrieb žien v rámci celého procesu);
- dimenziu tých práv žien, ktoré sa realizujú prostredníctvom migrácie (zlepšenie pozície v rodine, sebarealizácia a pod.) (*Guide on...*, 2009, s. 2).

Príručka zároveň poukazuje na oblasti, kde v rodových súvislostiach v súčasnosti v krajinách EÚ existujú najväčšie medzery (*Guide on...*, 2009, s. 3-4), pričom mnohé – ako ukázal empirický výskum – sú charakteristické aj pre Slovensko. Ku kľúčovým výzvam patrí potreba samostatného dôrazu na práce v domácnosti (silne rodovo špecifická oblasť). Sféra domácnosti a práce migrantiek v nej sa všeobecne považuje za rizikovú z hľadiska bezpečnosti migrantiek, z hľadiska dôstojnosti pracovných podmienok či prístupu k sociálnemu zabezpečeniu. Jednou z kľúčových súvislostí je relatívna rozšírenosť nelegálneho zamestnávania migrantiek pracujúcich v domácej sfére. Príručka zároveň apeluje na zvýšenie dôrazu na dočasné a trvalé možnosti pracovnej migrácie žien, ktoré ženám zabezpečia rovné príležitosti, keďže mnohé z problémov migrantiek sú výsledkom prísnych integračných a migračných politík v EÚ – napriek tomu, že niektoré profesie sú vyslovene žiadané a európske štáty si nevedia zabezpečiť ich plnenie z vlastných zdrojov.³⁸ Samostatným problémom je aj to, že pracovné víza by nemali byť obmedzené iba na jedného špecifického zamestnávateľa a migrant by mal mať možnosť zmeniť pracovné miesto. Toto opatrenie redukuje závislosť migranta od jedného zamestnávateľa a zároveň znižuje potenciálne riziko ohrozenia v prípade straty zamestnania.

Migrantky by mali dostať aj špecifickú sociálnu asistenciu počas administratívneho procesu, prístup k integračným službám, kurzom a právnym službám, s cieľom podporiť integračný proces. Krajiny by mali rozvíjať bilaterálne pracovné dohody tak, aby migrantky mohli benefitovať aj z prác, ktoré nie sú pokryté národnou legislatívou práce (napríklad práca v domácnosti). Krajiny by mali ponúkať rôzne reintegračné programy pre rôznorodé skupiny migrantiek, aby zabezpečili jednoduchý návrat do krajiny pôvodu, napríklad prostredníctvom prevodu peníží a iných sociálnych benefitov získaných v zahraničí a pod.

Na Slovensku sa síce o politikách integrácie začalo tiež viac diskutovať, ale rozpracovanie migračných politík a v rámci nich aj politik integrácie, ako aj odborná reflexia tejto problematiky ešte stále zaostávajú. V roku 2009 bola v rámci „dobiehania“ a odstraňovania deficitov vo verejnej politike schválená vládna *Koncepcia integrácie cudzincov v SR*.³⁹ Tento dokument rodovo citlivé súvislosti integrácie priamo nereflektuje, svoje odporúčania a opatrenia smeruje všeobecnej skupine cudzincov. Vybrané opatrenia⁴⁰ sa však týkajú znevýhodnených skupín, a teda aj žien.

V súvislosti s opatreniami zameranými na sociálne zabezpečenie legálnych migrantov v SR koncepcia deklaruje, že treba dôsledne zohľadňovať potreby cudzincov a ich rodinných príslušníkov tak, aby sa postavenie cieľovej skupiny cudzincov, legálne žijúcich na Slovensku, postupne približovalo postaveniu občanov SR (*Koncepcia integrácie...*, 2009, s. 46). Zároveň požaduje rozvíjať ďalšie opatrenia na podporu jednotlivcov a rodín cudzincov, týkajúce sa najmä prístupu k sociálnym službám a štátnym sociálnym dávkam, s osobitným dôrazom na tzv. zraniteľné kategórie cudzincov (starí, zdravotne postihnutí cudzinci, ženy – migrantky, maloletí bez sprievodu) (*Koncepcia integrácie...*, 2009, s. 46).

Čiastkovo spomína rodové aspekty migrácie aj *Koncepcia migračnej politiky Slovenskej republiky* prostredníctvom obsahového napĺňania politiky v oblasti dodržiavania ľudských práv a slobôd vo

³⁸ Na príklade domácich prác približuje tento vzťah U. Apitzsch (Apitzsch, 2008) či H. Lutz (Lutz, 2008). Empiricky mapuje vplyvy integračných politík na ženy aj antropologička G. Campani zaoberajúca sa nelegálnou migráciou a obchodovaním s ľuďmi (Campani, 2008).

³⁹ *Koncepcia integrácie cudzincov v SR* bola schválená uznesením vlády č. 338 zo 6. mája 2009.

⁴⁰ Napríklad opatrenie č. 7 v oblasti zamestnávania cudzincov (s. 23) alebo opatrenie č. 2 v oblasti sociálneho zabezpečenia cudzincov (s. 46) (*Koncepcia...*, 2009).

vzťahu k cudzincom a v oblasti predchádzania nežiaducich javov spojených s prejavmi xenofóbie a rasovej intolerancie. *Koncepcia* kladie dôraz na ženy v kontexte migrácie, považuje to zároveň za problém páľčivý a aktuálny a vníma tiež medzinárodný rozmer tohto problému: „Nakoľko sa v jednotlivých krajinách Európskej únie menia modely migračných tokov pracovnej sily s tým, že dochádza k zvyšovaniu počtu žien v medzinárodnej pracovnej migrácii a zároveň k pretrvávaniu ich diskriminácie, vystavovaniu chudobe ... je riešenie predmetnej problematiky nanajvýš aktuálne.“ (*Koncepcia...*, 2005, s. 12).

V oboch prípadoch ostávajú rodové súvislosti integrácie iba v deklaratívnej rovine, bez presahu do aplikačnej praxe. V súčasnosti nemôžeme považovať diskusiu o rodovo citlivých politikách migrácie a integrácie za dostatočnú.

6.2. RODOVÉ SÚVISLOSTI INTEGRAČNEJ POLITIKY NA SLOVENSKU EXPERTNÝM POHĽADOM⁴¹

Migrantky na Slovensku sú znevýhodnené z viacerých hľadísk. Pokiaľ sa však zameriavame na otázku rodovo citlivých politík, kľúčové sú dve roviny: rovina štrukturálnych nerovností v spoločnosti a vplyv prelínania sa sociálnych kategórií etnicity, rodu, sociálneho postavenia, ktoré by do určitej miery mali byť suplované podpornými politikami integrácie a takto prispievať k želanému stavu rovnosti v spoločnosti. Druhou rovinou je legislatívne nastavenie integračných politík tak, aby rešpektovali špecifické potreby, t. j. aby ženy neboli právom znevýhodňované, aby mali zabezpečené dôstojné podmienky života porovnateľné s migrantmi. V tejto súvislosti vychádzame zo základnej premisy feministickej právnej vedy, podľa ktorej právo nie je objektívne a je dôležité skúmať, aké rodové účinky majú jednotlivé právne predpisy a právna prax (Radačič, 2008).

6.3.1. Rovina legislatívy

Dodržiavanie legislatívy

Niektoré výhrady expertov a expertiek v oblasti politík integrácie na Slovensku sa týkali celkovej skupiny migrujúcich osôb. Odborníci a odborníčky na oblasť migrácie sa zhodli, že prax pri uplatňovaní zákona o pobyte cudzincov má značné medzery. Zo skúseností vyplýva, že aj keď migrant či migrantka spĺňajú zákonné požiadavky na získanie určitého typu pobytu či občianstva, neznamená to, že im bude priznané.

„Niekedy je to boj s veternými mlynmi. Niekedy sa výkonná moc rozhoduje, či dá pobyt alebo nedá pobyt, pritom zákon hovorí jasne. Ak cudzinec spĺňa podmienky, tak sa mu pobyt musí udeliť.“

Právne postavenie migranta či migrantky z tretích krajín by malo byť stabilné, čo v súčasnosti z dôvodu aplikovanej praxe nie je.

Nefunkčnosť tolerovaného pobytu a dôsledky na ženy

Tolerovaný pobyt za účelom rešpektovania súkromného a rodinného života nie je podľa názorov expertov a expertiek používaný do tej miery, do akej to umožňuje legislatíva. V tejto súvislosti vidia

⁴¹ Kapitola sa opiera o analýzu rozhovorov s expertmi a expertkami zaoberajúcimi sa problematikou migrácie a integrácie v oblasti legislatívy, sociálnych služieb a výskumu. V rámci projektu *Rodinné a rodové aspekty integrácie migrantov z tretích krajín* boli realizované tri expertné rozhovory v mesiacoch apríl až máj 2009, ktoré sa zameriavali hlavne na identifikáciu špecifických potrieb migrujúcich osôb podľa pohlavia, na potrebu rodovo citlivej legislatívy a rodovo citlivých migračných a integračných opatrení. Expertné rozhovory prebiehali formou semištruktúrovaných face to face rozhovorov, ktoré sa na záver dopĺňali ad hoc otázkami s cieľom získať odpovede na špecifické problémy. Rozhovor tematicky prebiehal od identifikovania problémových aspektov integračných politík celkovo, až po rodové špecifiká migrácie mužov a žien.

určitú voľnosť výkladu v aplikačnej praxi, ktorá takto devalvuje možnosti tolerovaného pobytu a následne spôsobuje problémy z hľadiska stability pobytu migrantov a migrantiek na Slovensku.

„Aj keď zákon hovorí jasne, že treba rešpektovať rodinný a súkromný život migrantov, prax je taká, že sa tolerovaný pobyt udeľuje iba družkám Slovákov, s ktorými majú deti na území Slovenskej republiky. Pokiaľ manželka Slováka alebo cudzinca nesplní podmienky na prechodný alebo trvalý pobyt, musí sa vrátiť do krajiny pôvodu.“

Nedostatočný prístup niektorých skupín k dôchodkovému zabezpečeniu

Slovenská republika nemá so všetkými krajinami uzatvorenú bilaterálnu zmluvu o prenose sociálneho zabezpečenia z krajiny pôvodu, pričom to platí predovšetkým pre tretie krajiny. V prípade trvalého usadenia sa migrantky či migranta v staršom veku na Slovensku či v prípade zlučovania rodín takýchto migrantov existuje reálna hrozba chudoby, pretože v postproduktívnom veku migrantka či migrant nepoberajú žiaden dôchodok, a to napriek tomu, že si počas produktívneho veku v domovskej krajine dôsledne platili dôchodkové poistenie. Medzi takéto problémové krajiny patrí napríklad Ukrajina či Kuba.

„Migrantka si vybavila povolenie na prechodný pobyt za účelom zlučenia rodiny ťažko zdravotne postihnutej matke, avšak tá z dôvodu absencie bilaterálnej dohody stratila nárok na poberanie starobného dôchodku. Keďže neplatila starobné poistenie na Slovensku, ale v krajine pôvodu, dostala sa do ťažkej sociálnej situácie...“

Migrantky na prechodnom pobyte častejšie narážajú na problémy spojené so zdravotným poistením

Špecifický problém pre migrantky predstavuje (ne)dostupnosť verejného zdravotného poistenia. Aj napriek tomu, že každý človek má právo byť zdravotne poistený, niektoré skupiny migrantov majú problém so zdravotným poistením. Týka sa to napríklad cudzincov s tolerovaným pobytom, manželiek alebo manželov cudzinca s povolením na prechodný pobyt na účel zamestnania, ich detí a podobne.

Tieto skupiny majú možnosť poistiť sa komerčne. Toto poistenie je však finančne nákladné, môže byť podmienené aj dobrým zdravotným stavom. Niektoré skupiny migrantov a migrantiek si z finančných dôvodov tento druh poistenia nemôžu dovoliť. Ženy majú pozíciu sťaženú z dôvodu možnosti otehotnenia a následnej starostlivosti s tým spojenej.

„Pokiaľ má manžel prechodný pobyt za účelom zamestnania a vezme si so sebou rodinu, ktorá má prechodný pobyt za účelom zlučenia rodiny, ani žena a ani deti nemajú inú možnosť, než si komerčné zdravotné poistenie. Keď žena ide do zdravotnej poisťovne, nikto ju nechce poistiť, lebo zo zákona jej verejné zdravotné poistenie nevzniklo. A týka sa to aj detí... Komerčné poistenie je veľmi finančne náročné a existencia bez poistenia je nebezpečná...“

„Sú ženy migrantky, ktoré nemajú prístup k zdravotnej starostlivosti a zdravotnému poisteniu. Sú ženy migrantky, ktoré... majú problém s poistením počas tehotenstva.“

Hoci tento problém experti konštatovali už pred dvoma rokmi (Bargerová – Divinský, 2008, s.123), dodnes pretrváva a legislatíva ho nedostatočne reflektuje.

Závislosť migrantky alebo migranta od manžela alebo manželky

Expertí a expertky považovali za obzvlášť ohrozujúcu skutočnosť, že v prípade rozvodu manželstva migranta alebo migrantky s občanom alebo občiankou Slovenskej republiky do päť rokov od jeho uzavretia stráca cudzinec či cudzinka trvalý pobyt. Jedinou možnosťou je požiadať o tolerovaný pobyt.

„Keď je manžel alebo manželka štátnym príslušníkom Slovenska, cudzinec alebo cudzinka dostanú najprv povolenie na trvalý pobyt. Ak sa manželstvo v priebehu piatich rokov rozpadne, že sa rozvedú, ruší sa povolenie na trvalý pobyt.“

pobyt. Pre cudzinca to znamená, že ostane bez akéhokoľvek povolenia a musí vycestovať. Aj napriek tomu, že môžu existovať účelové manželstvá, tento zákon je veľmi ohrozujúci pre sociálnu bezpečnosť migrantov a migrantiek v SR.“

„Migrantka, ktorá je vydatá za občana Slovenskej republiky, sa s ním nesmie rozviesť do piatich rokov odo dňa udelenia trvalého pobytu, v opačnom prípade je jej trvalý pobyt zrušený. To znamená, že má obrovský problém, čo so svojou načatou integráciou a ako sa má vrátiť do svojej krajiny, kam sa má vlastne vrátiť, ako si má iným spôsobom legalizovať pobyt. Stretla som sa s tým, že žena je týraná, že manžel jej ubližuje, ale nemôže sa rozviesť, pretože by jej bol zrušený trvalý pobyt.“

Stabilita pobytu vytvára prerekvizitu bariér migrantiek

Celkovo sa z legislatívneho hľadiska odvíjajú bariéry integrácie migrantiek do spoločnosti od stability ich pobytu, teda od toho, za akých podmienok je zrušiteľný, resp. odoberateľný.

„Všetko sa odvíja od miery stability pobytu, ktorý má migrantka na území Slovenskej republiky. To znamená, aký typ pobytu má, ako ľahko alebo ťažko je zrušiteľný. Kto hrá v tom procese zrušenia rolu, či manžel, bývalý manžel, našťavný priateľ... Či je tá žena závislá od tej osoby, na ktorú sa jej pobyt viaže, od toho garanta pobytu, alebo či je nezávislá.“

6.3.2. Bariéry vyplývajúce zo štrukturálnych nastavení slovenskej spoločnosti

Nízky verejný záujem o integráciu, nedostatočná verejná a odborná reflexia integrácie

Podľa expertov a expertiek stojí za problematickou situáciou migrantiek predovšetkým slabá verejná diskusia o integrácii a migrácii ako takej.⁴² Vo verejnom diskurze prevláda negatívny postoj Slovenska k migrantom, chýba relevantná odborná diskusia. Bez odbornej diskusie a odbornej reflexie tejto témy nie je možné zabezpečiť rovné postavenie migrantov a migrantiek v porovnaní s majoritnou spoločnosťou, nie je možné odstrániť spoločenské a legislatívne bariéry integrácie žien.

„Na toto sa podľa mňa upozorňuje strašne málo... Ak sa teda vôbec diskutuje o integrácii, čo sa deje podľa mňa minimálne, tak sa už vôbec neprihliada na výhody integrácie. Vôbec sa nehovorí o tom, že tu máme cudzincov, máme tu aj migrantov z tretích krajín. Musíme ich chrániť nielen pred tým, aby boli zneužívaní, ale aj samotnú spoločnosť pred nárastom nelegálnych aktivít trestnej činnosti...“

Nedostatok vzdelávacích a rekvalifikačných kurzov pre znevýhodnené skupiny migrantov a migrantiek

Experti a expertky sa zhodli na tom, že pre úspešnú integráciu je potrebná komplexná asistencia štátu. Podobne ako odporúča príručka rodovo citlivých integračných politík OBSE (*Guide on...*, 2009, s.120), aj expertky zahrnuté do nášho výskumu sa zhodli v názore, že migrantky by mali dostať špecifickú asistenciu počas administratívneho procesu, mali by dostať priamy prístup k integračným službám, k informáciám, kurzom a právnym službám. Nedostatok cenovo dostupných kurzov (jazykových, rekvalifikačných a pod.) je špecifickým problémom, viditeľným predovšetkým v regiónoch Slovenska.

„Mimovládne organizácie nemôžu efektívne suplovať štát v poskytovaní služieb pre migrantov a migrantky, špecificky pokiaľ sú znevýhodnené. V súčasnosti neexistuje dostatok dostupných možností, sú poddimenzované. To ohrozuje integračný proces migrantov a migrantiek a vedie k ohrozeniu chudobou a k sociálnej exklúzii.“

„Jazyk je určite najväčšou bariérou. Kurzy sú síce dostupné, ale najmä v hlavnom meste a sú zároveň veľmi drahé. Bez jazyka je pre migrantky a migrantov veľmi ťažké uplatniť sa na trhu práce.“

Problematický prístup k sociálnemu zabezpečeniu migrantiek

Rozhovory s expertmi a expertkami potvrdili aj všeobecne akceptované tézy v Európe, že rod je dôležitým faktorom, ktorý prispieva k ohrozeniu chudobou. Zároveň aj to, že migrantky majú kom-

⁴² Toto odporúčanie formulovali aj Z. Bargerová a B. Divinský vo svojej publikácii *Integrácia migrantov v Slovenskej republike. Výzvy a odporúčania pre tvorcov politik* (Bargerová – Divinský, 2008, s. 119).

plikovanejší prístup k sociálnemu občianstvu ako muži. Tento problém nie je cudzí ani v prostredí Slovenska a vyplýva z celkového charakteru rodových vzťahov a z rodovo necitlivej legislatívy. Migračná skúsenosť a migračné pozadie ho ešte viac umocňujú. Vzhľadom na očakávania, ktoré sa kladú na migrantku v prijímajúcej krajine, je toto riziko vyššie u žien ako u mužov.

„Je častým modelom, že migrantka nepracuje. Jej manžel je zamestnaný a ona sa stará o rodinu a je v domácnosti. Tieto ženy v rámci slovenských pomerov môžu byť ohrozené chudobou, sú závislé od manžela i citovo aj finančne. Problematická môže byť aj ich situácia na dôchodku...“

Nedostatok informácií

Nedostatok informácií, nedostatočné možnosti migrantov a migrantiek informácie získať, malý záujem slovenskej exekutívy ponúknuť migrantom a migrantkám dostatočný prístup k informáciám o migrácii či integrácii, nízka úroveň jazykového vybavenia pracovníkov a pracovníčok hraničnej a cudzineckej polície sú neustále opakujúce sa výskumné zistenia či konštatovania expertov a expertiek.⁴³ Znova ich potvrdil aj tento výskum.

„Ďalšou z bariér je nedostatok informácií pre migrantov a migrantky. Na oddeleniach štátnej správy pre cudzincov chýbajú letáky, informačné brožúry, ktoré by vlastne poskytli komplexnú informáciu... A bolo by to aj rýchlejšie, efektívnejšie pre nich, podať cudzincovi do ruky nejakú cudzojazyčnú brožúru, ktorá obsahuje všetky informácie, ktoré potrebuje. Niekedy chýbajú aj tie základné informácie...“

„Nedostatok informácií je podľa mňa obrovský problém, a zároveň aj kľúč k izolácii. Nedostatok informácií pre ženy, povedzme špecificky informácie o prístupe k zdravotnej starostlivosti, informácie o možnostiach vzdelávania v regiónoch... Ako môžete plniť požiadavky, keď nemáte informácie? Je to... najväčšia bariéra.“

Limitovaný prístup k nízkoprahovému bývaniu pre ženy

Expert i a expertky zdôrazňovali absenciu nízkoprahového bývania pre migrantky na Slovensku. Takýto typ ubytovacích možností je potrebný nielen pre tie migrantky, ktoré sa ocitli v núdzi, ale aj pre migrantky, ktoré sú zamestnané. Z dôvodu znevýhodnenia zaujímajú migrantky na trhu práce predovšetkým nižšie platené pracovné pozície, menej stabilné pracovné miesta a podobne. Je pre ne problematické nájsť si dôstojné ubytovanie, keďže ubytovne (kde sú ubytovaní muži) pre ne nie sú dostatočne bezpečné. Problém je ešte vypuklejší, keď migrantka sama vychováva deti.

„Pokiaľ migrantky prichádzajú, alebo sú tu cudzinky a rozvedú sa s manželom, môžu mať problém nájsť vhodné ubytovanie. Ubytovne, kde sú väčšinou robotníci, nie sú vhodnou alternatívou pre ženy...“

„...problém môžu mať ženy, ženy povedzme s dieťaťom, alebo aj rodina, ktorí prechodne potrebujú útočisko, vyslovene prenocovať pár noci, lebo z nejakého dôvodu prišli o ubytovanie, alebo z nejakého dôvodu primigrovali na Slovensko. Bolo obdobie (v Bratislave – pozn. aut.), keď neexistovali ani len nocľahárne a útočiská. Ani len nejaké centrum pre očistu. Čiže niečo, čo sa bežne na Slovensku poskytuje bezdomovcom, nebolo bežne poskytované cudzincom... To isté znevýhodnenie platí pre ženy – migrantky, ktoré si sice prácu nájdu, ale nie je dobre platená. To znamená, že si musia nájsť nejaké lacnejšie, sociálne, robotnícke ubytovanie. Vo väčšine ubytovní pre robotníkov vám povedia, že je to absolútne nevhodné... veľmi radi by sme ju vzali, aj keď je černoška, nám to nevádi, ale je to pre ňu nebezpečné prostredie. Čiže toto je podľa mňa ďalšie obrovské znevýhodnenie pre ženy – migrantky z akéhokoľvek dôvodu – nájsť si ubytovanie.“

Právnička Zuzana Bargerová, ktorá sa zúčastnila odbornej diskusie v rámci riešenia projektu, zhrnula možné riziká za jednotlivé oblasti integrácie podľa typu pobytu ženy na Slovensku nasledujúcim spôsobom:

⁴³ Toto odporúčanie formulovali tiež Z. Bargerová a B. Divinský vo svojej publikácii *Integrácia migrantov v Slovenskej republike. Výzvy a odporúčania pre tvorcov politik* (Bargerová – Divinský, 2008, s. 123).

Typ pobytu v SR	Zamestnanie	Rodina	Vzdelanie	Zdravie	Sociálne zabezpečenie	Bývanie	Prístup k informáciám
Migrantka, ktorá v SR má udelený trvalý pobyt (môže byť manželka občana SR, dcéra cudzinca do 18 rokov alebo nezaopatrená)	Môže pracovať rovnako ako občianka SR. Problematické uznanie dosiahnutej kvalifikácie, riziko: strata schopností a pracovných návykov.	Pomerne dobré možnosti zlučenia rodiny. Jej pobyt je závislý od existencie a udržania manželstva (aj v prípade domáceho násillia), pretože ak sa rozvedie do 5 rokov od uzavretia manželstva, zruší sa povolenie na trvalý pobyt. Pri jeho zrušení sa má prihladiť na súkromný a rodinný život čo asi v praxi nefunguje.	Riziko: nedostatočne dosiahnutého vzdelania a kvalifikácie Neznalosť slovenského jazyka / Nedostatočná znalosť a z toho vyplývajúce potencionálne problémy		Podobne ako občianka SR	Možná diskriminácia	Nedostatok informácií (napr. o možnosti udelenia občianstva)
Migrantka, ktorá nepotrebuje víza a v SR má udelený prechodný pobyt na účel zamestnania	Potrebuje povolenie na zamestnanie. Rozhodnutie úradu práce tvorí prílohu k žiadosti o povolenie na prechodný pobyt. O povolenie na prechodný pobyt môže požiadať aj v SR. Po jeho udelení môže začať pracovať. Komplikované uznanie odbornej kvalifikácie.	Niektoré z nich opustia kvôli práci rodinu v krajine pôvodu (odlúčenie) Menšie možnosti zlučenia rodiny (rodič, závislá osoba, dieťa)	Neznalosť slovenského jazyka / Nedostatočná znalosť a z toho vyplývajúce potencionálne problémy v komunikácii s kolegami a zamestnávateľom	Riziko: nevyhovujúce pracovné podmienky Stres Psychologické problémy	Podobne ako občianka SR Riziko po dosiahnutí dôchodkového veku	Možná diskriminácia Nedostatočný výber Problematické financovanie Spoločné prenájomné s inými ľuďmi, často horšie podmienky bývania	Nedostatok úvodných -orientačných informácií o SR Nedostatok informácií o právnych povinnostiach

Typ pobytu v SR	Zamestnanie	Rodina	Vzdelanie	Zdravie	Sociálne zabezpečenie	Bývanie	Prístup k Informáciám
Migrantka, ktorá potrebuje víza a v SR má udeľený prechodný pobyt na účel zamestnania	O povolenie na prechodný pobyt musí žiadať mimo SR, na zastupiteľskom úrade v krajine pôvodu alebo v inej krajine na najbližšom zastupiteľstve akreditovanom pre krajinu pôvodu (trvá 3-5mes). Po jeho udelení môže začať pracovať.	Niektoré opustia kvôli práci rodinu v krajine pôvodu Menšie možnosti zlučenia rodiny (rodič, závislá osoba, dieťa)	Neznalosť slovenského jazyka / Nedostatočná znalosť a z toho vyplývajúce potencieálne problémy v komunikácii s kolegami a zamestnávateľom	Riziko: zlé pracovné podmienky Stres Psychologické problémy Jej rodina môže mať ťažkosti so zdravotným postavením v SR.	Podobne ako občianka SR Riziko po dosiahnutí dôchodkového veku	Možná diskriminácia Nedostatočný výber Problematické financovanie Spoločné prenájomné s inými ľuďmi, často horšie podmienky bývania	Nedostatok úvodných orientačných informácií o SR Nedostatok informácií o právach a povinnostiach
Migrantka, ktorá má v SR udeľený prechodný pobyt na účel štúdia	Pracovať smie aj bez povolenia na zamestnanie 10 hodín týždeň alebo tomu zodpovedajúci počet dní alebo mesiacov za rok.	Pre rodinných príslušníkov má možnosť zlučenia rodiny s povolením na prechodný pobyt					Nedostatočný prístup k informáciám

Typ pobytu v SR	Zamestnanie	Rodina	Vzdelanie	Zdravie	Sociálne zabezpečenie	Bývanie	Prístup k informáciám
Migrantka, ktorá má v SR udeľený prechodný pobyt na účel zlúčenia rodiny s manželom	Po 12 mesiacoch nepretržitého pobytu v SR sa môže zamestnať, ak cudziac, s ktorým žiada o zlúčenie rodiny má povolenie na prechodný pobyt na účel podnikania a zamestnania, alebo má povolenie na trvalý pobyt (okrem cudzinca ktorý je osamelým závislým rodičom). Ak má „garant“, povolenie na p.p. na akýkoľvek iný účel, nemôže sa zamestnať vôbec		Strata pracovných návykov, nemožnosť pracovného uplatnenia vo svojej kvalifikácii Obmedzený prístup k jazykovej vzdelávaniu	Nemôže sa verejne zdravotne poistiť, kým sa nezamestná (po 1 r.) Môže sa poistiť iba komerčne, poisťenie je drahšie a môže byť limitované, čím zároveň môže byť obmedzený prístup k zdravotnej starostlivosti	Riziko po dosiahnutí dôchodkového veku	Diskriminácia Nedostatočný výber Problematické financovanie Spoločné prenájomní s inými ľuďmi, často horšie podmienky bývania	Nedostatočný prístup k informáciám
Migrantka, ktorej bol udelený tolerovaný pobyt z dôvodu existencie prekážky administratívneho vyhostenia	Nesmie pracovať ani podnikat. Nelegálne zamestnanie. Riziko vykorisťovania. Nemožnosť zmeny statusu na území SR (a to ani dlhodobu).	Nemožnosť zlúčenia rodiny, ani vycestovania zo SR	Žiadne možnosti vzdelávania Strata pracovných návykov, nemožnosť pracovného uplatnenia vo svojej kvalifikácii	Nemožnosť verejne zdravotne poistiť v SR, možnosť komerčného poisťenia (drahé) Zhoršovanie zdravotného stavu Stres. Psychologické problémy.	Možnosť poberať dávku v hmotnej núdzi a príspevky k dávke Riziko po dosiahnutí dôchodkového veku	Nedostatok peňazí na zaplatenie ubytovania Neexistencia ubytovni pre ženy bezdomovkyne (mužské ubytovne nevhodné) Nedostojné ubytovanie Žiadna asistencia zo strany štátu	Nedostatočný prístup k informáciám

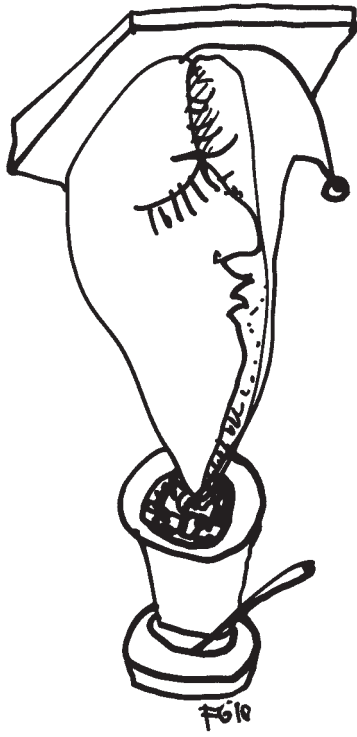
Typ pobytu v SR	Zamestnanie	Rodina	Vzdelanie	Zdravie	Sociálne zabezpečenie	Bývanie	Prístup k informáciám
Migrantka, ktorej bol udelený tolerovaný pobyt z dôvodu respektovania súkromného a rodinného života (len ak má v SR dieťa – manželkám sa toto povolenie momentálne nepriznáva)	Smie sa zamestnať. Potrebuje povolenie na zamestnanie, ale úrad práce jej ho udelí bez prihladenia na situáciu na trhu práce.		Minimálne možnosti vzdelávania, z finančných dôvodov aj nemožnosť jazykového vzdelávania	Možnosť zdravotne sa poisťiť má, len ak je zamestnaná, v opačnom prípade len komerčné zdravotné poistenie – vážny problém, ak je nepoistiteľná, napr. trpí nejakou vážnou chorobou alebo potrebuje operáciu). Stres. Psychologické problémy.	Možnosť poberať dávku v hmotnej núdzi a príspevky k dávke Riziko po dosiahnutí dôchodkového veku	Nedostatok peňazí na zaplatenie ubytovania Nedostojné ubytovanie	Nedostatočný prístup k informáciám
Migrantka, ktorej bol udelený tolerovaný pobyt ako obet' trestného činu obchodovania s ľuďmi (od 18 rokov)	Potrebuje povolenie na zamestnanie, ale úrad práce jej ho udelí bez prihladenia na situáciu na trhu práce.			Stres. Psychologické problémy.	Možnosť poberať dávku v hmotnej núdzi a príspevky k dávke	Do istej miery asistuje štát.	Nedostatok informácií o právach a povinnostiach

POZNÁMKA: AUTORKOU TABULKY JE EXPERTKA ZUZANA BARGEROVÁ.

Cieľom tejto kapitoly bolo poukázať na potrebu rodovo citlivých politík integrácie, ktoré sú kľúčovou podmienkou na stabilné a bezpečné postavenie migrantiek v slovenskej spoločnosti. Politiky integrácie sa na prvý pohľad zdajú byť neutrálne, avšak implementácia ukazuje, že môžu zvýhodňovať alebo znevýhodňovať určité skupiny. A migrantky patria do skupiny, ktorá je znevýhodnená častejšie (*Guide on...*, 2009, s. 13).

Migrantky sú koncentrované v určitých sektoroch trhu práce, ich participácia na riadnom platenom zamestnaní je nižšia, častejšie ostávajú či pracujú v domácnosti. V súčasnosti znamená manželstvo migranta alebo migrantky s občiankou či občanom Slovenska veľkú závislosť od garanta, keďže rozvod do piatich rokov od uzavretia manželstva znamená stratu trvalého pobytu. V dôsledku prelínania sa rôznych sociálnych kategórií, ako je rod, etnicita či sociálne postavenie, čelia migrantky viacerým znevýhodneniam, ktoré spôsobujú ich kumuláciu v nízkokvalifikovaných prácach s nízkou mierou ochrany, v oblasti neevidovanej participácie na trhu práce, v domácnosti, prípadne bez dostatočnej sociálnej ochrany alebo dostatočného prístupu k zdravotnému poisteniu (verejnému či komerčnému).

Politiky integrácie by mali brať do úvahy tieto súvislosti a umožniť migrantkám sociálne zabezpečenie, prístup k verejnému zdravotnému poisteniu nezávisle od typu pobytu, mali by sprostredkovať celkovú asistenciu počas integračného procesu, umožňovať nízkoprahové či sociálne ubytovanie, zabezpečiť stabilitu získaného pobytu a prístup ku všetkým potrebným informáciám – nielen v domácom jazyku, ale aj v ďalších jazykových mutáciách. Vo sfére práce a zamestnania treba politiky trhu práce prispôbiť tak, aby migrantky nebolí nútené participovať na neevidovanej migrácii, teda prostredníctvom zjednodušenia prístupu k legálnemu zamestnaniu. Z hľadiska rodinného života a migrácie za účelom manželstva by mali politiky znižovať mieru závislosti od garanta pobytu, keďže vzhľadom na súčasnú legislatívu znamená rozvod zásadné ohrozenie stability pobytu migrantky v SR. Zároveň by pracovné migrantky a migranti využívajúci pracovné víza nemali byť viazaní len na jedného zamestnávateľa, nakoľko to spôsobuje ich závislosť od tohto zamestnávateľa, ako aj ďalšie problémy.

7 Výzvy pre verejné politiky

Hlavným cieľom tejto publikácie bolo priblížiť migračné príbehy žien z tretích krajín na Slovensko a ich vnútornú diferencovanosť. Líšia sa z hľadiska vzdelania a kvalifikácie migrantky, typu či dĺžky pobytu, krajiny pôvodu i rodinného statusu. Analýza naznačila, že pozícia migrantky vo vzťahu k týmto charakteristikám ovplyvňuje tak jej prístup k právam a nárokom, ako aj životné podmienky a zabezpečenie v krajine.

Výskum potvrdil, že migrácia žien má mnoho špecifických aspektov a súvislostí; podmienky a skúsenosti žien v procesoch migrácie sa v mnohých kontextoch odlišujú – od vžitých predstáv i od migračného procesu mužov. Javy spojené s odchodom z krajiny pôvodu, príchodom do novej krajiny a skúsenosťami s integráciou do spoločnosti sú rodovo špecifické a majú rodovo špecifické dôsledky. Preto je potrebné venovať rodovému hľadisku pozornosť, a to tak vo výskume migrácie, ako aj v politikách, ktoré ju upravujú a rámcujú.

Výskum sústreďoval najviac pozornosti na vstup migrantiek do cieľovej krajiny a skúsenosti s integráciou, pričom odchodu z krajiny sa dotýkal len okrajovo. Analýza rozhovorov potvrdila, že ženy prichádzajúce na Slovensko zaznamenávajú často zostupnú profesionálnu mobilitnú dráhu – pokles v profesionálnom stave; ich postavenie na trhu práce nezriedka charakterizuje dequalifikácia a problémy vyplývajúce z potreby zladovania práce s rodinnými povinnosťami. Celkovo sa aj v slovenskom priestore potvrdilo, že integráciu migrantiek do trhu práce výrazným spôsobom ovplyvňuje ich „trojité bremeno“. Teda to, ako už v osemdesiatych rokoch výstižne zhrnula publikácia editovaná Annie Phizacklea, že sú ženami, matkami a cudzinkami (Phizacklea, ed., 1983). Všetky tri roly sa za určitých podmienok podpisujú na ich konečnom zapojení do trhu práce, sú zdrojom bariér v tomto procese a výsledných nerovností.

Veľký priestor sa vo výskume venoval rodinnému kontextu migrantiek – ako sú v ich rodinách usporiadané rodové roly, aká je deľba práce, aká je úroveň ich emancipácie a ekonomickej nezávislosti a podobne. Základnou otázkou pri sledovaní migrácie žien je, či im priniesla rovnoprávnejší rodový kontrakt alebo znamenala pretrvávajúce či posilňovanie tradičných rodových určení. Naše príbehy migrantiek z tretích krajín vypovedajú o oboch usporiadaniach: niektoré hovoria o vyrovnanejších rodových vzťahoch a otvorení priestoru na sociálnu mobilitu, ekonomickú nezávislosť a samostatnosť migrantiek, iné zasa o silnejšom patriarchálnom usporiadaní v migračných rodinách a o prežívaní tradičného rodového určenia a deľby práce.

Preukázalo sa tiež, že skúsenosť migrantiek významne ovplyvňujú ich individuálne charakteristiky, ako je dosiahnutá úroveň vzdelania, skúsenosti s trhom práce a poznanie jazyka prijímajúcej krajiny. Sú totiž veľmi úzko previazané so šírkou poznania jednotlivých aspektov života v prijímajúcej krajine

vrátane práv a nárokov. Rozvoj vo všetkých troch naznačených charakteristikách migrantiek – rozširovanie vzdelania, rast skúseností s trhom práce i zvyšovanie úrovne ovládania jazyka – si vyžaduje jednak dobré rámcovanie takýchto možností politickými opatreniami, na druhej strane však môžu obmedzujúco pôsobiť rodové určenia, ktoré sa viažu na rodinu migrantky alebo na celú spoločnosť. Vo vzťahu k individuálnym charakteristikám migrantiek výskum poukázal tak na obmedzenia v politikách (ponuka a dostupnosť jazykových kurzov a vzdelávania a pod.), ako aj na obmedzenia spočívajúce v rodinnom „usporiadaní“.

Práva a nároky migrantov v prijímajúcej krajine významným spôsobom určuje nie len imigračná politika, ale tiež migračná či integračná politika, vrátane politiky rodovej rovnosti. Nastavenie týchto politik buď nahráva rodovej rovnosti alebo posilňuje rodové nerovnosti. Z pohľadu samotného príchodu, vstupu do krajiny by sa mala zmeniť predovšetkým „imigračná“ politická agenda; z pohľadu celkového procesu integrácie, teda rozšírením o skúsenosti žien s integráciou do novej spoločnosti, sú zmeny potrebné aj v politike zamestnanosti, sociálnej pomoci, vzdelávania a v mnohých iných agendách (vrátane agendy rodovej rovnosti).

Imigračné právo a úprava v prijímajúcej krajine významným spôsobom ovplyvňuje vstupný status migrantov do krajiny. Je potrebné zrevidovať jednotlivé migrantské statusy z pohľadu toho, či implicitne nepredpokladajú pre ženy závislejší status, pozíciu odvodenú od postavenia manžela. Takáto administratívna prax môže totiž zvyšovať pravdepodobnosť, že migrantky budú automaticky posudzované ako manželky či partnerky, a to tak zo strany úradníkov vybavujúcich pobyt, ako aj v rámci jej rodiny. Upozorňujú na to viaceré autorky a autori (Boyd, 1995, 2006; Kofman – Phizacklea – Raghuram – Sales, 2000; Phizacklea, 1998), ktorí zároveň podotýkajú, že implicitná alebo legislatívne upravená závislejšia pozícia migrantiek ich môže potenciálne znevýhodňovať. Za takýto ohrozujúci prvok sa považuje napríklad zaradenie istého časového obdobia na „potvrdenie“ platnosti manželstva, alebo odtrhnutie práva na prácu od práva na pobyt, či v našom prípade zákaz práce manželky – cudzinky na jeden rok. Všetky takéto úpravy nesú v sebe potenciál na znevýhodnenie migrantiek, preto by sa malo pristúpiť k ich odstráneniu z imigračných pravidiel.

Rovnako sa ukázalo, že nielen nelegálne pracovné (ekonomické) migrantky, ale aj pracovné migrantky prichádzajúce legálne, ale na obmedzený čas, môžu byť slabšie chránené existujúcim pracovným právom, takže majú menej možností na ochranu štátom, ak sa vyskytne ich zneužívanie v práci. Výskum zaznamenal viacero takýchto situácií – tak u migrantiek prichádzajúcich cez sprostredkovateľské agentúry práce, ako aj u individuálnych pracovných migrantiek. Integračná a sociálna politika sú teda v kontexte rodových rozdielov v migračných procesoch taktiež veľmi dôležité.

Významnú politickú agendu pre migráciu v krajine predstavuje v neposlednom rade aj politika rodovej rovnosti. Zahraničné komparácie totiž poukázali na skutočnosť, že v spoločnostiach, kde sa akceptuje rovnosť príležitostí a výsledku, kde sú základné ľudské práva legislatívne dobre ukotvené a kde je možné vytvárať združenia žien, tam majú migrantky väčšiu šancu, aby bol ich hlas vypočutý a ich potreby naplnené (Boyd, 2006). Podľa rozhovorov s respondentkami a expertkami sa občianska spoločnosť v tejto skupine našej populácie iba začína prebúdať, aktivizmus v migrantských komunitách buď neexistuje, alebo sa viac-menej obmedzuje na spolkovú činnosť. Pozitívom je, že výskum identifikoval prvé lastovičky s posunom k ľudskoprávnemu aktivizmu aj v rámci migrantských skupín. Táto oblasť si však v budúcnosti žiada silnejšiu podporu.

Na zmenu rodovo špecifických výsledkov migrácie a rast úrovne rovnosti príležitostí žien a mužov sa odporúča ako vhodný nástroj gender mainstreaming, teda proces uplatňovania rodového hľadiska vo všetkých relevantných plánovaných aktivitách. Veľa užitočných odporúčaní k posilneniu rodových pomerov v krajine obsahujú rôzne dohovory a deklarácie OSN a správy zo svetových konferencií (*Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, Pekinská deklarácia a Akčný plán zo 4. svetovej konferencie o ženách* a pod.). Mnohé z opatrení a cieľov sú relevantné aj pre migrantky na Slovensku. Silnú inšpiráciu môžu nájsť tvorcovia imigračnej a integračnej politiky aj v dokumen-

toch a správach EÚ a Rady Európy.⁴⁴ Na prekonanie trojitého znevýhodnenia migrantiek sa žiada zvyšovať citlivosť a rozširovať aktivity v boji proti diskriminácii nielen na základe rasy a národnosti, ale aj na základe rodu či pohlavia.

Zhrňme teda:

- účasť žien z tretích krajín na migrácii na Slovensko sa početne zvyšuje, hoci podiel žien na celku migrujúcich je nižší ako podiel mužov;
- imigračné právo môže ovplyvniť vstupný status žien pri príchode do krajiny, čo môže mať za následok ich potenciálne znevýhodnenie;
- postavenie migrantiek ovplyvňuje aj nastavenie integračnej a sociálnej politiky;
- na znevýhodnenie migrantiek môže pôsobiť celkový stav rodovej rovnosti v krajine a politika odstraňovania nerovností medzi ženami a mužmi;
- užitočným nástrojom odstraňovania rodových nerovností je rešpektovanie rodového hľadiska pri všetkých plánovaných opatreniach a boj proti akýmkoľvek formám diskriminácie, najmä na základe rasy, národnosti, náboženstva a pohlavia;
- odpoveď prijímajúcej spoločnosti na životné podmienky a požiadavky migrantiek je dôležitá aj preto, lebo migrantky prinášajú do spoločnosti dôležitý príspevok;
- sú potrebné nové opatrenia integračnej (migračnej) politiky – také, ktoré budú rodovo špecifické a posilnia integráciu do spoločnosti, ako napríklad:
 - rodovo citlivé jazykové programy, ich ponuka a dostupnosť pre migrantky (sú významným predpokladom ich integrácie),
 - podporné programy na udržanie a rozvoj vzdelania a kvalifikácie migrantiek,
 - podpora vytvárania sietí a formovania spoločných záujmov migrantiek, pretože sú pre identifikáciu otázok vyžadujúcich intervenciu kľúčové (podpora vytvárania a fungovania mimovládnych organizácií združujúcich migrantky),
 - rozširovanie informačného systému, jazykovo dostupného, o kľúčových aspektoch prijímajúcej krajiny, ako aj o právach a oprávneniach migrantiek,
 - zvyšovanie informovanosti a vzdelávanie verejnosti na Slovensku o prínosoch z prítomnosti migrantiek v krajine,
 - poskytovanie skorej pomoci migrantkám v procese ich integrácie,
 - koncipovanie politík zameraných na účasť migrantiek na trhu práce s prihliadaním na širší časový horizont – mali by brať do úvahy aj finančné zdroje na zabezpečenie v starobe a prenositeľnosť našetrených zdrojov medzi krajinou pôvodu a Slovenskou republikou.

Uvedomujeme si, že predložená analýza zďaleka nie je vyčerpávajúca. Jej ambíciou bolo otvoriť diskusiu o potrebe rodovo citlivých politík imigrácie a integrácie aj na Slovensku a poukázať na špecifické problémy migrujúcich žien. Veríme, že aj táto štúdia prispeje k tomu, aby sa na Slovensku začal uplatňovať rodovo citlivý prístup k integrácii a že sme touto publikáciou – aspoň nepriamo – prispeli k zlepšeniu postavenia migrantiek v našej spoločnosti.

⁴⁴ <http://www.gender.gov.sk/index.php?SID=35504c0028b7ac0c71f16f4366165731&SMC=1&id=113>

Literatúra

1. *A Passage to Hope: Women and International Migration. State of the World's Population 2006*. New York, UNFPA 2006.
2. *Analyza prístupu žien imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR*. Praha, Gac, s.r.o. 2007. [cit. dňa 10.12.2009] Dostupné na: http://www.gac.cz/documents/nase_prace_vystupy/GAC_CIZnaTP_analyza_pristupu_imigrantu_aimigrantek_naTP_publikace.pdf.
3. Andruchová, J. – Bútorová, Z.: *Situácia žien v okrese Humenné v kontexte migrácie za prácou do zahraničia*. In: Z. Bútorová (ed.): *Tu a teraz. Sondy do života žien 45+*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2007, s. 77 – 102.
4. Apitzsch, U.: *Citizenship, New Migration and Gender Diversity in Europe*. In: *International Migration, Informal Labour and Community: A Challenge for Europe*. Maastricht, Shaker Publishing 2007, s. 216 – 226.
5. Apitzsch, U.: *Care, Migration and the Gender Order*. Working Paper. Frankfurt, J. W. Goethe University 2009.
6. Bargerová, Z. – Divinský, B.: *Integrácia migrantov v Slovenskej republike. Výzvy a odporúčania pre tvorcov politik*. Bratislava, Medzinárodná organizácia pre migráciu 2008.
7. Boyd, M.: *Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agenda*. *Integrational Migration Review*, 23(3), 1989, s. 638 – 671.
8. Boyd, M.: *Migration Regulations and Sex Selective Outcomes in Developed Countries*. In: *International Migration Policies and the Status of Female Migrants*. New York, UN Population Division 1995. Dostupné na: www.chass.utoronto.ca/~boydmon/research_papers/immigrant_women/Boyd_UN_1995.pdf.
9. Boyd, M.: *Women in International Migration: The Context of Exit and Entry for Empowerment and Exploitation*. UN Commission on the Status of Women 2006. Dostupné na: <http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/csw50/statements/CSW%20HLP%20Monica%20Boyd.pdf>.
10. Boyd, M – Grieco, E.: *Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory*. Migration Information Source, marec 2003. Dostupné na: www.migrationinformation.org/feature/diplay.cfm?ID=106.

11. Boyd, M. – Pikkov, J.: *Gendering Migration, Livelihood and Entitlements: Migrant Women in Canada and the United States*. Occasional Paper 6. Geneva, UN research Institute for Social development 2005.
12. Bútorová, Z. a kolektív: *Ona a on na Slovensku. Zaoštréné na rod a vek*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2008.
13. Campani, G.: *Women migrants: from marginal subjects to social actors*. In: Cohen, R. (ed.), *The Cambridge Survey of World Migration*. Cambridge, Cambridge University Press 1995, s. 546 – 550.
14. Castles, S. – Miller, M. J.: *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. 3rd edition (prvé vydanie v roku 1998). New York, Palgrave Macmillan 2003.
15. Curran, S.T. – Rivero-Fuentes, E.: *Engendering Migrant Networks: The Case of Mexican Migration*. *Demography*, Vol. 40, No. 2, 2003, s. 289 – 307.
16. Divinský, B.: *Migračné trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EÚ (2004 – 2008)*. Bratislava, IOM – Medzinárodná organizácia pre migráciu 2009.
17. Divinský, B.: *Náčrt fundamentálnych trendov v zahraničnej migrácii Slovenskej republiky a identifikácia kľúčových výziev*. *Forum Statisticum Slovacum* 2007, číslo 3, s. 57 – 63.
18. Divinský, B.: *Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – Stav, trendy, spoločenské súvislosti*. Bratislava, Friedrich Ebert Stiftung 2005.
19. Divinský, B.: *Zahraničná migrácia v SR. Vývojové trendy od roku 2000*. Bratislava, Spoločnosť pre zahraničnú politiku 2007. [cit. dňa 9. 12. 2009] Dostupné na: <http://www.iz.sk/download-files/sk/sfpa-boris-divinsky-Zahranicna-migracia-v-Slovenskej-republike.pdf>.
20. *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien*. Rezolúcia VZ OSN 34/180. New York, Organizácia spojených národov 1979 (ratifikovaný Slovenskou republikou 28. mája 1993).
21. Dooreward, H. et al.: *Work orientation of Female Returners*. *Work, Employment and Society*, 18(1), 2004, s. 7 – 27.
22. *Empirické údaje zo sociologického výskumu IVO*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 1997.
23. *Exploring public attitudes, informing public policy. Selected findings from the first three rounds*. European Social Survey 2009. Dostupné na: www.europeansocialsurvey.org/index.php?option.
24. Favell, A.: *The New Face of East-West Migration in Europe*. *Journal for Ethnic and Migration Studies*, Volume 34, Number 5, 2008, s. 701 – 716.
25. *Feminisation of Migration 2007*. Santo Domingo, United Nations International Research and Training Institute for the Advancement of Women 2007.
26. Filadelfiová, J. (Z. Bútorová, ed.): *Ženy, muži a vek v štatistikách trhu práce*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2007.
27. Frank, A.: *Multiculturalism, feminism and minority rights in Europe*. Working Paper 2008. Dostupné na: <http://www.hks.harvard.edu/kokkalis/GSW10/Frank,%20Ana%20GSW10%20submission.pdf>.
28. Franz, B.: *Bosnian refugee women in (re)settlement: Gender relations and social mobility*. *Feminist Review* (73), 2003, s. 86 – 103.

29. Guarneri, A.: *Exploring migration networks in Italy: Empirical evidence from field surveys*. Rím, Università di Roma, Dipartimento di Scienze Demografiche 2005. Dostupné na: <http://ius-sp2005.princeton.edu/download.aspx?submissionId=52124>.
30. *Guide on Gender-Sensitive Labour Migration Policies*. Viedeň, OSCE – Organization for Security and Co-operation in Europe 2009. Dostupné na: http://www.osce.org/publications/eea/2009/05/37689_1289_en.pdf.
31. Hagan, J. M.: *Social Networks, Gender and Immigration Incorporation: Resources and Constraints*. American Sociological Review, 64, 1998, s. 55 – 67.
32. *Handbook on Integration for Policy-makers and Practitioners*. Directorate-General of Justice, Freedom and Security, European Commission, november 2004. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/immigration/integration/doc/handbook_en.pdf.
33. Hendlová, T.: *Dynamika domácich prací z globálneho hľadiska*. Genderové aspekty multikultúrnej reality, ročník 8, číslo I/2007, Sociologický ústav AV ČR 2007, s. 6 – 11.
34. Chandler, J.: *Women without husbands: An exploration of the margins of marriage*. Londýn, Macmillan 1991.
35. Inhorn, M. C.: *Infertility and Patriarchy: The Cultural Politics of Gender and Family Life*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press 1996.
36. *International Migration Policies and the Status of Female Migrants*. UN Department for Economic and Social Information and Policy Analysis, Population Division. New York, OSN 1995.
37. Jurčová, D.: *Pracovné migrácie v SR*. Bratislava, INFOSTAT – Výskumné demografické centrum 2008.
38. Joppke, C. – Morawska, E.: *Integrating Immigrants in Liberal Nation States: Policies and Practices*. In: C. Joppke – E. Morawska (eds.): *Towards Assimilation and Citizenship: Immigrants in liberal Nation-States*. Houndsmills, Palgrave Macmillan 2003.
39. Katerinková, M. *Zahraničná migrácia a nevyhnutnosť harmonizácie migračnej štatistiky na európskej úrovni*. Forum Statisticum Slovakum, č. 3, 2007, Bratislava, Slovenská štatistická a demografická spoločnosť.
40. Kay, D.: *The politics of gender in exile*. Sociology, 22(1), 1988, s. 1 – 21.
41. King, R.: *Towards a New Map of European Migration*. In: International Journal of Population Geography. Vol. 8, 2002, s. 89 – 106.
42. King, R. – Thompson, M. – Fielding, T. – Warnes, T.: *Gender, Age and Generations*. Sussex, Sussex Centre for Migration and Population Studies, University of Sussex 2004. Dostupné na: http://www.imiscoe.org/publications/workingpapers/documents/gender_age_and_generations.pdf.
43. King, R. – Vullnetari, J.: *Orphan pensioners and migrating grandparents: the impact of mass migration on older people in rural Albania*. Ageing & Society 26 (5), 2006, s.783 – 816.
44. Knudsen, S. V.: *Intersectionality – A Theoretical Inspiration in the Analysis of Minority Cultures and Identities in Textbooks*. In: Bruillard, E. – Aamotsbakken, B. – Knudsen, S. V. – Horsley, M. (eds.): *Caught in the Web or Lost in the Textbook?* Caen, IARTEM, Stef, Iufm 2006, s. 61 – 76. Dostupné na: http://www.caen.iufm.fr/colloque_iartem/pdf/knudsen.pdf.
45. Kofman, E. – Phizacklea, A. – Raghuram, P., – Sales, R.: *Gender and international migration in Europe: Employment, welfare, and politics*. New York, Routledge 2000.

46. *Koncepcia integrácie cudzincov v Slovenskej republike*. Bratislava, Vláda SR 2009.
47. *Koncepcia migračnej politiky v SR*. Bratislava, Vláda SR 2005.
48. Krchová, A. – Víznerová, H. – Kutáľková, P.: *Ženy migrantky v Českej republike. Uvedení do problematiky*. Analýzy z Českej republiky 5/2008. Praha, Friedrich Ebert Stiftung 2008.
49. Livingston, G.: *Gender, Job Searching, and Employment Outcomes among Mexican Immigrants*. Population Research and Policy Review, Vol. 25, No. 1, 2006, s. 43 – 66.
50. Lutz, H.: *Migration and Domestic Work. An European Perspective on Global Theme*. Hampshire, Ashgate 2008.
51. *Ludské práva rómskych žien*. CD. Banská Bystrica, Kultúrne združenie Rómov Slovenska 2009.
52. Martikainen, T. – Gola, L.: *Women from the Indian subcontinent in Finland: Patterns of Integration, Family Life, Employment and Transnationalism among Marriage Migrants*. Helsinki, Population Research Institute 2007.
53. Martin, S.: *Women, Migration and Development. Transatlantic perspectives on Migration, jún 2007*. Institute for the Study of International Migration, Walsh School of Foreign Service, Georgetown University 2007. Dostupné na: [http://isim.georgetown.edu/Publications/GMF %20Materials/Martin.pdf](http://isim.georgetown.edu/Publications/GMF%20Materials/Martin.pdf).
54. Moore, H. L.: *Feminism and Anthropology*. Cambridge, Cambridge Polity Press 1988.
55. Morokvasic, M.: *Usazení v mobilitě: genderové souvislosti evropské migrace po roce 1989*. In: Sociální studia. Brno, Masarykova Univerzita 2009, s. 155 – 173.
56. Parreñas, R.: *Servants of Globalization: Women, Migration, and Domestic Work*. Stanford, Stanford University Press 2001.
57. Parrado, E. A.: *International migration and men's marriage in Western Mexico*. Journal of comparative Family Studies, Vol. 35, No.1, január 2004, s. 35 – 51.
58. *Pekinská deklarácia a Akčný plán zo 4. svetovej konferencie o ženách*. Peking, 4. – 15. augusta 1995.
59. Pessar, P. R.: *Engendering migration studies: The case of new immigrants in the United States*. American Behavioral Scientist, 42(4), 1999, s. 577 – 600.
60. Phizacklea, A. (ed.): *One Way Ticket*. Londýn, Routledge and Kegan Paul 1983.
61. Phizacklea, A.: *Migration and globalization: A feminist perspective*. In: Koser, K. – Lutz, H. (eds.): *The new migration in Europe: Social construction and social realities*. London, Macmillan Press 1998.
62. Pribilsky, J.: *Aprendemos A Convivir: Conjugal Relations, Co-parenting, and Family Life among Ecuadorian Transnational Migrants in New York City and the Ecuadorian Andes*. Global Networks: A Journal of Transnational Affairs 3, 2004, s. 313 – 334.
63. *Push and Pull Factors of International Migration. A Comparative Report*. Eurostat – European Commission 2000.
64. Radačić, I.: *Gender Equality Jurisprudence of the European Court of Human Rights*. European Journal of Internationall Law, Vol. 19 (4), 2008, s. 841 – 857.
65. Ryan, L. – Sales, R. – Tilki, M. – Siara, B.: *Recent Polish Migrants in London: Social networks, transience and settlement*. Research report for RES-000-22-1552 ESRC study. London, Social Policy Research Centre, Middlesex University in London 2008.
66. Ryan, L.: *How women use family networks to facilitate migration: A comparative study of Irish and Polish women in Britain*. The History of the Family 14(2), 2009, s. 217 – 231.
67. Sassen, S.: *Notes on the incorporation of Third World women into wage labor through offshore production*. International Migration Review, 18(4), 1984, s. 1144 – 1167.
68. Schaeffer, P. V.: *Family migration in an uncertain enviroment*. Socio-Economic Planning Sciences 22(5), 1988, s. 221-227.
69. Schaeffer, P. V.: *A family model of migration*. Socio-Economic Planning Sciences 21(4), 1987, s. 263 – 269.

70. Souralová, A.: „Šli jsme za láskou“: migrantky a jejich genderované světy. Magisterská diplomová práce, Brno, Masarykova univerzita, Katedra sociologie 2009.
71. Szczepanik, A.: *Migrace jako „genderovaný“ a „genderující“ proces: stručný přehled literatury a návrh budoucího výzkumu*. Multikulturní centrum Praha, O migraci ve střední a východní Evropě, Migrace online.cz, máj 2006. Dostupné na: http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fceb50bfa263ef/Migration_as_Gendered_and_Gendering_Process_CZE_final.pdf.
72. *The Migration of Women: Methodological Issues in the Measurement and Analysis of Internal and International Migrants*. OSN, International Research and Training Institute for the Advancement of Women, Santo Domingo 1994.
73. *Trends in International Migrant Stock: The 2008 Revision*. United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2008.
74. *UNDP 2009: Overcoming barriers: Human mobility and development. Human Development Report 2009*. New York, Palgrave Macmillan 2009.
75. van Rooij, A.: *Women of Tazhoute. The Effects of Migration on Women left behind in Morocco*. MA Thesis University of Amsterdam. Imarom working paper series no. 12. august 2000. Amsterdam, AGIDS – University of Amsterdam 2000. Dostupné na: [http://www.heindehaas.com/IMAROM/IMAROM%20working%20papers/IMAROM%20Working%20Paper%2012%20\(Van%20Rooij\).pdf](http://www.heindehaas.com/IMAROM/IMAROM%20working%20papers/IMAROM%20Working%20Paper%2012%20(Van%20Rooij).pdf).
76. Vašček, M.: *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike*. Bratislava, IOM, Medzinárodná organizácia pre migráciu 2009.
77. Willis, K. – Yeoh, B. *Gender and Migration*. Edward Elgar Publishing 2000.
78. *World Survey on the Role of Women in Development: Women and International Migration*. New York, OSN 2005. Dostupné na: <http://www.un.org/womenwatch/daw/Review/documents/pressreleases/WorldSurvey-Women&Migration.pdf>.
79. *Zabranické stahovanie a cudzinci v Slovenskej republike v roku 2007*. Bratislava, Štatistický úrad SR 2008.
80. *Zabranické stahovanie a cudzinci v Slovenskej republike v roku 2008*. Bratislava, Štatistický úrad SR 2009.
81. *Zákon č. 48/2002 Z. z. o pobyte cudzincov*. Bratislava, Národná rada SR 2002.
82. Zlotnik, H.: *The South-to-North Migration of Women*. International Migration Review 29, 1995, s. 229 – 254.
83. Zlotnik, H.: *Migration and the Family: The Female Perspective*. In: Willis, K. – Yeoh, B. (ed.): *Gender and Migration. The International Library of Studies on Migration*. Edward Elgar Publishing 2000, s. 27 – 46.
84. Zlotnik, H.: *The global dimensions of female migration*. Migration Information Source, marec 2003. Dostupné na: <http://www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?ID=109>.

INŠTITÚT PRE
VEREJNÉ OTÁZKY

INŠTITÚT PRE VEREJNÉ OTÁZKY

Inštitút pre verejné otázky je nezávislým občianskym združením odborníkov z rozličných oblastí. Podporuje rozvoj otvorenej spoločnosti a demokratickej politickej kultúry na Slovensku. K jeho cieľom patrí:

- analyzovať spoločenské, politické, ekonomické, zahraničnopolitické, právne, kultúrne i ďalšie otázky verejného záujmu a zverejňovať zistené skutočnosti;
- organizovať semináre, konferencie, diskusné fóra, interdisciplinárne okrúhle stoly, dielne, školenia;
- poskytovať konzultácie, prispievať k výchove mladých odborníkov;
- venovať sa publikačnej a vydavateľskej činnosti;
- prispievať k odbornému dialógu, otvárať dôležité témy, podieľať sa na formovaní verejnej rozpravy;
- stimulovať aktívny prístup občanov k verejným záležitostiam.

ZAKLADATELIA

Martin Bútora, Zora Bútorová, Oľga Gyárfášová, Péter Hunčík, Vladimír Krivý, Grigorij Mesežnikov, Ivan Mikloš, František Šebej

SPRÁVNA RADA

Grigorij Mesežnikov (predseda), Ingrid Brocková, Martin Bútora, Oľga Gyárfášová, Péter Hunčík, Vladimír Krivý, Katarína Mathernová, Igor Rintel, Filip Vagač

ČESTNÝ PREZIDENT

Martin Bútora

PREZIDENT

Grigorij Mesežnikov

INŠTITÚT PRE VEREJNÉ OTÁZKY

Baštová 5, 811 3 Bratislava

tel.: (421-2) 5443 4030, 5443 4031

fax: (421-2) 5443 4041

E-mail: ipa@ivo.sk

Homepage: www.ivo.sk

INŠTITÚT PRE
VEREJNÉ OTÁZKY

Edícia ŠTÚDIE A NÁZORY, vydávaná Inštitútom pre verejné otázky v Bratislave, prináša originálne autorské pohľady na vybrané spoločenské, politické, ekonomické, zahraničnopolitické, právne, sociálne, kultúrne a ďalšie otázky verejného záujmu. Jej cieľom je analyzovať históriu, vývoj a súčasný stav jednotlivých problémov, ponúkať také návrhy a odporúčania na ich riešenie, ktoré by približovali Slovensko k demokratickým krajinám. Je určená odborným pracovníkom politikom, novinárom, študentom aj širokej verejnosti.

Spoločným cieľom edícií vydávaných Inštitútom pre verejné otázky v Bratislave je podpora otvorenej spoločnosti a demokratickej politickej kultúry na Slovensku.

Inštitút pre verejné otázky aktuálne vydal tieto publikácie:

- **Slovensko 2009. Súhrnná správa o stave spoločnosti**
- **Slovakia 2009. Trends in Quality of Democracy**
- **Kde sme? Mentálne mapy Slovenska**
- **Slovensko volí. Európske a prezidentské voľby 2009**
- **She and He in Slovakia. Gender and Age in the Period of Transition**
- **National Populism in Slovakia**

F. Guldun '10

- Rectangular box
- Stack of papers
- Small bag
- Bag with handle
- Grid-patterned box
- Basket

Migrantky medzi nami

Rodinné a rodové aspekty integrácie

Jarmila Filadelfiová

Martina Sekulová

Inštitút pre verejné otázky

2009

Jazyková korektúra: Xénia Michalusová

Ilustrácie: Fero Guldan

Grafická úprava: Stano Jendek, Veronika Boskovičová, Renesans, s. r. o.

Dizajn obálky: Stano Jendek, Renesans

Tlač: MY3, s. r. o.

© Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2009

ISBN: 978-80-89345-25-0